fondată în 1895
bpt
serie nouă

zola

pot-bouille

★★

Ilustrația copertei : *Adrian Ionescu*

émile zola

pot-bouille

ROMAN

★★

TRADUCERE DE NICOLAE TEICĂ

EDITURA MINERVA • BUCUREŞTI
BIBLIOTECA PENTRU TOŢI • 1977

X

Așadar, Octave se apropiase de familia Duveyrier. Adesea, cînd se întorcea din oraș, doamna Duveyrier trecea prin magazinul fratelui ei, se oprea să vorbească o clipă cu Berthe ; și cînd îl zări pentru prima oară pe tînăr instalat în spatele unei tejghele, îl certă prietenește pentru că nu se ținuse de cuvînt, amintindu-i de vechea lui făgăduială de a veni într-o seară să-i încerce vocea la pian. Tocmai voia să dea o a doua audiție a *Binecuvîntării pumnalelor*, într-una din primele sale sîmbete din iarna viitoare, dar cu încă doi tenori, ceva foarte complet.

— Dacă nu vă supără, îi spuse într-o zi Berthe lui Octave, puteți să urcați după cină la cumnata mea. Vă așteaptă.

În privința lui, ea păstra o comportare de patroană pur și simplu politicoasă.

— Și tocmai astă-seară, îi atrase el atenția, voiam să fac puțin ordine prin rafturi.

— Nu vă neliniștiți, reluă ea, sînt alții aici pentru treaba aceasta... Vă las seara liberă.

Pe la ora nouă, Octave o găsi pe doamna Duveyrier așteptîndu-l în marele ei salon alb și auriu. Totul era pregătit, pianul deschis, lumînările aprinse. O lampă, așezată pe o măsuță rotundă, alături de instrument, lumina slab încăperea, din care jumătate rămînea în întuneric. Văzînd-o singură pe tînăra femeie, el se crezu obligat s-o întrebe cum se simțea domnul Duveyrier. Ea răspunse că îi mergea cît se poate de bine ; colegii îi ceruseră să întocmească un raport asupra unei chestiuni foarte grave, și tocmai ieșise pentru a culege informații asupra anumitor fapte.

— Știți, e vorba de afacerea din strada Provence, spuse ea simplu.

— A, se ocupă de afacerea aceea ! strigă Octave.

Era vorba de un scandal care pasiona Parisul, o prostituție clandestină, cu copii de paisprezece ani furnizați unor înalte personaje. Clotilde adăugă :

— Da, îi dă multă bătaie de cap. De cincisprezece zile, toate serile îi sînt ocupate.

El o privi lung, știind de la Trublot că unchiul Bachelard îl invitase în acea zi pe Duveyrier la cină, și că apoi trebuiau să-și încheie seara la Clarisse. Dar ea era serioasă, vorbea mereu de bărbatul său cu toată gravitatea, istorisea cu sinceritate întîmplări ieșite din comun, explicîndu-i de ce nu putea fi găsit niciodată la domiciliul conjugal.

— Drace, o are pe conștiință, murmură el, stînjenit de privirea ei limpede.

Îi părea nemaipomenit de frumoasă, așa cum era, singură în apartamentul gol. Părul roșcat dădea o anumită paloare chipului ei prelung, de o liniștită încăpățînare de femeie izolată în îndatoririle sale ; și, înveșmîntată în mătase cenușie, cu bustul și cu talia strînse în corsetul blindat de balene, îl tratà cu o amabilitate lipsită de căldură, ca despărțită de el printr-un triplu perete de metal.

— Ei bine, domnule, vreți să începem ? întrebă ea. Îmi iertați stăruința plictisitoare, nu-i așa ?... Nu vă jenați, cîntați cu toată puterea, pentru că domnul Duveyrier nu este aici... L-ați auzit, probabil, mîndrindu-se că nu-i place muzica ?

Punea atîta dispreț în această frază, încît el crezu că trebuie să schițeze un zîmbet. Era dealtfel unicul atac ce-i scăpa uneori în fața lumii împotriva soțului ei, exasperată de glumele acestuia din urmă în legătură cu pianul, ea, care era suficient de tare pentru a-și ascunde ura și repulsia fizică inspirate de el.

— Cum e posibil să nu iubești muzica ? repetă Octave prefăcîndu-se extaziat, pentru a-i fi pe plac...

Așadar, ea se așeză. O culegere de arii vechi era deschisă pe pupitru. Alesese o bucată din *Zémire și Azor* de Grétry. Cum tînărul știa cel mult să citească notele, ea îl ajută mai întîi să le descifreze cu voce scăzută. Apoi cîntă preludiul, și Octave începu.

Dragostea te face
Omenos și blînd...

— Perfect ! strigă ea încîntată ; un tenor, nu-i nici o îndoială, un tenor !... Continuați, domnule.

Octave, măgulit la culme, cîntă celelalte două versuri.

Iată-ne-mpreună
Tainic fremătînd.

Clotilde radia. Se împlineau trei ani de cînd căuta un tenor ! Și-i povesti decepțiile ei, domnul Trublot, de exemplu ; căci — erà un fapt ale cărui cauze trebuiau cercetate — dacă nu se mai găseau tenori printre tinerii din societate : fără îndoială, de vină era tutunul.

— Acum, atenție ! reluă ea ; îi vom da expresie... Atacați cu sinceritate.

Fața ei rece căpătă un aer melancolic, ochii i se îndreptară spre el cu o expresie languroasă. Crezînd că ea se înfierbînta, se însufleți și el, i se părea fermecătoare. Nici un zgomot nu venea din încăperile vecine, umbrele confuze ale marelui salon păreau că îi învăluie într-o calmă voluptate ; și, aplecat în spatele ei, atingîndu-i cocul cu pieptul, ca să vadă mai bine notele, suspină într-o înfiorare cele două versuri :

Iată-ne-mpreună
Tainic fremătînd.

Dar, odată termină fraza melodică, expresia ei pasionată căzu ca o mască. Dedesubt se găsea obișnuita răceală. El se trase îndărăt, neliniștit, nevoind să reînceapă aventura cu doamna Hédouin.

— Mergeți foarte bine, spuse ea. Accentuați doar mai mult măsura... Iată, cam așa.

Și cînta ea însăși, repeta a douăzecea oară : *„Tainic fremătînd"*, separînd notele cu o rigoare de femeie impecabilă, a cărei pasiune muzicală se confunda aproape

cu cea pentru tehnică. Vocea ei urca încetul cu încetul, umplînd încăperea cu strigăte ascuțite, cînd auziră amîndoi deodată, în spatele lor, pe cineva strigînd :

— Doamnă, doamnă !

Ea tresări și, recunoscînd-o pe Clémence, femeia de serviciu, întrebă :

— Ei ? Ce-i ?

— Doamnă, tatăl dumneavoastră a căzut cu nasul în scriptele sale și nu mai mișcă... Ne e teamă.

Fără să înțeleagă prea bine, uluită, ea părăsi pianul, o urmă pe Clémence. Octave, neîndrăznind s-o însoțească, rămase să bată măsura cu piciorul în mijlocul salonului. Totuși, după cîteva minute de ezitare și de stînjeneală, auzind pași grăbiți, glasuri tulburate, se hotărî, străbătu o încăpere întunecată, și ajunse în camera domnului Vabre. Toți servitorii alergaseră acolo, Julie în șorțul de bucătărie, Clémence și Hippolyte cu mintea încă stăpînită de partida de domino pe care tocmai o întrerupseseră ; și, stînd în picioare, buimaci, îl înconjurau pe bătrîn, în timp ce Clotilda aplecată la urechea lui, îl striga, îl implora să spună un cuvînt, un singur cuvînt. Dar el, cu nasul în fișele sale, nu făcea nici o mișcare. Căzuse cu fruntea peste călimară. O împroșcătură de cerneală îi acoperea ochiul stîng, i se scurgea în mici picături pînă pe buze.

— Are un atac, spuse Octave. Nu poate fi lăsat aici. Trebuie întins pe pat.

Dar doamna Duveyrier își pierduse capul. Emoția urca încetul cu încetul în vinele ei domoale. Repeta :

— Credeţi, credeţi că... O, Dumnezeule ! o, sărmanul meu tată !

Hippolyte nu se grăbea cîtuşi de puţin, pradă unei neliniști, unei sile vizibile de a-l atinge pe bătrîn, de a-l lua poate în braţe. Octave fu nevoit să strige la el ca să-l ajute. Şi amîndoi îl culcară în pat.

— Acum adu apă călduţă ! ceru tînărul, adresîndu-se Juliei. Spală-l pe faţă !

Atunci, pe Clotilde o cuprinse revolta împotriva bărbatului său. De ce trebuia să tot plece de acasă ? Ce s-ar întîmpla cu ea însăşi, dacă ar suferi un accident ? Parcă o făcea dinadins, să nu se afle niciodată acasă cînd aveai nevoie de el ; și Dumnezeu era martor că rareori era nevoie de el ! Octave o întrerupse, sfătuind-o să trimită pe cineva după doctorul Juillerat. Nimeni nu se gîndea la asta. Hippolyte plecă numaidecît, bucuros să ia aer.

— Să mă lase singură ! urmă Clotilde. Eu nu mă pricep, sînt pesemne atîtea lucruri de pus la punct... O, sărmanul meu tată !

— Vreţi să înştiinţez familia ? se oferi Octave. Aş putea să-i chem pe cei doi fraţi ai dumneavoastră... Ar fi prudent.

Ea nu răspunse. Două lacrimi mari îi umpleau ochii, în timp ce Julie și Clémence se chinuiau să-l dezbrace pe bătrîn. Apoi, îl opri pe Octave : fratele său Auguste nu era acasă, avea o întîlnire astă-seară ; cît despre Théophile, ar face bine să nu se arate, căci singură vederea lui l-ar da gata pe tatăl lor. Şi povesti că bătrînul se înfăţişase vizavi, la copiii lui, pentru a le cere chiriile întîrziate ; dar aceştia îl primiseră cu brutalitate, în-

deosebi Valérie, refuzînd să plătească, pretinzîndu-i suma făgăduită la căsătoria lor ; şi atacul era, fără nici o îndoială, urmarea acelei scene, căci bătrînul se întorsese într-o stare vrednică de milă.

— Doamnă, îi atrase atenţia Clémence, o parte a corpului îi e rece ca gheaţa.

Furia doamnei Duveyrier se îndoi. Nu mai rosti nici un cuvînt, de teamă să nu spună prea multe în faţa slujnicelor. Bărbatul său îşi bătea pur şi simplu joc de interesele lor ! Măcar să fi cunoscut ea legile ! Şi nu putea să stea locului, se tot ducea pînă lîngă pat. Octave, sustras de vederea fişelor, privea ordinea formidabilă cu care acopereau masa : într-o cutie mare de stejar erau rînduri-rînduri de cartonaşe clasate cu minuţiozitate, o viaţă întreagă de muncă imbecilă. În clipa cînd el citea pe unul dintre acele cartonaşe : „Isidore Charbotel : Salonul din 1857, *Atalanta ;* Salonul din 1859, *Leul lui Androcles ;* Salonul din 1861, portretul domnului P ***", Clotilde se înfipse în faţa lui şi-i spuse cu voce scăzută, dar fermă :

— Duceţi-vă şi căutaţi-l.

Şi, cum el nu se dumirea, ea, cu o ridicare din umeri, păru să facă uitată povestea despre raportul asupra chestiunii din strada Provence, unul dintre veşnicele pretexte născocite de ea pentru lume. În agitaţia ei, renunţa la tot.

— Ştiţi dumneavoastră, strada Cerisaie... Toţi prietenii noştri o ştiu.

El vru să protesteze.

— Vă jur, doamnă...

— Nu-i mai luați apărarea ! reluă ea. Sînt foarte mulțumită, poate să rămînă acolo... Ah, Dumnezeule, dacă n-ar fi fost vorba de sărmanul meu tată !

Octave se înclină. Julie tocmai se apucase să spele ochiul domnului Vabre, cu colțul unui prosop ; dar cerneala se uscase, împroșcătura rămînea în pielea însemnată de pete vinete. Doamna Duveyrier o povățui să nu-l frece prea tare ; pe urmă se întoarse către tînăr, care se și afla lîngă ușă.

— Să nu spuneți nimic la nimeni, îi șopti ea. N-are rost să întoarceți casa cu susul în jos... Luați o trăsură, bateți acolo, aduceți-l oricum.

După ce îl văzu plecînd, ea căzu pe un scaun, la căpătîiul bolnavului. Acesta nu-și recăpătase cunoștința, singură respirația lui, o răsuflare lungă și anevoioasă, tulbura liniștea posomorîtă a camerei. Și atunci, cum doctorul nu mai sosea, văzîndu-se singură cu cele două servitoare care priveau înspăimîntate, ea izbucni în hohote de plîns cu sughițuri, într-o criză de adîncă durere.

Duveyrier fusese invitat de unchiul Bachelard la cafeneaua englezească, fără să se știe de ce, poate pentru plăcerea de a trata un consilier de Curte și pentru a-i arăta cum se pricep să cheltuiască banii cei din comerț. Îi adusese, în plus, pe Trublot și pe Gueulin, erau patru bărbați și nici o femeie, căci femeile nu știu să mănînce : ele habar nu au ce sînt trufele, îngreunează digestia. Dealtfel, unchiul era cunoscut pe toată linia bulevardelor pentru cinele lui fastuoase, cînd vreun client venea la el din fundul Indiei sau al Braziliei, cine de trei sute de franci de persoană, în care el susținea cu noblețe onoa-

rea comisionarilor francezi. Îl apuca furia cheltuielii, cerea tot ce era mai scump, curiozități gastronomice, adeseori de nemîncat, cegă de Volga, anghile de Tibru, potîrnichi albe de Scoția, dropii de Suedia, labe de urs din Pădurea Neagră, cocoașe de bizon din America, napi de Teltow, dovlecei din Grecia ; și trufandale nemaipomenite, piersici în decembrie și pui de potîrniche în iulie, apoi un lux de flori, de argintărie, de cristale, un serviciu care întorcea restaurantul pe dos ; ca să nu mai vorbim de vinuri, pentru care punea să se răscolească pivnița, cerînd podgorii necunoscute, nepărîndu-i-se nimic destul de vechi, destul de rar, rîvnind sticle unice cu doi ludovici paharul.

În seara aceea, nimerindu-se să fie în toiul verii, anotimp al deplinei abundențe, îi veni destul de greu să umfle nota de plată. Meniul, comandat din ajun, era totuși demn de luat în seamă : o supă pasată de sparanghel, apoi niște mici plăcinte cu carne à la Pompadour ; două gustări picante, un păstrăv pregătit ca la Geneva și un fileu de vacă à la Chateaubriand ; două antreuri, granguri à la Lucullus și o salată de raci ; în sfîrșit, ca friptură, o spată de căprioară, și, ca legume, cantități respectabile de anghinare în coșulețe, urmate de un sufleu de ciocolată și de-o siciliană de fructe. Era un meniu simplu și grandios, îmbogățit cu un sortiment de vinuri cu adevărat regale : Madera vechi la supă, Château-filhot 58 la aperitiv, Johannisberg și Pichon-Longueville la gustările picante, Château-Lafite 48 la antreuri, Sparling-Moselle la friptură, Roederer frapat la desert. Îi păru nespus de rău după o sticlă de Johannisberg, vechi de

o sută cinci ani, vîndută cu zece ludovici unui turc, cu trei zile mai înainte.

— Hai, beţi, domnule ! îi spunea el întruna lui Duveyrier ; cînd vinurile sînt de soi, nu îmbată... Cum şi mîncarea, nu face niciodată rău, dacă e delicată.

Cu toate acestea, el îşi controla purtarea. În ziua aceea, îşi dădea aere de om cumsecade, îşi pusese un boboc de trandafir la butonieră, era pieptănat şi bărbierit, se ferea să spargă vesela, după cum îi stătea în obicei. Trublot şi Gueulin mîncau din toate. Teoria unchiului părea adevărată, căci însuşi Duveyrier, deşi suferea de stomac, băuse pe săturate şi mai ceruse din salata de raci, fără să aibă vreun necaz, şi numai petele roşii de pe faţa lui se colorară în nuanţa unui sînge violaceu.

La ora nouă, masa era încă în toi. Candelabrele, ale căror flăcări tremurau din pricina ferestruicii lor deschise, luminau piesele de argint şi cristalele ; şi, în neorînduiala tacîmurilor, se veştejeau superbele flori din patru coşuleţe împletite. În afara celor doi şefi de sală, fiecare conviv avea în spatele lui cîte un valet, însărcinat în mod deosebit să vegheze asupra pîinii, a vinului, să schimbe farfuriile. Era cald, în ciuda aerului rece al bulevardului. Se simţea o abundenţă în mirodeniile fumegătoare de pe talere şi în mireasma vanilată a marilor podgorii.

Iar cînd li se aduseră cafelele, cu lichioruri şi ţigări de foi, şi cînd toţi chelnerii se îndepărtară, unchiul Bachelard se revărsă dintr-odată pe scaun, lăsînd să-i scape un suspin de mulţumire.

— Ah, declară el, ce bine e !

Trublot şi Gueulin se revărsaseră la fel, cu braţele larg deschise.

— Sînt plin ! spuse unul.

— Pînă-n gît ! adăugă celălalt.

Duveyrier, abia trăgîndu-şi răsuflarea, dădu din cap şi murmură :

— Oh, racii !

Toţi patru se priviră rînjind. Aveau pielea întinsă, digestia înceată şi egoistă a patru burghezi care tocmai se ghiftuiseră, departe de plictiselile familiei. Cina costa foarte scump, nimeni nu mîncase cu ei, nici o fată nu era de faţă, ca să profite de înduioşarea lor ; şi îşi deschideau nasturii la haine, se sprijineau cu pîntecele de masă. Cu ochii întredeschişi, cufundîndu-se fiecare în plăcerea lui solitară, la început se feriră pînă să şi vorbească. Pe urmă, liberi, felicitîndu-se că nu au avut femei la cină, îşi puseră coatele pe faţa de masă, apropiindu-şi feţele aprinse şi nevorbind decît despre femei, la nesfîrşit :

— Eu sînt dezamăgit, declară unchiul Bachelard. Virtutea este încă tot ce poate fi mai bun.

Duveyrier îl aprobă cu un semn din cap.

— De aceea am zis eu adio plăcerilor... Ah ! m-am vînturat, mărturisesc. Iată, în strada Godot-de-Mauroy, le cunosc pe toate ! Individe blonde, brunete, roşcate, şi care uneori, dar nu des, sînt foarte bine făcute... Pe urmă, există locurile acelea sordide, vreau să spun casele mobilate, în Montmartre, fundăturile de străduţe întune-

cate din cartierul meu, unde le poţi întîlni uluitoare, grozav de urîte, cu nişte maşinării nemaipomenite...

— Oh, fetiţele ! îl întrerupse Trublot cu aerul lui de superioritate ; ce moşi pe groşi ! Nu sînt eu omul care se vîră aici !... Niciodată nu primeşti îndeajuns de la ele, pentru banii daţi.

Această conversaţie primejdioasă îl gîdila nespus de plăcut pe Duveyrier. Bea lichior de chimen cu mici înghiţituri, şi chipul lui ţeapăn de magistrat era smucit încolo şi încoace de scurte înfiorări senzuale.

— Eu, spuse el, nu pot admite viciul. Mă revoltă... Ca să iubeşti o femeie, nu-i aşa ? trebuie s-o stimezi. Mi-ar fi imposibil să mă apropii de vreuna dintre aceste nenorocite, în afară de cazul, bineînţeles, că-şi mărturiseşte pocăinţa, că a rupt-o pentru totdeauna cu viaţa destrăbălată şi a pornit pe o cale cinstită. Iubirea n-ar şti să aibă o mai nobilă misiune... În sfîrşit, o amantă cinstită, cred că mă înţelegeţi. Atunci, nu zic nu, sînt dezarmat.

— Eu am avut şi amante cinstite strigă Bachelard. Astea sînt şi mai plictisitoare decît celelalte ; şi îngălate de n-au pereche ! Nişte dezmăţate care, în lipsa ta, trag cîte un chef, să te bage în boale. De pildă, ultima mea amantă era o micuţă doamnă foarte bine, pe care-o întîlnisem la uşa unei biserici. I-am închiriat, la Ternes, un magazin de mode, a fost o întreagă istorie pînă am instalat-o ; altminteri, nu avea nici o clientă. Ei bine, domnule, credeţi-mă sau nu, dacă vreţi, dar ea se culca cu toată strada.

Gueulin rînjea, cu părul lui roşcat mai zbîrlit ca de obicei, cu fruntea brobonată de sudoare sub această învăpăiere. Murmură sugîndu-şi ţigara :

— Şi cealaltă, trupeşa din Passy, cea cu magazinul cu bomboane... Şi cealaltă, din camera de jos, cu trusourile pentru orfane... Şi cealaltă, văduva căpitanului — adu-ţi aminte ! — care-ţi arăta pîntecele însemnat cu o tăietură de sabie... Cu toate, unchiule, ai păţit-o ! Acum, nu-i aşa ? pot să-ţi spun drept. Ei bine, a trebuit să mă ţin tare, într-o seară, în faţa celei cu tăietura de sabie ! Ea ar fi vrut, dar n-am fost eu atît de prost ! Niciodată nu ştii unde ajungi, cu astfel de femei !

Bachelard păru jignit. Dar îşi reveni, se ciupi de pleoapele groase şi clipitoare.

— Micuţule, poţi să le iei pe toate, eu am mai mult decît atît.

Şi nu vru să dea nici o explicaţie, fericit că stîrnise curiozitatea celorlalţi. Cu toate acestea, ardea să fie indiscret, să facă în aşa fel încît să-şi dea comoara în vileag.

— O fecioară, spuse el în cele din urmă, dar una adevărată, pe cuvînt de onoare !

— Imposibil ! strigă Trublot. Nu se mai nasc.

— De familie bună ? întrebă Duveyrier.

— Tot ce există mai bun, în privinţa familiei, afirmă unchiul. Închipuiţi-vă ceva stupid de cast. O întîmplare. Am avut-o aşa. Ea nici măcar nu-şi dă seama, cu siguranţă.

Gueulin îl asculta uimit ; apoi, făcînd un gest de neîncredere, murmură :

— Ah, da, ştiu !

— Cum, știi ! strigă Bachelard aprins de mînie. Micuțule, nu știi nimic ; nimeni nu știe nimic... Fata asta e pentru Bibi. Nu e de văzut, nu e de atins... Jos labele !

Și, întorcîndu-se către Duveyrier, spuse :

— Mă puteți înțelege, domnule, dumneavoastră care aveți inimă. Cînd mă duc la ea, vedeți dumneavoastră, cel mai mult mă înduioșează faptul că devin iarăși tînăr. În sfîrșit, am un colțișor plăcut, unde mă odihnesc după toate aceste tîrfe. Și, dacă vreți să știți, e politicoasă, e fragedă, are o piele ca petala, și niște umeri, și niște coapse, deloc uscate, domnule, ci rotunde și tari ca piersicile !

Petele roșii ale consilierului se împurpurau din pricina valului de sînge care-i inunda fața. Trublot și Gueulin îl priveau lung pe unchiul Bachelard ; și-i cuprindea o dorință nebună de a-l pălmui, văzîndu-l cu dantura lui falsă, cu dinții nefiresc de albi, pe lîngă care i se scurgeau firișoare de salivă la amîndouă colțurile gurii. Cum, acest hodorog de unchi, această lepădătură a chefurilor destrăbălate din Paris, al cărui mare nas în flăcări se mai ținea încă, el singur, între cărnurile căzute ale obrajilor, avea pe undeva, într-o cameră, o făptură neprihănită, un boboc de fată, pe care o întina cu vechile lui vicii, îmburghezite în cumsecădenia lui de bătrîn bețiv ramolit !

Între timp, el se înduioșă, reluă vorba, lingînd cu vîrful limbii buza paharului :

— La urma urmei, singurul meu vis este s-o fac fericită. Dar iată, pîntecele îmi crește, sînt un tătic pentru

ea... Pe cuvîntul meu de onoare, dacă găsesc un băiat cuminte, i-o dau lui, oh, în căsătorie, nu altfel !

— Veți face doi fericiți, bolborosi Duveyrier emoționat.

În salonul strîmt, aerul începea să fie înăbușitor. Un pahar cu lichior se vărsase și năclăise fața de masă, înnegrită de scrumul țigărilor. Simțeau cu toții nevoia să iasă la aer curat.

— Vreți s-o vedeți ? întrebă deodată unchiul ridicîndu-se.

Ceilalți se consultară din priviri. Dumnezeule, da, voiau foarte mult, dacă asta putea să-i facă lui plăcere ; și, în indiferența lor prefăcută, se simțea o satisfacție lacomă, la gîndul că se vor duce să-și încheie desertul, acolo, la micuța bătrînului. Duveyrier își aminti însă că de fapt Clarisse îi aștepta. Dar Bachelard, palid și agitat după ce făcuse propunerea, se jură că nici măcar nu se vor așeza pe scaune ; domnii o vor vedea, apoi vor pleca numaidecît, numaidecît ! Coborîră și așteptară cîteva minute pe bulevard, pînă ce unchiul plăti. Cînd apăru și el, Gueulin se făcu că nu știe unde locuia persoana.

— La drum, unchiule ! În ce parte ?

Bachelard redevenea grav, torturat de dorința lui vanitoasă de a o arăta pe Fifi, precum și de spaima că-i va fi răpită. O clipă, el se uită spre stînga, se uită spre dreapta, cu o figură neliniștită. În sfîrșit, spuse fără înconjur :

— Ei bine, nu, nu vreau !

Și se încăpățînă, se supără de glumele lui Trublot, negăsind de cuviință nici măcar să explice cît de cît pentru ce își schimbase hotărîrea. Trebuiră să pornească

spre Clarisse. Pentru că seara era splendidă, hotărîră, să meargă pe jos, în ideea higienică de a-și grăbi digestia. Și coborîră pe strada Richelieu, destul de siguri pe picioarele lor, dar atît de plini, că trotuarele li se păreau prea strîmte.

Gueulin și Trublot mergeau în față. În spatele lor veneau Bachelard și Duveyrier, cufundați în destăinuiri frățești. Primul îi jura celui de al doilea că de el nu se îndoia cîtuși de puțin : lui i-ar fi arătat-o, pentru că îl știa un om delicat ; dar, nu-i așa ? era totuși imprudent să ceri prea mult tinereții. Și celălalt îl aproba, destăinuindu-i în egală măsură vechile lui temeri în legătură cu Clarisse ; la început o ținuse departe de prieteni ; pe urmă, se complăcuse să-i primească, să-și facă acolo un interior agreabil, după ce ea îi dăduse dovezi extraordinare de fidelitate. Oh, era o femeie cu judecată, incapabilă de o rătăcire, cu multă inimă și cu idei nespus de sănătoase ! Desigur, i se puteau reproșa unele mici lucruri în trecut, pentru că nu fusese bine călăuzită ; dar, de cînd îl iubea pe el, se reîntorsese la cinste. Și, pe toată lungimea străzii Rivoli, consilierului nu-i secă vorba : în timp ce unchiul, supărat că nu mai avea loc să strecoare și el un cuvînt despre micuța lui, abia se stăpînea să nu-i spună că buna lui Clarisse se culca cu toată lumea.

— Da, da, fără îndoială, bodogănea el. Dar vă rog să fiți convins, dragă domnule, că virtutea este încă tot ce poate fi mai bun.

În strada Cerisaie, casa dormea în singurătatea și în tăcerea trotuarelor. Duveyrier rămase surprins că nu se vedea lumină la ferestrele de la etajul al treilea. Cu aerul

lui serios, Trublot spuse că, nici vorbă, Clarisse se culcase, în loc să-i aştepte ; sau, adăugă Gueulin, poate că face o partidă de cărţi, la bucătărie, cu fata în casă. Bătură. Gazul de pe scară ardea cu flacăra dreaptă şi nemişcată a unei lămpi de capelă. Nici un zgomot, nici o răsuflare. Dar, pe cînd cei patru bărbaţi treceau prin faţa gheretei portarului, acesta ieşi cu vioiciune.

— Domnule, domnule, cheia !

Duveyrier se opri ca împlîntat pe prima treaptă.

— Doamna nu este aici ? întrebă el.

— Nu, domnule... Şi, aşteptaţi, trebuie să luaţi o lumînare.

După ce-i înmînă un sfeşnic cu toartă, portarul dădu la iveală, sub respectul exagerat al obrazului său alb ca varul, un rînjet de ticăloasă şi crudă batjocură. Nici tinerii, nici unchiul, nu scoseseră un cuvînt. Într-o deplină tăcere, cu spinarea rotunjită, ei urcară scara unul după altul, ducînd în lungul etajelor sumbre zgomotul fără sfîrşit al paşilor lor. Mergînd înaintea lor şi încercînd să priceapă, Duveyrier ridica picioarele într-o mişcare mecanică de somnambul ; şi lumînarea, pe care o ţinea în mîna lui tremurătoare, desfăşura pe zid straniul urcuş al celor patru umbre, asemenea unei procesiuni de marionete stricate.

La etajul trei, se simţi cuprins de o mare slăbiciune, îi fu imposibil să găsească gaura broaştei. Trublot îi făcu serviciul de a descuia. Învîrtindu-se, cheia scoase un scrîşnet sonor şi răsfrînt, ca sub bolta unei catedrale.

— Ei drăcie ! murmură el ; parcă n-ar locui nimeni înăuntru.

— Sună a gol, spuse Bachelard.

— Ca un mic cavou de familie, adăugă Gueulin.

Intrară. Duveyrier păşi primul, ţinînd luminarea cît mai sus. Anticamera era goală, dispăruseră pînă şi cuierele. Gol, de asemenea, salonul cel mare, gol şi salonaşul : nici un fel de mobilă, nici o draperie la ferestre, nici o tijă. Împietrit, Duveyrier se uită în jos, la picioare, îşi ridică privirile în plafon, făcu înconjurul pereţilor, de parcă ar fi căutat locul pe unde se duseseră toate.

— Ce curăţenie ! îi scăpă lui Trublot.

— Poate că se fac reparaţii, spuse Gueulin serios. Trebuie să vedem dormitorul. Or fi mutat mobilele acolo.

Dar camera de dormit era şi ea goală, de acea goliciune urîtă şi îngheţată a ipsosului după ce i s-au smuls tapetele. În locul patului, ferecăturile scoase ale baldachinului lăsaseră nişte găuri căscate ; şi, pentru că una dintre ferestre rămăsese întredeschisă, aerul străzii adusese în casă o umezeală şi o serbezeală de piaţă publică.

— O, Doamne ! o, Doamne ! bîigui Duveyrier, putînd în sfîrşit, să plîngă, nervii lui cedînd la vederea locului unde frecarea saltelelor zgîriase hîrtia pictată.

Unchiul Bachelard se dovedi un bun părinte.

— Curaj, domnule ! repetă el. Aşa ceva mi s-a întîmplat şi mie, şi n-am murit deloc... Onoarea e salvată, ce naiba !

Consilierul clătină din cap şi trecu în cabinetul de toaletă, apoi în bucătărie. Dezastrul continua. Fusese dezlipită pînza cerată a cabinetului şi scoase pînă şi cuiele din scîndurile bucătăriei.

— Nu, asta e prea mult, asta e fantezie ! spuse Gueulin minunîndu-se. Ar fi putut să lase cuiele.

Obosit de cină şi de mersul pe jos, Trublot începea să găsească prea puţin veselă această singurătate. Dar Duveyrier, care nu lăsa lumînarea din mînă, umbla întruna, ca prins de nevoia de a se cufunda în propria-i părăsire ; şi ceilalţi erau siliţi să-l urmeze. Străbătu din nou fiece încăpere, vru să vadă iar salonul cel mare, salonaşul, dormitorul, plimbă cu minuţiozitate lumina prin adîncul fiecărui colţişor ; pe cînd, în urma lui, ceilalţi domni, înşiraţi unul după altul, continuau procesiunea de pe scară, cu marile lor umbre dansînd încolo şi încoace şi populînd straniu golul zidurilor. Pe parchet, în atmosfera sumbră, zgomotul paşilor lor căpăta sonorităţi triste. Şi, culmea melancoliei, apartamentul era foarte curat, fără o bucăţică de hîrtie sau un fir de pai, la fel de curat ca un blid spălat cu apă din belşug ; căci portarul avusese cruzimea să tragă o straşnică măturătură peste tot.

— Ştiţi, eu nu mai pot, declară pînă la urmă Trublot, cînd vizitau salonul pentru a treia oară... Zău, aş fi în stare să dau zece gologani pentru un scaun !

Tuspatru se opriră, stînd în picioare.

— Cînd aţi văzut-o ultima dată ? întrebă Bachelard.

— Ieri, domnule ! strigă Duveyrier.

Gueulin dădu din cap. Drace, n-o lungise, lucrase frumos ! Dar Trublot scoase o exclamaţie. Tocmai zărise pe şemineu un guler fals murdar şi o ţigară de foi spartă.

— Nu vă plîngeţi, spuse el rîzînd, v-a lăsat o amintire... Aşa e întotdeauna.

Duveyrier se uită la gulerul fals cu o neașteptată emoție. Apoi, murmură :

— Mobilă de douăzeci și cinci de mii de franci, era de douăzeci și cinci de mii de franci !... Ei bine, nu, nu, nu de bani îmi pare rău !

— Nu luați trabucul ? îl întrerupse Trublot. Atunci, dacă îmi dați voie... E spart, dar lipindu-i o foiță de țigară...

Aprinse trabucul de la lumînarea pe care consilierul o ținea în continuare ; și, alunecînd în jos, cu spatele lipit de un perete, adăugă :

— Atîta rău ! mă așez nițel pe podea... Îmi intră picioarele în trup.

— În sfîrșit, întrebă Duveyrier, lămuriți-mă și pe mine unde poate fi ?

Bachelard și Gueulin se priviră. Era o treabă delicată. Totuși unchiul luă o hotărîre bărbătească și îi povesti totul sărmanului om, farsele Clarissei, neîncetatele ei tumbe, amanții pe care îi culegea în spatele lui, la fiece serată a lor. Cu siguranță, o ștersese cu ultimul dintre ei, zdrahonul Payan, acel zidar din care un oraș din Sud voia să facă un artist. Duveyrier asculta cu scîrbă toate aceste mîrșăvii. Scoase un strigăt disperat :

— Nu mai există cinste pe pămînt !

Și, într-o neașteptată expansivitate, le spuse tot ce făcuse pentru ea. Vorbi despre sufletul lui, o învinui că-i zdruncinase credința în cele mai alese simțăminte ale existenței, ascunzîndu-și cu naivitate, sub această durere sentimentală, dezechilibrul poftelor nestăvilite. Clarisse îi devenise necesară. Dar o va regăsi, cu singurul scop

de a o face să roşească de purtarea ei, spunea Duveyrier, şi pentru a vedea dacă inima ei îşi pierduse toată nobleţea.

— Lăsaţi ! strigă Bachelard, încîntat de nefericirea consilierului ; o să vă tragă iar pe sfoară... Nu dăinuie decît virtutea, înţelegeţi ! Luaţi-vă o fată lipsită de răutate, nevinovată ca un copil nou-născut... Atunci, nu mai e nici un pericol, puteţi dormi în tihnă.

Între timp, Trublot fuma proptit de perete, cu picioarele întinse. Se odihnea cu seriozitate, îl uitaseră.

— Dacă asta vă roade, îi voi afla adresa, spuse el. Îi cunosc servitoarea.

Duveyrier se întoarse, mirat de glasul ieşit parcă din podea ; şi, cînd îl văzu fumînd tot ce mai rămînea de la Clarisse, scoţînd nori groşi de fum, în care credea că vede irosindu-se cei douăzeci şi cinci de mii de franci daţi pe mobilă, făcu un gest furios, şi răspunse :

— Nu, e nedemnă de mine... Trebuie să-mi ceară iertare în genunchi.

— Hei, iat-o că se întoarce ! strigă Gueulin trăgînd cu urechea.

Într-adevăr, cineva mergea prin anticameră, un glas spunea : „Ei bine, ce-i asta, au murit cu toţii ?" Cel ce intră, era Octave. Rămăsese uimit văzînd încăperile goale şi uşile deschise. Dar uluirea lui crescu văzîndu-i în mijlocul salonului gol pe cei patru bărbaţi, unul stînd pe jos, trei în picioare, luminaţi doar de prăpădita de lumînare pe care consilierul o ţinea ca pe o făclie. Îl lămuriră în cîteva cuvinte.

— Nu se poate ! strigă el.

— Nu ţi s-a spus nimic jos ? întrebă Gueulin.

— Nu, portarul s-a uitat liniştit la mine cum urc pe scară... Poftim, a şters-o ! Nu mă miră. Avea un păr şi nişte ochi atît de nostimi !

Ceru amănunte, flecări o clipă, uitînd trista veste pe care o aducea. Pe urmă, se întoarse brusc spre Duveyrier.

— Apropo, soţia dumneavoastră mă trimite să vă iau... V-a murit socrul...

— Ah ! spuse simplu consilierul.

— Moş Vabre ! spuse Bachelard în şoaptă. Mă aşteptam să moară.

— Eh, cînd ţi s-au sfîrşit zilele ! remarcă filozofic Gueulin.

— Da, e cazul să plecăm, adăugă Trublot, lipind o a doua foiţă de ţigară în jurul trabucului.

În cele din urmă, se hotărîră să părăsească apartamentul. Octave spuse încă o dată că se angajase pe cuvînt de onoare să-l aducă numaidecît pe Duveyrier acasă, în orice stare ar fi fost. Acesta din urmă încuie uşa cu multă grijă, de parcă şi-ar fi lăsat înăuntru dezmierdările-i moarte ; dar cînd ajunse jos, îl cuprinse o asemenea ruşine, că Trublot fu nevoit să-i dea el cheia portarului. Apoi, pe trotuar, se făcu un schimb tăcut de puternice strîngeri de mînă ; şi, după ce trăsura porni cu Octave şi cu Duveyrier, unchiul Bachelard spuse către Gueulin şi Trublot, rămaşi în strada pustie :

— Trăsnetele lui Dumnezeu, trebuie să v-o arăt !

De o vreme bătea pasul pe loc, stîrnit la culme de disperarea acestui mare prostănac de consilier, crăpînd de propria lui fericire, fericire pe care credea că o datorează

profundei sale malițiozități, și pe care n-o mai putea cuprinde.

— Știi, unchiule, spuse Gueulin, dacă măcar ne-ai duce pîn'la ușă și ne-ai lăsa...

— Nu, trăsnetele lui Dumnezeu ! mergeți s-o vedeți. Mi-ar face plăcere... Trebuie să fie aproape miezul nopții : are să se trezească, dacă s-a culcat... Știți, e fata unui căpitan, căpitanul Menu, și are o mătușă foarte bine, născută la Villeneuve, pe lîngă Lille, pe onoarea mea ! Se pot cere informații despre ea la frații Mardienne, în strada Saint-Sulpice... Ah, trăsnetele lui Dumnezeu, avem cu toți nevoie de asta, mergeți cu mine să vedeți ce înseamnă virtutea !

Și, luîndu-i de braț, cu Gueulin în dreapta, cu Trublot în stînga, întinse pasul, în căutarea unei trăsuri, ca să ajungă mai repede.

Între timp, în trăsură, Octave povestise pe scurt atacul suferit de domnul Vabre, fără să ascundă că doamna Duveyrier cunoștea adresa din strada Cerisaie. După ce tăcu o vreme, consilierul întrebă cu o voce plîngăreață :

— Credeți că mă iartă ?

Octave rămase mut. Trăsura mergea întruna, cufundată în întuneric, străbătută uneori de razele becurilor de gaz. Cînd se apropiau, Duveyrier, torturat de spaimă, puse o nouă întrebare.

— Nu-i așa ? nu credeți că, între timp, cel mai bun lucru care îmi rămîne de făcut, este să mă împac cu nevasta-mea ?

— Poate că ar fi înțelept, spuse tînărul, silit să-i răspundă.

Atunci Duveyrier simţi nevoia să-şi regrete socrul. Era un om inteligent, cu o putere de muncă extraordinară. Dealtfel, nici vorbă că încă se mai putea face ceva. În strada Choiseul găsiră uşa casei deschisă şi dădură peste un grup de oameni stînd în faţa lojei domnului Gourd. Coborînd să alerge la farmacist, Julie tuna şi fulgera împotriva burghezilor care, cînd sînt bolnavi, se lasă unii pe alţii să crape ; era bine între muncitori, care îşi duceau fiertura şi îşi încălzeau prosoapele ; în două ceasuri cît horcăise acolo sus, bătrînul ar fi putut să-şi înghită de douăzeci de ori limba, fără ca bunii lui copii să se fi îngrijit măcar să-i pună o bucăţică de zahăr în gură. Inimi uscate, spunea domnul Gourd, oameni care nu ştiu să se folosească de cele zece degete ale lor şi se cred dezonoraţi dacă fac o spălătură unui tată ; în timp ce Hippolyte, înflorind şi mai mult lucrurile, povestea ce mutră făcuse doamna, acolo sus, cum stătea zăpăcită, bălăbănindu-şi braţele în faţa sărmanului domn, în jurul căruia se înghesuiau servitorii. Dar amuţiră cu toţii cînd îl zăriră pe Duveyrier.

— Cum e ? întrebă acesta.

— Doctorul îi pune cataplasme cu muştar domnului, răspunse Hippolyte. Ah, abia l-am găsit.

Sus, în salon, doamna Duveyrier veni în întîmpinarea lor. Plînsese din belşug, ochii îi străluceau sub pleoapele înroşite. Consilierul deschise braţele, stînjenit ; şi o îmbrăţişă, şoptindu-i :

— Biata mea Clotilde !

Surprinsă de această efuziune neobișnuită, ea se trase înapoi. Octave rămăsese în urmă ; totuşi îl auzi pe soț adăugînd cu voce scăzută :

— Iartă-mă, să uităm greşelile, în această împrejurare tristă... Vezi şi tu, mă întorc, şi pentru totdeauna... Ah, sînt destul de pedepsit !

Ea nu răspunse nimic, se desprinse din îmbrăţişarea lui. Apoi, reluîndu-şi faţă de Octave atitudinea de femeie care vrea să nu mintă, spuse :

— Nu te-aş fi deranjat, dragul meu, căci ştiu cît de grabnică este ancheta aceea asupra afacerii din strada Provence. Dar m-am văzut singură, am simţit că prezenţa dumitale e necesară... Bietul meu tată e pierdut. Intră să-l vezi, doctorul e lîngă el.

După ce Duveyrier trecu în camera vecină, ea se apropie de Octave care, pentru a se stăpîni, stătea în faţa pianului. Instrumentul rămăsese deschis, bucata *Zémire şi Azor* se afla încă pe pupitru ; şi el se prefăcea că o descifrează. Lampa nu mai lumina cu lumina ei blîndă decît un colţ al vastei încăperi. Doamna Duveyrier se uită o clipă la tînăr fără să rostească o vorbă, chinuită de o nelinişte care pînă la urmă o făcu să lase deoparte obişnuita ei rezervă.

— Era acolo ? îl întrebă ea scurt.

— Da, doamnă.

— Atunci, ce e, ce s-a întîmplat ?

— Persoana aceea, doamnă, l-a părăsit, luînd mobila... L-am găsit între cei patru pereţi, cu o lumînare.

Clotilde făcu un gest disperat. Înţelegea. Pe frumosul ei chip se ivi o expresie de silă şi descurajare. Nu era

de ajuns că-şi pierdea tatăl, mai trebuia ca această nenorocire să servească şi ca pretext pentru o apropiere cu bărbatul său ! Îl cunoştea bine, avea s-o ţină mereu în braţe, acuma cînd nimic în afară nu putea s-o mai apere ; şi, în respectul ei pentru toate îndatoririle, tremura la gîndul că nu va putea să refuze oribila corvoadă. O vreme, ea privi lung pianul. Şi pe cînd lacrimi mari îi apăreau iar în ochi, îi spuse simplu lui Octave :

— Mulţumesc, domnule.

Amîndoi trecură la rîndul lor în camera domnului Vabre. Duveyrier, groaznic de palid, asculta explicaţiile doctorului Juillerat, date cu jumătate de voce. Era un atac de apoplexie seroasă ; bolnavul putea s-o ducă pînă mîine ; dar nu mai era nici o speranţă. Chiar atunci intră Clotilde ; auzi verdictul, se prăbuşi pe un scaun, tamponîndu-şi ochii cu batista udă de lacrimi, stoarsă, nemaiservind la nimic. Avu totuşi putere să-l întrebe pe doctor dacă sărmanul ei tată îşi va recăpăta cel puţin cunoştinţa. Doctorul se îndoia ; şi, de parcă ar fi înţeles rostul întrebării, el îşi exprimă speranţa că domnul Vabre îşi pusese la punct, de multă vreme, afacerile. Duveyrier, a cărui minte se vedea că rămăsese în strada Cerisaie, păru să se trezească. O privi pe nevasta sa, apoi răspunse că domnul Vabre nu se destăinuia în faţa nimănui. Deci el nu ştia nimic, avea doar promisiuni în favoarea fiului lor Gustave, pe care bunicul spunea deseori că-l va favoriza, pentru a-i răsplăti că-l luaseră în casa lor. În orice caz, dacă exista un testament, îl vor găsi.

— Familia e înştiinţată ? întrebă doctorul Juillerat.

— Dumnezeule, nu ! murmură Clotilde. Am primit o astfel de lovitură !... Primul meu gînd a fost să-l trimit pe domnul după bărbatul meu.

Duveyrier îi aruncă o nouă privire. Acum, se înțelegeau amîndoi. El se apropie încet de pat și îl cercetă pe domnul Vabre, întins în rigiditatea lui de cadavru și a cărui mască imobilă se acoperea de pete galbene. Bătea ora unu. Doctorul vorbi de plecare, întrucît încercase revulsivele obișnuite, nu putea să facă mai mult. Dimineața, va reveni cît mai devreme. În sfîrșit, plecă împreună cu Octave, cînd doamna Duveyrier îl chemă pe acesta din urmă.

— Așteptăm ca mîine, nu ? spuse ea, să mi-o trimiteți pe Berthe sub un pretext oarecare ; o voi chema la fel pe Valérie, și ele îi vor înștiința pe frații mei... Ah, bieții oameni, să mai doarmă încă liniștiți în noaptea asta ! Ne ajunge nouă, că veghem în lacrimi.

Și rămaseră singuri, ea și bărbatul său, în preajma bătrînului al cărui horcăit înfiora camera.

XI

A doua zi, la ora opt, cînd Octave coborî din camera sa constată cu uimire că toată casa e la curent cu atacul din ajun şi cu starea disperată a proprietarului. Dealtminteri, casa nu se ocupa de bolnav : se discuta succesiunea.

În mica ei sufragerie, familia Pichon se aşeza în faţa castronaşelor cu ciocolată. Jules îl chemă pe Octave.

— Ascultaţi la mine, va fi mare tărăboi, dacă moare aşa ! O să avem lucruri nostime de văzut... Ştiţi cumva dacă are testament ?

Fără să răspundă, tînărul îi întrebă de unde aflaseră vestea. O adusese Marie de la brutărie ; dealtfel, ea fusese strecurată din etaj în etaj, pînă la capătul străzii, de către servitoare. Apoi, după ce îi cîrpi o palmă Lilittei care îşi spăla degetele în ciocolată, tînăra femeie spuse şi ea :

— Ah, banii ăştia !... Dacă s-ar fi gîndit să ne lase numai cîte un gologan din fiecare sută. Dar nu e nici o primejdie.

Şi, pentru că Octave îi părăsea, adăugă :

— Am citit cărţile dumneavoastră, domnule Mouret... Vreţi să le luaţi, nu-i aşa ?

El coborî repede, îngrijorat, aducîndu-şi aminte că-i făgăduise doamnei Duveyrier să i-o trimită pe Berthe înainte de a se afla totul, cînd, la etajul trei, dădu peste Campardon care tocmai ieşea.

— Ei bine, spuse acesta din urmă, patronul dumitale moşteneşte. Mi s-a spus că bătrînul are aproape şase sute de mii de franci, plus acest imobil !... Drace ! el nu cheltuia nimic la Duveyrier-i, şi din Versailles i-au rămas destui bani la ciorap, fără să punem la socoteală cele douăzeci şi ceva de mii de franci din chiriile casei... Ei ? o straşnică pradă de împărţit, cînd sînt numai trei !

Tot vorbind aşa, el cobora treptele în urma lui Octave. Dar, la etajul doi, o întîlniră pe doamna Juzeur, care tocmai se întorcea să vadă ce putea să facă dimineaţa mica ei slujnică Louise de pierdea mai mult de-o oră ca să aducă lapte de douăzeci de centime. Foarte la curent cu toate, ea intră direct în vorbă.

— Nu se ştie cum şi-a orînduit afacerile, murmură cu înfăţişarea ei blîndă. Vor fi probabil nişte încurcături.

— Ei, lăsaţi, spuse cu veselie arhitectul, aş vrea să fiu în locul lor. N-au s-o lungească mult... Se fac trei părţi egale, fiecare şi-o ia pe-a lui, şi — la revedere !

Doamna Juzeur se aplecă, înălță capul, se încredință că nu e nimeni pe scară. După aceea, coborînd vocea, spuse :

— Şi dacă nu vor găsi ceea ce se aşteaptă ?... Circulă anumite zvonuri.

Arhitectul holbă ochii. Pe urmă, ridică din umeri. Haida-de, astea-s poveşti ! Moş Vabre era un bătrîn zgîrcit care îşi punea economiile la ciorap. Şi plecă, pentru că avea o întîlnire la Saint-Roch cu abatele Mauduit.

— Nevastă-mea se plînge de dumneata, îi spuse el lui Octave întorcîndu-se, după ce coborîse trei trepte. Vino cînd şi cînd să stați de vorbă.

Doamna Juzeur îl reținu pe tînăr.

— Şi pe mine, cît mă neglijați ! Credeam că mă iubiți un pic... Cînd veniți, am să vă dau să gustați un lichior din insule, oh, ceva delicios !

El îi făgădui şi se grăbi să părăsească vestibulul. Dar, înainte de a intra pe mica uşă a magazinului, deschisă sub boltă, fu nevoit să străbată o întreagă ceată de slujnice. Acestea împărțeau averea muribundului. Atîta pentru doamna Clotilde, atîta pentru domnul Auguste, atîta pentru domnul Théophile. Clémence spunea cifrele cu exactitate ; le cunoştea bine pentru că le aflase de la Hippolyte, care văzuse banii într-una din mobile. Cu toate acestea, Julie le contesta. Lisa povestea cum primul ei stăpîn, un domn bătrîn, o escrocase, crăpînd fără ca măcar să-i lase ei rufăria murdară ; în timp ce Adèle, cu brațele spînzurînd şi gura deschisă, asculta aceste poveşti de moştenire, care năruiau dinaintea ei grămezi uriaşe de piese de cîte cinci franci. Iar pe trotuar, domnul Gourd,

luîndu-şi înfăţişarea lui solemnă, discuta cu negustorul de hîrtie de peste drum. Pentru el, proprietarul nu mai era.

— Ceea ce mă interesează pe mine, spunea el, este să ştiu cine ia casa. Au împărţit totul, foarte bine, dar casa n-o pot tăia în trei !

În sfîrşit, Octave intră în magazin. Prima persoană pe care o văzu, aşezată la casă, era doamna Josserand, gata coafată, fricţionată, înfierbîntată, sub arme. Lîngă ea, Berhte, coborîtă pesemne în mare grabă, în neglijenţa fermecătoare a unui capot, părea foarte întărîtată. Dar zărindu-l, ele tăcură, mama îl privi cu nişte ochi înspăimîntători.

— Va să zică, domnule, spuse ea, este adevărat că iubiţi casa ?... Intraţi în comploturi cu duşmanii fiicei mele.

El vru să se apere, să explice faptele. Dar ea îi închise gura, îl învinui că-şi petrecuse noaptea cu Duveyrier-ii căutînd testamentul, ca să treacă anumite clauze în el. Şi, pentru că tînărul începu să rîdă, întrebînd ce interes ar fi avut el să facă asta, ea reluă :

— Interesul dumneavoastră, interesul dumneavoastră... Pe scurt, domnule, eraţi dator să alergaţi şi să ne daţi de veste, pentru că Dumnezeu a vrut să fiţi martorul accidentului. Cînd te gîndeşti că, dacă nu eram eu, fiică-mea nici acum n-ar fi ştiut nimic ! Da, ar fi jefuit-o, dacă n-aş fi coborît eu val-vîrtej pe scară, imediat ce am aflat... Eh ! interesul dumneavoastră, interesul dumneavoastră, domnule, credeţi că nu se ştie ? N-are decît să fie foarte ofilită doamna Duveyrier, există încă oameni mai puţin pretenţioşi ca să se mulţumească poate şi cu ea.

— Oh, mamă, spuse Berthe, Clotilde e atît de cinstită !

Dar doamna Josserand ridică din umeri cu milă.

— Hai, gata ! știi bine că oamenii sînt în stare de orice pentru bani.

Octave trebui să le povestească tot ce știa în legătură cu atacul. Ele își aruncau ocheade : era neîndoielnic că, după expresia mamei, se trăseseră niște sfori. Clotilde era, nici vorbă, o femeie prea bună vrînd să scutească familia de emoții ! În cele din urmă, îl lăsară pe tînăr să-și vadă de treabă, păstrînd însă anumite îndoieli asupra rolului jucat de el în această chestiune. Explicațiile lor aprinse continuară.

— Și cine va plăti cele cincizeci de mii de franci înscrise în contract ? spuse doamna Josserand. El, de sub pămînt, o să alergăm după el, nu-i așa ?

— Oh, cele cincizeci de mii de franci ! murmură Berthe încurcată. Știi că trebuia să dea, ca și voi, numai cîte zece mii de franci la fiecare șase luni... Noi n-am ajuns încă să le dăm, cel mai bine e să așteptăm.

— Să așteptăm, să așteptăm poate să învieze el și să ți le dea !... Dobitoaco, vrei, va să zică, să te lași furată !... Nu, nu, să ceri numaidecît banii din succesiune ! Noi ceștialalți, sîntem în viață, slavă Domnului ! Nu se știe dacă noi o să plătim sau dacă n-o să plătim ; dar el, pentru că e mort, trebuie să plătească.

Și o puse pe fiica sa să jure că nu se va lăsa, căci ea nu dăduse cîtuși de puțin nimănui dreptul s-o ia de proastă. Și tot ambalîndu-se, întindea cînd și cînd urechea spre plafon, de parcă ar fi vrut să audă, prin mezanin, ce se petrecea la primul etaj, în casa Duveyrier-ilor.

Camera bătrînului trebuia să se găsească chiar deasupra creştetului ei. Auguste urcase la tatăl său, de îndată ce ea îl informase care era situaţia. Dar aceasta n-o liniştea deloc, o bătea gîndul să se ducă ea însăşi sus; îşi imagina uneltiri complicate.

— Du-te acolo, hai ! strigă pînă la urmă, într-un avînt pornit din toată inima. Auguste e prea slab şi ei sînt în stare să-l dea la o parte.

Atunci, Berthe urcă. Octave, expunînd mărfurile, le auzise. Cînd se văzu singur cu doamna Josserand, şi cum ea se îndrepta spre uşă, o întrebă dacă nu se cădea să închidă magazinul în speranţa că-i va da o zi liberă.

— Şi pentru ce ? spuse ea. Aşteptaţi să moară. Nu e cazul să pierdem vînzarea.

Apoi, cum el aranja cutele unui cupon de mătase roşu-aprins, vrînd să îndulcească duritatea frazei, ea adăugă :

— Numai că puteţi foarte bine să nu expuneţi mărfuri de culoare roşie.

La primul etaj, Berthe îl găsi pe Auguste lîngă tatăl său. Camera nu avea nimic schimbat din ajun ; era tot jilavă, tăcută, plină de acelaşi horcăit prelung şi apăsător. Pe pat, bătrînul stătea ţeapăn, într-o totală inconştienţă şi nemişcare. Cutia de stejar, plină de fişe, zăcea încă pe masă ; nici o mobilă nu părea să fi fost clintită din loc, sau măcar deschisă. Cu toate acestea, Duveyrier-ii arătau mai abătuţi, istoviţi după o noapte nedormită, cu pleoapele agitate, sîcîiţi de o continuă preocupare. De la ora şapte îl trimiseseră pe Hippolyte după fiul lor Gustave, la liceul Bonaparte ; şi copilul, un băiat de şaisprezece ani, zvelt şi precoce, era aici, năucit

de această zi nesperată de vacanţă, pe care o petrecea lîngă un muribund.

— Ah, draga mea, ce lovitură cumplită ! spuse Clotilde venind s-o îmbrăţişeze pe Berthe.

— De ce nu ne-aţi înştiinţat şi pe noi ? întrebă aceasta, cu mutra înţepată a mamei sale. Eram aici, şi v-am fi ajutat să suportaţi.

Auguste o rugă, cu o privire, să păstreze linişte. Nu era momentul potrivit să se ciondănească. Se putea aştepta. Doctorul Juillerat, care şi făcuse o primă vizită, urma s-o facă pe a doua ; dar nu dădea nici o speranţă, bolnavul nu va apuca seara. Auguste tocmai îi comunica aceste noutăţi nevestei sale, cînd intrară Théophile şi Valérie. Numaidecît Clotilde înaintă spre ei şi repetă, îmbrăţişînd-o pe Valérie :

— Ce lovitură cumplită, draga mea !

Dar Théophile venea aprins de mînie.

— Aşadar, şi acuma, spuse el, fără ca măcar să-şi înăbuşe glasul, cînd taică-tu moare, trebuie să-ţi aducă vestea cărbunarul, nu ?... Va să zică, aţi vrut să cîştigaţi timp ca să-i întoarceţi buzunarele pe dos ?

Duveyrier se ridică, indignat. Dar Clotilde îl domoli cu un gest, şi-i răspunse în şoaptă fratelui ei :

— Nenorocitule, nici măcar agonia sărmanului nostru tată nu-ţi e sfîntă !... Uită-te la el, priveşte-ţi opera ; da, tu i-ai făcut atîta sînge rău, refuzînd să-ţi plăteşti chiriile întîrziate.

Valérie începu să rîdă.

— Haida de ! asta e o prostie, spuse ea.

— Cum ! o prostie ! strigă Clotilde revoltată. Ştiaţi cît de mult ţinea el să-şi încaseze chiriile... Să vă fi înţeles să-l ucideţi şi n-aţi fi procedat altfel.

Şi ajungînd la cuvinte tot mai aprinse, ele începură să se acuze reciproc că voiau să pună mîna pe moştenire, în timp ce Auguste, mereu posac şi calm, le chemă la respect.

— Tăceţi odată ! O să aveţi tot timpul. Nu se cade, în clipa asta.

Atunci, găsind dreaptă observaţia lui, familia se adună în jurul patului. Se lăsă o tăcere adîncă, în camera jilavă se auzea din nou horcăitul. Berthe şi Auguste stăteau la picioarele muribundului ; Valérie şi Théophile, sosiţi cei din urmă, trebuiră să rămînă destul de departe, lîngă masă ; pe cînd Clotilde se afla la căpătîi, avîndu-l pe bărbatul său la spate ; şi îl împingea cît mai la marginea patului pe fiul ei Gustave, pe care bătrînul îl adora. Acum, toţi se priveau, fără să rostească un cuvînt. Dar ochii vii, buzele strînse făceau reflecţii mute, raţionamente pline de nelinişte şi iritare, care treceau prin aceste capete palide de moştenitori cu pleoapele înroşite. Vederea elevului de liceu atît de aproape de pat scotea din sărite cele două căsnicii mai tinere ; căci, era limpede, Duveyrier-ii se bizuiau pe prezenţa lui Gustave pentru a-l înduioşa pe bunic, dacă îşi va mai recăpăta cunoştinţa.

Însăşi această manevră era o dovadă că, mai mult ca sigur, nu exista testament ; şi privirile Vabre-ilor alunecau pe furiş către o veche casă de bani, casa fostului notar, pe care o adusese de la Versailles şi o fixase

într-un colţ al camerei. Dintr-o ciudată deprindere, el încuiase acolo o sumedenie de obiecte. Era deasupra oricărei îndoieli că Duveyrier-ii se grăbiseră să cotrobăie azi-noapte în această casă de bani. Théophile se gîndea să le întindă o cursă, pentru a-i sili să vorbească.

— Spune-mi, şopti el la urechea consilierului, dacă e înştiinţat notarul... Poate că tata vrea să-şi schimbe dispoziţiile.

La început, Duveyrier nu înţelese. Pentru că se plictisea destul de mult în această cameră, îşi lăsase toată noaptea gîndul să se întoarcă spre Clarisse. Hotărît, cel mai înţelept lucru era să se împace cu nevastă-sa ; dar cealaltă era atît de nostimă cînd îşi trăgea cămaşa pe deasupra capului, cu un gest de copil ştrengar ; şi, cu ochii posomorîţi, aţintiţi asupra muribundului, o revedea astfel şi ar fi dat totul ca să mai fie încă a lui, măcar o dată. Théophile fu nevoit să repete.

— L-am întrebat pe domnul Renaudin, răspunse atunci consilierul zăpăcit. La el nu există nici un testament.

— Dar aici ?

— Nu mai mult decît la notar.

Théophile îl privi pe Auguste : era limpede ? Duveyrier-ii cotrobăiseră prin mobile. Clotilde îi înţelese privirea şi se supără pe bărbatul său. Oare, ce avea ? Îl adormise oare durerea ? Şi adăugă :

— Tata a făcut ceea ce trebuia să facă, bineînţeles... Vom şti cît de curînd, vai, Doamne !

Izbucni în lacrimi. Valérie şi Berthe, impresionate de durerea ei, începură şi ele să plîngă încet. Théophile

se întorsese pe vîrful picioarelor la scaunul lui. Știa ceea ce voia să știe. Hotărît, dacă tatăl său își recăpăta cunoștința, nu-i va lăsa pe Duveyrier-i să-l înșele cu obrăznicătura lor de fiu, ca să-i avantajeze. Dar, după ce se așeză, îl văzu pe fratele său Auguste ștergîndu-se la ochi, și asta îl emoționă atît de tare, că se simți la rîndul lui ca sugrumat : ideea morții îi trecu prin minte, poate că bătrînul va muri din pricina acestei boli, era îngrozitor. Atunci, toată familia izbucni în lacrimi. Numai Gustave nu putea să plîngă. Și asta îl înmărmurea, se uita în podele, potrivindu-și respirația pe horcăit, ca să se ocupe cu ceva, așa cum erau puși să-și potrivească pasul, la lecțiile de gimnastică.

Și ceasurile se scurgeau. La unsprezece, cînd doctorul Juillerat se prezentă din nou, le mai abătu gîndurile. Starea bolnavului se înrăutățea, devenea chiar mai îndoielnică, acum cînd putea să-și recunoască copiii, înainte de a muri. Și hohotele de plîns reîncepură, cînd Clémence îl anunță pe abatele Mauduit. Clotilde, care se ridicase, primi cele dintîi cuvinte de consolare. Abatele părea profund mișcat de durerea familiei, găsi pentru fiecare o vorbă de încurajare. Apoi, cu mult tact, vorbi de drepturile religiei, dădu de înțeles că nu trebuia lăsat să plece acest suflet fără ajutorul Bisericii.

— M-am gîndit la asta, murmură Clotilde.

Dar Théophile ridică obiecții. Tatăl lor nu ținea prescripțiile religioase ; odinioară avusese chiar idei avansate, căci îl citea pe Voltaire ; în sfîrșit, cel mai bine era să se abțină, de vreme ce nu putea fi consultat. În focul discuției, chiar spuse :

— E ca și cum i l-ați aduce pe bunul Dumnezeu acestei mobile.

Cele trei femei îl siliră să tacă. Erau toate cuprinse de o mare înduioșare, îi dădură dreptate preotului, cerîndu-și iertare că în zăpăceala catastrofei nu trimiseseră să-l cheme. Dacă domnul Vabre ar fi putut să vorbească, fără îndoială că ar fi consimțit, căci nu-i plăcea cîtuși de puțin să procedeze altfel decît ceilalți. Dealtminteri, doamnele luau totul asupra lor.

— Chiar dacă n-ar fi decît de ochii lumii, repetă Clotilde.

— Firește, spuse abatele Mauduit încuviințînd cu însuflețire. Un om în situația tatălui dumneavoastră trebuie să dea o pildă bună.

Auguste nu-și exprimă nici o părere. Dar Duveyrier, smuls din amintirile lui despre Clarisse, de care tocmai își aducea aminte cum își trăgea ciorapii, cu un picior în aer, ceru cu violență sfintele taine. Erau necesare, nici un membru al familiei nu murea fără ele. Doctorul Juillerat, care, din discreție, se trăsese deoparte, ferindu-se să-și dea la iveală disprețul de liber cugetător, se apropie de preot și-i spuse încet, familiar, ca unui coleg întîlnit deseori în astfel de prilejuri :

— Repede, trebuie să vă grăbiți.

Preotul vru să plece numaidecît. Anunță că va aduce cuminecătura și sfîntul mir, pentru a preveni orice eventualitate. Și Théophile, cu încăpățînarea lui, bolborosi :

— Ei, acum se împărtășesc morții chiar și împotriva voinței lor !

Dar deodată îi cuprinse pe toți o mare emoție. Întorcîndu-se la locul ei, Clotilde îl găsise pe muribund cu ochii mari deschiși. Nu putu să-și înăbușe un ușor strigăt ; familia dădu fuga, și ochii bătrînului îi priviră încet pe toți, fără să-și miște capul. Uimit, doctorul Juillerat veni să se aplece la căpătîiul lui, pentru a urmări această ultimă criză.

— Tată, sîntem noi, ne recunoști ? întrebă Clotilde.

Domnul Vabre o privi fix ; apoi, buzele i se mișcară, dar de pe ele nu ieși nici un sunet. Se înghesuiau cu toții, vrînd să-i smulgă ultimul cuvînt. Valérie, stînd mai în spate, silită să se înalțe în vîrful picioarelor, spuse cu acreală :

— Îl sufocați. Dați-vă la o parte. Dacă ar dori ceva, n-am putea să știm.

Ceilalți trebuiră să se dea la o parte. Într-adevăr, ochii bătrînului cercetau camera.

— Dorește ceva, e sigur, murmură Berthe.

— Iată-l pe Gustave, repetă Clotilde. Îl vezi, nu-i așa ?... A plecat de la școală ca să te îmbrățișeze. Îmbrățișează-ți bunicul, puiule !

Și cum băiatul se trăgea speriat înapoi, ea îl ținea pe loc cu o mînă, aștepta un zîmbet pe chipul descompus al muribundului. Dar Auguste, care urmărea direcția privirilor lui, declară că se uita la masă : desigur, voia să scrie. Se produse o puternică emoție. Toți se grăbiră. Aduseră masa, căutară hîrtie, călimară, o pană. În sfîrșit, îl ridicară, îl sprijiniră pe trei perne. Doctorul îngăduia toate acestea printr-o simplă mișcare din pleoape.

— Daţi-i pana, spunea Clotilde fremătătoare, fără să lase mîna lui Gustave, pe care îl tot împingea înainte.

Urmă o clipă solemnă. Familia, strînsă în jurul patului, aştepta. Domnului Vabre, care părea să nu recunoască pe nimeni, îi scăpă pana dintre degete. Un moment, îşi plimbă ochii peste masă, unde se afla cutia de stejar plină de fişe. Apoi, alunecînd dintre perne, căzînd în faţă ca o cîrpă, îşi întinse braţul într-un suprem efort ; şi se apucă să bîjbîie cu mîna în fişe, cu mişcarea unui prunc fericit, care frămîntă ceva murdar. Radia, încerca să vorbească, dar nu bîiguia decît o silabă, mereu aceeaşi, una dintre acele silabe în care copiii în scutece pun o întreagă lume de senzaţii.

— Ga... ga... ga... ga...

Era munca lui de-o viaţă, spunea adio marelui său studiu de statistică.

Deodată, capul i se rostogoli într-o parte. Murise.

— Bănuiam, rosti doctorul care, văzînd încremenirea familiei, avu grijă să-l întindă pe pat şi să-i închidă ochii.

Era cu putinţă ? Auguste trăsese masa deoparte, toţi rămîneau muţi şi îngheţaţi. Curînd, izbucniră hohote de plîns. Dumnezeule, de vreme ce nu mai era nici o speranţă, vor ajunge totuşi la împărţirea averii ! Şi Clotilde, după ce se grăbi să-l îndepărteze pe Gustave, ca să-l scutească de înspăimîntătorul spectacol, începu să plîngă fără vigoare, cu capul sprijinit pe umărul Berthei, care hohotea, ca şi Valérie. În faţa ferestrei, Théophile şi Auguste se frecau cît puteau de tare la ochi. Dar mai ales Duveyrier arăta o nemaipomenită disperare, înăbuşindu-şi mari hohote de plîns în batistă. Nu, hotărît

lucru, nu putea să trăiască fără Clarisse : prefera mai degrabă să moară, ca socrul său ; şi părerea de rău după amantă, căzînd în mijlocul acestui doliu, îl umplea de o imensă amărăciune.

— Doamnă, anunţă Clémence, au venit cu sfintele taine...

Pe prag, apăru abatele Mauduit. În spatele lui se zărea chipul curios al unui copil din cor. Îi văzu plîngînd, îl întrebă din ochi pe doctor, care deschise braţele, ca pentru a declara că nu se întîmplase din vina lui. Şi abatele, după ce bolborosi cîteva rugăciuni, plecă stînjenit, luînd cu el împărtăşania.

— Semn rău, spuse Clémence către ceilalţi servitori, adunaţi la uşa anticamerei. Împărtăşania nu se aduce degeaba... O să vedeţi că pînă într-un an va veni îndărăt, în casă.

Funeraliile domnului Vabre avură loc abia peste două zile. Duveyrier adăugase totuşi la anunţul de înmormîntare : „împărtăşit de Biserică". Pentru că magazinul fusese închis, Octave se văzu liber. Acest concediu îl bucura, căci de multă vreme dorea să-şi aranjeze camera, să schimbe locul mobilelor, să-şi pună cele cîteva cărţi într-o mică bibliotecă, cumpărată de ocazie. În dimineaţa înmormîntării se sculase mai devreme ca de obicei, îşi isprăvi aranjamentul camerei pe la ora opt, cînd Marie bătu la uşă. Îi aducea un pachet de cărţi.

— Pentru că dumneavoastră nu veniţi să mi le cereţi, spuse ea, trebuie să am eu grijă să vi le înapoiez.

Dar nu vru cu nici un chip să intre, înroşindu-se, scandalizată la ideea de a intra în casa unui tînăr. Dealt-

fel, relațiile lor încetaseră cu desăvîrșire, într-un mod cu totul natural, pentru că el nu se mai întorsese la ea. Și ea se purta la fel de tandru cu el, ori de cîte ori îl întîlnea, își însoțea salutul cu un surîs.

Octave era foarte bine dispus în dimineața aceea. Vru s-o necăjească.

— Ei, Jules vă interzice să intrați la mine ? o întrebă el. Care mai sînt acum relațiile dumneavoastră cu Jules ? Se poartă drăguț ? înțelegeți ce vreau să spun, nu ? Atunci, răspundeți !

Ea rîdea, nu se supăra.

— Bineînțeles, cînd îl luați cu dumneavoastră îi plătiți un vermut și-i povestiți niște lucruri care-l fac să se întoarcă acasă ca un nebun !... Oh, se poartă prea frumos ! Știți, eu nici nu-i cer atît. Dar, bineînțeles, îmi place mai mult ca treaba asta să se petreacă la mine, decît în altă parte.

Redevenind serioasă, adăugă :

— Iată, vi-l aduc pe Balzac, n-am putut să-l termin... E prea trist acest domn, nu spune decît lucruri neplăcute !

Și îi ceru povestiri în care să fie vorba de multă dragoste, cu aventuri și călătorii în țări străine. Apoi, îi vorbi de înmormîntare : ea se va duce la biserică, Jules va ajunge pînă la cimitir. Niciodată nu se temuse de morți ; la doisprezece ani rămăsese o noapte întreagă lîngă un unchi și o mătușă, doborîți de aceeași ferbințeală. Lui Jules, dimpotrivă, într-atîta nu-i plăcea să vorbească despre morți, încît o oprise din ajun să-l pomenească pe proprietarul de jos, care stătea întins pe spate ; dar ea nu găsea nimic

de spus în afara acestui subiect, şi nici el, aşa că nu schimbau nici zece vorbe pe ceas, gîndindu-se fără încetare la sărmanul domn. Faptul devenea sîcîitor şi ea va fi mulţumită pentru Jules cînd îl vor duce de aici. Fericită că putea să vorbească nestingherită, satisfăcîndu-şi gustul, ea îl asaltă pe tînăr cu întrebări : îl văzuse ? era mult schimbat ? trebuia să dea crezare celor ce se povesteau despre un îngrozitor accident petrecut în timp ce îl puneau în coşciug ? cît despre familie — nu descosea saltelele, ca să scormonească peste tot ? Circulau atîtea poveşti, într-o casă ca a lor, unde galopa un talmeş-balmeş de slujnice ! Moartea era moarte : nu se ocupau decît de ea.

— Iar îmi daţi un Balzac, reluă Marie privind cărţile pe care i le împrumuta de data aceasta. Nu, luaţi-l înapoi... Seamănă prea mult cu viaţa.

Pe cînd ea-i întindea volumul, el o prinse de mînă şi vru s-o atragă în cameră. Îl înveselea curiozitatea ei în legătură cu moartea ; îi părea nostimă, mai vie, vrednică de dorit. Dar ea înţelese, se înroşi la chip, apoi se desprinse şi fugi spunînd :

— Mulţumesc, domnule Mouret... Pe curînd, la înmormîntare.

După ce se îmbrăcă, Octave îşi aduse aminte de promisiunea de a se duce s-o vadă pe doamna Campardon. Mai avea două ore bune înaintea lui, căci înmormîntarea era la unsprezece, şi se gîndea să-şi petreacă dimineaţa făcînd cîteva vizite prin imobil. Rose îl primi stînd în pat ; el îşi ceru iertare, temîndu-se că o deranjează ; dar ea îl

chemă lîngă sine. Îl vedea atît de rar, era atît de fericită, spunea ea, că i se oferă o distracţie !

— Ah, dragul meu copil, declară ea imediat, se cuvenea ca eu să fiu acolo jos, ţintuită între patru scînduri !

Da, proprietarul era prea fericit, terminase cu existenţa. Şi cum Octave, mirat că o găsea în prada unei astfel de melancolii, o întrebă dacă se simţea mai rău :

— Nu, mulţumesc, răspunse ea. Mă simt ca de obicei. Numai că am momente cînd mă satur... Achille a fost nevoit să-şi pună un pat în cabinetul lui de lucru, pentru că mă enerva de cîte ori se mişca, noaptea... Şi ştii că, la rugăminţile noastre, Gasparine s-a hotărît să părăsească magazinul. Îi sînt foarte recunoscătoare, mă îngrijeşte cu o asemenea afecţiune !... Doamne, n-aş mai putea trăi fără aceste dovezi de simpatie din jurul meu.

Chiar atunci, Gasparine, cu înfăţişarea ei supusă de rudă săracă, redusă la rolul de slujnică, ii aducea cafeaua. Îi ajută să se ridice, o rezemă de perne, o servi pe o tăviţă acoperită cu un şervet. Şi Rose, în cămaşa ei de noapte brodată, între albiturile împodobite cu dantele, mîncă cu mare poftă. Era foarte proaspătă, întinerită parcă, nespus de drăguţă, cu pielea ei albă şi cu micile-i plete blonde ciufulite.

— Oh, stomacul merge bine, nu stomacul îmi e bolnav, repetă ea înmuind tartinele.

Două lacrimi îi picurară în cafea. Gasparine o certă.

— Dacă plîngi, mă duc să-l chem pe Achille... Nu eşti mulţumită ? Nu eşti aici ca o regină ?

Dealtfel, cînd isprăvi şi rămase singură în compania lui Octave, doamna Campardon era consolată. Din coche-

tărie, începu iar să vorbească despre moarte, dar cu blînda voioșie a unei femei care dormea pînă tîrziu în căldura cearșafurilor. O, Doamne, ea se va duce la fel, cînd îi va veni rîndul, numai că ei aveau dreptate, nu era nefericită, putea să trăiască, pentru că la urma urmei o fereau de toate marile griji ale existenței. Și se afunda în egoismul ei de idol fără sex.

Apoi, cînd tînărul se ridică :

— Ai să vii mai des, spuse ea, nu-i așa ?... Distrează-te bine, nu te întrista prea mult la această înmormîntare. Murim cîte puțin în fiecare zi, trebuie să ne obișnuim cu asta.

Pe același palier, la doamna Juzeur, lui Octave îi deschise Louise, mica fată în casă. Ea îl introduse în salon, îl privi o clipă cu aerul ei năuc, și pînă la urmă îi spuse că stăpîna era aproape îmbrăcată. Dealtminteri, doamna Juzeur apăru numaidecît, înveșmîntată în negru, mai dulce și mai mlădioasă în acest doliu.

— Eram sigură că veniți în dimineața aceasta, suspină ea cu tristețe. Toată noaptea am visat cu ochii deschiși, vă tot vedeam... E imposibil să dormi, înțelegeți, cu mortul în casă !

Și-i mărturisi că se sculase în trei rînduri, ca să se uite pe sub mobile.

— Trebuia să mă chemați ! spuse cu voioșie tînărul. În doi, n-ai de ce să te temi, într-un pat.

Ea se rușină într-un chip fermecător.

— Tăceți, e indecent.

Și-i puse mîna deschisă pe buze. Bineînțeles, el trebui să i-o sărute. Atunci, ea își rășchiră degetele mai mult,

rîzînd, ca gîdilată. Şi el, aţîţat de acest joc, încercă să ducă lucrurile mai departe. O luă în braţe, o strînse la piept, fără ca ea să facă vreo mişcare de a se elibera ; şi, dintr-o răsuflare, el îi şopti la ureche :

— Hai, de ce nu vrei ?

— Oh, în orice caz, nu astăzi !

— De ce nu astăzi ?

— Cu mortul acolo, dedesubt... Nu, nu, mi-ar fi imposibil.

O strîngea tare şi ea se lăsa în voia lui. Îşi simţeau obrajii încălziţi de propriile lor răsuflări.

— Atunci, cînd, mîine ?

— Niciodată.

— Totuşi sînteţi liberă, soţul dumneavoastră s-a purtat atît de urît, că nu-i sînteţi întru nimic datoare... Ei, poate vă temeţi de un copil ?

— Nu, nu pot avea copii, aşa mi-au spus doctorii.

— Ei bine, dacă nu e nici un motiv serios, ar fi o prostie...

Şi o curpinse cu sila. Dar, foarte suplă, ea-i alunecă din braţe. Apoi, prinzîndu-l ea însăşi în braţele sale, împiedicîndu-l astfel să mai facă vreo mişcare, murmură cu vocea-i dezmierdătoare :

— Tot ce vreţi, dar nu asta !... Înţelegeţi, asta niciodată, niciodată ! Prefer mai degrabă să mor... E o idee fixă a mea, o, Doamne ! Am jurat în faţa cerului, în sfîrşit, nu e nevoie să ştiţi... Sînteţi aşadar brutal, ca toţi bărbaţii pe care nu-i mulţumeşte nimic, atîta timp cît li se refuză un lucru. Cu toate acestea eu vă iubesc sincer. Tot ce vreţi, dar nu asta, iubirea mea !

Se lăsa în seama lui, îi îngăduia mîngîierile cele mai pătimașe și mai tainice, și nu-l respingea, cu o mișcare de neașteptată vigoare nervoasă, decît dacă încerca să ajungă la singurul act interzis. Și în încăpățînarea ei se vedea un fel de rezervă ipocrită, o teamă de confesional, o deplină încredere că-i vor fi iertate micile păcate, pe cînd din pricina păcatului cel mare va îndura nenumărate necazuri din partea duhovnicului. Apoi, existau și alte simțăminte nemărturisite, cinstea și stima de ea însăși, puse la un loc, cochetăria de a păstra mereu bărbații fără a-i satisface vreodată, o savantă plăcere personală de a se lăsa devorată de sărutări, fără lovitura de baston a domolirii finale. Găsea că e mai bine așa, se încăpățîna în acest sens, și nici un bărbat nu se putea felicita că a avut-o, după josnica părăsire a soțului ei. Și era o femeie cinstită !

— Nu, domnule, nici unul ! Ah, eu pot să merg cu fruntea sus ! Cîte nefericite, în situația mea, n-ar fi decăzut ?

Îl îndepărtă cu blîndețe și se ridică de pe canapea.

— Lăsați-mă... Mă sîcîie prea mult mortul de dedesubt. Mi se pare că toată casa îl simte.

Dealtfel se apropia ora înmormîntării. Voia să se ducă înaintea sicriului la biserică, pentru a nu vedea toată bucătăria funebră. Dar, pe cînd îl petrecea, își aduse aminte că-i vorbise de lichiorul ei din insule ; și-l luă din nou în salon, aduse ea însăși două pahare și sticla. Era un lichior foarte dulce, cu arome de flori. Cînd bău, o lăcomie de fetiță îi scoase în evidență moliciunea în-

cîntată a chipului. Ar fi trăit numai cu zahăr, dulciurile cu vanilie şi cu trandafiri îi luai minţile, ca o mîngîiere.

— Asta ne îmbărbătează, spuse ea.

Şi, în anticameră, închise ochii cînd el o sărută pe gură. Buzele lor dulci se lipiră ca nişte bomboane.

Era aproape ora unsprezece. Trupul nu putuse fi coborît pentru a fi expus, deoarece lucrătorii de la pompele funebre, după ce îşi uitaseră de treburi la un negustor de vinuri din vecinătate, nu mai isprăveau de pus draperiile de doliu. Din curiozitate, Octave se duse să vadă despre ce e vorba. Bolta era gata închisă de o bogată perdea neagră ; dar tapiţerii mai aveau încă de prins pînzele la uşă. Pe trotuar, cu nasul în vînt, flecărea o ceată de slujnice ; pe cînd Hippolyte, în mare doliu, grăbea lucrul cu toată demnitatea.

— Da, cucoană, spunea Lisa către o femeie uscăţivă, o văduvă, care era la Valérie de o săptămînă — asta nu i-ar folosi la nimic... Cartierul cunoaşte bine povestea. Ca să fie sigură de o parte din moştenirea bătrînului, a făcut acest copil cu un măcelar din strada Sainte-Anne, într-atîta se părea că bărbatu-său are să crape curînd... Dar bărbatul mai trăieşte şi acuma, şi uite că a murit bătrînul. Ei, e foarte stricată, cu ţîncul ei murdar !

Văduva scutură din cap, plină de dezgust.

— Frumos ! răspunse ea. Uite unde au dus-o porcăriile ei... Vezi să nu rămîn la ea ! Azi-dimineaţă i-am cerut banii mei pe opt zile. Ce, parcă pocitania aia mică de Camille nu făcea caca în bucătăria mea !

Dar Lisa alergă s-o descose pe Julie care cobora să-i transmită un ordin lui Hippolyte. Pe urmă, după cîteva minute de conversație, se întoarse lîngă slujnica Valériei.

— E o intrigăraie, din care nimeni nu mai pricepe nimic. Cred că stăpîna dumitale ar fi putut să nu facă copilul și să-și lase bărbatul să crape, căci încă se mai caută, pare-se, economiile bătrînului... Bucătăreasa zice că sînt acolo niște mutre, mă rog mutre de oameni care pînă diseară au să se ia de păr.

Adèle venea cu unt de douăzeci de centime ascuns sub șorț, pentru că doamna Josserand îi poruncise să nu arate niciodată cumpărăturile. Lisa ținu să vadă, și pe urmă, înfuriată, o făcu proastă. Merita să cobori pentru unt de douăzeci de centime ! Ei bine, ce i-ar mai fi învățat ea pe acești zgîrie-brînză s-o hrănească cum trebuie, sau ar fi mîncat înaintea lor ; da, din unt, din zahăr, din carne, din toate. De cîtăva vreme celelalte slujnice o împingeau astfel pe Adèle la răzvrătire. Și ea se lăsă prinsă în mreje. Rupse o bucățică de unt și o înghiți numaidecît, fără pîine, pentru a se grozăvi în fața celorlalte.

— Urcăm ? întrebă ea.

— Nu, spuse văduva, țin să-l văd coborînd. Am păstrat pentru asta un comision.

— Și eu la fel, adăugă Lisa. Zice-se că ar cîntări opt sute. Dacă i-ar da drumul pe frumoasa lor scară, ce mai stricăciune i-ar face !

— Eu urc, mai bine să nu-l văd, reluă Adèle... Mulțumesc, să visez iar, ca azi-noapte, că vine să mă tragă de picioare, zvîrlindu-mi vorbe urîte din pricina murdăriilor mele !

Plecă, urmărită de glumele celorlalte două. La etajul servitorilor se veseliseră toată noaptea pe seama coșmarurilor Adèlei. Dealtminteri, ca să nu se simtă singure, slujnicile își lăsaseră ușile deschise ; și un vizitiu poznaș făcuse pe stafia, scoțînd strigăte slabe, rîzînd înăbușit, și fusese auzit pînă dimineața în lungul coridorului. Lisa, cu buzele ei subțiri și strînse, spunea că o să-i pară rău. Fusese o strașnică distracție !

Dar glasul mînios al lui Hippolyte le îndreptă atenția spre draperiile de doliu. El zbiera, pierzîndu-și întreaga demnitate :

— Bețivan nenorocit ! îl pui cu capu-n jos !

Într-adevăr, lucrătorul se dusese să agațe de-a-ndoaselea blazonul cu inițialele defunctului. Dealtfel, draperiile negre garnisite cu argint erau la locul lor ; nu mai aveau de pus decît agățătoarele, cînd la intrare apăru un cărucior de mînă, încărcat cu un mobilier sărăcăcios, de om nevoiaș. Un puștan împingea, o fată voinică, palidă, îl urma, dîndu-i o mînă de ajutor. Domnul Gourd, care tocmai vorbea cu prietenul lui, papetarul, se repezi la ei și, în ciuda solemnității doliului său, strigă :

— Hei, hei ! ce l-a apucat ?... Nu vezi, idiotule !

Fata cea voinică interveni.

— Domnule, sînt noua locatară, știți dumneavoastră... Asta e mobila mea.

— Nu se poate ! mîine ! strigă portarul furios.

Ea îl privi, apoi privi pînzele negre, uluită. Era limpede că poarta aceea împresurată de negru o tulbura. Dar o luă de la început, îi spuse că nu poate să-și lase mobila pe trotuar. Atunci, domnul Gourd o repezi.

— Dumneata ești tighelitoarea de încălțăminte, nu-i așa ? cea care ai închiriat cabinetul de sus... Încă o încăpățînare de-a proprietarului ! Și asta, numai pentru a încasa o sută treizeci de franci, în pofida necazurilor pe care le-am avut cu tîmplarul !... Și totuși îmi făgăduise să n-o mai închirieze nici unui muncitor. Aiurea, o ia de la început, și cu o femeie !

Pe urmă, își aduse aminte că domnul Vabre era mort.

— Da, poți să te uiți, proprietarul tocmai a murit, și dacă s-ar fi dus cu opt zile mai înainte, n-ai fi fost aici, bineînțeles !... Hai, grăbește-te, pînă nu-l coboară.

Și, ca scos din minți, împinse el însuși căruciorul, îl afundă sub pînzele care se depărtară și se reuniră încet. Fata cea voinică și palidă dispăru în această mare neagră.

— Uite-o pe una care pică bine ! remarcă Lisa. E tare vesel să te muți în timpul unei înmormîntări. Eu, în locul ei, ce mai săpuneală i-aș fi tras portarului !

Dar tăcu de îndată ce îl văzu reapărînd pe domnul Gourd, care era spaima slujnicelor. Proasta lui dispoziție venea din faptul că, după cum spuneau unele persoane, casa revenise, după împărțire, domnului Théophile și doamnei sale. El, însă, ar fi dat o sută de franci din buzunar, ca să-l aibă ca proprietar pe domnul Duveyrier, care, cel puțin, era un magistrat. Acest lucru i-l explica negustorului de hîrtie. Între timp, lumea ieșea. Doamna Juzeur trecu zîmbindu-i lui Octave, care se întîlnise cu Trublot pe trotuar. Apoi, apăru Marie ; și ea rămase pe loc, foarte interesată să vadă cum se ridică estrada unde trebuia să se așeze coșciugul.

— Oamenii de la doi sînt uimitori, spunea domnul Gourd ridicîndu-și ochii pînă la obloanele închise de la etajul al doilea. Ai crede că anume își aranjează treburile, încît să facă altfel decît noi ceilalți... Da, au plecat într-o călătorie, acum trei zile.

În clipa aceea, Lisa se ascunse pe după văduvă, zărind-o pe verișoara Gasparine, care aducea o coroană de violete, o atenție a arhitectului, doritor să păstreze bunele relații cu familia Duveyrier.

— Drace ! exclamă papetarul, se pune bine cealaltă doamnă Campardon.

Îi dădea astfel, cu naivitate, numele pe care i-l dădeau toți furnizorii din cartier. Lisa își înăbuși un hohot de rîs. Dar urmă o mare dezamăgire. Deodată, slujnicele văzură că trupul fusese coborît. Și că era o neghiobie să rămînă în stradă, să se uite la pînze ! Se întoarseră repede ; și trupul, într-adevăr, ieșea din vestibul, purtat de patru bărbați. Estrada întuneca tot gangul, se vedea în fund lumina albă a curții, spălată în dimineața aceea cu apă din belșug. Singură mica Louise, furișată în spatele doamnei Juzeur, se ridica pe vîrfuri, cu ochii rotunzi, albă la față de curiozitate. Purtătorii sicriului suflau din greu la capătul scării, ale cărei ornamente aurite, în imitație de marmură, căpătau o rece solemnitate în lumina slabă a geamurilor fără luciu.

— Iote-l, pleacă și nu-și ia chitanțele ! bombăni Lisa, glumind cu dușmănie și pornită, ca orice fiică a Parisului, împotriva proprietarilor.

Atunci, doamna Gourd, care rămăsese în fotoliu, imobilizată de picioarele ei șubrede, se ridică chinuit. Pentru

că nu putea să meargă, domnul Gourd o sfătuise să nu lase să treacă proprietarul prin fața lojei lor fără să-l salute. Așa se cuvenea. Ea veni pînă la ușă, cu bonetă de doliu, și cînd proprietarul trecu, îl salută.

La Saint-Roch, în timpul ceremoniei, doctorul Juillerat se prefăcu că nu vrea să intre în biserică. Dealtfel, era mare înghesuială, un grup întreg de bărbați preferă să rămînă pe trepte. Era foarte plăcut, o splendidă zi de iunie. Și, pentru că nu puteau să fumeze, discuția lor ajunse la politică. Marea ușă rămînea deschisă, din cînd în cînd largi adieri de orgă ieșeau din biserica înveșmîntată în negru, înstelată de lumînări.

— Știți că domnul Thiers va candida la anul în circumscripția noastră, anunță Léon Josserand cu aerul lui serios.

— Ah ! făcu doctorul. Fără îndoială că dumneata, un republican, n-ai să votezi pentru el, nu ?

Tînărul, ale cărui convingeri se domoleau pe măsură ce doamna Dambreville îl introducea în societate, răspunse tăios :

— De ce nu ?... E adversarul declarat al Imperiului.

Atunci, se porni o discuție furtunoasă. Léon vorbea de tactică, doctorul Juillerat se încăpățîna în principii. După acesta din urmă, burghezia își trăise traiul ; era un obstacol în calea revoluției ; de cînd avea totul, ea stătea în calea viitorului, cu mai multă înverșunare și orbire decît vechea nobilime.

— Vă temeți de tot, vă aruncați în cea mai dăunătoare reacțiune de cînd vă credeți amenințați.

O clipă, Campardon se supără.

— Eu, domnule, am fost iacobin și ateu ca dumneavoastră. Dar, slavă Domnului, mi-a venit mintea la cap... Nu, n-am să merg chiar pînă la domnul Thiers al dumneavoastră. Un încurcă-lume, care se amăgește cu idei !

Totuși, liberalii prezenți, domnul Josserand, Octave, chiar Trublot, căruia puțin îi păsa, declarară cu toții că vor vota pentru domnul Thiers. Candidatul oficial era un mare fabricant de ciocolată din strada Saint-Honoré, domnul Dewinck, pe care îl luară serios în tărbacă. Acest domn Dewinck nu avea nici măcar sprijinul clerului, neliniștit de legăturile lui cu palatul Tuileries. Campardon, trecînd definitiv de partea preoților, îi primi numele cu multă rezervă. Apoi, fără tranziție, izbucni :

— Ascultați ! glontele care l-a rănit pe Garibaldi al dumneavoastră la picior, ar fi trebuit să-i străpungă inima !

Și pentru a nu fi văzut prea multă vreme în compania acestor domni, intră în biserică unde glasul pițigăiat al abatelui Mauduit răspundea văicărelilor cantorului.

— Acum și doarme acolo, șopti doctorul, ridicînd din umeri. Ah, ce curățenie ar trebui să se facă în toate astea !

Treburile Romei îl pasionau. După aceea, pentru că Léon își aminti cuvîntul ministrului, care declarase în Senat că Imperiul ieșise din Revoluție, dar pentru a o înăbuși, reveniră la apropiatele alegeri. Încă erau cu toții de acord asupra necesității de a-i da o lecție împăratului ; dar începeau să fie cuprinși de temeri, numele candidaților îi și învrăjbea, dîndu-le, noaptea, coșmarul spectrului roșu. Nu departe de ei, domnul Gourd, avînd

ținuta corectă a unui diplomat, îi asculta cu un rece dispreț ; el era pentru autoritate, fără ocolișuri.

Dealtfel ceremonia se sfîrșea și un prelung strigăt melancolic, pornind din adîncurile bisericii, îi făcu să tacă.

— *Requiescat in pace !*

— *Amen !*

La cimitirul Père-Lachaise, în timp ce trupul bătrînului era coborît, Trublot, care nu lăsase brațul lui Octave, îl văzu schimbînd un nou surîs cu doamna Juzeur.

— Ah ! da, murmură el, micuța femeie foarte nefericită... Tot ce vreți, dar nu asta !

Octave tresări. Cum, și Trublot ! Acesta din urmă făcu un gest disprețuitor ; nu, nu el, ci unul dintre prietenii lui. Și, la urma urmei, toți cei care se amuzau de această ronțăială.

— Scuză-mă, adăugă el. Pentru că iată-l pe bătrîn la adăpost, vreau să-i dau socoteală lui Duveyrier de-o însărcinare.

Familia pleca, tăcută și îndurerată. Trublot îl rugă pe consilier să rămînă în urmă, ca să-i spună că o văzuse pe servitoarea Clarissei ; dar nu știa adresa, pentru că servitoarea o părăsise pe Clarisse în ajunul mutării, după ce-i cîrpise cîteva palme. Era ultima speranță care zbura. Duveyrier își înfundă fața în batistă și își ajunse din urmă familia.

Chiar de seara începură certurile. Familia se găsea în pragul dezastrului. Domnul Vabre, cu acea nepăsare sceptică de care notarii dau dovadă uneori, nu lăsa nici un testament. Scotociră în zadar prin toate mobilele, și,

lucrul cel mai rău fu că nu găsiră un gologan din cele şase sau şapte sute de mii de franci sperate, nici bani, nici titluri, nici acţiuni ; descoperiră doar şapte sute treizeci şi patru de franci în piese de cîte cincizeci de centime, un ascunziş de bătrîn ramolit. Şi cîteva indicii de necontestat, un carnet acoperit de cifre, cîteva scrisori ale agentului de schimb dădură în vileag moştenitorilor, albi ca varul de furie, viciul tainic al moşneagului, o patimă neînfrînată pentru joc, o nevoie stîngace şi turbată de speculă la bursă, ascunse sub nevinovata manie a uriaşei lui munci de statistică. Aici se dusese tot, economiile de la Versailles, chiriile casei, pînă la bănuţii pe care-i storcea de la copiii săi ; ba în ultimii ani ipotecase şi casa, în trei rînduri, pe o sută cincizeci de mii de franci. Familia rămase încremenită dinaintea frumoasei case de bani, unde credea că se află avutul sub cheie, şi în care se găsea o grămadă de obiecte stranii, resturi culese de prin camere, bucăţele de fier vechi, cioburi vechi, panglici vechi, printre fragmente de jucării şterpelite cîndva de la micul Gustave.

Izbucniră reproşuri furioase. Îl făcură pe bătrîn şarlatan. Era nedemn să-şi risipească banii aşa, bătîndu-şi joc cu făţărnicie de lume şi jucînd o mîrşavă comedie, ca să fie mereu corcolit. Duveyrier-ii nu se puteau consola că-l hrăniseră douăzeci de ani, fără să-i pretindă o singură dată cei optzeci de mii de franci, dota Clotildei, din care primiseră numai zece mii de franci. Erau totuşi zece mii de franci, spunea cu violenţă Théophile, care nu văzuse nici măcar o lăscaie din cei cincizeci de mii, făgăduiţi la căsătoria sa. Dar Auguste, la rîndul lui, se plîn-

gea şi mai aprig, imputîndu-i fratelui său că apucase cel puţin să vîre în buzunar, timp de trei luni, dobînzile acestei sume ; pe cînd el nu va avea niciodată nimic din cei cincizeci de mii de franci, înscrişi, de asemenea, în contract. Şi Berthe, aţîţată de maică-sa, arunca vorbe jignitoare, se arăta revoltată că intrase într-o familie necinstită. Şi Valérie, tunînd şi fulgerînd împotriva chiriei pe care atît de multă vreme făcuse prostia să i-o plătească bătrînului, de teamă că va fi desmoştenită, nu putea să înghită una ca asta, îi părea rău de banii aceia, ca de niște bani imorali, folosiţi pentru a întreţine desfrîul.

Toate aceste povești pasionară casa timp de cincisprezece zile. În sfîrşit, nu rămînea decît imobilul, estimat la trei sute de mii de franci ; după ce se achita ipoteca, mai rămînea cam jumătate din această sumă de împărțit între cei trei copii ai domnului Vabre. Îi reveneau fiecăruia cîte cincizeci de mii de franci ; slabă consolare, cu care trebuiau să se mulțumească. Théophile şi Auguste dispuneau de pe acum de partea lor. Se înțeleseră să vîndă. Duveyrier lua totul asupra lui, în numele soției sale. Mai întîi el stărui pe lîngă cei doi fraţi să nu facă licitația în fața tribunalului ; dacă se înțelegeau între ei, licitația putea să aibă loc în fața notarului său, maestrul Renaudin, un om de care răspundea el. În cele din urmă, le insuflă ideea, ba chiar sfatul notarului, zicea el, să pună casa în vînzare la un preţ mic, numai o sută patruzeci de mii de franci : era o dovadă de abilitate, amatorii vor da năvală, licitaţia se va însufleţi şi va întrece toate previziunile. Théophile şi Auguste rîdeau plini de încredere. Apoi, în ziua vînzării, după cinci sau şase licitaţii,

maestrul Renaudin adjudecă pe neaşteptate casa lui Duveyrier, pentru suma de o sută patruzeci de mii de franci. Nu aveau nici măcar din ce să plătească ipotecile. Aceasta a fost lovitura de graţie.

Nu s-au aflat niciodată amănuntele teribilei scene care s-a petrecut în aceeaşi seară la familia Duveyrier. Zidurile solemne ale casei au înăbuşit zgomotele. Théophile trebuie să-l fi făcut pe cumnatu-său pramatie ; îl acuza public de cumpărarea notarului, făgăduindu-i acestuia că-l ajută să fie numit judecător de pace. Pe cînd Auguste vorbea fără ocolişuri de Curtea cu Juri, voia să-l tîrască acolo pe maestrul Renaudin, despre care tot cartierul povestea nenumărate ticăloşii. Dar dacă nu se ştia deloc în ce fel ajunsese familia să se încaiere, după cum circula zvonul, se auziră ultimele cuvinte schimbate în prag, cuvinte care sunară neplăcut, în severitatea burgheză a scării.

— Canalie murdară ! striga Auguste. Tu trimiţi la galere oamenii pentru şi mai puţin !

Théophile ieşi ultimul, ţinu uşa deschisă, turbat de mînie, sugrumat într-un acces de tuse.

— Hoţ ! hoţ !... Da, hoţ !... Şi tu, hoaţă, auzi tu, hoaţă !

Închise uşa repede şi atît de tare, că zdrăngăniră toate celelalte uşi de pe scară. Domnul Gourd, stînd la pîndă, se alarmă. Dintr-o privire, cercetă etajele ; dar nu zări decît profilul delicat al doamnei Juzeur. Cu spinarea încovoiată, intră în vîrful picioarelor în loja sa, unde îşi reluă înfăţişarea demnă. Se putea tăgădui. Încîntat, el îi dădea dreptate noului proprietar.

Peste cîteva zile avu loc o reconciliere între Auguste şi sora sa. Casa rămase surprinsă. Îl văzură pe Octave ducîndu-se la familia Duveyrier. Consilierul, îngrijorat, se hotărîse să renunţe la chiria magazinului vreme de cinci ani, ca să închidă cel puţin gura unuia dintre moştenitori. Cînd Théophile află de asta, coborî cu nevastă-sa să-i facă o nouă scenă fratelui său. Iată-l acum că se vindea, trecea de partea tîlharilor ! Dar în magazin se găsea şi doamna Josserand, şi ea îi dădu repede paşaportul. O sfătui fără înconjur pe Valérie să nu se mai vîndă, că fiica sa nu se vindea. Şi Valérie fu nevoită să bată în retragere, strigînd :

— Va să zică, noi sîntem singurii care-o să tragem mîţa de coadă ?... Să mor, dacă-mi plătesc chiria ! Am contract. Şi cred că ocnaşul ăsta n-o să îndrăznească să ne dea afară... Cît despre tine, mica mea Berthe, o să vedem noi într-o zi ce trebuie pus la bătaie ca să ţi se vină de hac !

Uşile zdrăngăniră din nou. Între cele două căsnicii începuse o ură de moarte. Octave, care le făcuse unele servicii, rămînea de faţă, pătrundea în intimitatea familiei. Berthe aproape leşinase în braţele lui, în timp ce Auguste se convingea dacă nu cumva auzise vreun client. Pînă şi doamna Josserand avea încredere în tînăr. Dealtfel ea îi judeca aspru pe Duveyrier-i.

— Chiria e ceva, spuse ea. Dar eu vreau cei cincizeci de mii de franci.

— Bineînţeles, dacă îi depui pe ai tăi, îndrăzni Berthe. Mama păru să nu înţeleagă.

— Îi vreau, înțelegi tu !... Nu, nu, pesemne că rîde în hohote sub pămînt, acel bătrîn ticălos de moș Vabre ! Nu-l voi lăsa să se laude că m-a tras pe sfoară. Numai o canalie făgăduiește niște bani pe care nu-i are !... Oh, ți-i vor da, fata mea, sau mă duc să-l dezgrop, și-l scuip în mutră !

XII

Într-o dimineață, pe cînd Berthe se afla, ca de obicei, la mama sa, Adèle veni speriată să spună că domnul Saturnin era aici, împreună cu un bărbat. Doctorul Chassagne, directorul azilului Moulineaux, avertizase pînă atunci în mai multe rînduri părinții că nu putea să le țină fiul, căci nu-și închipuise să fie atins de o nebunie atît de evidentă. Și, luînd pe neașteptate cunoștință de semnătura smulsă de Berthe fratelui ei pentru cele trei mii de franci, temîndu-se că putea fi compromis, îl trimetea înapoi familiei.

Se înspăimîntară cu toții. Doamna Josserand, îngrozită că va fi strînsă de gît, încercă să stea de vorbă cu omul. Acesta îi declară pe șleau :

— Domnul director mi-a zis să vă spun că dacă e bun să le dea bani părinților, e bun să trăiască și în casa lor.

— Dar e nebun, domnule, are să ne masacreze !

— Cînd iscălește, nu e deloc nebun! răspunse omul ducîndu-se.

Dealtfel, Saturnin intră liniștit, cu mîinile în buzunare, de parcă s-ar fi întors dintr-o plimbare la Tuileries. Nici măcar nu aduse vorba despre șederea lui acolo. Își îmbrățișă tatăl care plîngea, le sărută deopotrivă de zgomotos pe mama și pe sora sa Hortense, amîndouă moarte de frică. Apoi, zărind-o pe Berthe, căzu ca în extaz, o mîngîie cu gingășia unui băiețaș. Ea profită numaidecît de duioasa lui tulburare ca să-l anunțe că se căsătorise. El nu se revoltă cîtuși de puțin, la început nici măcar nu păru să înțeleagă, ca și cum și-ar fi uitat furiile de altădată. Dar cînd ea vru să coboare, izbucni în urlete: căsătorită, asta-i era indiferent, numai să rămînă aici, cu el mereu, aproape de el. Atunci, văzînd chipul descompus al mamei, care o și luase la fugă, vrînd să se închidă undeva, Berthe se gîndi să-l ia pe Saturnin la ea. Puteau foarte bine să-l folosească în subsolul magazinului, măcar și numai ca să lege pachetele cu sfoară.

În aceeași seară, Auguste, în ciuda văditei lui repulsii, se plecă în fața dorinței Berthei. Erau căsătoriți abia de trei luni și o surdă neînțelegere creștea între ei. Era ciocnirea a două temperamente, a două educații diferite, un soț posac, meticulos, lipsit de căldură, și o soție crescută sub apăsarea arzătoare a falsului lux parizian, plină de viață, răvășindu-și existența, ca să se bucure singură de plăcerile ei, ca un copil egoist și nepriceput. De aceea, el nu-i înțelegea nevoia de mișcare, neîncetatele-i plecări în vizită, alergăturile, plimbările, goana ei prin teatre, distracțiile, povestirile ei. De două și de trei

ori pe săptămînă doamna Josserand venea s-o ia pe fiica sa, o purta cu sine pînă la vremea prînzului, fericită să se arate cu Berthe, să se bucure astfel de toaletele-i bogate, pe care nu le mai plătea ea. Marile răzvrătiri ale soţului erau pornite mai ales împotriva acestor toalete prea strălucitoare, a căror utilitate îi scăpa. De ce să se îmbrace mai presus de rangul şi de averea ei ? Ce nevoie avea să cheltuie, aşa, nişte bani atît de necesari în comerţul lui ? Se spune de obicei că atunci cînd vinzi mătase altor femei, tu trebuie să te îmbraci în lînă. Dar Berthe lua acum înfăţişarea sălbatică a mamei sale, întrebîndu-l dacă avea de gînd s-o lase să umble goală pe stradă ; şi-l mai descuraja prin curăţenia îndoielnică a jupoanelor, prin dispreţul ei faţă de rufăria ce nu se vedea, găsind mereu fraze grosolane ca să-i închidă gura, dacă el insista.

— Îmi place mai mult să stîrnesc invidie, decît milă... Banii sînt bani, şi dacă am avut un franc, am zis întotdeauna că avem doi.

De cînd se măritase, Berthe începuse să ia propoziţiile doamnei Josserand. Se îngrăşa, îi semăna tot mai mult. Nu mai era fata nepăsătoare şi docilă sub palmele materne ; era o femeie în care se dezvolta îndărătnicia, voinţa categorică de a supune totul plăcerii sale. Auguste o privea uneori, mirat de maturitatea ei atît de rapidă. La început, ea simţise o vanitoasă bucurie de a trona la tejghea, în toalete îngrijite, de-o modestie elegantă. Apoi, se dezgustase repede de comerţ, pentru că o silea să stea pe loc, ameninţînd să cadă bolnavă, totuşi se resemnase, dar cu o atitudine de victimă care asigură

prosperitatea căsniciei cu sacrificiul propriei sale vieţi. Şi de atunci, o luptă de fiecare clipă începuse între ea şi bărbatul ei. Ridica din umeri cînd acesta era întors cu spatele, aşa cum maică-sa ridica din umeri cînt tatăl său era întors cu spatele ; reîncepea cu el toate certurile căsniciei care-i hrăniseră tinereţea, îl trata pur şi simplu ca pe un domn însărcinat să plătească, îl acoperea cu acel dispreţ pentru bărbat, care era ca un soi de temelie a educaţiei sale.

— Ah, cîtă dreptate avea mama ! striga ea după fiecare dintre certurile lor.

Totuşi, Auguste se străduise, încă de la început, s-o mulţumească. El iubea pacea, visa un mic interior liniştit, maniac de pe acum ca un bătrîn, deprins cu obiceiurile vieţii lui de băiat pudic şi econom. Neputînd să-i ajungă vechea lui locuinţă de la mezanin, luase apartamentul de la etajul doi, dinspre curte, unde credea că făcuse o adevărată nebunie cheltuind cinci mii de franci pe mobilă. Berthe, la început fericită de camera ei îmbrăcată în tuia şi în mătase albastră, se arătă pe urmă plină de dispreţ, după o vizită făcută la o prietenă care se măritase cu un bancher. Apoi, izbucniră cele dintîi discuţii din pricina slujnicelor. Tînăra femeie, obişnuită, cu serviciul îndobitocit al unor sărmane fete cărora li se măsura bucata de pîine, le pretindea numite corvezi, pentru care ele plîngeau cu sughiţuri în bucătărie, cîte o după-amiază întreagă. Auguste, cu toate că nu era prea sensibil de felul lui, făcînd imprudenţa de a se duce s-o liniştească pe una dintre ele, fusese nevoit s-o dea pe uşă afară la o oră mai tîrzie, în faţa hohotelor de

plins ale doamnei, care îi strigase furioasă să aleagă între ea și această creatură. Dar, după servitoarea aceea, veni una energică, și care părea că se instalează pentru a rămîne. O chema Rachel, probabil că era evreică, deși ea tăgăduia și își ascundea țara de origine. Era o fată de douăzeci și cinci de ani, cu o expresie aspră, nasul mare și părul negru. La început, Berthe declarase că n-o va suporta nici două zile; apoi, în fața supunerii sale mute, a aerului că înțelege tot, fără să spună nimic, ea se arătă, încetul cu încetul mulțumită, de parcă s-ar fi supus la rîndul ei, și o păstră atît pentru meritele sale, cît și dintr-o teamă nedefinită. Acceptînd fără să se revolte cele mai aspre munci, răsplătite cu pîine uscată, Rachel punea stăpînire pe gospodărie, ținea ochii deschiși, buzele strînse, ca o servitoare care adulmecă, așteptînd ora fatală și prevăzută cînd doamna nu-i va mai refuza nimic.

Dealtfel, în casă, de la parter și pînă la etajul slujnicelor, urmase o perioadă de mare calm după emoțiile pricinuite de neașteptata moarte a domnului Vabre. Scara își regăsea atmosfera de reculegere a unei capele burgheze ; nici o suflare nu răzbătea prin ușile de acaju, mereu închise peste adînca onestitate a apartamentelor. Umbla zvonul că Duveyrier se împăcase cu nevastă-sa. Cît despre Valérie și Théophile, ei nu vorbeau cu nimeni, treceau țepeni și demni. Niciodată casa nu răspîndise o severitate de principii mai rigide. Domnul Gourd, în papuci și cu scufie, o străbătea cu o înfățișare de țîrcovnic solemn.

Într-o seară, către ora unsprezece, Auguste ieşea din clipă în clipă în uşa magazinului, apoi întindea capul şi îşi arunca privirile pe stradă. Nerăbdarea lui creştea încetul cu încetul. Berthe, pe care mama şi sora sa veniseră s-o ia încă de la cină, fără ca măcar s-o lase să-şi mănînce desertul, nu se mai întorcea, după o absenţă de peste trei ceasuri, în ciuda promisiunii ei exprese de a fi aici la închiderea magazinului.

— Ah, Dumnezeule, Dumnezeule ! izbucni el, în sfîrşit, strîngînd pumnii de-i trosniră degetele.

Şi se opri în faţa lui Octave, care punea etichete la nişte cupoane de mătase, pe o tejghea. La această oră înaintată a serii, nu mai venea nici un client în acel capăt depărtat al străzii Choiseul. Ţinuseră deschis numai pentru a aranja magazinul.

— Dumneavoastră probabil că ştiţi unde s-au dus doamnele, nu ? îl întrebă Auguste pe tînăr.

Acesta ridică ochii cu un aer surprins şi nevinovat.

— Domnule, dar vi s-a spus... La o conferinţă.

— O conferinţă, o conferinţă, bombăni soţul. Conferinţa lor s-a terminat la ora zece... Nişte femei cinstite trebuiau să se fi întors !

Apoi, îşi reluă plimbarea, aruncînd priviri piezişe asupra vînzătorului, suspectîndu-l de complicitate cu doamnele sau cel puţin că vrea să le scuze. La rîndul lui, Octave îl cerceta, pe furiş, cu un aer neliniştit. Niciodată nu-l văzuse atît de nervos. Ce se petrecea oare ? Şi, pe cînd întorcea capul, îl zări în fundul prăvăliei pe Saturnin, ştergînd un geam cu un burete îmbibat de alcool. Încetul cu încetul, familia îl pusese pe nebun

la unele munci de servitor, ca să-l facă măcar să-şi cîştige mîncarea. În seara aceea, însă, ochii lui Saturnin luceau straniu. Alunecă în spatele lui Octave şi îi spuse în şoaptă :

— Luaţi seama... A găsit o hîrtie. Da, are o hîrtie în buzunar... Atenţie, dacă e a dumneavoastră !

Şi se întoarse sprinten să frece geamul. Octave nu înţelese. De cîtăva vreme, nebunul îi dovedea o afecţiune aparte, ca dezmierdarea unui animal ce se pleacă în faţa unui instinct, a unui simţ în care se strecoară gingăşia îndepărtată a unui sentiment. Pentru ce îi vorbea de o hîrtie ? Nu-i scrisese nici o scrisoare Berthei ; nu-şi permitea încă decît să se uite la ea cu ochi drăgăstoşi, aşteptînd cu nerăbdare ocazia de a-i face un mic cadou. Aceasta era tactica pe care o adoptase, după o matură chibzuinţă.

— Unsprezece şi zece ! pe toţi sfinţii ! strigă deodată Auguste, care nu obişnuia să înjure.

Dar în aceeaşi clipă doamnele intrară. Berthe avea o fermecătoare rochie de mătase trandafirie, brodată cu jeuri albe ; în timp ce sora sa, ca de obicei, în albastru deschis, şi maică-sa, ca de obicei, în mov, îşi păstrau toaletele lor bătătoare la ochi şi obositoare, modificate în fiecare sezon. Doamna Josserand intră cea dintîi, impunătoare, opulentă, ca să ţintuiască în fundul gîtului ginerelui său reproşurile pe care toate trei le prevăzuseră într-un consiliu ţinut la capătul străzii. Ea catadicsi chiar să explice întîrzierea printr-o hoinăreală pe la vitrinele magazinelor. Dealtfel, Auguste, foarte palid, nu scăpa nici o văicăreală ; răspundea pe un ton aspru, se stăpînea în chip vizibil, aştepta. Mama, sim-

ţind furtuna, cu marea ei obişnuinţă a certurilor, încercă încă o clipă să-l intimideze ; apoi, fiind nevoită să urce, se mulţumi să spună :

— Bună seara, fata mea. Şi să dormi bine — da ? dacă vrei să trăieşti mult.

Ajuns la capătul puterilor, uitînd de prezenţa lui Octave şi a lui Saturnin, Auguste trase numaidecît din buzunar o hîrtie mototolită pe care o puse sub nasul Berthei, bîiguind :

— Ce e asta ?

Berthe nici măcar nu-şi scosese pălăria. Se făcu roşie ca focul.

— Asta ? spuse ea ; ei bine, e o factură.

— Da, o factură, şi încă pentru păr fals ! Dacă e posibil, pentru păr, ca şi cum dumneata n-ai mai avea păr pe cap !... Dar nu e vorba de asta. Ai plătit această factură ; spune-mi cu ce ai plătit-o ?

Din ce în ce mai tulburată, tînăra femeie răspunse :

— Cu banii mei, bineînţeles !

— Banii dumitale, dar dumneata nu ai bani ! Ori ţi s-au dat, ori i-ai luat de aici... Şi-apoi, iată, ştiu tot, faci datorii... Eu îţi tolerez orice vrei ; dar nu şi datoriile, pricepi, nu şi datoriile, niciodată !

Şi în acest strigăt el îşi puse toată groaza lui de vînzător prudent, toată onestitatea lui comercială, care consta în a nu datora nimic. Multă vreme se uşură astfel, reproşîndu-i nevestei repetatele sale ieşiri, vizitele în cele patru colţuri ale Parisului, toaletele, luxul peste puterile lui de menţinut. În situaţia lor, era oare înţelept să rămînă afară pînă la ora unsprezece seara, în rochie de mă-

tase trandafirie, brodată cu jeuri albe ? Cînd ai asemenea gusturi aduci și dota de cincizeci de mii de franci. Dealtfel, el cunoștea bine vinovata : era imbecila de maică-sa care își învăța fiicele să mănînce averi, fără a avea măcar posibilitatea de a le da o cămașă în ziua căsătoriei.

— N-o vorbi de rău pe mama ! strigă Berthe, ridicînd capul, scoasă, în sfîrșit, din sărite. Nu i se poate reproșa nimic, ea și-a făcut datoria... O fi familia dumitale nepătată ! Niște oameni care și-au ucis tatăl !

Octave se înfundase în etichetele lui, prefăcîndu-se că nu ascultă. Dar, cu coada ochiului, urmărea cearta, și îl pîndea mai ales pe Saturnin, care, fremătînd, încetase să mai frece geamul și stătea, cu pumnii strînși, cu ochii aprinși, gata să se repeadă în beregata soțului.

— Să lăsăm familiile noastre, răspunse acesta din urmă. Avem destule de spus despre căsnicia noastră... Ascultă, trebuie să-ți schimbi purtarea, pentru că n-am să-ți mai dau un ban pentru toate prostiile dumitale. Oh, asta e o hotărîre de neclintit ! Locul dumitale este aici, la tejghea, într-o rochie simplă de femeie respectabilă... Și dacă faci datorii, o să vedem noi.

Berthe rămase ca sufocată de această mînă a soțului brutal ridicată împotriva obiceiurilor, plăcerilor, rochiilor sale. Era ca o smulgere din tot ce îndrăgea, din tot ce visase ea mărităinduse. Dar, printr-o taictică femeiască, nu-și dădu în vileag rana care sîngera, ci oferindu-și un pretext pentru furia ce-i schimonosea obrazul, ea repetă cu și mai multă violență :

— Nu voi îngădui să-mi insulți mama !

Auguste ridică din umeri.

— Mama dumitale, haida-de ! dumneata îi semeni, ai să ajungi diformă, la vîrsta ei... Da, nu te mai recunosc, se întoarce ea în persoana dumitale. Pe cuvîntul meu dacă nu-mi e teamă !

Deodată, Berthe se liniști și, privindu-l drept în față, grăi :

— Du-te atunci și spune-i mamei tot ce mi-ai spus mie acum, ca să vezi cum te azvîrle afară.

— Ah, mă azvîrle afară ! strigă soțul furios. Ei bine, urc să-i spun chiar acum.

Într-adevăr se îndreptă spre ușă. Era și timpul să iasă, căci Sturnin, cu ochii lui de lup, se apropia pe furiș să-l sugrume pe la spate. Tînăra femeie căzu pe un scaun, spunînd cu voce abia auzită :

— Ah, dumnezeule mare, iată un om cu care nu m-aș mărita, dacă s-ar putea s-o iau de la capăt !

Sus, domnul Josserand, peste măsură de uimit, veni el însuși să deschidă, pentru că Adèle urcase mai înainte să se culce. Cum tocmai se așezase, cu gîndul să-și petreacă noaptea lucrînd la ștraifuri, în ciuda proastei dispoziții de care se plîngea de cîtva timp, se simți tare încurcat și rușinat că ar putea să i se descopere taina, astfel încît își duse ginerele în sufragerie ; și-i vorbi de o lucrare urgentă, o copie a ultimului inventar al fabricii de cristale Saint-Joseph. Dar cînd Auguste i-o acuză deschis pe fiica sa, reproșindu-i datoriile, relatîndu-i toată cearta pricinuită de povestea părului fals, mîinile bunului om fură cuprinse de un tremur ; bîiguia, lovit drept în inimă, cu ochii înecați de lacrimi. Fata lui avea datorii, trăia cum trăise el însuși, sfîșiat de necurmatele scene ale

căsniciei ! Aşadar, toată nefericirea vieţii sale reîncepea în copilul lui ! Şi o altă spaimă îl îngheţa : se temea în fiece clipă că-l aude pe ginerele său atacînd chestiunea banilor, cerîndu-i zestrea, socotindu-l hoţ. Nu se îndoia că tînărul ştia tot, de vreme ce căzuse aşa deodată peste ei, la ora unsprezece şi ceva.

— Soţia mea s-a culcat, bolborosi el, pierzîndu-şi capul. N-are rost s-o trezim, nu-i aşa ?... Într-adevăr, dumneata îmi spui nişte lucruri ! Sărmana Berthe, nu e totuşi fată rea, te asigur. Fii îngăduitor. Am să vorbesc cu ea... Cît despre noi, dragul meu Auguste, cred că n-am făcut nimic ce ar putea să te nemulţumească...

Şi îl măsura cu privirea, liniştit, simţind că el nu ştia încă nimic, cînd doamna Josserand apăru în pragul dormitorului. Era în toaletă de noapte, albă ca varul, înspăimîntătoare. Deşi era stîrnit, Auguste se trase îndărăt. Desigur, ea ascultase la uşă, căci debută cu o lovitură directă.

— Nu ceri, îmi închipui, cele zece mii de franci ale dumitale ? Mai sînt două luni şi ceva pînă la scadenţă... Peste două luni ţi le dăm, domnule. Doar n-o să murim, noi ceştilalţi, ca să nu ne ţinem făgăduielile.

Această superbă siguranţă de sine îl copleşi pe domnul Josserand. Dealtfel, doamna Josserand continuă, îşi aiuri ginerele cu declaraţii extraordinare, fără să-i lase timp să deschidă gura.

— Dumneata nu eşti un bărbat viguros, domnule... Berthe are să se îmbolnăvească din pricina dumitale, va trebui să fie chemat doctorul, treaba asta va costa bani la farmacist, şi tot dumneata ai să te faci de rîs...

Am plecat, adineauri, cînd te-am văzut hotărît să săvîrşeşti o prostie. Cum doreşti, bate-ţi nevasta, inima mea de mamă e împăcată, căci Dumnezeu veghează şi pedeapsa nu se lasă niciodată aşteptată !

În sfîrşit, putu şi Auguste să-şi formuleze plîngerile. Reveni la plecările repetate, la toalete, se încumetă chiar să condamne educaţia dată Berthei. Doamna Josserand îl asculta cu un profund dispreţ. Iar cînd el termină, spuse :

— Nerozia asta nici nu merită răspuns, dragul meu. Eu am conştiinţa împăcată, şi mi-e de-ajuns... Iată, bărbatul căruia i-am încredinţat un înger ! Eu nu mă mai amestec deloc, pentru că sînt insultată. Descurcaţi-vă între voi !

— Dar fiica dumneavoastră o să mă înşele pînă la urmă, doamnă ! strigă Auguste cuprins din nou de furie.

Doamna Josserand, care tocmai pleca, se întoarse, îl privi în faţă.

— Domnule, dumneata faci tot ce trebuie pentru asta !

Şi intră în dormitorul ei, cu o demnitate de Ceres colosală, cu întreite mamele şi înveşmîntată în alb.

Tatăl îl mai reţinu pe Auguste încă vreo cîteva minute. Se arătă conciliant, îi dădu de înţeles că cel mai bun lucru era să suporţi totul din partea femeilor, izbuti să-l trimită înapoi domolit, dispus să-şi ceară iertare. Dar, cînd se regăsi singur în sufragerie, în faţa micii sale lămpi, bunul om izbucni în plîns. Se sfîrşise, nu mai avea noroc, niciodată nu va găsi timpul necesar să lucreze destule ştraifuri, noaptea, pentru a-şi ajuta fiica într-ascuns. Gîndul că acest copil putea să facă datorii

îl umilea ca o rușine personală. Și se simțea bolnav, primea o nouă lovitură, puterile aveau să-l părăsească într-una din aceste seri. În sfîrșit, cu mare greutate, înghițindu-și lacrimile, începu să lucreze.

Jos, în prăvălie, Berthe rămăsese o vreme nemișcată, cu fața în mîini. Un băiat, după ce pusese obloanele, coborîse la subsol. Atunci, Octave crezu că trebuie să se apropie de tînăra femeie. De la plecarea soțului, Staurnin îi tot făcuse semne vizibile, pe deasupra capului sorei sale, ca pentru a-l invita s-o consoleze. Acum, exprima o vie bucurie, își înmulțea clipirile din ochi ; și, temîndu-se că nu e înțeles, își intensifica sfaturile trimițînd sărutări în aer, cu o efuziune nestăvilită de copil.

— Cum, tu vrei s-o sărut ? întrebă Octave prin semne.

— Da, da, răspunse nebunul cu o mișcare entuziastă din bărbie.

Și cînd îl văzu pe tînăr zîmbind în fața sorei sale, care nu-și dădea seama de nimic, se așeză pe podea, în spatele unei tejghele, ascunzîndu-se, nevoind să-i stînjenească. Becurile de gaz încă ardeau cu flacără înaltă, în liniștea desăvîrșită a magazinului închis. Se înstăpînise o tăcere moartă, o năbușeală în care bucățile de mătase adăugau mireasma fadă a apretului.

— Doamnă, vă rog, nu vă faceți prea multă grijă, spuse Octave cu glasul lui mîngîietor.

Văzîndu-l atît de aproape de ea, Berthe tresări.

— Vă cer iertare, domnule Octave. Nu e vina mea, dacă ați fost martor la această explicație neplăcută. Și vă rog să-l scuzați și pe soțul meu, căci pesemne se simte rău

astă seară... Ştiţi, în toate căsniciile există mici neînţelegeri...

Hohotele de plîns o sugrumau. Numai dorinţa de a micşora nedreptăţile soţului ei în ochii lumii îi provocase criza de lacrimi îmbelşugate care o destindea. Saturnin îşi arătă capul neliniştit la nivelul tejghelei; dar şi-l lăsă repede în jos cînd îl văzu pe Octave gata să prindă mîna sorei sale.

— Vă rog, doamnă, puţin curaj, spuse acesta din urmă.

— Nu, îmi e peste putinţă, gîngăvi ea. Dumneavoastră eraţi de faţă, aţi auzit... Pentru păr de nouăzeci şi cinci de franci! De parcă astăzi n-ar purta toate femeile păr!... Dar el nu ştie nimic, nu pricepe nimic. El nu cunoaşte deloc femeile, n-a avut niciodată, nu, niciodată, domnule Octave!... Ah, sînt tare nefericită!

Spunea tot, în fierbinţeala urii sale. Un bărbat pe care susţinea că-l luase din dragoste, şi care de curînd nu consimţise să-i cumpere cămăşi! Oare nu-şi îndeplinise ea obligaţiile? avea el să-i impute un singur moment de nepăsare? E de la sine înţeles, că dacă el nu s-ar fi înfuriat în ziua cînd îi ceruse părul, n-ar fi ajuns niciodată să-l cumpere din punga ei. Şi reîncepea aceeaşi poveste pentru cele mai mici fleacuri: nu putea să-şi manifeste o dorinţă, să rîvnească cel mai neînsemnat obiect de toaletă, fără să se izbească de îngrozitoarea lui grosolănie. Bineînţeles, îşi avea şi ea mîndria ei, nu-i mai cerea nimic, prefera să se lipsească de strictul necesar, decît să se umilească fără nici un rezultat. Aşa, de două săptămîni, rîvnea la nebunie o parură fante-

zistă, văzută cu maică-sa în vitrina unui bijutier de lîngă Palais-Royal.

— Știți, trei stele din stras, care se prind în păr... Oh, o bagatelă, o sută de franci, cred... Ei bine, mi-am bătut gura de dimineață pînă seara, și să nu vă închipuiți că soțul meu a înțeles !

Octave n-ar fi îndrăznit să se gîndească la un asemenea prilej. Forță lucrurile.

— Da, da, știu. V-am auzit eu însumi vorbind de multe ori... Și, zău, doamnă, părinții dumneavoastră m-au primit atît de bine, dumneavoastră înșivă m-ați întîmpinat cu atîta amabilitate, încît am crezut că pot să-mi îngădui...

Vorbind, el scoase din buzunar o cutie lungă, în care trei stele străluceau pe o bucată de vată. Berthe se ridicase emoționată la culme.

— Dar e imposibil, domnule ! Nu pot să accept... Ați făcut o foarte mare greșeală !

Cu naivitate, el începu să inventeze pretexte. În Sud, așa se proceda în mod obișnuit. Și apoi, erau bijuterii fără nici o valoare. Ea, roșie ca focul, nu mai plîngea, stătea cu ochii pe cutie, aprinși din nou de scînteierile pietrelor false.

— Vă rog, doamnă... Un gest frumos, ca să-mi dovediți că sînteți mulțumită de munca mea.

— Nu, zău așa, domnule Octave, nu stăruiți !... Îmi pricinuiți necazuri.

Saturnin apăruse din nou ; se uita în extaz la bijuterii, cum s-ar fi uitat la o cutie cu moaște. Dar urechea lui fină auzi pasul lui Auguste, care se întorcea. Îi dădu

de veste Berthei printr-un uşor pocnet al limbii. Şi atunci ea se hotărî, chiar în clipa cînd bărbatul său intra.

— Ei bine, ascultaţi, şopti ea repede, ascunzînd cutia în buzunar, am să spun că mi le-a făcut sora mea cadou.

Auguste dădu ordin să se închidă gazul, apoi urcă împreună cu ea la culcare, fără să spună un cuvînt despre ceartă, bucuros în realitate că o găseşte liniştită, foarte veselă, de parcă nu s-ar fi petrecut nimic între ei. Magazinul se cufundă într-o negură adîncă; şi, în clipa cînd plecă şi el, Octave simţi în întuneric cum nişte mîini fierbinţi i le strîng pe ale lui ca să le sărute. Era Saturnin, care se culca la subsol.

— Prieten... prieten... prieten, repeta nebunul într-un elan de sălbatică afecţiune.

Tulburat în calculele sale, Octave se aprindea încetul cu încetul după Berthe, cu o tînără şi arzătoare dorinţă. Dacă la început îşi urmărise vechiul lui plan de seducţie, voinţa de a parveni prin femei, acum nu mai vedea în ea doar patroana, pe aceea a cărei posesiune trebuia să pună casa la cheremul lui; el voia înainte de toate Pariziana, acea nostimă creatură de lux şi de graţie, în care nu îşi înfipsese niciodată dinţii la Marsilia; se simţea năpraznic de înfometat de micile ei mîini înmănuşate, de micile ei picioare încălţate în cizmuliţe cu tocuri înalte, de gîtul ei delicat încărcat de zorzoane, chiar de lenjeria ei de o curăţenie îndoielnică, de intrigăria pe care o presimţea sub toaletele negrăit de bogate; şi această bruscă pasiune mergea pînă la a înmuia uscăciunea firii sale zgîrcite, astfel că îl făcea să azvîrle pe cadouri, în cheltueli de toate soiurile, cei cinci mii de

franci aduşi din Sud, dublaţi între timp de unele operaţii financiare despre care nu sufla nimănui un cuvînt.

Dar ceea ce-l abătea mai ales din drumul lui era faptul că, îndrăgostindu-se, devenise timid. Nu mai avea hotărîrea, ambiţia de a ajunge la capăt ci, dimpotrivă, începea să guste lîncedele bucurii de a nu grăbi nimic. Dealtfel, în această slăbiciune trecătoare a spiritului lui atît de practic, ajunse pînă la urmă să considere cucerirea Berthei drept o campanie de o extremă dificultate, care-i cerea tărăgăneală, acte de înaltă diplomaţie. Fără îndoială, cele două insuccese, pe lîngă Valérie şi doamna Hédouin, îl umpleau odată mai mult de spaima nereuşitei. Dar exista, în plus, în străfundul frămîntării sale pline de şovăială, o teamă de femeia adorată, o convingere absolută în legătură cu cinstea Berthei, toată orbirea dragostei pe care dorinţa o paralizează şi o duce la disperare.

A doua zi după cearta din familie, Octave, fericit că o făcuse pe tînăra femeie să-i primească darul, se gîndi că ar fi dibaci dacă s-ar pune bine cu soţul. Aşadar, pe cînd mînca la masa patronului, căci acesta avea obiceiul să-şi hrănească slujbaşii, pentru a-i păstra în mînă, se purtă faţă de el cu o amabilitate nemărginită, îl ascultă la desert, îi aprobă zgomotos ideile. Ba chiar, în particular, păru să îmbrăţişeze nemulţumirile acestuia împotriva nevestei sale, ajungînd pînă la a se preface că o supraveghează şi că îl va informa după aceea prin mici relatări. Auguste se simţi nespus de mişcat ; într-o seară îi mărturisi tînărului că, o vreme, fusese gata să-l concedieze, căci îl crezuse complicele soacrei sale. Îngheţat,

Octave își manifestă pe loc repulsia față de doamna Josserand, fapt ce izbuti pînă la urmă să-i apropie într-o totală comunitate de păreri. Dealtfel, soțul era un om cumsecade în fond, deși dezagreabil, dar resemnat de bună voie atîta timp cît nu-l scoteai din pepeni risipindu-i banii sau atingîndu-l în principiile sale morale. Făgăduia chiar să nu se mai înfurie, căci după ceartă avusese o năprasnică durere de cap, care îl năucise vreme de trei zile.

— Dumneavoastră mă înțelegeți ! îi spunea el tînărului. Vreau liniștea mea... Dincolo de asta, puțin îmi pasă de toate cele, în afară de virtute, bineînțeles, și cu condiția ca nevastă-mea să nu golească toată casa de bani. Ei, nu sînt rezonabil, cer oare din partea ei niște lucruri extraordinare ?

Și Octave îi ridica în slăvi înțelepciunea, și sărbătoreau împreună desfătările unei vieți pașnice, cu ani absolut identici, petrecuți în măsurarea mătăsii. Ba chiar, ca să-i facă plăcere, vînzătorul renunța la ideile lui despre marele comerț. Îl speriase într-o seară cînd adusese vorba de visul lui referitor la vastele bazaruri moderne, și-l sfătuise, întocmai ca pe doamna Hédouin, să cumpere casa vecină, ca să-și lărgească prăvălia. Auguste, al cărui cap plesnea și acuma din pricina celor patru raioane ale lui, se uitase la el cu toată spaima comerciantului obișnuit să taie firul în patru, încît Octave se grăbise să-și ia vorba îndărăt și să se extazieze de tihna cinstită a micului negoț.

Zilele se scurgeau, Octave își consolida locul lui în casă, un locșor de puf, unde îi era bine și cald. Soțul îl

preţuia, însăşi doamna Josserand, căreia se ferea totuşi să-i dovedească prea multă amabilitate, îl privea cu un aer de încurajare. Cît despre Berthe, ea devenise de o familiaritate fermecătoare. Dar marele lui prieten era Saturnin, căruia vedea cum îi sporeşte afecţiunea mută, devotamentul de cîine credincios, pe măsură ce el însuşi o dorea mai nestăpînit pe tînăra femeie. Faţă de oricine altul, nebunul manifesta o gelozie sumbră ; nici un bărbat nu putea să se apropie de sora sa, fără ca el să devină pe loc agitat, cu buzele rînjite, gata să muşte. Şi dacă, dimpotrivă, Octave se apleca spre ea nestînjenit şi o făcea să rîdă tandru şi moale ca o amantă fericită, rîdea şi el de plăcere, şi chipul lui reflecta puţin din bucuria lor senzuală. Biata făptură părea să guste iubirea în acest trup de femeie, pe care îl simţea al lui, din instinct ; şi ai fi zis că-i purta iubitului ales recunoştinţa nemărginită a fericirii. Îl oprea pe acesta în toate colţurile, arunca de jur-împrejurul lor priviri neîncrezătoare, apoi, dacă erau singuri, îi vorbea despre ea, îi repeta mereu aceleaşi poveşti, în fraze întretăiate.

— Cînd era mică, avea membre mici şi plinuţe, aşa ; şi era grasă şi rumenă toată, şi foarte veselă... Atunci ţopăia pe pămînt. Pe mine asta mă distra, o priveam, mă lăsam în genunchi... Atunci, poc ! poc ! poc ! ea îmi trăgea cu picioarele în burtă... Şi asta îmi făcea plăcere, oh, îmi făcea plăcere !

Octave cunoscu astfel toată copilăria Berthei, copilăria cu bubele, cu jucăriile, cu plăcuta ei dezvoltare de animal sălbatic. Mintea pustie a lui Saturnin păstra cu religiozitate fapte lipsite de importanţă, de care numai el

își aducea aminte : o zi cînd ea se înțepase, și el îi supsese sîngele ; o dimineață cînd stătuse în brațele lui vrînd să se suie pe masă. Dar se întorcea mereu la marea dramă pricinuită de îmbolnăvirea fetiței.

— Ah, dacă ați fi văzut-o !... Noaptea, rămîneam singur lîngă ea. Mîncam bătaie și eram trimis la culcare. Și mă întorceam, în picioarele goale... Eu singur. Și începeam să plîng, pentru că era atît de albă. O pipăiam ca să-mi dau seama dacă se răcește... Pe urmă, m-au lăsat. O îngrijeam mai bine decît ei, știam medicamentele, lua tot ce-i dădeam eu... De multe ori, cînd plîngea prea tare, îi puneam capul pe mine. Eram drăguți... Mai tîrziu, s-a însănătoșit, și voiam să mă duc la ea, și m-au bătut iar.

I se aprindeau ochii, rîdea, plîngea, de parcă toate aceste întîmplări se petrecuseră în ajun. Din cuvintele lui întretăiate se desprindea istoria unei afecțiuni stranii : devotamentul lui de băiat sărac cu duhul la căpătîiul micuței bolnave, părăsită de medici ; tot sufletul și tot trupul lui dăruite scumpei muribunde, pe care o îngrijea în goliciunea ei, cu o gingășie de mamă ; afecțiunea și dorințele unui bărbat oprite acolo, atrofiate, fixate pentru totdeauna de această dramă a suferinței a cărei zguduire continua ; și de atunci, în pofida nerecunoștinței de după vindecare, Berthe rămînea totul pentru el, o stăpînă înaintea căreia tremura, o fată și o soră pe care o salvase de la moarte, un idol adorat cu gelozie. De aceea îl urmărea pe soț cu o ură furioasă de îndrăgostit nemulțumit, nesecîndu-și izvorul de vorbe răutăcioase, alinîndu-și sufletul în fața lui Octave.

— Are încă ochiul închis... E sîcîitoare durerea lui de cap !... Ieri, ați auzit cum își tîrșîia picioarele... Iată, iată-l cum se uită pe stradă. Nu ? e atît de idiot !... Dobitoc murdar, dobitoc murdar !

Și Auguste nu putea să facă o mișcare fără ca nebunul să nu se supere. Apoi, veneau propozițiile alarmante.

— Dacă vreți, ne ducem amîndoi să-l înjunghiem ca pe un porc.

Octave îl domolea. În zilele lui de liniște, Saturnin alerga de la el la tînăra femeie, ca vrăjit, repetîndu-le cuvintele pe care le rostiseră unul despre celălalt, făcîndu-le servicii, era ca o legătură de continuă afecțiune. S-ar fi întins pe jos, înaintea lor, ca să le slujească drept covor.

Berthe nu mai adusese vorba de cadou. Părea să nu bage de seamă atențiile pline de timiditate ale lui Octave, se purta cu el ca și cu un prieten, fără să se tulbure cîtuși de puțin. Niciodată nu-și îngrijise el atît de mult corectitudinea ținutei, și o țintuia cu dezmierdările ochilor lui de culoarea aurului vechi, a cărei gingășie de catifea o credea irezistibilă. Dar ea nu-i era recunoscătoare decît pentru minciunile lui, în zilele cînd o ajuta să-și ascundă vreo escapadă. Astfel, între ei se stabili o complicitate : el favoriza ieșirile în oraș ale tinerei femei în compania mamei sale, îl trăgea pe sfoară pe soț, de îndată ce avea cea mai mică bănuială. Pînă la urmă, ea ajunse să nu se mai sfiască, în furia ei de umblete și de vizite, bizuindu-se întru totul pe inteligența lui. Și dacă, la întoarcere, îl găsea în dosul unui morman de stofe, îi mulțumea printr-o energică strîngere de mînă colegială.

Într-o zi trecu totuși printr-o mare emoție. Pe cînd se întorcea de la o expoziție de cîini, Octave o chemă, cu un semn, la subsol ; și acolo, îi înmînă o factură de șaizeci și doi de franci adusă în lipsa ei, pentru niște ciorapi brodați. Berthe păli dintr-odată, și strigătul inimii ei nu se lăsă așteptat.

— Dumnezeule mare, și bărbatul meu a văzut-o !

El se grăbi s-o liniștească, îi povesti cît de greu îi fusese să ascundă factura, sub nasul lui Auguste. Apoi, stînjenit, adăugă cu glas scăzut :

— Am plătit.

Ea se prefăcu atunci că-și scotocește buzunarele, nu găsi nimic, și spuse simplu :

— Am să vi-i dau înapoi... Ah, cît vă mulțumesc, domnule Octave ! Aș muri, dacă Auguste ar fi văzut-o.

Și de data aceasta ea îi luă amîndouă mîinile, i le ținu o clipă strînse între ale sale. Dar niciodată nu s-a mai adus vorba despre cei șaizeci și doi de franci.

Creștea în ea o dorință nestăpînită de libertate și de plăcere, tot ceea ce își făgăduia în căsătorie pe cînd era fată, tot ceea ce maică-sa o învățase să-i ceară bărbatului. Părea că păstrează în ea o rămășiță de foame îndelung nesăturată, se răzbuna pentru tinerețea nevoiașă petrecută la părinți, cu carne proastă, mîncată fără unt, ca să cumpere cizmulițe, în toalete groaznice, refăcute de cîte douăzeci de ori, în minciuna averii lor susținută cu prețul unei sărăcii negre și a unei murdării aidoma. Dar se despăgubea mai ales pentru cele trei ierni cînd străbătuse noroaiele Parisului în pantofi de bal, pentru cucerirea unui soț : serate de o plictiseală ucigătoare,

în timpul cărora, avînd stomacul gol, se ghiftuia cu sirop ; corvezi de surîsuri și de grații publice pe lîngă niște tineri imbecili ; tainice exasperări de a se face că nu știe nimic, cînd ea știa tot ; apoi, întoarcerile prin ploaie, fără trăsură ; apoi, înfiorarea patului rece și palmele materne care-i încălzeau obrajii. La douăzeci și doi de ani încă o apuca disperarea, prăbușindu-se într-o umilință de femeie cocoșată, privindu-se în cămașa de noapte, seara, să vadă dacă nu-i lipsea ceva. Dar ajunsese la liman, și întocmai ca vînătorul ce dă gata cu o lovitură de pumn brutală iepurele pentru care își pierduse răsuflarea urmărindu-l, ea se dovedea lipsită de blîndețe față de Auguste, îl trata ca pe un învins.

Încetul cu încetul, dezbinarea dintre cei doi soți sporea, în ciuda eforturilor bărbatului, doritor să nu-și tulbure existența. El își apăra cu disperare colțul de liniște somnolentă și maniacă, închidea ochii la greșelile fără importanță, înghițind multe, cu neîncetata spaimă că descoperă cine știe ce grozăvie care îl va scoate din sărite. Minciunile Berthei, ce punea pe seama afecțiunii sorei sau a mamei sale o puzderie de mici obiecte a căror cumpărare n-ar fi putut s-o justifice, găseau prin urmare îngăduința lui ; nici măcar nu mîrîia prea tare cînd ea pleca în oraș, seara, ceea ce îi permise în două rînduri lui Octave s-o ducă, în taină, la teatru, în tovărășia doamnei Josserand și a Hortensiei : divertismente încîntătoare, în urma cărora doamnele căzură de acord că el știa să trăiască.

Pînă aici, la cel mai neînsemnat cuvînt, Berthe își azvîrlea cinstea în obrazul lui Auguste. Ea se purta ire-

proşabil, el trebuia să se socoată fericit; căci pentru ea, ca şi pentru maică-sa, legitima proastă dispoziţie a unui soţ începea numai atunci cînd soţia era prinsă în flagrant delict. În cele dintîi lăcomii cînd ea îşi potolea dorinţa, această cinste efectivă nu-i cerea totuşi un sacrificiu prea mare. Era un temperament rece, de un egoism încăpăţînat în vălmăşagul pasiunii, ce prefera să-şi ofere singură plăceri, dealtfel lipsite de virtute. Curtea pe care i-o făcea Octave o măgulea, de-a dreptul, după insuccesele de fată de măritat ce se credea abandonată cu cruzime de bărbaţi; şi, pe lîngă asta, scotea tot felul de cîştiguri, de care beneficia cu seninătate, făcîndu-le să sporească în dorinţa ei turbată de bani. Într-o zi îl lăsase pe vînzător să-i plătească cinci ore de mers cu trăsura; în altă zi, cînd tocmai voia să plece în oraş, se lăsase împrumutată cu treizeci de franci, chiar în spatele soţului ei, spunînd că-şi uitase portmoneul. Niciodată nu dădea înapoi. Tînărul nu se gîndea la urmări; ea nu-l lua prea mult în seamă, îl folosea, totdeauna cu sinceritate, pentru satisfacerea micilor sale plăceri şi în diferite împrejurări. Şi între timp îşi exagera martiriul de femeie brutalizată, care îşi îndeplinea cu stricteţe îndatoririle.

Într-o sîmbătă izbucni o ceartă groaznică între soţi din pricina unei monede de un franc, găsită lipsă în socotelile Rachelei. Pentru că Berthe se ocupa de aceste socoteli, Auguste aduse, după cum avea obiceiul, banii necesari pentru cheltuielile de săptămîna viitoare ale gospodăriei. Familia Josserand urma să mănînce seara la ei, şi bucătăria era încărcată de provizii: un iepure, o cioz-

vîrtă de berbec, cîteva conopide. Lîngă chiuvetă, chircit pe pardoseală, Saturnin lustruia patofii sorei sale și cizmele cumnatului. Cearta începu prin nesfîrșite explicații în legătură cu moneda de un franc. Unde dispăruse ? Cum putea să dispară un franc ? Auguste vru să facă din nou socotelile. În acest timp, Rachel punea în frigare ciozvîrta de berbec, liniștită, foarte blajină, în ciuda înfățișării ei aspre, fără să scoată o vorbă, dar cu ochii la pîndă. În cele din urmă, el dădu cincizeci de franci și vru să coboare, cînd se întoarse, obsedat de dispariția acelei monede.

— Trebuie găsită totuși, spuse el. Poate că tu i-ai împrumutat-o Rachelei, și nu vă mai aduceți aminte.

Deodată, Berthe se simți foarte jignită.

— Învinuiește-mă că am înșelat la tîrguieli... Ah, ce drăguț ești !

Totul porni de aici, curînd ajunseră la cele mai tari cuvinte. În ciuda dorinței lui de a-și cumpăra scump pacea, Auguste, întărîtat de vederea iepurelui, a ciozvîrtei de berbec și a conopidelor devenea agresiv, își ieșea din sărite în fața acestei grămezi de mîncare, ce o arunca dintr-odată sub nasul neamurilor soției. Răsfoia caietul de socoteli, scoțînd strigăte de uimire la fiecare cumpărătură. Doamne, nu era cu putință, există o înțelegere între ea și servitoare ca să cîștige de pe urma aprovizionării !

— Eu, eu ! strigă tînăra ajunsă la capătul răbdării ; eu, în înțelegere cu servitoarea !... În realitate, dumneata, domnule, o plătești ca să mă spioneze ! Da, o simt mereu pe urmele mele, nu pot să fac un pas fără să-i întîlnesc

privirile... Ah, degeaba se uită pe gaura cheii cînd schimb rufăria. Nu fac nimic rău, puţin îmi pasă de poliţia dumitale... Numai să nu împingi îndrăzneala pînă la a-mi imputa că sînt în înţelegere cu ea.

O clipă, această dezlănţuire neprevăzută il lăsa pe soţ ca înmărmurit. Rachel se întorsese, fără să lase din mînă ciozvîrta de berbec ; îşi punea mîna peste inimă, protestînd.

— O, doamnă, cum puteţi crede !... Eu, care o respect atîta pe doamna !

— E nebună ! spuse Auguste ridicînd din umeri. Nu te apăra, fata mea... E nebună !

Dar un zgomot, auzit în spatele lui, îl nelinişti. Era Saturnin care aruncase cu violenţă unul dintre pantofii pe jumătate lustruiţi, pentru a sări în ajutorul sorei sale. Cu o figură cumplită, cu pumnii strînşi, el bolborosea că-l strînge de gît pe acest individ murdar, dacă o mai face pe soră-sa nebună. Îngrozit, celălalt se adăpostise în spatele bazinului de apă strigînd :

— În definitiv, e insuportabil că nu pot să-ţi mai fac o observaţie, fără ca ăsta să se vîre între noi !... L-am primit de bună voie, dar să mă lase în pace ! E încă un cadou frumos de-al mamei dumitale, îi era o spaimă cîinească şi mi l-a pus mie în cîrcă, preferînd să fiu eu omorît în locul ei ! Mulţumesc !... Uite-l, pune mîna pe cuţit. Opreşte-l !

Berthe îl dezarmă pe fratele său, îl calmă dintr-o privire, în timp ce Auguste, palid ca un mort, continua să mormăie cuvinte abia auzite. Mereu cuţite prin aer ! Nu ţi-ar trebui deloc prea mult ca să te alegi cu o lovitură

primejdioasă ; şi unui nebun nu poţi să-i faci nimic, justiţia nici măcar nu te răzbună ! În sfîrşit, nu se făcea să te laşi păzită de un asemenea frate, care l-ar fi redus la neputinţă pe soţ — chiar şi în cazul celei mai legitime indignări — pînă la a-l face să-şi înghită ruşinea.

— Iată, domnule, eşti lipsit de tact, declară Berthe pe un ton dispreţuitor. Un bărbat la locul lui nu se explică într-o bucătărie.

Se retrase în camera ei, închizînd cu violenţă uşile. Rachel se întorsese la grătarul de fript, de parcă n-ar mai fi auzit cearta stăpînilor. Din exces de discreţie, ca o fată la locul ei, chiar dacă ştia tot, nu se uită în urma doamnei, cînd aceasta ieşi ; şi îl lăsă pe domnul să tropăie fără să schiţeze nici cel mai mic joc de fizionomie. Dealtfel, aproape imediat domnul alergă după doamna. Şi atunci Rachel, nepăsătoare, puse iepurele la foc.

— Înţelege, draga mea, îi spuse Auguste Berthei, izbutind s-o prindă în cameră, nu am vorbit pentru tine, ci pentru fata asta care ne fură... Trebuie neapărat să găsim francul acela.

Tînăra fu scuturată de o criză nervoasă. Îl privi drept în ochi, foarte albă la faţă şi hotărîtă.

— La urma urmelor, ai de gînd să mă laşi odată în pace cu francul dumitale ?!... Eu nu vreau un franc, vreau cinci sute de franci pe lună. Da, cinci sute de franci, pentru toalete... Ah, vorbeşti despre bani în bucătărie, de faţă cu servitoarea ! Ei bine, asta mă sileşte să vorbesc şi eu ! De multă vreme mă tot înfrînez... Vreau cinci sute de franci.

El rămase cu gura căscată în fața acestei cereri. Și ea începu marea ceartă, pe care de douăzeci de ani mama sa i-o tot făcea din două în două săptămîni tatălui ei. Oare el ținea s-o vadă mergînd în picioarele goale ? Cînd te căsătorești cu o femeie, faci în așa fel încît să ai măcar din ce s-o îmbraci și s-o hrănești cum se cuvine. Mai degrabă să cerșești decît să te resemnezi la o viață strîmtorată ! Nu era nici pe departe vina ei, dacă el se dovedea incapabil să se ocupe de negoț ; o, da, incapabil, lipsit de idei, de inițiativă, un om care nu știe decît să taie banul în patru. Un om care ar fi trebuit să considere că este o glorie să cîștige repede o avere, s-o împodobească pe ea ca pe o regină, să-i facă să crape de ciudă pe cei de la „Paradisul femeilor" ! Dar nu ! cu mintea lui atît de săracă, falimentul devenea lucru sigur. Și din această avalanșă de cuvinte urca respectul, dorința furioasă de bani, toată religia banului, al cărui cult îl învățase în familia ei, văzînd josniciile la care te cobori, numai ca să lași impresia că îl ai.

— Cinci sute de franci ! spuse, în sfîrșit, Auguste. Aș prefera mai degrabă să închid magazinul.

Ea îl privi cu toată răceala.

— Refuzi. Bine, am să fac datorii.

— Iar datorii, nenorocito !

Pierzîndu-și deodată stăpînirea de sine, el o apucă de brațe și o îmbrînci în zid. Atunci, fără să strige, gîtuită de furie, ea alergă să deschidă fereastra, ca pentru a se azvîrli pe caldarîm ; dar se întoarse, îl îmbrînci la rîndul ei spre ușă, îl dădu afară din cameră, zbierînd :

— Ieși afară, că se-ntîmplă o nenorocire !

Şi, în urma lui, puse cu zgomot zăvorul.

El ascultă, o clipă, şovăind. Apoi, se grăbi să coboare în magazin, cuprins iar de spaimă, văzînd cum strălucesc în umbră ochii lui Saturnin, pe care zgomotul scurtei lupte îl silise să iasă din bucătărie.

Jos, Octave, care vindea nişte fulare unei doamne bătrîne, băgă de seamă numaidecît tulburarea întipărită pe chipul lui. Îl privea, cu coada ochiului, cum se preumblă înfrigurat prin faţa tejghelelor. După ce clienta plecă, inima lui Auguste de dezlănţui.

— Dragul meu, şi-a pierdut minţile, spuse el, fără să-şi numească soţia. S-a încuiat în cameră... Trebuie să-mi faci serviciul de a urca să vorbeşti cu ea. Mă tem de o nenorocire, pe cuvîntul meu de onoare !

Tînărul se prefăcu, la început, că şovăie. Era o treabă atît de delicată ! În sfîrşit, se supunea din devotament. Sus, îl găsi pe Saturnin, postat lîngă uşa Berthei. Auzind zgomot de paşi, nebunul scoase un mormăit ameninţător. Dar cînd îl recunoscu pe vînzător, obrazul lui se însenină.

— Ah, da, tu ! şopti el. Tu, e bine... Cred că ea plînge. Fii drăguţ cu ea, născoceşte ceva... Te pricepi tu... stai cu ea. Nu e nici o primejdie. Sînt aici. Dacă servitoarea vrea s-o vadă, o pocnesc.

Şi se aşeză pe duşumea, de pază lîngă uşă. Cum încă ţinea în mînă una dintre cizmele cumnatului său, începu s-o lustruiască mai departe, ca să-şi omoare vremea.

Octave se hotărîse să bată în uşă. Nici un zgomot, nici un răspuns. Atunci, îşi spuse numele. Zăvorul fu tras imediat. Întredeschizînd uşa, Berthe îl rugă să intre. Apoi, o încuie, punînd zăvorul cu degete tremurătoare.

— Pe dumneavoastră vă primesc, spuse ea. Pe el, nu !

Mînată de furie, se plimba de la pat la fereastra care rămăsese deschisă. Şi-i scăpau fără voie cuvinte dezlînate : dacă vrea, să le spună el părinţilor ei să mănînce ; da, şi să le explice absenţa sa, căci ea nu vine la masă ; mai degrabă moare ! Dealtfel, preferă să se culce. Şi, cu mîinie febrile, smulgea învelitoarea de pe pat, bătea pernele, desfăcea cearceafurile, uitînd de prezenţa lui Octave, ba chiar făcu un gest, ca pentru a-şi descheia copcile rochiei. Pe urmă, sări la o altă idee.

— Vă rog să credeţi că m-a bătut, m-a bătut, m-a bătut !... Pentru că, fiindu-mi ruşine să tot umblu în zdrenţe, i-am cerut cinci sute de franci !

Stînd în picioare în mijlocul încăperii, el căuta cuvinte de împăcare. Nu era bine că îşi făcea atita sînge rău. Totul se va aranja. În sfîrşit, îndrăzni, cu timiditate, să-i facă o ofertă.

— Dacă vă îngrijorează vreo plată, de ce nu vă adresaţi prietenilor dumneavoastră ? Eu aş fi atît de fericit... Oh, e vorba de un simplu împrumut ! O să mi-l daţi înapoi.

Ea îl privea. După o clipă de tăcere, răspunse :

— Niciodată ! e jignitor... Ce o să gîndiţi despre mine, domnule Octave ?

Refuzul era atît de categoric, că el nu mai aduse vorba despre bani. Dar furia ei părea să scadă. Respiră cu putere, chipul i se linişti ; era foarte palidă, foarte calmă, puţin plictisită, cu ochii mari, hotărîţi. În faţa ei, Octave se simţea năpădit de timiditatea dragostei, deşi

o găsea cît se poate de prostească. Niciodată nu iubise cu atîta înflăcărare ; puterea dorinței îi stînjenea grațiile lui de vînzător frumos. Povățuind-o mai departe, în fraze nedeslușite, să ajungă la o împăcare, în realitate el judeca limpede, se întreba dacă nu trebuia s-o prindă în brațe ; dar teama de a fi iar respins îl făcea să-și piardă puterile. Ea, mută, îl privea întruna cu aerul ei hotărît, cu fruntea brăzdată de o cută subțire, ce se adîncea.

— Ei, Doamne ! stăruia el, bîlbîindu-se, trebuie răbdare... Soțul dumneavoastră nu e un om rău... Dacă știți cum să-l luați, vă va da tot ce vreți...

Și, dincolo de golul acestor cuvinte, se simțeau amîndoi năpădiți de același gînd. Erau singuri, liberi, la adăpost de orice surpriză, cu zăvorul pus. Această siguranță, căldura închisă a camerei, îi umpleau de emoție. Cu toate acestea, el nu îndrăznea ; latura lui feminină, simțul lui de femeie se accentua în momentele de pasiune, de apropiere, pînă la a face din el chiar femeie. Atunci, de parcă și-ar fi amintit de vechile lecții, ea dădu drumul batistei.

— O, scuzați, îi spuse tînărului care i-o culegea de pe jos.

Degetele lor se atinseră ușor, se simțiră apropiați în această atingere de o secundă. Acum, ea zîmbea drăgălaș, avea talia suplă, își aducea aminte că bărbații nu puteau suferi scîndurile. Nu trebuia să faci pe proasta, puteai să îngădui copilăriile, fără să lași impresia, dacă voiai să pescuiești un bărbat.

— Iată, se face noapte, spuse ea, ducîndu-se să împingă fereastra.

El o urmă, și, acolo, în umbra perdelelor, Berthe își lăsă mîna într-a lui. Rîdea mai tare, amețindu-l cu rîsul ei perlat, îl învăluia în gesturile-i frumoase ; și, cum el, în sfîrșit, devenea îndrăzneț, ea își dădu capul pe spate, își eliberă gîtul, și-l arătă tînăr și delicat, umflat de veselie. Pierdut, el o sărută pe bărbie.

— Oh, domnule Octave ! spuse ea vag, prefăcîndu-se că-l pune la locul lui cu drăgălășenie.

Dar el o apucă strîns, o răsturnă pe patul pe care ea tocmai îl pregătise ; și, în dorința lui satisfăcută, apăru iar întreaga-i brutalitate, disprețul sălbatic față de femeie, sub înfățișarea lui de adorație mîngîietoare. Tăcută, ea îl suportă fără plăcere. Cînd se ridică, cu încheieturile mîinii tremurînd, cu fața contractată de suferință, tot disprețul ei pentru bărbat se ivise iar în privirea neagră pe care i-o aruncă. O vreme, domni tăcerea. Se auzea numai, dincolo de ușă, cum Saturnin lustruia cizmele soțului, cu largi și regulate lovituri de perie.

În amețeala triumfului, Octave se gîndea totuși la Valérie și la doamna Hédouin. În sfîrșit, acum era altceva decît amantul micuței Pichon ! Era ca o reabilitare în propriii lui ochi. Apoi, văzînd că Berthe face o mișcare chinuită, se simți puțin rușinat, o sărută cu multă blîndețe. Ea se liniștea, își relua expresia de nepăsare hotărîtă. Printr-un gest, părea să spună : „Cu atît mai rău, s-a făcut !" Dar simți imediat nevoia să dea glas unui gînd melancolic.

— Dacă v-ați fi însurat cu mine ! murmură ea.

El rămase surprins, aproape îngrijorat ; ceea ce nu-l împiedică să-i șoptească, sărutînd-o încă o dată :

— Oh, da, ce bine ar fi fost !

Seara, cina cu familia Josserand a fost de un farmec nemărginit. Berthe nu fusese niciodată atît de agreabilă. Nu le spuse părinților săi nici un cuvînt despre ceartă, îl întîmpină pe bărbatul său cu un aer de supunere. Acesta, încîntat, îl luă deoparte pe Octave ca să-i mulțumească ; și punea atîta căldură în asta, îi strîngea mîinile mărturisindu-i o atît de vie recunoștință, că tînărul se simți stînjenit. Dealtfel, toți îl copleșeau cu afecțiunea lor. Saturnin, foarte cuviincios la masă, îl privea cu niște ochi drăgălași, de parcă și el ar fi împărtășit dulceața greșelii. Hortense binevoia să-l asculte, pe cînd doamna Josserand îi turna băutură, plină de-o încurajare maternă.

— O, Doamne, da, spuse Berthe la desert, am să mă apuc iar de pictură... Vreau de multă vreme să pictez o ceașcă pentru Auguste.

Frumoasa intenție conjugală îl impresionă mult pe acesta din urmă. Sub masă, după supă, Octave își puse piciorul peste cel al tinerei femei ; era ca o luare în posesiune, în timpul acestei mici petreceri burgheze. Totuși, Berthe nu rămăsese fără o surdă neliniște în fața Rachelei, căreia îi surprindea mereu privirea cercetîndu-i făptura. Oare se vedea ceva ? Hotărît lucru, fata trebuia sau dată afară sau cumpărată.

Dar domnul Josserand, care stătea alături de fiica sa, o înduioșă pînă la urmă cînd îi strecură, pe sub fața de masă, nouăsprezece franci înfășurați în hîrtie. Se aplecase, șoptindu-i la ureche :

— Știi tu, i-am adunat din munca aceea... Dacă ai datorii, trebuie să le plătești.

Şi, între tatăl său, care-i apăsa genunchiul, şi amantul care-i freca încetişor ghetuţa, ea se simţea tare bine. Viaţa începea să fie încîntătoare. Şi toţi se destindeau, gustau plăcerea unei seri petrecute în familie, fără ceartă. Într-adevăr, nu era firesc, ceva trebuia să le poarte noroc. Numai Auguste avea ochii înfundaţi în orbite, cuprins de o migrenă, la care dealtfel se aştepta, după atîtea emoţii. Şi către ora nouă chiar se duse la culcare.

XIII

De cîtăva vreme, domnul Gourd dădea tîrcoale cu un aer misterios și îngrijorat. Îl întîlneai strecurîndu-se fără zgomot, cu ochiul atent, cu urechea ciulită, urcînd fără încetare cele două scări, unde anumiți locatari îl zăriseră făcînd chiar ronduri de noapte. Hotărît lucru, îl preocupa moralitatea casei ; simțea ca o adiere de lucruri necuviincioase care tulbura goliciunea rece a curții, pacea meditativă a vestibulului, frumoasele virtuți domestice ale etajelor.

Într-o seară, Octave îl găsise pe portar stînd nemișcat, pe întuneric, în fundul coridorului lui, lipit de ușa ce dădea spre scara de serviciu. Surprins, îl întrebă ce-i cu el.

— Vreau să mă dumiresc, domnule Mouret, răspunse simplu domnul Gourd, plecînd, în sfîrșit, la culcare.

Tînărul rămase locului, speriat. Oare portarul suspecta raporturile lui cu Berthe ? Poate că îi pîndea pe ei. Legătura lor se izbea de nenumărate obstacole, în această casă

supravegheată, și în care locatarii profesau cele mai rigide principii. Și nu putea să se apropie de iubita lui decît rareori, gustînd unica bucurie — dacă Berthe ieșea după-amiaza fără maică-sa — de a părăsi magazinul sub un pretext oarecare și de a o întîlni în fundul cine știe cărui pasaj îndepărtat, unde, timp de o oră, se plimba cu ea de braț. Totuși, începînd de pe la sfîrșitul lui iulie, Auguste nu dormea acasă în toate zilele de marți, pentru că pleca la Lyon ; căci avusese proasta inspirație de a lua o parte dintr-o fabrică de mătase care mergea spre ruină. Dar pînă în acel moment Berthe refuzase să profite de noaptea de libertate. Tremura în fața slujnicei, se temea ca o rătăcire să n-o dea pe mîinile acestei fete.

Era tocmai într-o marți seara cînd Octave îl descoperi pe domnul Gourd proțăpit în apropierea camerei sale. Și asta îi spori îngrijorarea. De opt ceasuri o implora zadarnic pe Berthe să urce la el cînd toată casa va dormi. Oare portarul ghicise ? Octave se culcă nemulțumit, chinuit de teamă și de dorință. Iubirea lui se întărîta, devenea pasiune smintită, și vedea cu furie cum îl aruncă în toate nebuniile inimii. Nu mai putea s-o întîlnească pe Berthe în adîncul pasajelor fără să-i cumpere lucrurile care-o opreau în fața prăvăliilor. Astfel, în ajun, în pasajul Madeleine, ea se uitase atît de lacomă la o pălărioară, că intrase înăuntru să i-o dăruiască : era din pai de orez și nu avea decît o ghirlandă de trandafiri, ceva fermecător de simplu ; dar două sute de franci, găsise că era cam exagerat.

Pe la ora unu adormea, după ce se zvîrcolise multă vreme în așternut, cu pielea în flăcări, cînd niște ușoare lovituri în ușă îl treziră.

— Eu sînt, șopti cu blîndețe o voce de femeie..

Era Berthe. Îi deschise, o strînse cu patimă prin întuneric. Dar ea nu urca pentru așa ceva, o văzu cumplit de emoționată cînd aprinse iar lumînarea stinsă. În ajun, nu avusese destui bani în pungă, nu putuse să plătească pălăria ; și cum, în marea-i bucurie, nu se mai gîndise la nimic și își lăsase numele, îi trimiseseră o factură. Și, de teamă să nu se prezinte a doua zi în fața soțului, îndrăznise să urce, încurajată de adînca liniște a casei, și sigură că Rachel dormea.

— Mîine de dimineață, nu-i așa ? îl imploră ea, vrînd să-i scape ; trebuie plătită mîine de dimineață.

Dar el o prinsese din nou în brațe.

— Rămîi !

Abia trezit, fremătînd, se bîlbîia la gîtul ei, o atrăgea în căldura patului. Ea, în ținută de casă, își păstrase numai un jupon și o cămășuță ; și el o simțea ca și goală, cu părul dinainte legat pentru noapte, cu umerii călduți încă de la capotul pe care-l scotea.

— Zău, am să te trimit înapoi peste un ceas... Rămîi !

Ea rămase. Pendula bătea domol orele, în voluptatea caldă a camerei ; și la fiecare bătaie a pendulei, el o reținea cu atît de drăgăstoase rugăminți, că ea rămînea zdrobită, fără putere. Apoi, pe la ora patru, cînd vru, în sfîrșit, să coboare, adormiră adînc, unul în brațele celuilalt. Cînd deschiseră ochii, lumina zilei intra pe fereastră, era ora nouă. Berthe scoase un țipăt.

— Dumnezeule, sînt pierdută !

O clipă, se simţiră la mare încurcătură. Ea sărise din pat, cu ochii închişi de oboseală şi de somn, bîjbîind cu mîinile, fără să vadă nimic, încheindu-se strîmb, cu exclamaţii înăbuşite. El, cuprins de-o egală disperare, se aşezase în dreptul uşii, ca s-o împiedice să iasă astfel înveşmîntată, la o asemenea oră. Îşi pierduse minţile ? se va întîlni cu lume pe scară, era prea periculos ; trebuiau să chibzuiască, să născocească un mijloc de a coborî fără să fie zărită. Dar ea voia, cu încăpăţînare, să plece pur şi simplu ; şi se întorcea să izbească în uşa pe care el o apăra. În cele din urmă, Octave se gîndi la scara de serviciu. Nimic mai lesnicios : va intra repede prin bucătăria lor. Dar cum Marie Pichon se afla întotdeauna dimineaţa pe coridor, tînărul se gîndi că, din prudenţă, trebuie să-şi facă de lucru cu ea, pînă cînd cealaltă îşi lua tălpăşiţa. Îşi puse repede un pantalon şi paltonul.

— Doamne, cît durează ! bolborosi Berthe, care acum suferea în această cameră ca pe cărbuni aprinşi.

În sfîrşit, Octave ieşi cu pasul lui liniştit, ca de obicei, şi rămase uimit cînd îl văzu pe Saturnin aşezat comod la Marie, privind-o în tihnă cum îşi face gospodăria. Nebunului îi plăcea să se refugieze aşa în preajma ei, ca altădată, fericit de starea de uitare în care-l lăsa, sigur că nu va fi hărţuit. Dealtfel, n-o stingherea în nici un fel, ea îl accepta de bună voie, deşi nu aveau ce să vorbească ; îi ţinea totuşi companie, şi ea începea să-şi cînte romanţa cu voce scăzută şi slabă.

— Ei, sînteţi cu iubitul dumneavoastră, spuse Octave, manervînd în aşa fel ,încît să ţină uşa închisă în spatele lui.

Marie se împurpură. Oh, bietul domn Saturnin, dacă asta era cu putinţă ! El, care părea să sufere şi numai dacă i se atingea mîna din întîmplare ! Dealtfel, nebunul se supără. El nu voia să fie îndrăgostit niciodată, niciodată ! Cei care-i vor spune sorei sale o asemenea minciună, vor avea de-a face cu el. Mirat de neaşteptata lui iritare, Octave trebui să-l domolească.

Între timp, Berthe se strecura încet pe scara de serviciu. Avea două etaje de coborît. De la prima treaptă o ţintui pe loc un rîs ascuţit, care venea de dedesubt, din bucătăria doamnei Juzeur ; şi, tremurînd, se sprijini de fereastra palierului, larg deschisă peste curtea îngustă. În momentul acela, cîteva glasuri izbucniră, valul murdăriilor dimineţii începu să crească, să se reverse din intestinul infectat. Erau slujnicele care o ocărau de mama focului pe mica Louise, acuzînd-o că venea să se uite la ele prin gaura cheii, în camera lor, cînd se culcau. Nici nu avea cincisprezece ani, o mucoasă, şi cît era de pricepută ! Louise rîdea, rîdea tot mai tare. Nu zicea nu, cunoştea dosul Adèlei, o, nu, trebuie să i-l vezi ! Lisa era uscată ca o scîndură, Victoire avea un pîntec umflat ca o putină veche. Şi, ca s-o silească să tacă, toate îşi înmulţiră vorbele ticăloase. Pe urmă, necăjite că fuseseră dezbrăcate astfel, unele în faţa celorlalte, chinuite de nevoia de a se apăra, se răzbunară pe stăpîne, dezbrăcîndu-le la rîndul lor. Mulţumesc ! Lisa era într-adevăr uscată, dar nu arăta nici pe departe precum cealaltă doamnă Cam-

pardon, o nostimă piele de rechin, un adevărat ospăț de arhitect ; Victoire se mulțumea să le dorească tuturor doamnelor Vabre, Duveyrier și Josserand din lume, un pîntec la fel de bine păstrat ca al său, dacă aveau să ajungă și ele la vîrsta ei ; cît despre Adèle, ea nu și-ar da, bineînțeles, dosul pe cel al oricăreia dintre domnișoarele stăpînei sale, niște mașini bune de nimic ! Și nemișcată, buimăcită, Berthe primea în față murdăriile bucătăriilor, fără să fi bănuit vreodată existența acestei cloace, surprinzînd pentru prima dată rufăria murdară a servitorimii, la ora cînd stăpînele se spălau pe obraji.

Deodată o voce strigă :

— Iote-l pe domnu pentru apa caldă !

Și ferestrele se închiseră, ușile se trîntiră. Se făcu o liniște de moarte. Berthe nu îndrăznea încă să se miște. Cînd începu, în sfîrșit, să coboare, îi trecu prin minte că Rachel trebuia să se afle în bucătărie, s-o aștepte. Fu cuprinsă de o nouă spaimă. Acum se temea să intre, ar fi preferat s-o șteargă pe stradă, să fugă departe, pentru totdeauna. Cu toate acestea, întredeschise ușa, și răsuflă ușurată cînd n-o zări pe slujnică. Și, cuprinsă de o bucurie de copil că se simte acasă, salvată, se năpusti pe dată în camera ei. Dar acolo, în fața patului, care nu fusese desfăcut, Rachel stătea în picioare. Privea patul ; apoi o privi pe doamna, cu expresia ei mută. În prima clipă de uluire, tînăra femeie își pierdu într-atîta capul, încît își ceru scuze, vorbi de o indispoziție a sorei sale. Se bîlbîi, și deodată, înspăimîntată de transparența minciunii, înțelegînd că se sfîrșise, izbucni în lacrimi. Prăbușită pe un scaun, plîngea, pîngea.

Asta ţinu o bună bucată de vreme. Nu se schimbă nici un cuvînt ; singure hohotele de plîns tulburau liniştea adîncă a camerei. Exagerîndu-şi discreţia, Rachel îşi păstra înfăţişarea ei rece de fată care ştie tot, dar nu lasă să-i scape nimic, se întorsese cu spatele, prefăcîndu-se că bate pernele, ca şi cum ar fi isprăvit de făcut patul. În sfîrşit, cînd doamna, din ce în ce mai tulburată de această tăcere, arătă o disperare prea zgomotoasă, servitoarea, ştergînd praful, îi spuse pe şleau cu o voce respectuoasă :

— Doamna face rău că se frămîntă, domnul nu e chiar atît de bun.

Berthe încetă să mai plîngă. O va plăti pe această fată, iată tot. Fără să mai aştepte, îi dărui douăzeci de franci. Apoi, darul i se păru meschin ; şi, neliniştită, crezînd că o văzuse strîngînd din buze cu dispreţ, se duse după ea în bucătărie şi o aduse îndărăt ca să-i dăruie o rochie aproape nouă.

În aceeaşi clipă, Octave, la rîndul său, se simţea din nou terorizat din pricina domnului Gourd. Pe cînd ieşea de la familia Pichon, îl găsise nemişcat, ca şi în ajun, pîndind în dosul uşii de la scara de serviciu. Se luă după el, fără să îndrăznească măcar să-i adreseze cuvîntul. Portarul cobora, cu gravitate, scara cea mare. La etajul de dedesubt, el scoase o cheie din buzunar şi intră în camera închiriată de domnul cel distins, care venea să lucreze aici cîte o noapte pe săptămînă. Şi, prin uşa deschisă o clipă, Octave văzu clar această cameră veşnic închisă, ca un mormînt. În dimineaţa aceea era într-o nemaipomenită

dezordine, pentru că domnul lucrase, fără îndoială, în ajun : un pat mare cu perdelele trase într-o parte, un dulap cu uşi de sticlă, gol, unde se vedea un rest de homar şi cîteva clondire începute, două ligheane murdare lăsate, unul în faţa patului, altul pe un scaun. Imediat, domnul Gourd, cu înfăţişarea lui rece de magistrat pensionar, se apucă să golească şi să spele ligheanele.

Grăbindu-se să ajungă în pasajul Madeleine, ca să plătească pălăria, tînărul se zbătu într-o dureroasă incertitudine. În sfîrşit, cînd se întoarse, luă hotărîrea să-i facă pe portari să vorbească. Aşezată în faţa ferestrei deschise a lojei, între două glastre de flori, doamna Gourd lua aer, întinsă în marele ei fotoliu. Lîngă uşă, bătrîna Pérou aştepta, în picioare, cu o expresie umilă şi buimacă.

— Nu aveţi vreo scrisoare pentru mine ? întrebă Octave, ca să intre în vorbă.

Domnul Gourd tocmai cobora din camera de la etajul trei. Această gospodărie era singura muncă ce o păstrase în casă ; şi se simţea măgulit de încrederea domnului care îl plătea foarte scump, cu condiţia ca ligheanele să nu treacă deloc prin alte mîini.

— Nu, domnule Mouret, nimic, răspunse el.

O văzuse bine pe bătrîna Pérou, dar se făcea că n-o vede. În ajun se supărase pe ea atît de tare, încît o dăduse afară, pentru că vărsare o găleată de apă în mijlocul vestibulului. Şi acum ea venea să-şi ceară banii, cuprinsă de un tremur în faţa lui şi trăgîndu-se îndărăt, pînă la zid, cu umilinţă.

Totuși, pentru că Octave zăbovea, făcînd pe amabilul cu doamna Gourd, portarul se întoarse cu brutalitate către bătrîna femeie.

— Va să zică, trebuie să-ți plătim... Cît îți datorăm ?

Dar doamna Gourd îl întrerupse.

— Scumpule, ia privește, uite-o iar pe fata asta cu oribilul ei animal.

Era Lisa care, de cîteva zile, culesese un prepelicar lățos de pe trotuar. De aici, se iscaseră neîncetate discuții cu portarii. Proprietarul nu vroia animale în casă. Nu, nici animale și nici femei ! Curtea era interzisă din capul locului pentru cățeluș ; el putea foarte bine să facă și afară. Cum ploua întruna de dimineață și intra cu labele ude, domnul Gourd se repezi strigînd :

— Nu vreau să urce, pricepe odată !... Ia-l în brațe.

— Păi, da, ca să mă murdăresc ! spuse Lisa cu obrăznicie. Iote ce nenorocire dacă-n'moaie nițel scara de serviciu !... Hai, mergi, șpițule !

Domnul Gourd vru să-l prindă, era gata să alunece, și se înfurie pe ticăloasele de servitoare. Era veșnic în război cu ele, spumegînd de o turbare de fost servitor, care ajunsese să fie servit la rîndul lui. Dar deodată Lisa se întoarse către el și, cu limbuția unei fete crescute prin șanțurile din Montmartre, îi spuse :

— Ia ascultă, vrei să mă lași în pace, slugoi pus pe liber !... Mișcă-te și golește țucalele domnului duce !

Era singurul afront care îl reducea la tăcere pe domnul Gourd. Slujnicele făceau abuz de el. Intră fremătînd, bolborosind cuvinte nedeslușite, spunînd că fără îndoială se simțea mîndru de faptul că slujise la domnul duce,

şi că putregaiul acesta de slujnică n-ar fi fost ţinută acolo nici măcar două ceasuri. Apoi, se năpusti asupra babei Pérou, care tresări :

— Cît îţi datorez în total ?... Ai ? dumneata zici doisprezece franci şi şaizeci şi cinci... Dar nu e posibil ! Şaizeci şi trei de ore cu douăzeci de centime ora... Ah, pui la socoteală un sfert de oră ! În ruptul capului ! Te-am înştiinţat că nu plătesc sferturile de oră începute.

Şi nu-i dădu încă banii, o lăsă înspăimîntată, ca să se amestece în conversaţia nevestei sale cu Octave. Acesta adusese cu dibăcie vorba despre necazurile pe care probabil că le pricinuiau o asemenea casă, căutînd astfel să-i aducă la capitolul locatari. Prin spatele uşilor se petreceau pesemne atîtea lucruri bizare ! Atunci, portarul, cu gravitatea lui, interveni :

— Ceea ce ne priveşte pe noi, ne priveşte, domnule Mouret, şi ceea ce nu ne priveşte, nu ne priveşte deloc... Ei, iată un lucru, de exemplu, care mă scoate din sărite. Uitaţi-vă acolo, uitaţi-vă acolo !

Şi cu braţul întins o arătă pe tighelitoarea de încălţăminte, o fată voinică şi palidă, care se mutase în casă chiar în timpul înmormîntării. Mergea cu greutate, împingînd înainte un pîntec enorm de femeie însărcinată, mărit şi mai mult de subţirimea bolnăvicioasă a gîtului şi a picioarelor sale.

— La ce să mă uit ? întrebă cu naivitate Octave.

— Cum, nu vedeţi ?... Pîntecul, pîntecul acela !

Pîntecul fetei îl scotea din minţi pe domnul Gourd. Un pîntec de fată nemăritată, cu care se pricopsise nu se ştie de unde, căci era suplă de tot cînd îi dăduse lui

bacşiş ! Oh, nici vorbă că fără asta nu i s-ar fi închiriat niciodată. Şi pîntecele ei se îngroşase peste măsură, depăşind orice proporţii.

— Înţelegeţi, domnule, explica portarul, cît ne-am supărat, proprietarul şi cu mine, în ziua cînd mi-a fost dat să bag de seamă treaba asta. Ar fi trebuit să ne spună dinainte, nu-i aşa ? nu te strecori într-o casă de oameni, cu o asemenea treabă ascunsă sub piele... Dar la început abia dacă se observa, era posibil, nu ziceam nimic. În sfîrşit, nădăjduiam că va păstra secretul. Ei bine, da, o urmăream îndeaproape, îţi sărea în ochi, rămîneam încremenit văzînd ce repede creşte. Şi priviţi, priviţi acum ! nu încearcă să facă nimic ca să-l oprească, îl lasă... Nici bolta nu e destul de largă pentru ea !

O arăta mereu cu un gest tragic, în timp ce fata se îndrepta spre scara de serviciu. Acum, pîntecul ei părea să-şi arunce umbra peste curăţenia rece a curţii, pînă departe, peste plăcile din imitaţie de marmură şi zincurile aurite din vestibul. Umflîndu-se aşa mereu, umplea imobilul de ceva necinstit, de care pînă şi zidurile se simţeau stînjenite. Pe măsură ce crescuse, se produsese un soi de dezordine în moralitatea etajelor.

— Pe cuvîntul meu de onoare, domnule, dacă lucrurile vor continua să meargă tot aşa, preferăm să ne retragem la casa noastră din Mort-la-Ville — nu-i aşa, doamnă Gourd ? — căci, slavă Domnului, avem din ce să trăim, nu aşteptăm nimic de la nimeni !... Într-o casă ca a noastră, să se fălească cu un asemenea pîntece, căci se făleşte cu el, domnule ; da, se uită numai la el cînd intră !

— Pare foarte suferindă, spuse Octave, urmărind-o din priviri, fără să îndrăznească prea mult s-o căineze. O văd mereu atît de tristă și de palidă, într-o asemenea părăsire... Are desigur un amant.

Aici, domnul Gourd tresări brusc.

— Am ghicit ! Auzi, doamnă Gourd ? Domnul Mouret este de aceeași părere, că are un amant. E limpede, trebuile astea nu se fac singure... Ei bine, domnule, sînt două luni de cînd o urmăresc, și n-am zărit încă nici o umbră de bărbat. Trebuie să aibă ea vreun cusur ! Ah, dacă-i găseam individul, ce l-aș mai fi azvîrlit afară ! Dar nu-l găsesc, și asta mă roade.

— Poate că nu vine nimeni, îndrăzni Octave.

Portarul îl privi, surprins.

— Ar fi ceva nefiresc. Oh, am să mă încăpățînez și pun eu gheara pe el. Mai am șase săptămîni, căci am aranjat să fie dată afară în octombrie... O vedeți născînd aici ? Și aflați că domnul Duveyrier s-a supărat și i-a cerut să se ducă și să facă treaba asta în altă parte, și eu nu mai dorm liniștit, pentru că ea ne poate juca festa, nemaiașteptînd pînă atunci... Într-un cuvînt, toate catastrofele ar fi fost înlăturate fără acel bătrîn zgîrciob de moș Vabre. Ca să pună mîna pe o sută treizeci de franci în plus, și în ciuda sfaturilor mele ! Exemplul cu tîmplarul ar fi trebuit să-i ajungă. Dar de unde, a vrut să închirieze și unei tighelitoare de încălțăminte. Haida de, îți degradezi casa cu muncitori, faci din ea sălaș de lume murdară care muncește ! Domnule, cînd ai oameni din popor în casă, te pîndesc toate primejdiile !

Şi, cu braţul întins, arăta pîntecul tinerei femei care dispărea cu greutate pe scara de serviciu. Doamna Gourd trebui să-l domolească : punea prea mult la suflet moralitatea casei, îşi făcea sînge rău. Atunci, pentru că bătrîna Pérou îndrăzni să-şi facă cunoscută prezenţa, tuşind cu discreţie, se repezi iar asupra ei, îi refuză fără înconjur cele cinci centime pe care le cerea pentru sfertul de oră. Ea pleca, în sfîrşit, cu cei doisprezece franci şi şaizeci de centime, cînd portarul se arătă dispus să o reprimească, dar numai cu cincisprezece centime pe oră. Izbucnind în lacrimi, bătrîna acceptă.

— Pot oricînd să găsesc pe altcineva, spunea el. Dumneata nu ai destulă putere, nu munceşti nici de zece centime.

Urcînd pentru o clipă pînă în camera lui, Octave se simţi liniştit. La etajul trei, o întîlni pe doamna Juzeur, care tocmai intra. Acum era silită să coboare în fiece dimineaţă ca s-o caute pe Louise, rătăcită pe la furnizori.

— Ce mîndru treceţi, spuse ea cu zîmbetul ei fin. Se vede că sînteţi răsfăţat în altă parte.

Acest cuvînt redeşteptă neliniştile tînărului. O urmă pînă în fundul salonului, prefăcîndu-se că o ia în glumă. O singură perdea era trasă într-o parte, tapetele şi draperiile înmuiau şi mai mult lumina de alcov ; şi, în această încăpere de o moliciune de puf, zgomotele de afară pătrundeau abia ca un zumzet. Îl îmbie să se aşeze lîngă ea, pe canapeaua joasă şi largă. Dar, cum el nu-i lua mîna ca să i-o sărute, îl întrebă cu un aer răutăcios :

— Oare nu mă mai iubiţi ?

El se înroşi, îi dădu asigurări că o adoră. Atunci, îi oferi ea însăşi mîna, abia ţinîndu-şi rîsul ; şi el fu nevoit s-o ducă la buze, ca să-i spulbere bănuielile, dacă le avea. Dar, deodată, ea se trase deoparte.

— Nu, nu, o să vă înfierbîntaţi şi asta nu vă face plăcere... Oh, îmi dau seama, şi dealtfel e atît de firesc !

Cum ? ce vroia ea să spună ? O prinse de mijloc şi o hărţui cu întrebările. Dar ea nu-i răspundea, se lăsa în voia îmbrăţişării lui, îndepărtîndu-şi numai capul. Ca s-o facă să vorbească, el o gîdilă.

— Ei ! murmură ea în cele din urmă ; de vreme ce iubiţi pe alta.

O numi pe Valérie, îi aduse aminte de seara cînd o mînca din ochi, la familia Josserand. Pe urmă, cum el se jura că nu fusese a lui, îi răspunse, rîzînd în felul ei, că ştia foarte bine acest lucru şi că doar îl necăjea. Numai că el avea pe alta ; şi de data aceasta o numi pe doamna Hédouin, înveselindu-se şi mai mult, amuzîndu-se de protestele lui tot mai energice. Atunci, cine ? era deci Marie Pichon ? Ah, în privinţa ei, nu putea să spună nu. Şi totuşi, spuse nu ; dar ea clătină din cap, îl asigură că degetul ei cel mic nu minţea niciodată. Şi ca să-i scoată din minte aceste nume de femei, Octave, îşi spori mîngîierile pornite din înfiorarea întregului său trup.

Totuşi, nu o numise pe Berthe. Îi dădea drumul din braţe, cînd ea reluă vorba :

— În prezent, e ultima.

— Care ultima ? întrebă el îngrijorat.

Ea îşi strînse gura, se încăpăţînă din nou să nu vorbească mai mult, atîta timp cît nu-i deschide buzele cu

o sărutare. Într-adevăr, nu putea să pronunţe numele persoanei, deoarece ea avusese, prima, ideea căsătoriei; şi-i spuse povestea Berthei, fără să-i rostească numele. Atunci, Octave mărturisi totul, şoptind spre gîtul ei delicat, gustînd în această mărturisire o josnică plăcere. Era un caraghios, dacă se ascundea de ea! Poate că o credea geloasă. Pentru ce ar fi fost geloasă? ea nu-i dăruise nimic, nu-i aşa? Oh, cîteva mici fleacuri, nişte copilării, ca în clipa de faţă, dar niciodată asta! În sfîrşit, era o femeie cinstită, şi aproape îl certă pentru că o crezuse geloasă.

El o ţinea, răsturnată, în braţe. Cuprinsă de melancolie, ea făcu aluzie la crudul bărbat care o părăsise brusc, după o săptămînă de la nuntă. O femeie nefericită ca ea cunoştea prea bine zbuciumările inimii! De multă vreme ghicise ceea ce numea „maşinaţiile" lui Octave; căci nimeni nu putea să dea o sărutare în casa, asta, fără ca ea s-o audă. Şi, aşezaţi în fundul largii canapele, amîndoi ajunseseră la o discuţie intimă, pe care o întrerupeau, fără să-şi dea seama, cu mîngîieri plimbate cam peste tot. Ea îl făcea prost fără pereche pentru că o scăpase pe Valérie, din vina lui; l-ar fi ajutat s-o cucerească pe loc, dacă ar fi venit la ea să-i ceară sfatul. Apoi, îl descusu în legătură cu această micuţă Pichon, cu picioare oribile şi nimic pe dinăuntru — nu-i aşa? Dar revenea mereu la Berthe, o găsea fermecătoare, cu piele superbă, cu picior de marchiză. În acest moment, ea trebui să-l îndepărteze imediat.

— Nu, lăsaţi-mă, ar trebui să fiţi lipsit de principii, de pildă!... Asta, dealtfel, nu v-ar face plăcere. Ce?

spuneţi că da. Oh, vreţi să mă flataţi ! Ar fi un lucru urît, chiar dacă vă face plăcere... Păstraţi toate acestea pentru ea. La revedere, ştrengarule !

Şi îl dădu afară, după ce îl puse să-i jure solemn că va veni cît mai des să i se destăinuie, fără să-i ascundă nimic, dacă ţinea ca ea să fie ghidul inimii lui.

Octave o părăsi uşurat. Izbutise să-i redea buna dispoziţie, îl înveselea cu virtutea ei complicată. Jos, îndată ce intră în magazin, o linişti cu un semn pe Berthe, care îl întreba din ochi în legătură cu pălăria. Şi toată groaznica aventură din dimineaţa aceea fu dată uitării. Cînd Auguste se întoarse, cu puţin timp înainte de prînz, îi găsi ca de obicei, pe Berthe stînd plictisită pe bancheta de la casă, pe Octave ocupat să măsoare curtenitor o bucată de mătase unei doamne.

Dar, începînd din această zi, cei doi amanţi se întîlniră încă şi mai rar. El, foarte înflăcărat, cuprins de disperare, o urmărea prin toate colţurile cu neîncetate rugăminţi, cu cereri de întîlniri, cînd voia şi oriunde voia. Ea, dimpotrivă, de o indiferenţă de fată crescută ca într-o seră, nu părea să iubească cu dragoste vinovată decît ieşirile pe furiş, cadourile, plăcerile oprite, ceasurile plătite scump petrecute în trăsură, la teatru, în restaurante. O împingeau înapoi toată educaţia ei, setea de bani, de toalete, de lux risipitor ; în curînd începu să se plictisească de amant, cum se plictisise şi de bărbat, îl găsea şi pe el prea pretenţios pentru ceea ce îi dăruia, se străduia cu o liniştită inconştienţă să scape de dorinţele lui. De asemenea, exagerîndu-şi temerile, îl refuza tot timpul : la el, niciodată ! ar muri de frică ; apoi, lăsînd casa de-

oparte, cînd se aflau în oraş şi o implora să se lase condusă pentru o oră într-o cameră de hotel, ea începea să plîngă, spunîndu-i că, desigur, el o respecta prea puţin. Totuşi, cheltuielile îşi urmau cursul, capriciile ei se înmulţeau ; după acea pălărie, dorise un evantai cu dantelă de Alençon, fără să punem la socoteală micile fleacuri costisitoare, văzute întîmplător în prăvălii. Dar dacă el nu îndrăznea încă s-o refuze, era măcinat de zgîrcenie, în faţa dezastrului economiilor sale. Cum era băiat practic, găsi în cele din urmă că e stupid să plătească mereu, în timp ce Berthe nu-i oferea, la rîndul ei, decît piciorul, pe sub masă. Hotărît, Parisul îi purta ghinion : la început, insuccese ; mai tîrziu, această dragoste idioată, care îi deşerta punga. Desigur, n-ar putea fi acuzat că vrea să parvină prin femei. Acum îşi făcea din asta un punct de onoare, ca despăgubire, în furia nemărturisită a planului său atît de rău condus pînă aici.

Totuşi, Auguste nu-i stingherea deloc. După afacerile proaste de la Lyon, se simţise şi mai pustiit de durerile sale de cap. Într-o seară, în prima zi a lunii, Berthe încercase un fior de bucurie, văzîndu-l cum aşază, sub pendula din dormitor, trei sute de franci pentru toaletele ei ; şi, cu toate că suma cerută de ea fusese micşorată, cum îşi pierduse orice nădejde că va obţine vreodată măcar prima piesă de cinci centime, se aruncă în braţele lui, aprinsă de recunoştinţă. Şi cu acest prilej, soţul avu o noapte de drăgălăşenie cum amantul nu avusese niciodată.

Astfel se scurse luna septembrie, în marea tihnă a casei pustii pe timp de vară. Cei de la etajul doi se

găseau la mare, în Spania ; ceea ce îl făcea pe domnul Gourd să ridice din umeri, plin de milă : îmbulzeală ! de parcă și cele mai distinse persoane nu s-ar fi putut mulțumi cu Trouville ! În timpul vacanței lui Gustave, familia Duveyrier se dusese la proprietatea sa din Villeneuve-Saint-Georges. Chiar familia Josserand plecă să petreacă cincisprezece zile la un prieten, în apropiere de Pontoise, lăsînd să se răspîndească zvonul că se ducea într-o stațiune balneară. Golul acesta, apartamentele pustii, scara dormind într-o tăcere desăvîrșită păreau să-i dea lui Octave impresia de mai puțin pericol ; și discută, o istovi pe Berthe, care îl primi în sfîrșit la ea, într-o seară, în timpul unei călătorii a lui Auguste la Lyon. Dar și această întîlnire fu cu ghinion ; doamna Josserand, sosită de alaltăieri, avu o asemenea indigestie, cînd se întoarse de la o cină din oraș, că Hortense, speriată, coborî s-o caute pe sora sa. Din fericire, Rachel își terminase de curățat alămurile, și putu să-l facă scăpat pe tînăr pe scara de serviciu. În zilele următoare, Berthe profită de această alertă și îl refuză din nou. Făcură dealtfel greșeala de a nu o răsplăti pe slujnică ; ea îi ajuta, cu înfățișarea-i rece, cu respectul superior al fetei care nu aude și nu vede nimic ; numai că, întrucît doamna plîngea fără încetare după bani, și domnul Octave cheltuia mult prea mult pe cadouri, ea strîngea din ce în ce mai tare din buze, în această maghernită unde amantul burghezei nu i-ar fi lăsat nici cincizeci de centime, cînd se culca. Dacă ei credeau că o cumpăraseră pentru totdeauna cu douăzeci de franci și o rochie, ei bine, nu, se înșelau : se prețuia la mai mult decît atîta ! În consecință, se arăta

mai puţin îndatoritoare, încetă să mai închidă uşile în urma lor, fără ca ei să-i înţeleagă proasta dispoziţie ; căci nu ai chef să dai bacşişuri atunci cînd, furios că nu ştii unde te duci să te săruţi, ajungi la certuri din această pricină. Şi liniştea casei creştea, şi Octave, mereu în căutarea unui colţ sigur, îl întîlnea pretutindeni pe domnul Gourd, pîndind treburile necinstite de care se înfiorau zidurile, urmărind fără zgomot, obsedat de pîntecele femeilor însărcinate.

Între timp, doamna Juzeur plîngea alături de acest băiat frumuşel, mort de dragoste, care nu putea să se vadă cu iubita sa ; şi-i dădea cu generozitate cele mai înţelepte sfaturi. Dorinţele lui Octave ajunseră pînă acolo, că într-o bună zi îi trecu prin minte s-o implore să-i împrumute apartamentul ; bineînţeles, ea nu l-ar fi refuzat, dar se temea că o va supăra pe Berthe, mărturisindu-i indiscreţiile lui. Plănuise, de asemenea, să-l folosească pe Saturnin ; poate că nebunul îi va păzi, aşa, ca un cîine credincios, în cine ştie ce cameră pierdută ; numai că el avea dispoziţii ciudate, copleşindu-l uneori cu mîngîieri stînjenitoare pe amantul sorei sale, alteori făcîndu-i mutre, azvîrlindu-i priviri bănuitoare, aprinse de o neaşteptată duşmănie. S-ar fi spus că avea izbucniri de gelozie, o gelozie nervoasă şi violentă de femeie. I-o dovedea îndeosebi cînd îl găsea uneori dimineaţa la micuţa Pichon, pus pe rîs. Într-adevăr, acum Octave nu mai trecea pe lîngă uşa Mariei fără să intre, prins de un gust ciudat, de o bruscă pasiune, pe care nici măcar nu şi-o recunoştea ; o adora pe Berthe, o dorea nebuneşte şi, în nevoia lui de a iubi, se renăştea pentru cealaltă o

afecţiune fără margini, o dragoste a cărei dulceaţă n-o gustase niciodată pe vremea legăturii lor. Era o continuă încîntare pentru el s-o privească, s-o atingă, să glumească cu ea, s-o tachineze, erau jocurile mîinii unui bărbat care voia să ia înapoi o femeie, cu tainica stinghereală de a iubi pe altcineva. Şi în zilele acelea, cînd Saturnin îl surprindea agăţat de fustele Mariei, îl ameninţa cu ochii lui de lup, gata să sfîşie, şi nu-l ierta, nu se întorcea să-i sărute degetele, ca un animal supus, decît atunci cînd îl vedea iar în preajma Berthei, credincios şi iubitor.

Pînă la urmă, pentru că luna septembrie se apropia de sfîrşit, iar locatarii erau pe punctul de a se întoarce, Octave, în zbuciumul lui, avu o idee nebunească. Rachel, căreia i se căsătorea o soră în provincie, tocmai ceruse permisiunea de a nu dormi acasă într-o marţi, cînd domnul trebuia să se ducă la Lyon ; şi era vorba, pur şi simplu, să-şi petreacă noaptea în odaia servitoarei, unde nimănui de pe lume nu i-ar fi dat prin minte să-i caute. Jignită, Berthe fu cuprinsă la început de o scîrbă fără margini ; dar el o implora cu lacrimi în ochi, îi spunea că părăseşte Parisul, unde suferea din cale-afară de mult, o tulbura şi o istovea cu atîtea argumente că, pierzîndu-şi capul, pînă la urmă consimţi. Totul fu pus la punct. Marţi seara, după cină, luară o ceaşcă de ceai la familia Josserand, ca să îndepărteze bănueilile. Se aflau acolo Trublot, Gueulin, unchiul Bachelard ; ba chiar, mai tîrziu, fu văzut sosind Duveyrier, care venea cîteodată să doarmă în strada Choiseul, pretextînd unele treburi matinale. Octave simulă că stă de vorbă nestînjenit cu aceşti domni ; apoi, cum bătea miezul nopţii, o luă din loc, urcă să se închidă în

odaia Rachelei, unde Berthe trebuia să-l regăsească peste un ceas, cînd toată casa va adormi.

Acolo sus, în prima jumătate de oră se îndeletnici cu unele treburi gospodărești. Ca să învingă repulsia tinerei femei, îi făgăduise că va schimba cearşafurile şi că va aduce el însuşi toată rufăria necesară. Deci refăcu patul timp îndelungat, fără îndemînare, cu teama de a fi auzit. Pe urmă, întocmai ca Trublot, se aşeză pe un cufăr, dîndu-şi silința să aștepte răbdător. Slujnicele urcau, una cîte una, la culcare ; prin pereții subțiri se auzeau zgomote de femei care se dezbracă şi răsuflă uşurate. Bătu ora unu, apoi unu și un sfert, apoi unu și jumătate. Îl prindea îngrijorarea — de ce se lăsa aşteptată ? Trebuia să plece de la Josserand-i cel mai tîrziu pe la unu ; timpul cît să se întoarcă la ea şi să urce din nou pe scara de serviciu nu-i lua nici zece minute. Cînd bătu ora două, se gîndi la o catastrofă. În sfîrșit, răsuflă ușurat, crezînd că-i recunoapte pasul. Şi deschise uşa, ca să-i facă lumină... Dar o surpriză îl țintui locului. În fața ușii Adèlei, frînt în două, Trublot se uita prin gaura cheii. El se înălță brusc, speriat de lumnia neașteptată.

— Cum, iar dumneata ! murmură Octave nemulțumit.

Trublot începu să rîdă, fără să pară cîtuşi de puțin mirat că-l întîlneşte acolo, la o astfel de oră din noapte.

— Imaginează-ți, îi explică el foarte încet, că neghioaba asta de Adèle nu mi-a dat cheia ; și pentru că s-a dus la Duveyrier, în apartamentul lui... Hei, ce ai ? A, nu ştiai că Duveyrier se culcă cu ea ! Bineînțeles, dragul meu ! Ş-a împăcat cu nevastă-sa, care se resemnează din cînd în cînd ; numai că ea îl raționalizează, şi-atunci el a

căzut la învoială cu Adèle... E o treabă lesnicioasă, cînd vine el la Paris.

Se întrerupse, se aplecă din nou, apoi adăugă printre dinți.

— Nu, nimeni ! o reține mai mult ca altă dată... Ce fată afurisită și fără minte ! Dacă mi-ar fi dat măcar cheia, aș fi așteptat-o la căldură, în patul ei.

Și se întoarse către podul casei, unde se adăposti, luîndu-l cu el pe Octave, care dealtfel voi să-i pună unele întrebări în legătură cu sfîrșitul seratei de la familia Josserand. Dar acesta nu-i îngădui să deschidă gura, reveni numaidecît la Duveyrier, în întunericul negru cum e cerneala, stînd aplecat din pricina grinzilor. Da, acest animal o vrusese la început pe Julie ; numai că fata era prea curată și, pe deasupra, acolo, la țară, ea se păstra pentru micul Gustave, o obrăznicătură de șaisprezece ani care promitea. Atunci, ștergîndu-se pe bot în privința acesteia și neîndrăznind să se lege de Clémence din cauza lui Hippolyte, consilierul chibzuise pesemne că e mai nimerit să-și caute una din afara gospodăriei sale. Și nu se știe nici unde, nici cînd se azvîrlise asupra Adèlei : cu siguranță, după vreo ușă, în vreun curent de aer, căci această matahală proastă ca o zdreanță suporta bărbații cum suporta palmele, cu spinarea țeapănă, și tocmai cu proprietarul n-ar fi îndrăznit, vezi bine, să se poarte necuviincios.

— De o lună încoace, nu lipsește în nici o marți de la familia Josserand, spuse Trublot. Asta mă deranjează... Va trebui să i-o regăsesc pe Clarisse, ca să ne lase în pace.

Octave putu, în cele din urmă, să-l întrebe de sfîrșitul seratei. Berthe o părăsise pe maică-sa înainte de miezul nopții, foarte liniștită. Nici vorbă, se dusese să-l caute în camera Rachelei. Dar Trublot, bucuros de întîlnire, nu-i mai dădea drumul.

— E o tîmpenie să mă lase să aștept aici atîta vreme, continuă el. Adorm de-a-n picioarele. Patronul meu m-a pus să lucrez la lichidări : trei nopți pe săptămînă cînd nu te culci, dragul meu... Dacă măcar Julie ar fi fost aici, mi-ar fi făcut ea un locșor. Dar Duveyrier nu-l aduce decît pe Hippolyte de la țară. Și, fiindcă veni vorba, îl cunoști pe Hippolyte, bădăranul ăla voinic, cu apucături de jandarm, care e cu Clémence ? Ei bine, l-am văzut în cămașă strecurîndu-se la Louise, pocitania aia de copilă găsită, căreia doamna Juzeur vrea să-i mîntuie sufletul. Ei ? o frumoasă izbîndă pentru doamna. Tot ce vreți, dar asta nu !... O lepădătură de cincisprezece ani, un pachet murdar adunat de lîngă vreo ușă, iată o bucățică pentru acest găligan osos, cu palmele umede și cu umerii de taur ! Mie puțin îmi pasă, și totuși mă dezgustă.

Din plictiseală, Trublot era înclinat în noaptea aceea să facă aprecieri filozofice. Murmură :

— Vezi bine, cum e turcul și pistolul... Cînd proprietarii dau pildă, slugile pot foarte bine să aibă gusturi necinstite. Ah, hotărît lucru, totul se duce de rîpă în Franța !

— Adio, te părăsesc, spuse Octave.

Trublot îl mai reținu. Îi enumeră camerele de servitoare unde ar fi putut să se culce, dacă vara n-ar fi golit casa. Necazul era că toate își încuiau ușile de cîte două

ori, chiar și cînd se duceau numai pînă la capătul coridorului, atît de mult se temeau între ele să nu fie furate. Nimic de făcut la Lisa, ale cărei gusturi i se păreau caraghioase. Nu-și dădea ghes la Victoire, de la care totuși, acum zece ani, încă ar mai fi tras niște profituri. Și deplîngea mai ales furia Valériei de a schimba mereu bucătăresele. Faptul începea să devină insuportabil. I le enumera pe degete, galopa o întreagă defilare : una ceruse ciocolată dimineața ; una plecase pentru că domnul nu mînca deloc curat ; una fusese luată de poliție cînd punea la foc o bucată de carne de vițel : una nu putea să atingă nimic fără să spargă, atît era de puternică ; una lua o fată ca s-o servească ; una ieșea îmbrăcată în rochiile doamnei și o pălmuise pe doamna în ziua cînd aceasta își îngăduise să-i facă o observație. Toate astea într-o lună ! Nici măcar nu avusese timp să intre și să le ciupească în bucătăria lor !

— Și pe urmă, adăugă el, a fost Eugénie. Trebuie s-o fi remarcat, o fată voinică și frumoasă, o Venus, dragul meu, și nu-ți înșir gogoși, de data aceasta : se întorcea lumea pe stradă să se uite după ea... Vreme de zece zile casa a fost în aer. Toate doamnele erau furioase. Bărbații nu se mai puteau ține : Campardon scotea limba, Duveyrier găsise trucul de-a urca în fiece zi aici, ca să vadă dacă nu curge ploaia prin acoperiș. O adevărată revoluție, o pălălaie care aprinsese sfînta lor baracă din pivniță și pînă în pod... Eu nu m-am băgat. Era prea distinsă ! Crede-mă, dragul meu, urîte și proaste, numai să aibă brațele durdulii : iată părerea mea, de principiu și de gust... Și ce nas am avut ! Pînă la urmă Eugénie a fost

dată afară, în ziua cînd doamna şi-a dat seama, după cearşafurile ei negre ca funinginea, că-l primea în fiece dimineaţă pe cărbunarul din piaţa Gaillon: nişte cearşafuri de harap, a căror albire costa cît ochii din cap! Dar ce s-a mai întîmplat? Cărbunarul a căzut greu bolnav din pricina ei, şi vizitiul celor de la etajul doi, lăsat aici de stăpîni, acest bădăran de vizitiu care le agaţă pe toate, i-a făcut şi lui safteaua, astfel încît îşi tîrîie şi acuma piciorul. Cît despre ea, n-o regret deloc, mă plictiseşte!

În sfîrşit, Octave putu să scape. Îl lăsă pe Trublot în bezna adîncă a podului, cînd deodată auzi cum acesta din urmă se miră.

— Dar dumneata, ce cauţi dumneata la slujnice?... Ah, ticălosule, vii aici!

Şi rîdea de bucurie. Îl asigură că va păstra secretul, îl lăsă să plece urîndu-i o noapte plăcută. El o va aştepta cu dîrzenie pe cîrpa aceea de Adèle, care nu ştia să mai plece, cînd era cu un bărbat. Poate că Duveyrier nu va îndrăzni s-o ţină pînă la ziuă.

Întorcîndu-se în odaia Rachelei, Octave încercă o nouă dezamăgire. Berthe nu era înăuntru. Îl prinse numaidecît furia: îşi bătuse joc de el, îi făgăduise numai ca să scape de rugăminţile lui. În timp ce în el fierbea sîngele aşteptînd-o, ea dormea, fericită că e singură, întinsă pe toată lărgimea patului conjugal. Şi, în loc să se întoarcă în cameră şi să doarmă la rîndul lui, se încăpăţînă şi se culcă îmbrăcat, îşi petrecu noaptea învîrtind în minte planuri de răzbunare. Odaia slujnicei, goală şi rece, îl enerva, de data aceasta, cu pereţii ei murdari, cu sărăcia,

cu mirosul ei insuportabil de femeie nu prea curată ; și nu voia să-și mărturisească în ce josnicie visase să-și satisfacă dragostea lui disperată. Undeva, departe, bătu ora trei. În stînga lui se auzeau sforăiturile unor servitoare zdravene ; din cînd în cînd, niște picioare goale lipăiau pe dale, apoi o șiroire de fîntînă făcea să vibreze pardoseala. Dar ce-l enerva și mai mult era un vaiet continuu în dreapta lui, o voce îndurerată care gemea în fierbințeala unei insomnii. Pînă la urmă izbuti să recunoască vocea tighelitoarei de încălțăminte. Oare naștea ? Singură pe lume, nenorocita agoniza sub acoperișuri, într-una din aceste cămăruțe mizerabile, unde nu avea nici măcar destul loc pentru pîntecele ei.

Pe la ora patru, Octave avu o distracție. O auzi pe Adèle intrînd, apoi, numaidecît, veni și Trublot. Izbucni cearta. Ea se apăra : o ținuse proprietarul, era vina ei ? Atunci Trublot o acuză că devenise îngîmfată. Dar ea începu să plîngă, nu era deloc îngîmfată. Ce păcat a putut să săvîrșească, pentru ca bunul Dumnezeu să le îngăduie bărbaților să se năpustească asupra ei ? După unul, vine altul : nu se sfîrșea niciodată. Și totuși ea nu-i ademenea cîtuși de puțin, prostiile lor îi făceau atît de puțină plăcere, că anume se lăsa murdară, ca să nu le dea ghies. Aiurea ! ei turbau și mai mult, și întotdeauna asta însemna pentru ea muncă în plus. Era stoarsă de puteri, avea destule treburi de dus în spate la doamna Josserand, care voia să-i spele bucătăria în fiece dimineață.

— Voi, ăştelalţi, bîigui ea sughiţînd de plîns, dormiţi cît poftiţi, pe urmă. Dar eu trebuie să muncesc pe brînci... Nu, nu există dreptate ! sînt foarte nenorocită !

— Hai, dormi, nu te negăjesc, spuse în cele din urmă Trublot, om cumsecade, cuprins de o milă părintească. Ştii, sînt atîtea femei care ar vrea să fie în locul tău !... Pentru că eşti iubită, proasto, lasă-te iubită !

În zori, Octave adormi. Se făcuse linişte desăvîrşită, însăşi tighelitoarea de încălţăminte nu mai gemea, tăcea ca moartă, ţinîndu-şi pîntecele cu mîinile amîndouă. Soarele lumina fereastra îngustă, cînd uşa se deschise, trezindu-l brusc pe tînăr. Era Berthe, care urcase să vadă, împinsă de o irezistibilă nevoie ; la început alungase acest gînd, apoi îşi găsise pretexte, necesitatea de a cerceta odaia, de a pune lucrurile în ordine, în cazul în care el, furios, le-ar fi lăsat vraişte. Dealtfel, credea că nu-l mai găseşte acolo. Cînd îl văzu ridicîndu-se din pătuţul de fier, alb la faţă ca varul şi ameninţător, rămase încremenită ; şi cu capul plecat îi ascultă reproşurile mînioase. O silea să-i răspundă, să-i aducă măcar o scuză. În sfîrşit, ea murmură :

— În ultima clipă, n-am putut. Ar fi fost prea oribil... Te iubesc, oh, îţi jur ! Dar nu aici, nu aici !

Şi, văzîndu-l că se apropie, ea se trase înapoi, de teamă că va încerca să profite de ocazie. El o dorea : bătea ora opt, toate slujnicele coborîseră, pleca pînă şi Trublot. Şi cum el căuta s-o prindă de mîini, spunînd că dacă iubeşti pe cineva, accepţi totul, ea se plînse că o supără mirosul şi întredeschise fereastra. Dar el o atrăgea din nou, o ameţea cu zbuciumul lui. Se vedea

nevoită să cedeze, cînd un val murdar de cuvinte urîte urcă din curtea bucătăriilor.

— Scroafo, ingălato ! isprăveşte !... Iote că iar mi-a căzut în cap cîrpa ta de vase.

Fremătînd, Berthe se desprinsese din braţele lui, murmurînd :

— Auzi ?... Oh, nu, nu aici, te implor ! Mi-ar fi prea ruşine... Tu le auzi pe fetele astea ? Mă înspăimîntă cumplit. Deunăzi, la fel, am crezut că o să-mi vină rău... Nu, lasă-mă, şi-ţi promit, marţea viitoare, la tine.

În picioare, neîndrăznind să se clintească, cei doi îndrăgostiţi fură nevoiţi să asculte tot.

— Ia arată-te un pic, continua Lisa furioasă, ca să te cîrpesc peste bot !

Atunci, Adèle se aplecă peste fereastra bucătăriei sale.

— Uite ce mai daraveră pentru un căpeţel de zdreanţă ! N-am folosit-o decît la vasele de ieri, prima dată. Şi, pe urmă, a căzut singură.

Făcură pace, şi Lisa o întrebă ce se mîncase în ajun, la ea. Tot o tocană ! Ce sărăntoci ! Ea şi-ar fi cumpărat cîteva cotlete într-un birt nenorocit ca ăsta ! Şi-o îndemna mereu pe Adèle să şterpelească zahărul, carnea, lumînarea, numai aşa, ca să se simtă liberă ; căci ea, pentru că nu avea niciodată poftă de mîncare, o lăsa pe Victoire să-i fure pe Campardon-i, fără să-şi ceară vreodată partea.

— O, spuse Adèle care începea să se corupă, am ascuns deunăzi nişte cartofi în buzunar. Îmi ardeau coapsa. Era bine, era bine !... Şi, ştii că mie-mi place oţetul. Puţin îmi pasă, acum beau din sticluţă.

Dar Victorie se rezemă la rîndul ei în coate, sfîrşind de băut un pahar de lichior de coacăze negre amestecat cu rachiu, pe care Lisa i-l plătea din cînd în cînd, dimineaţa, ca să-i răsplătească amabilitatea de a-i ascunde escapadele făcute noaptea şi ziua. Şi cum Louise scotea limba la ele, din fundul bucătăriei doamnei Juzeur, Victoire o luă la rost.

— Aşteaptă un pic, copilă proastă, că vin acum să-ţi vîr limba undeva !

— Hai, vino, bătrînă beţivă ! spuse micuţa. Nu mai departe decît ieri te-am văzut cum puneai toată mîncarea în farfuriile tale.

O vreme, valul de murdării bătu iar în zidurile puţului infectat. Pînă şi Adèle, care învăţa limbuţia Parisului, o făcea tîrfă pe Louise, cînd deodată Lisa strigă :

— O fac eu să tacă, dacă ne mai plictiseşte. Da, da, stricată mică, te spun lui Clémence. Şi te aranjează ea... Ce scîrboşenie ! Asta pune de pe acum oamenii la punct, cînd ar trebui ea să fie pusă la locul ei. Dar, sst ! uite omul. Un mîrşav fără pereche, şi ăsta !

Hippolyte apăru la fereastra Duveyrier-ilor, lustruind cizmele domnului. Fără să vrea, slujnicele îi făcură reverenţe, căci era un aristocrat, şi o dispreţuia pe Lisa, aşa cum aceasta o dispreţuia pe Adèle, cu plusul de trufie pe care stăpînii bogaţi îl arată faţă de stăpînii strîmtoraţi. Îi cerură veşti despre domnişoara Clémence şi despre domnişoara Julie. Dumnezeule, se plictiseau de moarte acolo, dar nu o duceau prea rău ! Apoi, săriră la alt subiect :

— Aţi auzit-o, azi-noapte, pe aia cum se zvîrcolea de dureri în pîntece ?... Era sîcîitor ! Din fericire, o să

plece. Îmi venea să-i strig ! „Hai, sforţează-te un pic şi se isprăveşte !"

— Adevărul este că domnul Hippolyte are dreptate, reluă Lisa. Nimic nu-ţi calcă pe nervi ca o femeie care se vaită mereu de dureri... Slavă Domnului, eu nu ştiu ce sînt astea, dar cred că mi-aş da silinţa să rabd, ca să las oamenii să doarmă.

În clipa aceea, vrînd să rîdă, Victoire se legă iar de Adèle.

— Ia spune, umflato, tu, aia de sus !... Cînd ai născut primul copil, l-ai făcut prin faţă sau prin spate ?

Toate bucătăriile se strîmbară de rîs, într-o izbucnire de veselie deşucheată, în timp ce Adèle, năucită, răspundea :

— Un copil, ah, nu ! nu trebuie să vină. Mai întîi, că e interzis, şi, apoi, oricum, nu-l vrei !

— Fata mea, spuse Lisa cu seriozitate, copiii vin la toată lumea... Nu bunul tău Dumnezeu o să te facă altfel decît pe celelalte.

Şi se vorbi de doamna Campardon care, cel puţin, nu mai avea de ce să se teamă : era singurul lucru plăcut, în situaţia ei. Pe urmă, toate doamnele din casă veniră la rînd, doamna Juzeur care lua măsuri de precauţie, doamna Duveyrier care era dezgustată de bărbatul său, doamna Valérie care se ducea să-şi caute copiii în afară, pentru că bărbatul său nu era în stare să facă nici măcar coada vreunuia. Şi exploziile de rîs urcau în rotocoale pe intestinul negru.

Berthe pălise şi mai mult. Nu îndrăznea să iasă, aştepta cu ochii în pămînt, ruşinată, şi ca violentată în faţa lui

Octave. El, scos din minți de discuțiile slujnicelor, simțea că acestea deveneau prea scîrboase și că nu putea s-o mai ia de la capăt : dorința lui scădea, el însuși era prins de oboseală și de o tristețe fără margini. Dar tînăra femeie tresări. Lisa tocmai îi rostea numele.

— Pentru că a venit vorba de femei flușturatice, uite una care-mi pare că se lasă plătită !... Ei, Adèle, nu-i așa că domnișoara ta Berthe se distra de una singură încă de pe cînd îi spălai tu cămășile ?

— Acum, spuse Victoire, îi dă cu pămătuful vînzătorul lui bărbatu-său... Nici o primejdie să se așeze praful acolo !

— Sst ! făcu încet Hippolyte.

— Ei, de ce ? Cămila ei de servitoare nu e astăzi aici... O prefăcută, care v-ar mînca dacă ar auzi că vorbiți de stăpînă-sa ! Știți că e ovreică și c-a asasinat pe cineva, la ea... Poate că chipeșul de Octave o scutură și pe ea de praf într-un ungher. Patronul l-a angajat ca să-i facă copii, mare fraier !

În clipa aceea, Berthe, torturată de o spaimă inexprimabilă, ridică ochii spre iubitul ei. Și, rugătoare, implorîndu-l s-o sprijine, bolborosi cu vocea îndurerată :

— Dumnezeule ! Dumnezeule !

Octave îi luă mîna, o strînse cu putere, sugrumat și el de o furie neputincioasă. Ce să facă ? nu putea să se arate, să le impună tăcere acestor fete. Vorbele josnice continuau, vorbe pe care tînăra femeie nu le auzise niciodată, o întreagă izbucnire de canal, care în fiece dimineață se revărsa aici, în preajma ei, fără ca măcar să bănuiască. Dragostea lor, ascunsă cu atîta grijă, era

tîrîtă acum între cojile de zarzavaturi şi zoaie. Aceste fete ştiau tot, fără ca măcar cineva să fi vorbit. Lisa povestea cum Saturnin ţinea lumînarea; Victoire făcea haz de durerile de cap ale soţului, care ar fi trebuit să-şi pună încă un ochi undeva; pînă şi Adèle tăbăra pe fosta domnişoară a stăpînei sale, vorbind despre indispoziţiile ei, dedesubturile dubioase, secretele ei de toaletă. Şi o zeflemea ticăloasă mînjea sărutările, întîlnirile lor, tot ceea ce exista încă bun şi delicat în mîngîierile lor.

— Păzea-n jos! strigă deodată Victoire. Iote nişte morcovi de ieri care mi s-au stricat. Sînt pentru secătura asta de moş Gourd!

Din răutate, slujnicele azvîrleau astfel resturile pe care portarul era nevoit să le măture.

— Şi iote o bucată de rinichi mucegăit! spuse, la rîndul ei, Adèle.

Toate rămăşiţele din cratiţe, toate prisosurile din vase ajunseră acolo, în timp ce Lisa se înverşuna împotriva Berthei şi a lui Octave, dînd în vileag minciunile cu care acopereau goliciunea destrăbălată a adulterului. Ei stăteau, mînă în mînă, faţă în faţă, fără să fie în stare să-şi întoarcă ochii; şi mîinile lor îngheţau, şi ochii lor îşi mărturiseau murdăria legăturii lor, infirmitatea unor stăpîni expuşi duşmăniei servitorimii. Asta era dragostea lor, un păcat trupesc sub ploaia puternică de carne stricată şi de legume acrite!

— Şi voi ştiţi, spuse Hippolyte, că pe tînărul domn îl doare-n cot de individă! A luat-o ca să-şi facă un loc în lume... O, de fapt, e un zgîrcit, în ciuda fasoanelor lui,

un uşuratic fără scrupule, care cu toate mutrele lui că iubeşte femeile, le cîrpeşte de nu se văd !

Cu ochii aţintiţi asupra lui Octave, Berthe îl privea cum se îngălbeneşte, cum se tulbură şi se schimbă atît de mult la faţă, că o prindea spaima.

— Pe legea mea, se potrivesc unul cu altul, reluă Lisa. Eu, una, n-aş da cine ştie ce pe pielea ei. Prost-crescută, cu inima ca de piatră, nu se zbate decît pentru ce-i face ei plăcere, se culcă pentru bani, da, pentru bani ! că la asta mă pricep, şi pun prinsoare că nu simte nici o plăcere lîngă un bărbat.

Din ochii Berthei ţîşniră lacrimi. Octave o privea cum treptat-treptat i se descompunea chipul. Se simţeau ca zgîriaţi pînă la sînge, unul în faţa celuilalt, daţi în vileag, şi fără nici o posibilitate de a se apăra. Atunci, tînăra femeie, înăbuşită de această gură de hazna care o insulta, vru să fugă. El n-o reţinu, căci dezgustul faţă de ei înşişi făcea un chin din prezenţa lor şi năzuiau la o uşurare nemaivăzîndu-se.

— Ai făgăduit, marţea viitoare, la mine.

— Da, da.

Şi ea fugi, pierdută. El rămase singur, tropăind din picioare, bîjbîind cu mîinile, făcînd pachet rufăria adusă de la el. Nu mai asculta slujnicele, cînd deodată o ultimă frază îl ţintui locului.

— Vă spun că domnul Hédouin a murit aseară... Dacă frumosul Octave ar fi putut să-şi dea seama de asta, ce-ar mai fi încălzit-o pe doamna Hédouin, care are sacul.

Această noutate, aflată acolo, în acea cloacă, răsuna pînă în aîndcul fiinţei lui. Domnul Hédouin murise ! O

nemărginită părere de rău îl copleși. Își spuse verde gîndul, nu putu să-și rețină acest răspuns :

— Ah, da, într-adevăr, am făcut o prostie !

Pe cînd Octave cobora, în sfîrșit, cu pachetul de rufărie, o întîlni pe Rachel care urca în odaia ei. Dacă ar fi zăbovit cîteva minute, i-ar fi surprins. Jos, ea o găsise pe doamna scăldată în lacrimi ; dar, de data aceasta, nu obținuse nimic, nici o mărturisire, nici un ban. Mînioasă, înțelegînd că profitaseră de absența ei pentru a se vedea și a-i șterpeli astfel micile-i beneficii, ea îl fixă pe tînăr cu o privire neagră de amenințări. O stranie timiditate de școlar îl împiedică pe Octave să-i dea zece franci ; și, vrînd să-și arate întreaga-i libertate de spirit, intră să glumească la Marie, cînd un mormăit, venind dintr-un ungher, îl făcu să se întoarcă : era Saturnin care se ridica spunîndu-i, într-una din crizele lui de gelozie :

— Ia seama, învrăjbiți de moarte !

Chiar în dimineața aceea era opt octombrie și tighelitoarea de încălțăminte trebuia să se mute înainte de amiază. De o săptămînă, domnul Gourd îi supraveghea pîntecul cu o spaimă care creștea cu fiecare ceas. În ruptul capului pîntecul ei nu va aștepta ziua de opt. Tichelitoarea de încălțăminte îl implorase pe proprietar s-o mai lase cîteva zile în plus, ca să nască ; dar se izbise de un refuz indignat. Durerile o cuprindeau din clipă în clipă ; noaptea trecută chiar crezuse că va naște singură. Apoi, către ora nouă, își începuse mutarea, ajutîndu-l și ea pe băiatul al cărui mic cărucior era în curte, sprijinindu-se de mobilă, așezîndu-se pe treptele scării

atunci cînd vreo săgetătură de durere mai ascuţită o frîngea în două.

Cu toate acestea, domnul Gourd nu descoperise nimic. Nici un bărbat! Își bătuse joc de el. Şi toată dimineaţa se învîrti încoace şi încolo curpins de o rece furie. Octave, care îl întîlni, tremură la gîndul că şi el îi cunoştea pesemne iubirea. Poate că portarul i-o cunoştea, dar nu-l salută mai puţin politicos ; pentru că ceea ce nu-l privea, nu-l privea cîtuşi de puţin, după cum spunea el. În dimineaţa aceea îşi scosese tot aşa scufia dinaintea misterioasei doamne care plecase din camera domnului de la etajul trei, nelăsînd în urma ei, pe scară, decît un parfum uşor de verbină ; îl salutase şi pe Trublot, o salutase şi pe cealaltă doamnă Campardon, o salutase şi pe Valérie. Toţi aceştia erau burghezi, pe el nu-l privea nimic, nici tinerii bărbaţi pe care-i surprindea ieşind din camerele slujnicelor, nici doamnele care se plimbau în lungul treptelor, în capoate acuzatoare. Dar ceea ce-l privea, îl privea, şi el nu pierdea din vedere cele patru sărmane piese de mobilă ale tighelitoarei de încălţăminte, ca şi cum bărbatul atît de căutat ar fi putut ieşi, în sfîrşit, dintr-un sertar.

La douăsprezece fără un sfert apăru muncitoarea cu tristeţea ei veşnică şi cu nepăsarea-i posomorîtă întipărite pe obrazul ei de ceară. Abia putea să meargă. Domnul Gourd tremură pînă o văzu în stradă. În clipa cînd ea îi înmînă cheia, Duveyrier tocmai ieşea din vestibul, atît de aprins după noaptea petrecută, că petele roşii de pe fruntea lui sîngerau. Simulă un aer semeţ, o severitate de o neînduplecată morală, cînd pîntecul acelei creaturi trecu pe dinaintea lui. Ea aplecase capul, ruşi-

nată, resemnată ; și porni în urma căruciorului, se duse cu pasul disperat cu care venise, în ziua cînd fusese înghițită de pînzele negre ale pompelor funebre.

Și abia atunci domnul Gourd triumfă. Ca și cum acel pîntec ar fi dus cu sine proasta dispoziție a casei, treburile necinstite de care se înfiorau pereții, el strigă către proprietar :

— Bine că am scăpat de ea, domnule !... O să putem răsufla, căci treaba devenise scîrboasă, pe cuvîntul meu de onoare ! Îmi simt pieptul ușurat cu o sută de livre... Nu, domnule, vedeți dumneavoastră, într-o casă respectabilă nu-i nevoie de femei, și, mai ales, nu de femei care muncesc !

XIV

În marţea următoare, Berthe nu-şi ţinu cuvîntul faţă de Octave. De data aceasta îl prevenise să n-o aştepte, într-o scurtă explicaţie, avută seara, după închiderea magazinului ; şi hohotea de plîns, fusese în ajun să se spovedească, împinsă de o nevoie de cucernicie, pierzîndu-şi cu totul răsuflarea sub imboldurile dureroase ale abatelui Mauduit. De la căsătorie, ea nu mai călcase în biserică ; dar, după cuvintele murdare cu care o împroşcaseră slujnicele, se simţise atît tristă, atît de părăsită, atît de mînjită, că timp de o oră se întorsese la credinţa ei de copil, înflăcărată de speranţa purificării şi a mîntuirii. La plecare, preotul plînsese împreună cu ea, păcatul ei îl îngrozise. Neputincios, furios, Octave ridică din umeri.

Apoi, peste trei zile, ea îi făgădui din nou pentru marţea următoare. În timpul unei întîlniri, pe care i-o dăduse iubitului ei în pasajul des Panoramas, ea văzuse nişte şaluri de Chantilly ; şi-i vorbi întruna despre ele,

cu ochii pierduţi de dorinţă. Şi luni de dimineaţă tînărul îi spuse rîzînd, ca să îndulcească brutalitatea tîrguielii, că dacă îşi ţinea, în sfîrşit, promisiunea, va găsi în camera lui o mică surpriză. Ea înţelese, şi începu încă o dată să plîngă. Nu, nu ! acum nu va veni, îi strica bucuria întîlnirii. Ea vorbise despre acest şal aşa, în vînt, nu-l mai voia, îl va arunca în foc dacă i-l făcea cadou. Şi totuşi, a doua zi se înţeleseră în toate privinţele : la douăsprezece şi jumătate, ea va bate uşor de trei ori, în uşă.

În ziua aceea cînd plecă la Lyon, Auguste îi păru ciudat Berthei. Îl surprinsese vorbind în şoaptă cu Rachel, după uşa bucătăriei ; pe deasupra, era galben la faţă, dîrdîia, avea ochiul închis ; dar, cum el se tot plîngea de migrena lui, îl crezu bolnav şi îl asigură că-i va face bine călătoria. Îndată ce rămase singură, ea se întoarse in bucătărie, încercă s-o iscodească pe servitoare, cu o urmă de nelinişte. Fata continua să pară discretă, respectuoasă, păstrîndu-şi atitudinea ţeapănă din primele zile. Cu toate acestea, tînăra femeie o şimţea vag nemulţumită ; şi se gîndea că procedase foarte greşit dîndu-i douăzeci de franci şi o rochie, pentru ca apoi să-şi înceteze brusc dărnicia, prin forţa împrejurărilor, căci ea alerga mereu după cinci franci.

— Sărmana mea fată, îi spuse ea, sînt prea puţin generoasă, nu-i aşa ?... Haide, nu e din vina mea. Mă gîndesc la dumneata, am să te despăgubesc.

Rachel îi răspunse cu aerul ei rece :

— Doamna nu-mi datorează nimic.

Atunci, Berthe se duse să caute două cămăşi vechi, vrînd cel puţin să-i dea o dovadă de bunătatea inimii sale. Dar slujnica, luîndu-le, îi spuse că le va folosi drept cîrpe de bucătărie.

— Mulţumesc doamnă, bumbacul îmi face coşuri, nu port decît pînză de in.

Berthei i se păru totuşi atît de politicoasă, că se linişti. Se arătă apropiată, îi mărturisi că nu va dormi acasă, o rugă chiar să lase o lampă aprinsă, pentru orice împrejurare. Să pună zăvorul la uşa dinspre scara cea mare, şi ea va ieşi pe uşa de la bucătărie, luînd cheia. Slujnica primea în tăcere aceste ordine, de parcă ar fi fost vorba să pună la foc o friptură de vacă cu sos, pentru prînzul de mîine.

Seara, printr-o tactică subtilă, în timp ce iubita lui trebuia să cineze la părinţi, Octave acceptase o invitaţie la familia Campardon. Avea de gînd să rămînă acolo pînă la zece, apoi să se ducă şi să se închidă în camera lui, unde să aştepte ora douăsprezece şi jumătate, cu cel mai mare calm posibil.

La familia Campardon, cina fu patriarhală. Aşezat între soţie şi verişoară, arhitectul se întindea peste farfurii, nişte farfurii gospodăreşti, mari şi sănătoase, cum le califica el. În seara aceea aveau găină cu orez, o bucată de carne de vacă şi sote de cartofi. De cînd verişoara se ocupa de toate treburile, casa o ducea într-o continuă indigestie, atît de bine se pricepea să cumpere, plătind ieftin şi aducînd de două ori mai multă carne decît ceilalţi. Astfel, Campardon se servi de trei ori din găină, în timp ce Rose se îndopa cu orez. Angèle se păstra pentru carnea

de vacă ; îi plăcea sîngele. Lisa îi dădea pe furiş cîte o lingură plină. Numai Gasparine abia dacă se atingea de mîncare, pentru că avea stomacul strîmt, zicea ea.

— Hai, mănîncă, îi strigă arhitectul lui Octave, că nu ştii cine o să te mănînce.

Aplecată la urechea tînărului, doamna Campardon se felicita încă o dată pentru fericirea adusă în casă de verişoară : o economie de cel puţin sută la sută, servitorii puşi la respect, Angèle supravegheată şi primind exemple frumoase.

— În sfîrşit, susură ea, Achille se simte mulţumit în continuare ca peştele în apă, iar eu nu mai am nimic de făcut, absolut nimic... Uite, acum ea mă scoate din încurcătură... Pot să trăiesc, fără să mişc braţele sau picioarele, a luat asupra ei toate grijile gospodăriei.

Pe urmă, arhitectul povesti cum „i-a dat gata pe tipii de la instrucţai publică".

— Imaginează-ţi, dragul meu, că am avut neplăceri interminabile cu ei pentru lucrările de la Evreux... Eu, nu-i aşa ? am vrut, înainte de orice, să-i fac plăcerea monseniorului... Numai că maşina de gătit a noilor bucătării şi caloriferul au depăşit douăzeci de mii de franci. Nici un credit nu era votat, şi douăzeci de mii de franci nu sînt uşor de pus pe seama prăpăditelor cheltuieli de întreţinere. Pe de altă parte, amvonul pentru care aveam trei mii de franci, s-a ridicat la aproape zece mii ; alte şapte mii de franci care trebuiau ascunse... Şi m-au chemat astăzi de dimineaţă la minister, unde un tip foarte înţepat mi-a tras mai întîi o săpuneală. Ah, dar nu, eu nu admit una ca asta ! Şi atunci i l-am aruncat fără înconjur pe

monseniorul în cap, amenințîndu-l că îl chem pe monseniorul la Paris, ca să lămurească toată treaba. Și imediat a devenit politicos, oh, de-o politețe, uite, rîd și acuma ! Știi că se tem cumplit de episcopi, în clipa de față. Dacă am un episcop alături de mine, îți dărîm și-ți reconstruiesc catedrala Notre-Dame și-mi bat joc cum poftesc de guvern !

Toți făcură haz în jurul mesei, fără nici un respect pentru ministrul de care vorbeau disprețuitor, cu gura plină de orez. Rose declară că era mai bine să fii alături de religie. După lucrările de la Saint-Roch, Achille fusese asaltat de oferte : cele mai mari familii și-l disputau, nu mai dovedea lucrul, trebuia să-și piardă și nopțile. Dumnezeu le voia binele, era limpede, și familia îl binecuvînta, dimineața și seara.

Ajunseseră la desert, cînd arhitectul strigă :

— Apropo, dragul meu, știi că Duveyrier a regăsit-o ?

Era gata s-o numească pe Clarisse. Dar își dădu seama că este și Angèle de față și adăugă, aruncînd o privire piezișă către fiica sa :

— A regăsit-o pe rubedenia lui, știi dumneata.

Și începu să-și ciupească buzele, să clipească dintr-un ochi, pînă izbuti să se facă înțeles de Octave, care nu pricepea în ruptul capului.

— Da, l-am întîlnit pe Trublot, și el mi-a spus. Alaltăieri, pe o ploaie torențială, Duveyrier se adăpostește sub o poartă, și pe cine-o zărește ? pe ruda lui, care tocmai își scutura umbrela... Trublot, ce-i drept, o căuta de opt zile, ca să i-o dea înapoi.

Angèle își coborîse cu modestie privirile în farfurie, înghițind respectabile îmbucături. Familia, dealtfel, apăra cu străşnicie decența cuvintelor.

— Arată bine ruda lui ? îl întrebă Rose pe Octave.

— Depinde, răspunse acesta. Trebuie să le iubeşti aşa cum sînt.

— A avut îndrăzneala să vină într-o zi la magazin, spuse Gasparine, care, în ciuda faptului că era slabă, detesta oamenii slabi. Mi-a fost arătată... O păstaie de fasole.

— Nu are importanță, încheie arhitectul, iată-l înhățat iar pe Duveyrier... Biata lui soție...

Voia să spună că Clotilde trebuia să se simtă despovărată și fericită. Dar, aducîndu-și pentru a doua oară aminte de Angèle, el luă o înfățișare plîngăreață și declară :

— Nu te înțelegi întotdeauna cu neamurile... O, doamne în toate familiile sînt nemulțumiri.

Lisa, aflată de cealaltă parte a mesei, cu un șervet pe braț, se uita la Angèle, și aceasta, cuprinsă de un rîs nebun, se grăbi să bea, îndelung, cu nasul ascuns în pahar.

Cu puțin înainte de ora zece, Octave invocă o mare oboseală, ca să poată urca în camera lui. Cu toate drăgălășeniile Rosei, era stingherit în acest mediu cumsecade, unde simțea crescînd fără încetare dușmănia Gasparinei împotriva lui. Totuși el nu-i făcuse nimic. Ea nu putea să-l sufere pentru că era bărbat frumos, îl bănuia că are toate femeile din casă, și asta o scotea din minți, fără să-l fi dorit cîtuși de puțin, lăsîndu-se doar, față de feri-

cirea lui, în voia unei furii instinctive de femeie a carei frumusețe se veștejise prea degrabă.

După plecarea lui, familia începu să vorbească de culcare. În fiece seară, înainte de a se așeza în pat, Rose petrecea o oră în cabinetul ei de toaletă. Se spălă complet, se parfumă din belșug, apoi se pieptenă, își cercetă ochii, gura, urechile, își făcu chiar un semn sub bărbie. Noaptea, ea își înlocuia luxul de capoate cu un lux de bonete și de cămăși. Pentru noaptea aceea își alese o cămașă și o bonetă garnisită cu dantelă de Valenciennes. Gasparine o ajutase, dîndu-i ligheanele, ștergînd cu buretele în urma ei apa împrăștiată, frecînd-o cu o albitură, mici treburi intime, de care se achita mult mai bine decît Lisa.

— Ah, mă simt bine ! spuse, în sfîrșit, Rose, stînd întinsă, pe cînd verișoara îi netezea cearșafurile și-i înălța perna.

Și rîse de plăcere, singură în mijlocul imensului pat. În dantelele ei, cu trupul moale, delicat și îngrijit, ai fi zis că e o frumoasă îndrăgostită care așteaptă bărbatul inimiii sale. Cînd se simțea drăguță, dormea mai bine, spunea ea. Și apoi, nu-i mai rămăsese decît această plăcere.

— Gata ? întrebă Campardon intrînd. Ei bine, noapte bună, pisica mea !

Susținea că are de lucru. Va mai sta încă treaz. Dar ea se supără, voia să se odihnească și el puțin : era absurd să se ucidă în felul acesta !

— Ascultă, culcă-te... Gasparine, făgăduiește-mi că-l faci să se culce.

Verişoara, care venea să-i pună pe măsuţa de noapte un pahar cu apă îndulcită şi un roman de Dickens, se uită la ea. Fără să-i răspundă, se aplecă şi-i spuse :

— Eşti drăguţă, ca de obicei, astă-seară !

Şi o sărută pe amîndoi obrajii, cu buzele ei uscate, cu gura amară, într-o resemnare de rudă urîtă şi săracă. La rîndul lui, Campardon se uită la soţia sa, cu sîngele ieşit în obraji, istovit de o digestie supărătoare. Mustăţile-i tremurară uşor, o sărută şi el.

— Noapte bună, păpuşica mea.

— Noapte bună, scumpul meu... Dar, ştii, culcă-te imediat.

— N-avea grijă ! spuse Gasparine. Dacă la ora unsprezece nu doarme, mă ridic şi-i sting lampa.

Pe la ora unsprezece, Campardon, care se plictisise cu o cabană elveţiană, o fantezie a unui croitor din strada Rameau, se dezbrăcă încet, gîndindu-se la Rose, cît era de drăguţă şi de curată ; pe urmă, după ce îşi desfăcu patul, de ochii slujnicelor, se duse s-o caute pe Gasparine într-al ei. Acolo dormeau foarte rău, prea strîmtoraţi, jenaţi de coatele lor. Îndeosebi el, nevoit să se ţină în echilibru pe marginea somierei, dimineaţa avea ca o tăietură pe coapsă.

În aceeaşi clipă, cum Victoire urcase, terminîndu-şi vasele, Lisa veni, după obiceiul ei, să vadă dacă domnişoarei nu-i lipsea nimic. Angèle o aştepta, culcată ; şi făceau astfel, în fiece seară, pe ascuns de părinţi, partide interminabile de cărţi pe un capăt al cuverturii aşternute. Jucau pe bătaie, aceasta cuvenindu-i-se întotdeauna verişoarei, o proastă murdară, pe care slujnica

o dezbrăca fără menajamente în fața copilului. Amîndouă se răzbunau pentru supunerea ipocrită din timpul zilei, și Lisa gusta o josnică plăcere corupînd-o pe Angèle, căreia îi satisfăcea curiozitățile de fată bolnăvicioasă, tulburată de criza celor treisprezece ani ai săi. În noaptea aceea erau mînioase pe Gasparine pentru că de două zile încuia zahărul, cu care servitoarea își umplea buzunarele, ca să le deșerte mai tîrziu pe patul micuței. Uite ce cămilă, nu-ți lasă nici măcar posibilitatea de a ronțăi zahăr pînă adormi !

— Tatăl dumitale o îndoapă totuși cu destul zahăr ! spuse Lisa, cu un rîs senzual.

— Oh, da ! murmură Angèle, cu același rîs.

— Ce-i face tatăl dumitale ?... Arată puțin, ca să văd.

Atunci, copilul se aruncă de gîtul slujnicei, o strînse în brațele ei goale, o sărută violent pe buze, repetînd :

— Uite, -așa !... Uite, -așa !...

Bătu miezul nopții. Campardon și Gasparine se văicăreau în patul lor prea îngust, în timp ce Rose se lăfăia într-al ei, cu membrele depărtate, citind Dickens, cu lacrimi de înduioșare. Cobora o liniște desăvîrșită, noaptea castă își azvîrlea umbrele peste onestitatea familiei.

În vremea aceasta, intrînd, Octave găsise lume la familia Pichon. Jules îl chemă, vrînd cu tot dinadinsul să-i ofere ceva. Domnul și Doamna Vuillaume erau de față, împăcați cu familia, cu prilejul ieșirii la biserică a Mariei, care născuse în septembrie. Binevoiseră chiar să vină la cină într-o marți, pentru a sărbători restabilirea tinerei femei, care ieșea din casă numai din ajun. Doritoare să-și îmbuneze mama, pe care vederea copilu-

lui, tot o fată, ar fi supărat-o, ea se hotărîse să-l trimită la o doică, în apropiere de Paris. Lilitte dormea pe masă, doborîtă de un pahar cu vin curat, băut, la insistenţele părinţilor, în sănătatea surioarei sale mai mici.

— În sfîrşit, doi, se poate ! spuse doamna Vuillaume, după ce ciocni cu Octave. Numai, dragă ginere, să n-o luaţi de la capăt.

Izbucniră cu toţii în rîs. Dar bătrîna femeie rămînea serioasă. Continuă :

— Nu e nimic caraghios în asta... Noi acceptăm acest copil, dar vă jur că dacă vine încă unul...

— O, dacă vine încă unul, încheie domnul Vuillaume, înseamnă că nu aveţi nici inimă, nici minte... Ce naiba, în viaţă trebuie să fii sobru, să te înfrînezi, cînd nu ai mii şi sute de risipit pe distracţii.

Şi, întorcîndu-se către Octave :

— Iată, domnule, spuse el, sînt decorat. Ei bine, vă spun că, de teamă să nu-i mărdăresc panglicile, nici nu port decoraţia în casă... Ia gîndiţi-vă : dacă noi, soţia mea şi cu mine, ne lipsim de plăcerea de a fi decorat în casa noastră, şi copiii noştri pot foarte bine să se lipsească de plăcerea de a face fete... Nu, domnule, nu există mici economii.

Dar Pichon-ii protestară cu toată supunerea lor. Dacă îi apuca din nou, va fi prăpăd.

— Ca să îndur ce-am mai îndurat ! spuse Marie încă foarte palidă.

— Aş prefera mai degrabă să-mi tai un picior, declară Jules.

Cei doi Vuillaume dădură din cap satisfăcuţi. Aveau făgăduiala lor, îi iertau. Şi, cum pendula bătea ora zece, se îmbrăţişară cu toţii, emoţionaţi. Jules îşi puse pălăria, ca să-i însoţească pînă la omnibus. Această reluare a vechilor obiceiuri îi înduioşă atît de mult, că-l îmbrăţişară a doua oară pe palier. După ce plecară, Marie, care-i privise cum coboară, aplecată peste balustradă, alături de Octave, îl aduse pe acesta în sufragerie, spunîndu-i :

— Ei, mama nu e femeie rea, şi de fapt are dreptate : copiii sînt ceva neplăcut !

Închisese uşa, elibera masa de paharele rămase încă pe ea. Camera îngustă, în care lampa fumega, era toată încălzită de mica sărbătorire în familie. Lilitte continua să doarmă pe un colţ de muşama.

— M-aş duce să mă culc, murmură Octave.

Şi se aşeză, găsind că aici e bine.

— Cum, vă culcaţi de-acuma ! se miră tînăra femeie. Nu vi se întîmplă prea des să fiţi atît de cuminte. Poate aveţi ceva de făcut mîine, foarte devreme ?

— Nu, răspunse el. Mi-e somn, asta-i tot... Oh, putem să mai stăm zece minute.

Îi fugi gîndul la Berthe. Ea nu va urca decît la douăsprezece şi jumătate : avea timp. Şi acest gînd, speranţa de a fi a lui toată noaptea, care îl mistuia de mai multe săptămîni, nu mai răsună la fel de răscolitor în carnea lui. Încordarea din timpul zilei zbuciumul dorinţei numărînd minutele, evocîndu-i neîntrerupta imagine a fericirii apropiate, piereau de oboseala aşteptării.

— Mai vreți un păhăruț de coniac ? îl întrebă Marie.

— O, Doamne, cum să nu !

Se gîndea că îi va reda buna dispoziție. Cînd îl scăpă de pahar, el îi luă mîinile, i le păstră între ale lui, în timp ce ea zîmbea, fără nici o teamă. O găsi fermecătoare, cu paloarea ei de femeie îndurerată. Toată ascunsa lui afecțiune, de care se simțea iarăși năpădit, sui cu o neașteptată violență pînă la gîtul, pînă la buzele lui. Într-o seară i-o dăduse înapoi soțului, după ce îi depusese pe frunte o sărutare de tată, și acuma simțea o mare nevoie s-o ia îndărăt, o dorință imediată și ascuțită, în care dorința de Berthe se îneca, se ștergea, ca prea îndepărtată.

— Astăzi nu vă mai e teamă ? întrebă el, strîngîndu-i mîinile mai tare.

— Nu, pentru că e imposibil de-acum înainte... Oh, vom rămîne totdeauna buni prieteni !

Și-i dădu de înțeles că știa tot. Trebuie să fi vorbit Saturnin. Dealtfel, în nopțile cînd Octave primea o anumită persoană, ea își dădea bine seama. Și cum el se îngălbeni de spaimă, îl liniști repede : niciodată nu va spune nimănui, nu era furioasă, dimpotrivă, îi dorea multă fericire.

— Haide, repeta ea, pentru că sînt măritată, nu pot să fiu supărată pe dumneavoastră.

El o așezase pe genunchii lui ; îi strigă :

— Dar pe tine te iubesc !

Și spunea adevărul, în acel moment nu o iubea decît pe ea, cu o pasiune absolută, infinită. Noua lui legătură, cele două luni în care o dorise pe alta, dispăruseră. Se

vedea iar în această cameră îngustă, venind s-o sărute pe Marie pe gît, în spatele lui Jules, găsind-o de fiecare dată îngăduitoare, cu blîndețea ei pasivă. Asta era fericirea, cum putuse el s-o disprețuiască ? Părerea de rău îi frîngea inima. Încă o voia, și dacă n-ar mai avea-o, simțea că ar fi pentru totdeauna nefericit.

— Lăsați-mă, șopti ea, încercînd să se elibereze. Nu sînteți cuminte, o să-mi aduceți necazuri... Acuma, cînd o iubiți pe alta, de ce mă mai chinuiți ?

Se apăra astfel cu înfățișarea ei blîndă și obosită, respingînd cu simplitate niște lucruri care n-o mai înveseleau. Dar el devenea nebun, o strîngea tot mai tare, îi săruta gîtul peste stofa aspră a rochiei de lînă.

— Pe tine te iubesc, tu nu poți să înțelegi... Uite, mă jur pe ce am mai sfînt, că nu te mint ! Deschide-mi inima, ca să vezi... Oh, te rog, fii drăguță ! Numai de data asta, și pe urmă, niciodată, niciodată, dacă așa vrei ! Vezi tu, astăzi m-ai face să sufăr prea mult, aș muri.

Și Marie nu mai rezistă, paralizată de această voință de bărbat care se impunea. Sălășluiau în ea, în același timp, bunătatea, teama și prostia. Făcu o mișcare, de parcă ar fi vrut s-o ducă în camera ei pe Lilitte adormită. Dar el o reținu, de teamă să nu deștepte copila. Și ea se lăsă în voia lui, ca o femeie ascultătoare, chiar în acel loc unde-i căzuse în brațe și anul trecut. La acea oră din noapte, tăcerea casei înstăpînea o liniște zumzăitoare în cămăruță. Deodată, lampa scăzu, și aveau să rămînă fără lumină, cînd Marie, ridicîndu-se, avu timp să dea flacăra mai mare.

— Ești supărată pe mine ? întrebă Octave cu o tandră recunoștință, covîrșit încă de o asemenea fericire cum nu mai cunoscuse niciodată.

Ea lăsă lampa din mînă, îi dădu o ultimă sărutare cu buzele-i reci, răspunzîndu-i :

— Nu, pentru că v-a făcut plăcere... Dar nu e bine totuși, din pricina acelei persoane. Cu mine, nu mai înseamnă mare lucru..

Cîteva lacrimi îi umezeau ochii, stătea tristă, fără urmă de mînie. Cînd o părăsi, el era nemulțumit, ar fi vrut să se culce și să doarmă. Pasiunea lui satisfăcută avea un gust rău, de ceva alterat, ca o fărîmă de carne stricată a cărei amărăciune o păstra în gură. Dar cealaltă urma să vină curînd, trebuia s-o aștepte ; și gîndul la cealaltă îl apăsa îngrozitor pe umeri, dorea să se întîmple o catastrofă care ar fi împiedicat-o să urce, după ce petrecuse nopți înflăcărate, făurind planuri extravagante ca s-o aibă măcar un ceas în camera lui. Poate că nici acum nu se va ține de promisiune. Era o speranță de care nu îndrăznea să se lase legănat.

Bătu miezul nopții. În picioare, istovit, Octave ciulea urechea, cu spaima că aude foșnetul fustelor ei în lungul strîmtului coridor. La douăsprezece și jumătate îl cuprinse o mare îngrijorare ; la unu, se crezu scăpat, și totuși, în ușurarea lui, era o surdă enervare, ciuda bărbatului de care-și bătea joc o femeie. Dar, pe cînd se hotăra să se dezbrace, cu lungi căscături de somn, auzi trei bătăi ușoare în ușă. Era Berthe. Necăjit și în același timp măgulit, el înainta cu brațele deschise, cînd ea îl

dădu la o parte, tremurînd, ascultînd la uşa pe care o închisese repede.

— Ce-i ? întrebă Octave coborînd glasul.

— Nu ştiu, mi-a fost frică, bîlbîi ea. E atît de întuneric pe scara asta, am crezut că sînt urmărită... Doamne, ce prostii mai sînt şi aventurile astea ! Sigur o să ni se întîmple o nenorocire.

Asta-i îngheţă pe amîndoi. Nu se îmbrăţişară. Şi totuşi, Berthe era fermecătoare, în capotul ei alb, cu părul ca aurul, strîns la ceafă. El o privea, o găsea mult mai bine făcută decît pe Marie ; dar dorinţa îi trecuse, era o corvoadă. Ea se aşeză, ca să-şi tragă răsuflarea. Şi deodată păru că se supără văzînd pe masă o cutie, unde bănui îndată că se află şalul de care-i vorbise în urmă cu opt zile.

— Plec, spuse ea fără să se ridice de pe scaun.

— Cum pleci ?

— Tu crezi că eu mă vînd ? Întotdeauna mă jigneşti, îmi strici toată bucuria din noaptea asta... Pentru ce l-ai cumpărat, cînd eu ţi-am interzis ?

Se ridică, pînă la urmă consimţi să se uite la el. Dar, cînd deschise cutia, încercă o asemenea decepţie, că nu-şi putu reţine acest strigăt indignat :

— Cum, nu e de Chantilly, e de lama !

Octave, care-şi împuţina cadourile, nu rezistase gîndului de a fi econom. Încercă să-i explice că era dintr-o lama superbă, la fel de frumos ca şi cel de Chantilly ; şi-i făcea reclamă, de parcă s-ar fi aflat la tejgheaua lui, o silea să atingă dantela, îi jura că niciodată nu va vedea

una mai fină. Dar ea clătina din cap, îi tăie vorba cu un cuvînt disprețuitor.

— În sfîrșit, ăsta costă o sută de franci, pe cînd celălalt ar fi costat trei sute.

Și, văzîndu-l cum pălește, adăugă ca să-și îndulcească fraza :

— Ești totuși foarte gentil, îți mulțumesc... Nu banul face darul, cînd intenția e frumoasă.

Se așezase din nou. O vreme tăcură. Apoi el o întrebă dacă nu se ducea să se culce. Desigur, se ducea să se culce. Numai că era încă prea răscolită de frica neroadă ce o cuprinsese pe scară ! Și reveni la temerile ei în legătură cu Rachel, îi povesti cum îl găsise pe Auguste vorbind în șoaptă cu slujnica, după ușă. Cu toate acestea, era atît de ușor s-o cumperi pe această fată dîndu-i cîte cinci franci din cînd în cînd. Dar trebuia să ai acești cinci franci ; și ea nu-i avea niciodată, ea nu avea nimic. Vocea-i devenea uscată, șalul de lama, despre care nu mai pomenea, o umplea de disperare și o inciuda pînă într-atîta, că pînă la urmă începu și cu amantul eterna ceartă cu care îl hărțuia pe soț.

— Oare, asta-i viață ? niciodată un ban, să fii mereu jignită pentru cele mai mici fleacuri... Sînt sătulă pînă peste cap, pînă peste cap !

Octave, care își descheia jiletca plimbîndu-se prin cameră, se opri ca s-o întrebe :

— Mă rog, în legătură cu ce îmi spui tu toate acestea ?

— Cum, domnule, în legătură cu ce ? Dar sînt anumite lucruri pe care delicatețea trebuia să vi le sugereze, fără să roșesc eu aducînd cu dumneavoastră vorba despre

asemenea subiecte... N-ar fi trebuit oare ca, din proprie inițiativă, să mă liniștiți de multă vreme, punînd-o pe această fată la genunchii noștri ?

Tăcu o clipă, apoi, cu o ironie disprețuitoare, adăugă :

— Asta nu v-ar fi ruinat.

Urmă o nouă tăcere. Tînărul, care începuse iar să se plimbe prin cameră, în sfîrșit răspunse :

— Nu sînt bogat, îmi pare rău pentru dumneavoastră.

Din acel moment, totul se înrăutăți, cearta căpătă o violență conjugală.

— Spuneți-mi că vă iubesc pentru banii dumneavoastră ! strigă ea cu franchețea mamei sale, ale cărei cuvinte îi răsăreau pe buze. Sînt o femeie moartă după bani, nu-i așa ? Ei bine, da, sînt o femeie moartă după bani, pentru că sînt o femeie cu judecată. Sînteți liber să susțineți contrariul, dar banul rămîne ban. Eu, cînd am avut un franc, am zis întotdeauna că am doi, căci e de preferat să stîrnești invidia, decît mila.

El o întrerupse, îi spuse cu glasul obosit al unui om care dorește pace :

— Ascultă, dacă te necăjești prea tare că e de lama, îți dăruiesc unul de Chantilly.

— Șalul dumneavoastră ! continuă ea turbînd de furie ; dar nu mă mai gîndesc la șalul dumneavoastră ! Celelalte lucruri mă scot din sărite, înțelegeți !... Oh, dealtfel sînteți ca și soțul meu. Vă este perfect egal dacă am să umblu pe străzi fără cizmulițe. Cînd ai totuși o femeie, îți faci pur și simplu cu bucurie o lege din a o hrăni și a o îmbrăca. Dar niciodată un bărbat nu va înțelege asta.

Ştiu că amîndoi m-aţi lăsa curînd să ies în cămaşă, dacă aş accepta eu una ca asta.

Octave, sleit de această scenă conjugală, se hotărî să nu răspundă, întrucît băgase de seamă că uneori Auguste scăpa astfel de gura ei. Sfîrşea cît mai încet de dezbrăcat, lăsa valul să treacă ; şi se gîndea la urîtele perspective ale iubirii sale. Pe aceasta o dorise, totuşi, cu ardoare, chiar pînă la a-şi încurca toate socotelile ; şi acuma, cînd ea venise în camera lui, venise ca să-l dojenească, să-l silească să petreacă o noapte albă, de parcă în urma lor ar avea şase luni de căsătorie.

— Vrei să ne culcăm ? întrebă el, într-un tîrziu. Ne făgăduisem atîta fericire ! E o mare prostie să pierdem vremea spunîndu-ne lucruri neplăcute.

Şi, pus pe împăcare, fără nici o dorinţă. dar politicos, vru s-o ia în braţe. Ea îl respinse, izbucni în lacrimi. Atunci, disperat că nu mai încetează, el îşi scoase cizmele furios, hotărît să se aşeze în pat şi fără ea.

— Hai, reproşaţi-mi şi ieşirile din casă, bîigui ea printre sughiţuri de plîns. Acuzaţi-mă că cheltuiţi prea mult cu mine... Oh, îmi dau bine seama, toate astea-s din cauza acestui nenorocit de cadou. Dacă aţi putea să mă închideţi într-un cufăr, aţi face-o. Am prietene, vreau să le văd, nu e totuşi nici o crimă... Şi în ce-o priveşte pe mama...

— Eu mă culc, spuse el aruncîndu-se în mijlocul patului. Dezbracă-te şi las-o pe mama ta, care ţi-a croit un caracter murdar, îngăuie-mi să bag de seamă.

Ea se dezbrăcă maşinal, în timp ce, tot mai întărîtată, ridica vocea :

— Mama şi-a făcut întotdeauna datoria. Nu e cazul să vorbim de chestiunea asta aici. Vă interzic să-i pronunţaţi numele... Nu vă mai lipsea decît să-mi atacaţi familia !

Cordonul juponului nu ceda, şi ea îi rupse nodul. Apoi, aşezată pe marginea patului ca să-şi scoată ciorapii :

— Ah, zise ea, cît îmi regret slăbiciunea, domnule ! Cît ar trebui să te gîndeşti, dacă ai putea să prevezi totul !

Acum era în cămaşă, cu picioarele şi braţele goale, de-o goliciune gingaşă de mică femeie grasă. Gîtul ei, răvăşit de mînie, ieşea dintre dantele. El, care se prefăcea că stă cu nasul la perete, se întoarse dintr-un salt.

— Ce, regreţi că m-ai iubit ?

— Desigur, un om incapabil să înţeleagă o inimă !

Şi se priveau de aproape, cu chipurile aspre, fără dragoste. Ea pusese un genunchi pe marginea patului, cu sînii înainte, cu coapsa curbată, în delicioasa mişcare a femeii care se culcă. Dar el nu-i voia carnea trandafirie, liniile suple şi înclinate ale spatelui ei.

— Ah, Doamne, dacă s-ar putea lua de la capăt ! adăugă ea.

— Ai căuta un altul, nu-i aşa ? spuse el cu brutalitate, ridicînd vocea.

Ea se întinsese lîngă el, sub cearşaf, şi voia să-i răspundă pe acelaşi ton iritat, cînd nişte lovituri de pumni se abătură asupra uşii. Rămaseră surprinşi, fără să înţeleagă la început, nemişcaţi şi îngheţaţi. Un glas surd spunea :

— Deschideți, vă aud cum faceți ticăloșiile voastre... Deschideți sau dărîm totul !

Era glasul soțului. Amanții rămaseră mai departe neclintiți, cu capul plin de un asemenea zumzet, că nu mai era loc pentru nici un gînd ; și se simțeau cumplit de reci, unul lîngă celălalt, ca morți. În sfîrșit, Berthe sări din pat, din nevoia instinctivă de a fugi de la amantul ei, în timp ce, dincolo de ușă, Auguste repeta :

— Deschideți !... deschideți odată !

Urmă o teribilă încurcătură, o spaimă inexprimabilă. Berthe se învîrtea în jurul camerei, pierdută, căutînd o ieșire, cu o teamă de moarte care-i înălbea fața. Octave, a cărui inimă zvîcnea la fiece lovitură de pumn, alergase să se rezeme de ușă, mașinal, ca pentru a o consolida. Devenea insuportabil, imbecilul va trezi toată casa, trebuia să deschidă. Dar cînd ea îi înțelese intenția, se agăță de brațele lui, implorîndu-l cu ochii îngroziți : nu, nu, te rog ! celălalt se va năpusti asupra lor cu un pistol sau un cuțit. El, tot atît de palid ca ea, cuprins de aceeași spaimă, își trăsese pantalonii și o ruga și pe ea să se îmbrace. Dar ea nu făcea nimic, rămînea goală, nu era în stare să-și găsească nici măcar ciorapii. Și, în tot acest timp, soțul se îndîrjea.

— Nu vreți, nu răspundeți... Bine, o să vedeți.

La ultima plată a chiriei, Octave ceruse proprietarului o mică reparație, două șuruburi noi, pentru zăvorul de la încuietoare care se mișca în lemn. Deodată ușa pîrîi, zăvorul sări, și Auguste, tîrît de propriul avînt, veni de-a dura pînă în mijlocul încăperii.

— Fir-ar să fie ! înjură el.

În mînă n-avea decît o cheie, și pumnul lui sîngera, strivit în cădere. Cînd se ridică, livid, cuprins de rușine și de turbare la gîndul acestei intrări ridicole, el bătu aerul cu brațele, vru să se repeadă asupra lui Octave. Dar acesta, cu toată jena de a se găsi astfel în pantalonii încheiați strîmb în nasturi, cu picioarele goale, îi prinsese pumnii și, mai viguros decît el, îl ținea la distanță, strigînd :

— Domnule, îmi violați domiciliul... E nedemn, purtați-vă civilizat.

Și începu să dea în el. În timpul scurtei lor lupte, Berthe o șterse în cămașă pe ușa rămasă larg deschisă ; în pumnul însîngerat al soțului, ea vedea lucind un cuțit de bucătărie, și simțea răceala acestui cuțit între umeri. Pe cînd galopa în bezna coridorului, i se păru că aude un zgomot de palme, fără să poată înțelege cine le trăsese sau cine le primise. Niște glasuri, pe care nu le mai recunoștea, spuneau :

— La ordinele dumneavoastră. Cînd veți dori.

— Bine, o să mai auziți de mine.

Dintr-un salt, o luă pe scara de serviciu. Dar, după ce coborîse cele două etaje, ca urmărită de flăcările unui pîrjol, se găsi în fața ușii încuiate a bucătăriei sale, a cărei cheie o lăsase sus, în buzunarul capotului. Dealtminteri, nici o lampă, nici un firișor de lumină nu se vedea pe sub ușă : era limpede că slujnica îi vînduse. Fără să-și tragă răsuflarea, urcă în goană, trecu iar pe lîngă coridorul lui Octave, unde glasurile celor doi bărbați continuau cu violență.

Se certau încă, poate că mai avea timp. Și cobori la iuțeală scara cea mare, cu speranța că bărbatul său lăsase ușa apartamentului deschisă. Se va zăvorî în camera ei și nu va deschide la nimeni. Dar acolo, pentru a doua oară, se izbi de o ușă încuiată. Atunci, alungată din casă, dezbrăcată, își pierdu capul, colindă etajele, asemenea unui animal hăituit, care nu știa unde să-și găsească o vizuină. Niciodată n-ar fi îndrăznit să bată la părinții ei. O clipă, vru să se refugieze la portari ; dar rușinea o făcu să urce. Asculta, înălța capul, se apleca peste balustradă, cu urechile asurzite de zvîcnetele inimii, în tăcerea nemărginită, cu ochii orbiți de licăririle ce i se păreau că țîșnesc din întunericul adînc. Și vedea mereu cuțitul, cuțitul în pumnul însîngerat al lui Auguste, al cărui vîrf înghețat căuta s-o atingă. Deodată, auzind un zgomot, crezu că el venea, fu străbătută pînă în oase de un fior de moarte ; și, cum se afla în dreptul ușii familiei Campardon, ea sună, pierdută, furioasă, gata să sfărîme clopoțelul.

— Dumnezeule, a luat foc ? spuse dinlăuntru o voce speriată.

Ușa se deschise imediat. Era Lisa, care tocmai ieșea de la domnișoara, înăbușindu-și pașii, cu un sfeșnic cu toartă în mînă. Sunetul turbat al clopoțelului o făcuse să sară în sus, în clipa cînd traversa anticamera. Văzînd-o pe Berthe în cămașă, rămase năucită.

— Ce-i ? spuse ea.

Tînăra femeie intrase, împingînd ușa după ea cu violență ; și, gîfîind, sprijinită de perete, bolborosi :

— Sst ! taci !... Vrea să mă omoare.

Lisa nu izbutea să scoată o explicaţie rezonabilă, cînd apăru Campardon, nespus de îngrijorat. Această gălăgie de neînţeles îi deranja, pe Gasparine și pe el, în patul lor îngust. Ieșise numai în indispensabili, cu faţa lui mare buhăită şi asudată, cu barba galbenă turtită, plină de puful alb al pernei. Cu răsuflarea tăiată, el încerca să-şi recapete cuteazнţa de soţ care se culcă singur.

— Dumneata eşti, Lisa ? strigă el din salon. E stupid ! Cum de te afli în apartament ?

— Mi-a fost teamă că n-am închis bine uşa, domnule ; din pricina asta n-am putut să adorm, şi am coborît să mă asigur... Dar iat-o pe doamna...

Văzînd-o pe Berthe în cămaşă, rezemată de peretele anticamerei, arhitectul rămase, la rîndul lui, ca împietrit. Avu pentru sine o mişcare de pudoare, care îl făcu să pipăie cu mîna dacă indispensabilii erau bine încheiaţi în nasturi. Berthe, uita că era goală. Repetă :

— Oh, domnule, primiţi-mă la dumneavoastră... Vrea să mă omoare.

— Cine ? întrebă el.

— Soţul meu.

Dar în spatele arhitectului sosea verişoara. Ea avusese timp să-şi pună o rochie ; şi, nepieptănată, plină şi ea de puf, cu pieptul turtit şi zvîcnitor, cu oasele împungînd stofa, aducea cu ea ciuda bucuriei tulburate. Vederea tinerei femei, în goliciunea ei durdulie şi gingaşă, o scoase din fire. Întrebă :

— Şi ce i-aţi făcut soţului dumneavoastră ?

La această simplă întrebare, o mare ruşine o răvăşi pe Berthe. Se văzu goală, un val de sînge o împurpură

din cap pînă în picioare. În acest lung freamăt de pudoare, ca pentru a se sustrage privirilor, ea își încrucișă brațele peste piept. Bolborosi :

— M-a găsit... m-a surprins...

Cei doi înțeleseră, schimbară o privire revoltată. Lisa, al cărei sfeșnic cu toartă lumina scena, simula indignarea stăpînilor săi. Dealtfel, explicația trebui să fie întreruptă, căci Angèle venea în goană din camera ei ; se făcea că abia se trezise, se freca la ochii grei de somn. Doamna în cămașă o țintuia pe loc, într-o cutremurare, într-un fior ce-i străbătea corpul subțire de fetiță precoce.

— Oh ! spuse ea simplu.

— Nu e nimic, du-te și te culcă ! strigă tatăl său.

Apoi, înțelegînd că trebuia să-i spună ceva, îi povesti ce-i trecu mai întîi prin minte ; dar era o poveste cu totul prostească.

— Doamna și-a scrîntit piciorul coborînd. Și a intrat la noi, să ceară ajutor... Hai, du-te la culcare, ai să răcești !

Lisa își înăbuși un hohot de rîs cînd întîlni ochii holbați ai Angèlei care se hotăra să se întoarcă în patul ei, roșie toată și mulțumită că văzuse așa ceva. De o clipă, doamna Campardon chema din adîncul camerei sale. Ea nu stinsese lumina, într-atît o interesa Dickens, și voia să știe. Ce se petrecea ? cine era acolo ? pentru ce n-o linișteau ?

— Veniți, doamnă, spuse arhitectul luînd-o cu sine pe Berthe. Lisa, așteaptă o clipă.

În cameră, Rose se întindea încă, în mijlocul patului. Trona acolo, cu luxul ei de regină, cu pașnica ei seninătate

de idol. Şi era foarte înduioşată de lecătură, lăsaşe peste ea volumul de Dickens, pe care pieptul i-l ridica mereu, într-o leneşă bătaie. Cînd verişoara o puse din două vorbe la curent, păru şi ea scandalizată. Cum se putea duce cineva cu un alt bărbat decît soţul ei ? şi o cuprindea scîrba pentru lucrul de care ea se dezobişnuise. Dar acum arhitectul îşi aluneca privirile tulburate peste pieptul tinerei femei ; ceea ce o făcu pe Gasparine să roşească.

— E intolerabil, la urma urmei ! strigă ea. Acoperiţi-vă doamnă, căci e intolerabil, într-adevăr !... Hai, acoperiţi-vă !

Îi aruncă ea însăşi peste umeri un şal de-al Rosei, un fel de broboadă de lînă tricotată, pe care îl găsi în preajmă. Broboada abia îi ajungea pînă la coapse ; şi arhitectul, fără să vrea, îi privea picioarele.

Berthe tremura întruna. Degeaba era în siguranţă, se întorcea mereu spre uşă tresărind. Ochii îi erau împăienjeniţi de lacrimi, o implora pe această doamnă culcată, care părea atît de calmă, atît de la largul ei.

— Oh, doamnă, păziţi-mă, scăpaţi-mă... Vrea să mă omoare.

Urmă o clipă de tăcere. Tustrei se consultau cu coada ochiului, fără să-şi ascundă dezaprobarea pentru o purtare atît de condamnabilă. Şi apoi, nu se năvălea în cămaşă la nişte oameni, după miezul nopţii, riscînd să-i stinghereşti. Nu, asta nu se făcea ; era o lipsă de tact, însemna să-i pună într-o situaţie din cale-afară de jenantă.

— Avem în casă o fetiță, spuse în cele din urmă Gasparine. Gîndiți-vă la răspunderea noastră, doamnă.

— V-ați simți mai bine la părinții dumneavoastră, insinuă arhitectul, și dacă-mi îngăduiți să vă conduc la ei...

Berthe se înspăimîntă.

— Nu, nu, el e pe scară, mă va ucide.

Și îi implora : un scaun i-ar fi de-ajuns, ca să aștepte pînă se luminează de ziuă ; mîine, ar pleca mai liniștită. Arhitectul și nevasta sa ar fi cedat, el cîștigat de nurii ei gingași, ea interesată de drama acestei surprize în puterea nopții. Dar Gasparine rămînea neînduplecată. Totuși, avea și ea o curiozitate, și pînă la urmă o întrebă :

— Și unde erați ?

— Acolo, sus, în cameră, în fundul coridorului, știți dumneavoastră.

Un moment, Campardon ridică brațele, strigînd :

— Cum, cu Octave, nu e cu putință !

Cu Octave, cu acest sfrijit, o femeie delicioasă și atît de bine clădită ! Se simțea ofensat. Rose, de asemenea, încerca un sentiment de ciudă, care acum o făcea severă. În ce o privește pe Gasparine, era ca scoasă din minți, ca mușcată în inimă de vrăjmășia ei față de tînăr. Tot el ! îl știa bine, căci le avea pe toate ; dar, hotărît lucru, nu va împinge prostia pînă la a i le ține la căldură, în apartamentul ei.

— Puneți-vă în locul nostru, reluă ea cu asprime. Vă repet că avem în casă o fetiță.

— Apoi, spuse la rîndul său Campardon, există casa, există soțul dumneavoastră, cu care am avut întotdeauna

cele mai bune relații... Ar avea dreptate să se mire. Nu putem să lăsăm impresia că aprobăm în mod public purtarea dumneavoastră, doamnă, oh, o purtare pe care nu-mi îngădui s-o judec, dar care este destul de — cum să zic ? — destul de ușuratică, nu-i așa ?

— Bineînțeles, nu aruncăm cu piatra în dumneavoastră, continuă Rose. Numai că lumea e atît de rea ! Va spune că vă dați întîlnirile aici, la noi... Și știți că soțul meu lucrează pentru oameni tare cusurgii. La cea mai neînsemnată pată privind moralitatea sa, pierde totul... Dar, îngăduiți-mi să vă întreb, doamnă : cum de nu v-a ținut pe loc religia ? Abatele Mauduit ne vorbea de dumneavoastră, alaltăieri, cu o afecțiune părintească.

Așezată între cei trei, Berthe întorcea capul, se uita buimăcită la cel ce vorbea. În spaima ei, începea să înțeleagă, era uimită că se afla acolo. Pentru ce sunase, ce să facă ea la acești oameni pe care-i deranja ? Acum îi vedea, soția revărsată în imensitatea patului, soțul în indispensabili și verișoara într-o fustă subțirică, amîndoi albi de puful aceleiași perne. Aveau dreptate, nu dai, așa, năvală peste lume. Și, cum arhitectul o împingea ușor spre anticameră, ea plecă, fără ca măcar să răspundă la regretele religioase ale Rosei.

— Vreți să vă conduc pînă la ușa părinților dumneavoastră ? o întrebă Campardon. Locul dumneavoastră este la ei.

Berthe refuză cu o mișcare îngrozită.

— Atunci, așteptați, mă duc să arunc o privire pe scară, căci aș fi foarte mîhnit dacă vi s-ar întîmpla cel mai mic lucru.

Lisa rămăsese în mijlocul anticamerei, cu sfeşnicul. Arhitectul i-l luă din mînă, ieşi pe palier şi se întoarse imediat.

— Vă jur că nu e nimeni... Plecaţi repede.

Atunci Berthe, care nu mai deschisese buzele, îşi smulse cu brutalitate broboada de lînă, o aruncă jos, spunînd :

— Luaţi-o, e a dumneavoastră... Tot are să mă omoare, la ce-mi foloseşte ?

Şi dispăru în întuneric, numai în cămaşă, aşa cum venise. Campardon încuie uşa de două ori, furios, bombănind :

— Eh, du-te să te omoare în altă parte !

Şi cum Lisa, în spatele lui, izbucni în rîs :

— În fiece noapte ar însemna să păţim la fel, spuse ei, dacă le-am primi... Fiecare pentru sine. I-aş fi dat o sută de franci, dar reputaţia mea, nu, de pildă !

În cameră, Rose şi Gasparine răsuflau uşurate. Cine mai văzuse vreodată o neruşinată de teapa ei ! să se plimbe cu desăvîrşire goală pe scară ! Da, există femei care nu mai ţin seama de nimic, cînd sînt în călduri ! Dar era aproape ora două, trebuiau, în definitiv, să se culce. Şi se îmbrăţişară iar : bună seara, scumpul meu, bună seara, păpuşica mea ! Ei, nu era bine să se iubească, să se înţeleagă întotdeauna, cînd vedeau, în alte căsnicii, asemenea catastrofe ? Rose îl luă iar pe Dickens, care-i ajunsese pe pîntec ; îi era destul, avea să mai citească doar cîteva pagini, apoi va adormi, obosită de emoţie, lăsîndu-l să alunece în pat, ca în toate serile. Campardon o urmă pe Gasparine, o lăsă să se culce ea mai întîi,

apoi se lungi şi el în pat. Bombăneau amîndoi : cearşafurile se răciseră, era neplăcut, le trebuia încă o jumătate de oră pînă să se încălzească.

Iar Lisa, înainte de a urca la ea, intrase în camera Angèlei, ca să-i spună :

— Doamna are o scrîntitură... Arată-mi puţin cum şi-a făcut scrîntitura.

— Uite, -aşa ! răspunse copila, aruncîndu-se la gîtul slujnicei şi sărutînd-o pe buze.

Pe scară, Berthe dîrdîia. Se lăsase frig, focul la calorifer nu se aprindea decît la întîi noiembrie. Totuşi, spaima i se domolea. Coborîse, ascultase la uşa apartamentului lor : nimic, nici un zgomot. Urcase, neavînd curaj să înainteze pînă la camera lui Octave, trăgînd cu urechea de departe : era o linişte de moarte, nu se auzea nici un murmur. Se aşezase pe ştergătorul de picioare al părinţilor ei, unde intenţiona vag s-o aştepte pe Adèle ; pentru că o răvăşea pînă şi gîndul de a-i mărturisi totul mamei sale, de parcă ar fi fost încă o fetiţă. Dar, încetul cu încetul, solemnitatea scării o covîrşi de o nouă spaimă. Era întuneric beznă, era apăsător. Nu o vedea nimeni, şi totuşi o năpădea ruşinea că stă aşa, în cămaşă, în onestitatea zincurilor aurite şi a plăcilor din imitaţie de marmură. De dincolo de înaltele uşi de acaju, demnitatea conjugală a alcovurilor trimitea un reproş. Niciodată casa nu avusese o respiraţie atît de virtuoasă. Apoi, o rază de lună alunecă pe ferestrele palierului, şi i se părea că se află într-o biserică : o linişte meditativă urca din vestibul pînă la odăile servitoarelor, toate virtuţile burgheze ale etajelor fumegau în umbră ; în timp

ce, sub palida lumină, goliciunea ei părea albă. Simţi indignarea zidurilor, îşi trase cît mai în jos cămaşa, îşi ascunse picioarele, cu spaima de a vedea apărînd spectrul domnului Gourd, cu scufie şi în papuci.

Deodată un zgomot o făcu să se ridice, scoasă din minţi, pe punctul de a bate cu amîndoi pumnii în uşa mamei sale, cînd o chemare o opri.

Era o voce uşoară, ca o răsuflare.

— Doamnă... doamnă...

Se uita în jos, nu vedea nimic.

— Doamnă... doamnă... Sînt eu.

Şi Marie se arătă, îmbrăcată şi ea numai în cămaşă. Auzise scena, se furişase din pat, lăsîndu-l pe Jules adormit, ascultase din mica ei sufragerie, unde stătuse fără lumină.

— Intraţi... Sînteţi la ananghie. Sînt o prietenă.

Încet-încet o liniştea, îi povestea ce se mai întîmplase. Bărbaţii nu-şi făcuseră nici un rău : el, înjurînd, împinsese comoda pînă în uşă, ca să se închidă în cameră ; pe cînd celălalt cobora cu un pachet în mînă. lucrurile lăsate de ea, pantofii şi ciorapii, pe care trebuie să-i fi înfăşurat în capot, maşinal, văzîndu-i atîrnaţi acolo. În sfîrşit, se isprăvise. A doua zi vor fi desigur împiedicaţi să se bată.

Dar Berthe rămînea pe prag, cu o rămăşiţă de teamă şi cu fireasca ruşine de a intra aşa, la o doamnă pe care de obicei nu o vizita. Marie fu nevoită s-o ia de mînă.

— O să vă culcaţi aici, pe canapeaua aceasta. Am să vă împrumut un şal, am să mă duc la mama dumnea-

voastră... Doamne, ce nenorocire! Cînd iubești, nu ții seama de nimic.

— Ah, pentru bucuria ce o dobîndim! spuse Berthe cu un suspin în care răzbătea tot vidul prostesc și crud al nopții petrecute de ea. Are dreptate să înjure. Dacă e ca mine, trebuie să se fi săturat pînă peste cap.

Începură să vorbească despre Octave. Se tutuiră, și deodată, pe pipăite, căzură una în brațele celeilalte, sughițînd de plîns. Brațele lor goale se strîngeau cu o pasiune convulsivă; gîturile lor, calde de plîns, se striveau sub cămășile sucite într-o parte. Era istovirea de pe urmă, o imensă amărăciune, sfîrșitul a toate. Nu mai rosteau nici un cuvînt, doar lacrimile lor șiroiau, șiroiau fără încetare pe întuneric, în somnul adînc și plin de cuviință al casei.

XV

În dimineața aceea, trezirea casei a fost de o mare demnitatea burgheză. Nimic pe scară nu păstra vreo urmă a scandalurilor de peste noapte, nici imitațiile de marmură ce reflectaseră galopul unei femei în cămașă, nici mocheta din care se evaporase mireasma goliciunii sale. Singur domnul Gourd, cînd urcă, pe la ora șapte, să tragă cu ochiul, adulmecă pereții ; dar ceea ce nu-l privea, nu-l privea deloc ; și pentru că, în timp ce cobora scara, zări în curte două slujnice, pe Lisa și pe Julie, care vorbeau, fără îndoială despre catastrofă, după cum păreau de aprinse, el le fixă cu un ochi atît de strașnic, că se despărțiră numaidecît. Pe urmă, ieși să se convingă de liniștea străzii. Era calmă. Cu toate acestea, servitoarele trebuie să fi și vorbit, căci unele vecine se opreau, unii negustori ieșeau în ușa prăvăliei, cu ochii în sus, cercetînd și scotocind etajele, cu înfățișarea uluită cu care se contemplă casele unde s-a petrecut o crimă. Dealtfel, în dreptul

fațadei bogate, lumea tăcea și trecea mai departe politicoasă.

La ora șapte și jumătate, doamna Juzeur apăru în capot, ca s-o supravegheze pe Louise, spunea ea. Ochii îi străluceau, emoția îi ardea mîinile. O opri pe Marie, care venea cu laptele, și încercă s-o tragă de limbă ; dar nu scoase nimic de la ea, nu izbuti nici măcar să afle cum o primise mama pe fiica vinovată. Atunci, sub pretextul că așteaptă o clipă factorul, ea intră la familia Gourd, și pînă la urmă întrebă de ce domnul Octave nu cobora ; posibil să fie bolnav. Portarul răspunse că nu știa ; dealtfel, domnul Octave nu cobora niciodată înainte de ora opt și zece minute. În acel moment, cealaltă doamnă Campardon trecu prin fața lojei portarului, lividă și țeapănă ; toți o salutară. Și nevoită să urce, doamna Juzeur, avu, în sfîrșit, norocul să-l întîlnească chiar pe palierul ei pe arhitect, care pleca punîndu-și mănușile. La început, amîndoi se priviră cu un aer deznădăjduit ; apoi, el ridică din umeri.

— Bieții oameni ! murmură ea.

— Nu, nu, bine le-a făcut ! spuse el cu cruzime. Trebuie un exemplu... Un zvăpăiat pe care l-am introdus într-o casă cinstită, și care, ca să-și bată joc de mine, se încurcă cu însăși cumnata proprietarului !... Ăștia mă iau drept nătăfleț !

Asta a fost tot. Doamna Juzeur intrase în casă. Campardon continua să coboare, atît de furios, că-și sfîșie una dintre mănuși.

Cînd bătu ora opt, Auguste, abătut, cu trăsăturile schimonosite de o cumplită migrenă, străbătu curtea ca

să ajungă la magazin. O luase pe scara de serviciu, copleșit de rușine, de teamă că se va întîlni cu cineva. Totuși, nu putea să-și lase în părăsire afacerile. Jos, între tejghele, în fața casei unde Berthe se așeza de obicei, simți cum emoția îl strînge de gît. Băiatul de prăvălie scotea obloanele, și Auguste dădea ordinele pentru ziua aceea, cînd apariția bruscă a lui Saturnin, care ieșea de la subsol, îl sperie. Nebunul avea ochii strălucitori, dinții albi de lup înfometat. Veni de-a dreptul la soț, cu pumnii strînși.

— Unde e ?... Dacă o atingi, te înjunghii ca pe un porc !

Auguste se trase îndărăt, disperat.

— Și ăsta, acum !

— Taci, că te înjunghii ! repeta Saturnin, dînd să se repeadă asupra lui.

Atunci, soțul preferă să-i cedeze locul. Avea oroare de nebuni ; nu puteai să discuți cu acești oameni. Dar, pe cînd ieșea sub boltă, să-l cheme pe băiatul de prăvălie ca să-l închidă pe Saturnin la subsol, se găsi față în față cu Valérie și Théophile. Acesta din urmă, groaznic de răcit, înfășurat într-un fular roșu, tușea smiorcăindu-se. Amîndoi trebuie să fi aflat, căci se opriră înaintea lui Auguste cu un aer de condoleanțe. După cearta de la succesiune, familiile, învrăjbite de moarte, nu-și mai vorbiseră.

— Tu ai întotdeauna un frate, îi spuse Théophile strîngîndu-i mîna, după ce terminase de tușit. Vreau să-ți aduci aminte, cînd ești necăjit.

— Da, adăugă Valérie, asta ar trebui să mă răzbune; căci ea mi-a zis-o de la obraz, nu-i așa ? dar noi vă deplîngem totuși, pentru că avem inimă, noi, ceștilalți.

Auguste, foarte impresionat de amabilitatea lor, îi conduse în fundul magazinului, supraveghindu-l cu coada ochiului pe Saturnin, care dădea tîrcoale prin preajmă. Și acolo avu loc împăcarea deplină. Nimeni nu o numea pe Berthe ; doar Valérie lăsa să se înțeleagă că toată zîzania venea de la această femeie, căci niciodată nu se schimbase un cuvînt neplăcut înainte de a intra ea în familie, ca s-o dezonoreze. Cu ochii plecați, Auguste asculta, încuviința din cap. Și o undă de veselie răzbătea sub compătimirea lui Théophile, încîntat de a nu mai fi singur, și privindu-și fratele ca să vadă ce figură face.

— Și ce ai hotărît ? îl întrebă el.

— Să mă bat ! răspunse cu fermitate soțul.

Bucuria lui Théophile dispăru. Și nevastă-sa și el înghețară în fața curajului lui Auguste. Acesta din urmă le povestea scena oribilă de azi-noapte, cît de rău făcuse că nu se hotărîse să cumpere un pistol, și că, de nevoie, se mulțumise să-l pălmuiască pe acest domn ; e adevărat însă că domnul îi întorsese palma ; dar asta nu-l împiedicase să-i mai tragă una, strașnică ! Un mizerabil care de șase luni își bătea joc de el, prefăcîndu-se că-i dă dreptate împotriva nevestei sale, și care împingea nerușinarea pînă la a-l ține la curent în legătură cu ea, în zilele cînd era supărată ! Cît despre această creatură, pentru că s-a refugiat la părinți, nu are decît să rămînă acolo, el nu o va mai primi niciodată înapoi.

— Credeţi-mă că, în ultima lună, i-am dăruit trei sute de franci pentru toalete ! strigă el. Eu, atît de bun, atît de îngăduitor, care mă hotărîsem mai degrabă să-i accept totul, decît să-mi dea dureri de cap !... Dar asta nu se poate accepta, nu, nu, nu se poate !

Théophile se gîndea la moarte. Simţi tremurul unui fior şi, cu voce sugrumată, spuse :

— E o prostie, te duci să te străpungă. Eu, unul nu m-aş bate.

Şi pentru că Valérie se uita la el, adăugă stingherit :

— Dacă mi s-ar întîmpla aşa ceva.

— Ah, nenorocita, murmură atunci tînăra femeie, cînd te gîndeşti că doi bărbaţi vor să se masacreze pentru ea ! În locul ei, n-aş mai putea să dorm.

Auguste rămînea neclintit. Se va bate. Hotărîrea lui era nestrămutată. Cum îl voia cu tot dinadinsul pe Duveyrier ca martor, trebuia să urce ca să-l pună la curent şi să-l trimită numaidecît la Octave. Théophile va fi celălalt martor, dacă era şi el de acord. Acesta se văzu nevoit să accepte ; dar guturaiul lui păru să se agraveze pe neaşteptate, îşi luă înfăţişarea-i mînioasă de copil bolnav, care are nevoie să fie compătimit. Totuşi, îi propuse fratelui său să-l însoţească la Duveyrier-i ; aceşti oameni se purtaseră ca nişte tîlhari, dar se cuvenea să uiţi totul în anumite împrejurări ; şi dorinţa unei împăcări generale îşi făcea loc în sufletul lui şi al nevestei sale, gîndindu-se pesemne amîndoi că interesul lor nu era să facă mai departe pe îmbufnaţii. Valérie, foarte îngăduitoare, se puse pînă la urmă la dispoziţia lui Au-

guste, oferindu-se să ţină casa magazinului, ca să-i dea răgaz să caute o domnişoară potrivită.

— Numai că, adăugă ea, trebuie să-l duc pe Camille la Tuileries, spre orele două.

— Ei, o dată nu contează! spuse soţul ei. Tocmai plouă.

— Nu, nu copilul are nevoie de aer... Trebuie să ies.

În sfîrşit, cei doi fraţi porniră spre Duveyrier. Dar un cumplit acces de tuse îl opri pe Théophile încă de la prima treaptă. Se ţinu de balustradă şi, cînd fu în stare să vorbească, cu gîtul încă prins de un horcăit, bîigui:

— Ştii, eu, foarte fericit acum, cu totul sigur de ea... Nu, n-am ce să-i reproşez în privinţa asta, şi ea mi-a dat dovezi.

Fără să înţeleagă, Auguste îl privea cît era de galben şi de vlăguit, cu firele rare ale bărbii vestejite pe obrazul flasc. Această privire îl supără pe Théophile, pe care bravura fratelui său îl punea la încărcătură. Reluă:

— Îţi vorbeam de nevastă-mea... Ah, bietul meu bătrîn, te plîng din toată inima! Îţi aduci aminte prostia mea din ziua cînd te-ai cununat. Dar tu nu trebuie să te îndoieşti, pentru că i-ai văzut.

— Aş! spuse Auguste ca să facă pe viteazul; am să-i rup o labă... Pe cuvînt de onoare! puţin mi-ar păsa de rest, dacă nu m-ar durea capul.

În clipa cînd sunară la Duveyrier, Théophile se gîndi deodată că magistratul putea să nu fie acolo, căci din ziua cînd o regăsise pe Clarisse, pe acesta nu-l mai interesa nimic şi ajunsese să nici nu mai doarmă acasă. Hippolyte, care le deschise, ocoli într-adevăr răspunsurile în

legătură cu domnul ; dar spuse că domnii pot merge s-o vadă pe doamna, care tocmai exersa la pian. Intrară. Clotilde, încinsă în corset de cînd se dăduse jos din pat, era la pian, își plimba degetele pe claviatură, cu o mișcare regulată și continuă a mîinilor ; și cum se consacra acestui exercițiu cîte două ore pe zi, pentru a nu-și pierde ușurința interpretării, ea își exersa în altă parte inteligența, citea *Revue des Deux Mondes*, deschisă de pupitru, fără ca ritmul degetelor să cunoască o cît de mică încetinire.

— Ah, voi sînteți ! spuse ea, cînd frații o smulseră din ploaia torențială a notelor care o izola și o copleșea ca un nor de grindină.

Și nici măcar nu-și manifestă uimirea cînd îl zări pe Théophile. Dealtfel, acesta stătea foarte țeapăn, ca un om care venea pentru altcineva. Auguste își pregătise o întreagă istorisire, rușinat la gîndul de a o pune pe soră-sa la curent cu nefericirea lui și temîndu-se să n-o înspăimînte cu duelul. Dar ea nu-i lăsă timp să mintă, și începu să-l întrebe, cu aerul ei liniștit, după ce îl privi lung.

— Ce ai de gînd să faci acum ?

El tresări și se înroși. Oare toată lumea știa ? Și îi răspunse cu același ton de vitejie cu care mai înainte îi închisese gura lui Théophile :

— Să mă bat, zău !

— Ah ! făcu ea, de data asta foarte uimită.

Totuși, nu-l dezaprobă. Acest lucru făcea să crească și mai mult scandalul, dar onoarea își avea pretențiile ei. Se mulțumi să-i aducă aminte că ea se împotrivise din capul locului la căsătoria lui. Nu trebuia să te aștepți

la nimic bun din partea unei fete care părea să nu ia seamă toate îndatoririle unei soţii. Apoi, pentru că Auguste o întreba unde era bărbatul său :

— Călătoreşte, răspunse ea fără şovăială.

El se întristă, căci nu voia să acţioneze înainte de a-l consulta pe Duveyrier. Ea îl asculta, fără să-i spună noua adresă, refuzînd să introducă familia în dezbinarea din căsnicia sa. În sfîrşit, găsi un expedient, îl sfătui să-l caute pe domnul Bachelard în strada Enghien ; poate va obţine acolo o informaţie folositoare. Şi se întoarse la pianul ei.

— Auguste m-a rugat să urc aici, socoti că trebuie să spună Théophile, care pînă atunci stătuse mut. Vrei să te sărut, Clotilde ?... Sîntem cu toţii bătuţi de necazuri.

Ea îi întinse obrazul rece, spunîndu-i :

— Sărmanul meu băiat, nu există necazuri decît pentru cei ce se lasă copleşiţi de ele. Eu, una, iert pe toată lumea... Şi îngrijeşte-te, îmi pari foarte guturăit.

Apoi, amintindu-şi de Auguste :

— Dacă treaba nu se aranjează, spuse ea, înştiinţează-mă şi pe mine, pentru că voi fi tare neliniştită.

Ploaia torenţială a notelor reîncepu, o învălui, o înecă ; şi, în mijlocul ei, pe cînd mişcarea degetelor bătea gamele în toate tonurile, ea începuse iar să citească cu seriozitate *Revue des Deux Mondes*.

Jos, Auguste discută un moment dacă trebuia să se ducă la Bachelard. Cum să-i spună : „Nepoata dumneavoastră m-a înşelat ?" În sfîrşit, hotărî să obţină de la unchi adresa lui Duveyrier, fără să-l pună la curent cu toată daravera. Totul fu rostuit : Valérie va păzi maga-

zinul, în timp ce Théophile va supraveghea casa, pînă la întoarcerea fratelui său. Acesta trimisese după o trăsură, şi tocmai voia să plece cînd Saturnin, dispărut o vreme, urcă de la subsol, cu un cuţit mare de bucătărie, strigînd :

— Am să-l înjunghii !... am să-l înjunghii !

Se produse o nouă panică. Auguste, foarte palid, sări cu mare zor în trăsură, închise portiera. Spunea :

— Are încă un cuţit ! Unde tot găseşte el cuţitele astea !... Te rog din suflet, Théophile, trimite-l undeva, dă-ţi silinţa să nu mai fie aici, cînd mă întorc... De parcă nu m-ar fi ajuns destulă nenorocire, trebuie să mi se mai întîmple şi asta !

Băiatul de prăvălie îl ţinu pe nebun de umeri. Valérie îi dăduse birjarului adresa. Dar birjarul, o matahală de o rară murdărie, cu faţa congestionată, beat din ajun, nu se grăbea cîtuşi de puţin, se aşeza comod, îşi strîngea dîrlogii.

— Plata la cursă, burghezule ? întrebă el cu un glas răguşit.

— Nu, cu ora, şi — repede ! Vei primi un bacşiş gras.

Trăsura se urni. Era un vechi landou, imens şi neîngrijit, cu un balans neliniştitor pe arcurile-i istovite. Calul, un schelet alb, deşirat, mergea la pas, cu o extraordinară risipă de forţă, cu gîtul clătinător, cu picioarele lungi. Auguste se uită la ceas : era ora nouă. La unsprezece, duelul putea să fie hotărît. La început, încetineala trăsurii îl enervă. Apoi, puţin cîte puţin, îl prinse toropeala ; nu închisese ochii toată noaptea, şi această mizerabilă trăsură îl întrista. Cînd se văzu singur, legănat acolo,

înăuntru, asurzit de zăngănitul geamurilor, surescitarea care îi dădea curaj de dimineață, în fața familiei, se domoli. Totuși, ce aventură idioată ! Și chipul lui căpătă o nuanță cenușie, își luă între mîini capul care îl făcea atît de mult să sufere.

În strada Enghien avu un nou necaz. Mai întîi, poarta comisionarului de mărfurii era atît de înțesată de camioane, că era cît pe-aci să fie strivit ; pe urmă, în mijlocul curții cu geamuri, dădu peste o ceată de ambalatori care băteau cu violență în cuie mai multe lăzi, și dintre care nici unul nu putu să-i spună unde era Bachelard. Se decisese să-l aștepte, deși simțea că îi plesnește craniul din pricina loviturilor de ciocan, cînd un ucenic, înduioșat de înfățișarea lui suferindă, îi strecură în ureche o adresă : domnișoara Fifi, strada Saint-Marc, etajul trei. Acolo trebuia să se afle moș Bachelard.

— Cum ați spus ? întrebă birjarul care adormise.

— Strada Saint-Marc, și puțin mai repede, dacă e cu putință.

Trăsura își reluă mersul de înmormîntare. Pe bulevard, se lovi de un omnibus. Tăbliile pîrîiră, arcurile scoaseră țipete jalnice, o neagră melancolie îl năpădea din ce în ce mai mult pe soțul plecat în căutarea martorului său. Dar ajunse și în strada Saint-Marc.

La etajul trei îi deschise ușa o bătrînică albă și grasă. Părea grozav de emoționată, și cînd Auguste întrebă de domnul Bachelard, ea îl primi de îndată.

— Ah, domnule, sînteți, bineînțeles, unul dintre prietenii dumnealui. Încercați să-l domoliți. A avut cu puțin mai înainte o nemulțumire, bietul și scumpul domn...

Mă cunoaşteţi, desigur, trebuie să vă fi vorbit de mine: sînt domnişoara Menu.

Buimăcit, Auguste se pomeni într-o cameră îngustă, ce dădea spre curte, de curăţenia şi liniştea desăvîrşită a unui interior de provincie. Se simţeau acolo munca, ordinea, puritatea existenţei fericite a unor oameni simpli. În faţa unui gherghef de brodat, pe care era întins un patrafir de preot, o fată blondă, drăguţă, cu înfăţişare nevinovată, plîngea cu lacrimi fierbinţi; în timp ce unchiul Bachelard, în picioare, cu nasul în flăcări, cu ochii însîngeraţi, spumega de furie şi disperare. Era atît de răvăşit, că intrarea lui Auguste păru să nu-l surprindă. Imediat îl luă martor, şi scena se desfăşură în continuare.

— Hai, domnule Vabre, dumneavoastră, care sînteţi un om cinstit, ce aţi fi zis în locul meu?... Sosesc aici, azi-dimineaţă, mai devreme ca de obicei; intru în camera ei, cu zahărul meu de cafea şi cu trei piese de cîte douăzeci de centime ca să-i fac o surpriză; şi o găsesc culcată cu porcul ăsta de Gueulin!... Nu, hai, sincer, dumneavoastră ce aţi fi zis?

Înspăimîntat, Auguste se făcu roşu ca focul. La început, crezuse că unchiul îi cunoştea necazul şi îşi bătea joc de el. Dar acesta din urmă, fără ca măcar să-i aştepte răspunsul, adăugă:

— Ah, iată, domnişoară, dumneata nici nu poţi să-ţi dai seama de ce ai făcut! Şi eu care întineream, eu, care eram atît de bucuros că-mi găsisem un colţişor plăcut, unde începeam să cred în fericire!... Da, dumneata erai un înger, o floare, în sfîrşit, ceva proaspăt care mă alina

de o grămadă de femei murdare... Şi iată că te culci cu porcul ăsta de Gueulin !

O emoţie sinceră îl strîngea de gît, glasul i se spărgea în accente de adîncă durere. Totul se prăbuşea, şi el plîngea pierderea idealului, cu sughiţurile unei rămăşiţe de beţie.

— Nu ştiam, unchiule, bîiguia Fifi, ale cărei hohote de plîns dublau acest spectacol mizerabil ; nu, nu ştiam că asta are să vă supere atît de tare.

Ea nu avea, într-adevăr, aerul să ştie. Îşi păstra ochii candizi, mireasma de castitate, naivitatea fetiţei incapabile încă să deosebească un domn de o doamnă. Mătuşa Menu, dealtfel, se jura că, în realitate, fata era neprihănită.

— Calmaţi-vă, domnule Narcisse. Ea totuşi vă iubeşte mult... Eu îmi dădeam seama că asta n-o să vă fie deloc pe plac. I-am zis : „Dacă o să afle domnul Narcisse, are să fie nemulţumit“. Dar ea n-a trăit, nu-i aşa ? Ea nu ştie ce face plăcere şi ce nu face plăcere... Hai, nu mai plîngeţi, pentru că inima ei bate numai pentru dumneavoastră.

Pentru că nici micuţa şi nici unchiul n-o ascultau, ea se întoarse către Auguste, îi spuse cît de mult o neliniştea o asemenea poveste în legătură cu viitorul nepoatei sale. Era atît de anevoios să căpătuieşti o tînără cît mai bine cu putinţă ! Ea, care lucrase treizeci de ani la fraţii Mardienne, proprietarii atelierului de broderie din strada Saint-Sulpice, de unde se puteau cere informaţii, ştia cu preţul cîtor privaţiuni făcea faţă cheltuielilor o muncitoare la Paris, cînd voia să rămînă cinstită. În ciuda inimii sale bune, atunci cînd o primise pe Fanny din

mîinile propriului ei frate, căpitanul Menu, pe patul lui de moarte, ea n-ar fi putut niciodată s-o întreţină pe micuţă cu biata ei rentă viageră de o mie de franci, care-i îngăduia acum să nu mai pună mîna pe ac. Şi nădăjduise că va muri liniştită, văzînd-o cu domnul Narcisse. Dar nicidecum, iată că Fifi îl nemulţumea pe unchiul ei cu nişte fleacuri !

— Poate că dumneavoastră cunoaşteţi Villeneuve, nu departe de Lille, spuse ea în încheiere. Sînt de acolo. E un orăşel destul de însemnat...

Dar Auguste îşi pierdea răbdarea. O părăsi pe mătuşă, se întoarse către Bachelard, a cărui disperare zgomotoasă se domolea.

— Am venit să vă cer noua adresă a lui Duveyrier... Dumneavostră trebuie s-o cunoaşteţi.

— Adresa lui Duveyrier, adresa lui Duveyrier, bolborosea unchiul. Vreţi să spuneţi adresa Clarissei. Aşteptaţi, numaidecît.

Şi se duse să deschidă camera lui Fifi. Foarte mirat, Auguste, îl văzu ieşind pe Gueulin, pe care bătrînul îl încuiase acolo, răsucind de două ori cheia. Dorise să-i lase vreme să se îmbrace şi să-l ţină în mînă, pentru ca după aceea să-i hotărască soarta. Apariţia tînărului descumpănit, cu părul încă în dezordine, îi aprinse iar mînia.

— Cum, mizerabile, tu, nepotul meu, mă dezonorezi !... Îţi pîngăreşti familia, tîrăşti în mocirlă părul meu alb !... Ah, ascultă, ai să sfîrşeşti rău, într-o bună zi o să te vedem la curtea cu juri !

Gueulin îl asculta cu capul plecat, stînjenit şi furios. Murmură :

— Ia ascultă, unchiule, mergi prea departe. Ce, un pic de măsură, te rog ! Crezi oare că mie mi se pare nostimă treaba asta !... Pentru ce m-ai adus la domnișoara ? Eu nu te-am rugat. Dumneata m-ai tîrît aici. Dumneata tîrăști pe toată lumea aici.

Dar Bachelard, izbucnind din nou în lacrimi, continuă :

— Mi-ai luat tot, n-o mai aveam decît pe ea... Tu ai să fii pricina morții mele, și n-am să-ți las nici un ban, nici un ban !

Atunci, Gueulin, scos din țîțîni, izbucni.

— Lasă-mă în pace, sînt sătul !... Ah, ce ți-am spus eu mereu ? Iată, iată necazurile zilei de mîine ! Vezi doar cum mi-a izbutit treaba asta, prima dată cînd am făcut prostia să profit de ocazie... Zău așa, noaptea a fost foarte plăcută ; dar, pe urmă, du-te și te plimbă ! ai toată viața pentru ce să plîngi cu sughițuri, ca vițeii.

Fifi își ștersese lacrimile. Cînd nu făcea nimic, ea se plictisea repede, de aceea își luă acul și începu să brodeze la patrafir, ridicîndu-și din cînd în cînd ochii mari și nevinovați spre cei doi bărbați, uimită de furia lor.

— Sînt foarte grăbit, îndrăzni să spună Auguste. Dacă mi-ați da adresa aceea, strada și numărul, nimic nu mai mult.

— Adresa, spuse unchiul, așteptați, imediat.

Și, năpădit de o mare duioșie, îl prinse pe Gueulin de amîndouă mîinile.

— Ingratule, o păstram pentru tine, pe cuvînt de onoare ! Îmi ziceam : dacă e cuminte, i-o dăruiesc lui...

Oh, precis, cu o dotă de cincizeci de mii de franci... Şi, ticălosule ! tu nu aştepţi, vii şi-o iei aşa, dintr-odată !

— Nu, lasă-mă! spuse Gueulin mişcat de inima bună a unchiului. Presimt că încurcăturile vor continua.

Dar Bachelard îl aduse în faţa tinerei, întrebînd-o :

— Hai, Fifi, uită-te la el : ai să-l iubeşti ?

— Dacă asta poate să vă facă plăcere, unchiule, răspunse ea.

Acest frumos răspuns îi frînse inima unchiului. Se şterse la ochi, îşi suflă nasul, părea gîtuit. Ei bine ! o să vadă ! Niciodată nu dorise altceva decît s-o facă fericită. Şi deodată îl dădu afară pe Gueulin.

— Pleacă... Trebuie să chibzuiesc.

Între timp, mătuşa Menu îl trăsese iar pe Auguste deoparte, ca să-i spună părerile ei. Nu-i aşa ? un muncitor ar fi bătut-o pe micuţă, şi un funcţionar s-ar fi apucat să-i facă la copii pînă peste cap. Cu domnul Narcisse, dimpotrivă, avea norocul să facă rost de o dotă care i-ar fi îngăduit să se mărite cuviincios. Slavă Domnului, făceau parte dintr-o prea bună familie, niciodată mătuşa nu i-ar fi dat voie nepoatei să se poarte urît, să treacă din braţele unui amant într-ale altuia. Nu, voia pentru ea o situaţie serioasă.

Gueulin tocmai dădea să plece, cînd Bachelard îl strigă.

— Sărut-o pe frunte, îţi dau voie.

Şi îl scoase el însuşi pe uşă. Apoi, venind să se înfigă în faţa lui Auguste, cu o mînă pe inimă, spuse :

— Nu e o minciună, aveţi cuvîntul meu de onoare că voiam să i-o dăruiesc lui, mai tîrziu.

— Şi adresa aceea ? întrebă celălalt ajuns la capătul răbdării.

Unchiul păru uimit, de parcă ar fi crezut că-i răspunsese pînă acum.

— Ai ? ce ? adresa Clarissei ? dar n-o ştiu !

Auguste făcu o mişcare de mînie. Totul se amesteca, totul părea că-şi dă osteneala să-l facă ridicol ! Văzîndu-l atît de răvăşit, Bachelard avu o idee : nici vorbă că Trublot ştia adresa şi se putea duce să-l caute la patronul lui, agentul de schimb Desmarquay. Ba chiar unchiul, cu amabilitatea lui de om care bate trotuarele, se oferi să-l întovărăşească pe tînărul său prieten. Acesta primi.

— Hai ! spuse unchiul către Fifi, după ce o sărutase la rîndul lui pe frunte ; iată, totuşi, zahărul de la cafeaua mea şi trei piese de cîte douăzeci de centime, pentru puşculiţa dumitale. Poartă-te frumos şi aşteaptă poruncile mele.

Modestă, Fifi mînuia acul cu o rară iscusinţă. O rază de soare, alunecînd de pe un acoperiş din vecinătate, înveselea camera îngustă, poleia cu aur acest colţ de nevinovăţie unde nu pătrundeau nici măcar zgomotele trăsurilor. Şi toată această poezie fremăta în Bachelard.

— Bunul Dumnezeu să vă binecuvînteze ! domnule Narcisse, îi spuse mătuşa Menu conducîndu-l pînă la uşă. Sînt mai liniştită... Să nu ascultaţi decît de inima dumneavoastră : ea o să vă inspire.

Birjarul adormise din nou, şi mormăi nemulţumit cînd unchiul îi dădu adresa domnului Desmarquay, în strada Saint-Lazare. Fără îndoială că adormise şi calul, căci fu

nevoie de o ploaie de lovituri de bici ca să-l pună în mişcare. În sfîrşit, cu mare greutate, trăsura porni.

— E foarte greu, totuşi, îşi reluă unchiul vorba după cîteva momente de tăcere. Nu puteţi să vă imaginaţi ce am simţit cînd l-am zărit pe Gueulin în cămaşă... Nu, vedeţi dumneavoastră, trebuie să fi trecut prin asta.

Şi continuă tot aşa, stăruia asupra amănuntelor, fără să observe stînjeneala crescîndă a lui Auguste. Pînă la urmă, acesta, băgînd de seamă că poziţia lui devenea din ce în ce mai falsă, îi spuse pentru ce era atît de grăbit să-l găsească pe Duveyrier.

— Berthe cu vînzătorul ăla! strigă unchiul; mă uluiţi, domnule.

Şi părea că uluirea lui era mai ales în legătură cu alegerea nepoatei sale. Dealtfel, după ce se gîndi mai bine, îl cuprinse indignarea. Sora sa Eléonore merita nişte reproşuri straşnice. Scăpa din mînă familia. Nici vorbă, el nu se va amesteca în acest duel; dar îl socotea de neînlăturat.

— La fel şi eu, cînd am văzut-o pe Fifi cu un bărbat în cămaşă, primul meu gînd a fost să masacrez totul... Dacă aţi fi trecut prin asta...

O tresărire dureroasă a lui Auguste îl sili să se întrerupă.

— Ah, e-adevărat, uitasem... Păţania mea nu vi se pare nostimă.

Se instăpîni tăcerea, trăsura se legăna melancolic. Auguste, a cărui înflăcărare se domolea cu fiece învîrtitură a roţii, se lăsă în voia zdruncinăturilor, pămîntiu la faţă, cu ochiul stîng închis de migrenă. Oare pentru ce Bache-

lard găsea duelul de neînlăturat ? Nu era sarcina lui, a unchiului vinovatei, să-l împingă la vărsare de sînge. Şi lui Auguste îi răsuna în urechi fraza fratelui său : „E o prostie, te duci să te străpungă", o frază supărătoare şi încăpăţînată, care venea ca însăşi durerea nevralgiei sale. Mai mult ca sigur, va fi ucis, presimţea : şi asta îl zdrobea, împingîndu-l la o lugubră înduioşare. Se vedea mort, plîngea asupra lui însuşi.

— Ţi-am spus strada Saint-Lazare, strigă unchiul către birjar. Asta nu e la Chaillot. Haide, ia-o la stînga.

În sfîrşit, trăsura se opri. Dintr-un plus de precauţie, puseră să fie chemat Trublot, care coborî, cu capul descoperit, să stea de vorbă cu ei sub poarta pentru vehicule.

— Ştii adresa Clarissei ? îl întrebă Bachelard.

— Adresa Clarissei... Păi, strada Assas.

Îi mulţumiră, porniră să se urce din nou în trăsură, cînd Auguste, întrebă la rîndul lui :

— Şi numărul ?

— Numărul... Ah, numărul nu-l ştiu.

Dintr-odată, soţul spuse ritos că ar prefera să se lase păgubaş. Trublot făcea eforturi să-şi aducă aminte ; cinase o dată acolo, în spatele Luxembourg-ului : dar nu putea să-şi amintească dacă era la capătul străzii, la dreapta sau la stînga. Ceea ce cunoştea bine, era poarta ; oh, ar fi spus numaidecît : „Iat-o !" Atunci, unchiul avu încă o idee : îl rugă să-i însoţească, în ciuda protestelor lui Auguste, care declară că nu mai voia să deranjeze pe nimeni şi prefera să se întoarcă acasă. Trublot, de altminteri, refuză cu oarecare stinghereală. Nu, el n-avea să se mai întoarcă niciodată în baraca aceea. Şi ocolea să

spună adevăratul motiv, o aventură uluitoare, o palmă trasă din zbor, pe care o primise de la noua bucătăreasă a Clarissei, cînd se dusese într-o seară s-o ciupească lîngă maşina ei de gătit. Poţi înţelege aşa ceva ? o palmă pentru o politeţe, făcută cu simplul scop de a lega cunoştinţă ! Niciodată nu mai păţise una ca asta, rămăsese zăpăcit.

— Nu, nu, spuse el căutînd o justificare, eu nu pun piciorul într-o casă unde te plictiseşti... Ştiţi că această Clarisse a devenit agasantă şi răutăcioasă ca o scorpie, şi mai burgheză decît toate burghezele ! După moartea lui taică-su, şi-a adus familia la ea, un trib întreg de vînzători ambulanţi, mama, două surori, un vagabond de frate, pînă şi o mătuşă schiloadă, îi ştiţi pe acei indivizi care vînd marionete pe trotuare... De aceea are Duveyrier aerul nenorocit şi murdar, acolo !

Şi povesti că în ziua ploioasă cînd consilierul o regăsise pe Clarisse adăpostită sub o poartă, ea se supărase cea dintîi, reproşîndu-i cu lacrimi în ochi că n-o respectase niciodată. Da, părăsise strada Cerisaie, scoasă din minţi de suferinţa demnităţii ei personale, multă vreme înăbuşită. Pentru ce îşi ascundea decoraţia cînd venea la ea ? credea oare că i-ar fi murdărit-o ? Desigur, voia să se împace cu el, dar înainte de orice să-i dea cuvîntul de onoare că-şi va păstra decoraţia, căci ea se voia stimată, înţelegea să nu fie jignită aşa, în fiece clipă. Şi Duveyrier îi jurase, surprins de această ceartă, acaparat întru totul, tulburat şi înduioşat : ea avea dreptate, găsea că are un suflet ales.

— Nu-şi mai scoate panglica, adăugă Trublot. Cred că-l sileşte să n-o scoată nici cînd se culcă. Asta o face

să se simtă măgulită în fața familiei... Dealtfel, pentru că zdrahonul de Payan îi și tocase cei douăzeci și cinci de mii de franci de pe mobilă, ea l-a pus să-i cumpere de astă dată una de treizeci de mii. Oh, s-a terminat, îl ține la pămînt, sub călcîi, cu nasul în fustele ei. Pentru asta, trebuie ca unui bărbat să-i placă să fie ținut sub papuc !

— Haide, eu plec, pentru că domnul Trublot nu poate veni, spuse Auguste căruia toate aceste povești îi sporeau plictiselile.

Dar tocmai atunci Trublot declară că totuși îi însoțește ; numai că el n-o să urce, ci doar o să le arate poarta. Și, după ce se duse să-și ia pălăria și să servească un pretext, urcă alături de ei în trăsură.

— Strada Assas, îi spuse el birjarului. Mergi de-a lungul străzii, și am să-ți spun eu unde să oprești.

Birjarul înjură. Strada Assas, ah, nenorocire. iată niște indivizi care aveau chef de plimbare ! În sfîrșit, or să ajungă cînd or putea ajunge. Namila de cal alb fornăia fără să înainteze, cu gîtul tremurînd într-un fel de salut dureros la fiece pas.

Între timp, Bachelard îi povestea pățania sa lui Trublot. Avea un ghinion nemaipomenit. Da, cu porcul de Gueulin, o micuță delicioasă ! Îi găsise pe amîndoi în cămașă. Dar, la acest punct al povestirii, își aduse aminte de Auguste, gîrbovit într-un colț al trăsurii, sumbru și îndurerat.

— Așa e, scuzați ! murmură el ; uit mereu.

Și, adresîndu-se lui Trublot :

— Prietenul nostru are un necaz în căsnicie, şi chiar în legătură cu el alergăm după Duveyrier... Da, a găsit-o azi-noapte pe nevastă-sa...

Completă cu un gest, apoi adăugă simplu :

— Octave, îl ştii foarte bine.

Obişnuit să-şi dea întotdeauna răspicat părerea, Trublot tocmai voia să spună că treaba nu-l surprindea. Dar îşi prinse din urmă fraza, o înlocui cu cealaltă, plină de furie dispreţuitoare, şi asupra căreia soţul nu îndrăzni să-i ceară explicaţii :

— Ce idiot şi Octave !

După această apreciere în legătură cu adulterul, urmă un răstimp de tăcere. Fiecare dintre cei trei bărbaţi se cufundase în gîndurile lui. Trăsura nu mai mergea. Părea că duruie de ceasuri întregi pe un pod, cînd Trublot, ieşind cel dintîi din reveria lui, făcu următoarea remarcă judicioasă :

— Trăsura asta abia merge.

Dar nimic nu putu să grăbească trapul calului, era ora unsprezece cînd ajunseră în strada Assas. Şi acolo se pierdu încă aproape un sfert de oră, căci Trublot se lăudase, nu cunoştea poarta. Mai întîi îl lăsă pe birjar să meargă înainte pînă la capătul străzii, fără să-l oprească ; apoi, îi spuse să întoarcă, şi asta în trei rînduri. Auguste, la indicaţiile lui precise, intra în fiecare a zecea casă ; dar portarii răspundeau că „ei nu aveau aşa ceva". În cele din urmă, o vînzătoare de fructe îi arătă poarta. Urcă împreună cu Bachelard, lăsîndu-l pe Trublot în trăsură.

Le deschise vagabondul acela de frate-său. Lipită de buze, el ţinea o ţigară, din care le suflă fumul în faţă introducîndu-i în salon. Cînd îl întrebară de domnul Duveyrier, se legănă pe picioare, cu o mutră glumeaţă, fără să răspundă. În mijlocul salonului tapisat cu atlaz albastru-deschis, de un lux nou şi de pe acum mînjit de grăsime, una dintre surori, cea mai mică, aşezată pe covor, curăţa o cratiţă adusă de la bucătărie ; pe cînd cealaltă, cea mare, izbea cu pumnii strînşi într-un pian impozant, căruia tocmai îi găsise cheia. Văzîndu-i intrînd pe acei domni, amîndouă ridicaseră capul ; dar nu îşi întrerupseră îndeletnicirile, ci, dimpotrivă, începură să izbească şi să curețe cu mai multă energie. Trecură cinci minute, nimeni nu se arăta. Vizitatorii se uitară unul la altul, buimaci, cînd nişte urlete, pornite dintr-o cameră vecină, avură darul să-i înspăimînte : era mătuşa schiloadă pe care o spălau pe faţă.

În sfîrşit, o femeie bătrînă, doamna Bocquet, mama Clarissei, îmbrăcată într-o rochie atît de murdară că nu îndrăznea să se lase văzută, îşi trecu capul prin deschizătura unei uşi.

— Pe cine caută domnii ? întrebă ea.

— Pe domnul Duveyrier ! strigă unchiul, pierzîndu-şi răbdarea. I-am spus şi servitorului... Anunţaţi-i pe domnul Auguste Vabre şi pe domnul Narcisse Bachelard.

Doamna Bocquet închisese uşa. Acum, cea mai mare dintre surori, urcată pe un taburet, izbea cu coatele, şi cea mai mică, vrînd să ia crusta, rîcîia cratiţa cu o furculiţă de fier. Se scurseră alte cinci minute. Pe urmă,

în această gălăgie, care părea să n-o deranjeze, apăru Clarisse.

— Ah, dumneavoastră sînteţi, îi spuse ea lui Bachelard, fără ca măcar să se uite la Auguste.

Unchiul rămase năucit. N-ar mai fi recunoscut-o, într-atît se îngrăşase. Namila de femeie, de o slăbiciune de copil, cîrlionţată ca un pudel, se sucea ca o mămică, mînjită de dungi lucitoare de pomadă. Dealtminteri, nu-i lăsă timp să scoată o singură vorbă, îi zise cu brutalitate că nu avea nevoie în casa ei de un bîrfitor de teapa lui, care-i povestea grozăveniile lui Alphonse; da, bineînţeles, o acuzase că se culca cu prietenii lui Alphonse, că-i aduna în spatele lui, cu făraşul; şi el nu putea să spună nu, pentru că ştia chiar de la Alphonse.

— Să ştii, bătrîne, adăugă ea, că dacă ai venit aici să tragi un chef, poţi să speli imediat putina... S-a isprăvit cu viaţa de altădată. Acum vreau să fiu respectată.

Şi făcu paradă de pasiunea ei pentru ceea ce este cuviincios, sporită acum, devenită o idee fixă. Astfel, îl alungase pe unul dintre invitaţii amantului ei, prinsă de o adevărată criză de rigorism, interzicînd să se fumeze, vrînd să i se spună doamnă, impunînd unele vizite. Vechiul ei caraghioslîc de suprafaţă şi de împrumut se dusese; şi nu păstra decît exagerarea rolului de mare doamnă, care izbucnea uneori în vorbe urîte şi în gesturi deşucheate. Puţin cîte puţin, izolarea creştea din nou în jurul lui Duveyrier: nu mai era un interior amuzant, ci un colţ burghez îngrozitor, unde îşi regăsea toate supărările căsniciei, în murdărie şi hărmălaie. După cum spunea Tru-

blot, nu te plictiseai mai mult în strada Choiseul, şi era mai puţin murdar.

— Nu venim pentru dumneavoastră, răspunse Bachelard care se liniştea, obişnuit cu primirile violente ale acestei femei. Trebuie să vorbim cu Duveyrier.

Atunci, Clarisse se uită la celălalt domn. Crezu că recunoaşte în el un aprod, fiindu-i cunoscut că Alphonse începea să se vîre în nişte treburi periculoase.

— Oh, după toate astea, puţin îmi pasă, spuse ea. Puteţi foarte bine să-l luaţi şi să-l păstraţi... Pentru plăcerea pe care o simt îngrijindu-i coşurile de pe faţă !

Nici măcar nu-şi dădu osteneala să-şi ascundă scîrba, sigură dealtfel că toate aceste cruzimi nu făceau decît să i-l înrobească şi mai mult.

Şi, deschizînd, o uşă, spuse :

— Hai, vino totuşi, pentru că domnii se încăpăţînează.

Duveyrier, care părea să fi ascultat în dosul uşii, intră şi le strînse mîinile, încercînd să zîmbească. Nu mai avea înfăţişarea lui tinerească de altădată, cînd îşi petrecea serile la ea, în strada Cerisaie ; îl apăsa plictiseala, era posomorît şi lipsit de semeţie, şi tresărea mereu, de parcă l-ar fi speriat anumite lucruri ce se petreceau în spatele lui.

Clarisse rămase pe loc să asculte. Nedorind să vorbească în faţa ei, Bachelard îl invită pe consilier la dejun.

— Vă rog să primiţi, domnul Vabre are nevoie de dumneavoastră. Doamna va fi destul de bună să vă îngăduie...

Dar aceasta văzuse, în sfîrşit, că sora sa mai mică bătea în pian, şi-i trase cîteva scatoalce, o azvîrli pe uşă,

pălmuind-o şi împingînd-o afară cu aceeaşi ocazie şi pe cea mezină, cu cratiţa ei cu tot. Fu o larmă îngrozitoare! De alături, mătuşa schiloadă începu să urle, crezînd că venea s-o bată şi pe ea.

— Auzi, păpuşica mea, murmură Duveyrier, aceşti domni mă invită.

Ea nu-l asculta, încerca pianul cu o plăcere înfricoşată. De o lună, lua lecţii de pian. Era visul nemărturisit al întregii sale vieţi, o ambiţie îndepărtată, a cărei singură realizare trebuia s-o consacre ca femeie de lume. Încredinţîndu-se că nu are nici o hotărîre judecătorească de casat, ea şi-ar fi reţinut amantul numai ca să-i fie dezagreabilă, cînd doamna Bocquet îşi arătă pentru a doua oară capul, ascunzîndu-şi fusta.

— Maestrul tău de pian, spuse ea.

Schimbîndu-şi dintr-odată intenţiile, Clarisse strigă la Duveyrier.

— Aşa, hai, spală putina!... Am să iau masa cu Théodore. N-avem nevoie de tine.

Maestrul de pian, Théodore, era un belgian cu obrazul lat, trandafiriu. Ea se aşeză numaidecît în faţa instrumentului; şi el îi punea degeţele pe clape, i le fricţiona ca să le mlădieze. Un moment, Duveyrier ezită, vizibil foarte nemulţumit. Dar domnii aceia îl aşteptau, se duse să-şi pună cizmele. Cînd se întoarse, ea bîlbîia gamele, dezlănţuind o furtună de note false, care-i îmbolnăveau pe Auguste şi pe Bachelard. Cu toate acestea, el, pe care Mozart-ul şi Beethoven-ul soţiei îl înnebuneau, se opri un minut în spatele amantei, păru să savureze sune-

tele, în pofida contracțiilor nervoase ale feței sale ; și, întorcîndu-se către ceilalți doi, murmură :

— Are aptitudini uimitoare.

După ce o sărută pe păr, se retrase discret, o lăsă cu Théodore. În anticameră, vagabontul de frate-său, cu aerul lui glumeț, îi ceru un franc pentru tutun. Apoi, în timp ce coborau scara, pentru că Bachelard se mira de convertirea lui la farmecele pianului, Duveyrier se jură că nu-l detestase niciodată, vorbi de ideal, spuse cum simplele exerciții ale Clarissei îi înduioșau sufletul, cedînd permanentei nevoi de a pune mici flori albastre în marile lui dorințe de mascul.

Jos, Trublot îi dăduse un trabuc birjarului, căruia îi asculta pățaniile cu cel mai viu interes. Unchiul vru neapărat să meargă și să ia masa la Foyot ; era vremea, și vor discuta mai bine mîncînd. Pe urmă, după ce trăsura izbuti să pornească încă o dată, îl puse la curent pe Duveyrier, care deveni nespus de serios.

Tulburarea lui Auguste părea să fi crescut în casă la Clarisse, unde nu scosese nici un cuvînt ; și, acum, zdrobit de această plimbare fără sfîrșit, cu capul îngreunat și aprins, se lăsă pradă migrenei.

Cînd consilierul îl întrebă ce avea de gînd să facă, el deschise ochii, rămase un moment înspăimîntat, apoi își repetă fraza :

— Să mă bat, zău !

Atîta doar că i se înmuia glasul și, închizînd pleoapele, ca pentru a cere să-l lase liniștit, adăugă :

— Asta, dacă nu găsiți altceva.

Atunci, în zdruncinăturile istovitoare ale trăsurii, ceilalţi domni ţinură un mare consiliu. Duveyrier, dealtfel ca şi Bachelard, socotea duelul de neînlăturat ; se arăta foarte emoţionat, din cauza sîngelui pe care îl vedea ca un val negru murdărind scara imobilului său ; dar onoarea îl voia, şi nimeni nu face concesii cînd e vorba de onoare. Trublot avea idei mai largi : era un lucru prostesc să-şi pună onoarea în ceea ce el numea, din decenţă, nestatornicia unei femei. Şi Auguste îl aproba printr-o mişcare ostenită a pleoapelor, revoltat în cele din urmă de furia belicioasă a celorlalţi doi, al căror rol trebuia totuşi să fie acela de a căuta o cale de împăcare. Cu toată oboseala lui, fu nevoit să povestească încă o dată scena de azi-noapte, palma pe care o dăduse, apoi palma pe care o primise ; şi curînd adulterul dispăru, discuţia se învîrti numai şi numai în jurul acestor două palme : erau comentate, erau analizate, pentru a se încerca să se găsească o soluţie satisfăcătoare.

— Ajunge cu subtilităţile ! spuse, în sfîrşit, Trublot cu dispreţ. S-au pălmuit unul pe celălalt, ei bine, sînt chit !

Duveyrier şi Bachelard se priviră tulburaţi. Dar tocmai ajungeau la restaurant, şi unchiul declară că era bine ca mai întîi să mănînce. Asta le va limpezi ideile. Îi invită, comandă un dejun copios, cu feluri de mîncare şi cu vinuri extravagante, care îi ţinură trei ceasuri într-un separeu. Nu discutară cîtuşi de puţin despre duel. De la aperitive, prin forţa împrejurărilor, conversaţia se învîrtise numai în jurul femeilor, Fifi şi Clarisse fură tot timpul comentate, întoarse pe toate părţile, puricate. Acum, Bachelard îşi făcea mustrări, ca să nu lase im-

presia, în fața consilierului, că fusese părăsit într-un chip josnic ; pe cînd cestălalt, luîndu-și revanșa pentru seara cînd unchiul îl văzuse plîngînd, în mijlocul apartamentului gol, din strada Cerisaie, mințea în legătură cu fericirea lui, pînă într-atîta că începea să creadă și să se înduioșeze el însuși. Așezat în fața lor, Auguste, pe care nevralgia îl împiedica să mănînce și să bea, părea să-i asculte, cu un cot pe masă și cu ochii tulburi. La desert, Trublot își aduse aminte de birjarul uitat afară : ceru să i se ducă resturile din farfurii și din sticle, arătînd o mare simpatie pentru acesta ; căci, spunea el, după anumite amănunte, mirosise în birjar un fost preot. Bătea ora trei. Duveyrier se plîngea că va fi asesor în viitoarea sesiune a curții cu juri ; Bachelard, foarte beat, scuipa într-o parte, pe pantalonii lui Trublot, care nu băga de seamă ; și ziua s-ar fi încheiat acolo, cu mai multe feluri de lichioruri, dacă Auguste nu s-ar fi trezit brusc.

— Și-atunci, ce-i de făcut ? întrebă el.

— Ei bine, micuțule, răspunse unchiul începînd să-l tutuiască, dacă vrei tu, mergem să aranjăm frumușel toată afacerea... E o tîmpenie, nu poți să te bați.

Nimeni nu păru surprins de această concluzie. Duveyrier aproba din cap. Unchiul continuă :

— Am să urc cu domnul la individul tău, și animalul îți va cere scuze, sau nu mă mai numesc eu Bachelard... Numai să mă vadă și va da îndărăt, tocmai pentru că locul meu nu e la el. Pe mine mă doare-n cot de lume !

Auguste îi strînse mîna ; nu păru totuși prea ușurat, din pricina durerilor de cap care deveneau insuportabile. În sfîrșit, părăsiră separeul. La marginea trotuarului,

birjarul mînca încă, în trăsura lui ; și trebui să scuture fărămiturile, complet beat, bătîndu-l frățește peste pîntece pe Trublot. Numai că bietul cal, care nu mîncase nimic, refuză să meargă, cu o clătinare disperată din cap. Îl împinse, și pînă la urmă coborî strada Tournon, de parcă se rostogolea. Bătuse ora patru cînd se opri în strada Choiseul. Auguste ținuse trăsura șapte ceasuri. Rămas în ea, Trublot declară că o lua pentru sine și că-l aștepta acolo pe Bachelard, căruia voia să-i ofere masa de seară.

— N-am ce zice ! ți-a trebuit destul timp ! spuse Théophile, grăbindu-se spre fratele său. Te credeam mort.

Și, îndată ce domnii intrară în magazin, el își povesti ziua. De la ora unu pîndea întruna casa. Dar nimic nu se clintise în ea. La două, Valérie plecase la Tuileries cu fiul lor Camille. Mai tîrziu, pe la trei și jumătate, îl văzuse ieșind pe Octave. Altceva nimic, nici chiar la familia Josserand vreo mișcare, astfel încît, atunci cînd Saturnin, care își căuta sora pe sub mobile, urcase să întrebe de ea, doamna Josserand, ca să scape de el, îi închise ușa în nas, spunîndu-i că Berthe nu era la ei. Din clipa aceea, nebunul dădea mereu tîrcoale scrîșnind din dinți.

— Bine, spuse Bachelard, noi intrăm să-l așteptăm pe acest domn. De aici, îl vedem cînd intră.

Înnebunit de migrenă, Auguste făcea eforturi să se țină pe picioare. Consilierul îl povățui să se așeze în pat. Nu exista nici un alt leac împotriva migrenei.

— Urcă, hai, nu mai avem nevoie de dumneata. O să ți se comunice rezultatul... Dragul meu, emoțiile nu-ți sînt de nici un folos.

Și soțul urcă să se culce.

La ora cinci, ceilalți doi încă îl așteptau pe Octave. Acesta, fără nici o țintă la început, vrînd numai să ia aer și să uite catastrofele de azi-noapte, trecuse prin dreptul magazinului „La paradisul femeilor", unde se oprise s-o salute pe doamna Hédouin, care, îmbrăcată în mare doliu, stătea în ușă ; și, cum el o înștiință de plecarea lui de la familia Vabre, îl întrebase liniștit de ce nu intră iar la ea. Totul se aranjase pe loc, fără să-i fi dat prin gînd. După ce o salută din nou, făgăduindu-i că va veni de a doua zi, își continuă hoinăreala, cuprins de o nedeslușită părere de rău. Întotdeauna hazardul îi dădea peste cap calculele. Se cufundă în nenumărate proiecte, bătea cartierul de peste un ceas, cînd ridicîndu-și capul, băgă de seamă că o apucase pe culuarul întunecat al pasajului Saint-Roch. În fața lui, în ungherul cel mai întunecos, lîngă o ușă cu un ornament ambiguu, Valérie își lua rămas bun de la un domn foarte bărbos. Ea se înroși, plecă în mare grabă, împinse ușa capitonată a bisericii ; apoi, văzîndu-se urmărită de tînărul care îi zîmbea, preferă să-l aștepte în pridvor, unde începură să vorbească foarte cordial.

— Mă tot evitați, spuse el. Sînteți prin urmare supărată pe mine ?

— Supărată ? răspunse ea ; pentru ce aș fi supărată ?... Ah, n-au decît să se mănînce între ei, dacă vor, mie mi-e perfect egal.

Vorbea de familia ei. Și dintr-odată își ușură inima de vechea-i dușmănie împotriva Berthei, mai întîi prin aluzii, încercîndu-l pe tînăr ; apoi, cînd îl simți în taină plictisit de amanta lui, încă scos din fire de drama din noaptea trecută, ea nu se mai feri, își deșertă toată inima. Și iată că această femeie o acuzase că se vinde, pe ea care nu accepta niciodată un ban și nici măcar un cadou ! Cu excepția, cîteodată, a unor flori, cîteva buchețele de violete. Acum se știa care dintre ele se vindea. Îi prezisese că într-o bună zi o să vadă ce trebuie pus la bătaie ca să-i vină de hac.

— Ei ? întrebă ea, v-a costat mai scump decît un buchețel de violete.

— Da, da, murmură el cu lașitate.

La rîndul lui, Octave scăpă unele lucruri neplăcute despre Berthe, făcînd-o răutăcioasă, găsind-o prea grasă, de parcă se răzbuna pe necazurile ce i le pricinuise. Toată ziua așteptase martorii soțului și acum se întorcea să vadă dacă nu venise nimeni : o aventură stupidă, un duel pe care ea ar fi putut să-l evite. Pînă la urmă povesti întîlnirea lor atît de prostească, cearta dintre ei, apoi sosirea lui Auguste, înainte de a fi apucat măcar să se mîngiie.

— Mă jur pe ce am mai sfînt, spuse el, că n-a fost nimic între noi !

Valérie rîdea, foarte însuflețită. Aluneca în intimitatea plăcută a acestor confidențe, se apropia din nou de Octave ca de-o prietenă care știa tot. La un moment dat, o credincioasă, ieșind din biserică, îi stînjeni ; apoi, ușa se închise încet, și ei se regăsiră singuri, în pridvorul

cu draperie verde, ca în adîncul unui azil tainic și religios.

— Nu știu de ce trăiesc cu acești oameni, reluă ea vorba, revenind la familie. Oh, desigur, nici eu nu sînt fără nici o pată. Dar, sincer vorbind, nu pot avea remușcări, atît de puțin îmi pasă de ei... Și dacă v-aș mărturisi cît de mult mă plictisește dragostea !

— Ei, să n-o luăm nici chiar așa ! spuse cu veselie Octave. Sînt oameni mult mai puțin proști decît noi ieri... Există unele clipe de fericire.

Atunci, ea se destăinui. Nu numai dușmănia față de soțul ei, neistovitele lui friguri de care dîrdîia mereu, într-o neputință și o veșnică smiorcăială de copil mic, o împinseseră la purtări rele, după șase luni de la căsătorie ; nu, ea făcea asta fără să vrea, deseori, numai pentru că îi veneau în minte unele lucruri, care nu și-ar fi putut explica de ce îi veneau. Totul se sfărîma, cădea bolnavă, s-ar fi omorît. Și atunci, cum nimic n-o reținea, o escapadă sau alta, îi era egal.

— Și cum, niciodată clipe fericite ? întrebă din nou Octave, pe care numai această chestiune părea să-l intereseze.

— În sfîrșit, niciodată ce se povestește, răspunse ea. Vă jur !

El o privi cu o simpatie plină de înduioșare. Gratuit, și fără bucurie : nu merita desigur chinul pe care îl îndura, în neîncetatele-i temeri de o surpriză. Și încerca mai ales o alinare a amorului său propriu, căci suferea mereu în sine din pricina vechiului ei dispreț. Iată,

aşadar, pentru ce i se refuzase ea, într-o seară ! Îi vorbi despre aceasta.

— Vă amintiţi, după o criză ?

— Da. Nu-mi displăceaţi, dar doream atît de puţin !... Şi, haide ! aşa e mai bine, acum ne-am fi detestat.

Îi întinse mica ei mînă înmănuşată. El i-o strînse, repetînd :

— Aveţi dreptate, aşa e mai bine... Hotărît lucru, nu iubeşti decît femeile pe care nu le-ai avut.

Era o clipă desfătătoare. Rămaseră un moment mînă în mînă, înduişaţi. Apoi, fără să mai adauge o vorbă, împinseră uşa umplută cu cîlţi a bisericii unde ea îl lăsase pe fiul său Camille în grija femeii care închiria scaunele. Copilul adormise. Valérie îl făcu să îngenuncheze, îngenunche o clipă şi ea, cu capul în mîini, ca adîncită într-o fierbinte rugăciune. Se ridică însă, cînd abatele Mauduit, ieşind dintr-un confesional, o salută cu un zîmbet patern.

Octave traversase biserica nestingherit. Cînd se întoarse acasă, toată lumea începu să se agite. Numai Trublot, care visa în trăsură, nu-l văzu. Mai mulţi furnizori, stînd în uşile lor, îl priviră cu gravitate. În faţă, negustorul de hîrtie îşi plimba încă privirile de-a lungul faţadei, ca şi cum ar fi scotocit pietrele ; dar cărbunarul şi vînzătoarea de fructe se liniştiseră, cartierul recădea în demnitatea lui rece. Lisa tocmai trăncănea cu Adèle sub poartă cînd trecu Octave, şi trebuiră să se mulţumească doar să-l privească ţintă ; şi amîndouă porniră să se plîngă de scumpirea păsărilor, sub ochiul sever al domnului Gourd, care-l salută pe tînăr. În sfîrşit, pe cînd acesta

urca, doamna Juzeur, la pîndă de dimineața, întredeschise ușa, îi strînse mîinile, îi trase în anticameră, unde îl sărută pe frunte, murmurînd :

— Biet copil !... Duceți-vă, nu vă rețin. Să veniți să-mi povestiți, cînd se termină totul.

Și abia intrase, cînd Duveyrier și Bachelard se prezentară. La început, uluit că-l vede pe unchi, el vru să le dea numele a doi dintre prietenii săi. Dar domnii aceștia, fără să-i răspundă, îi vorbiră de vîrsta lor și-i ținură o predică despre urîta lui purtare. Apoi, de parcă ar fi fost la curent cu discuția, Octave le anunță intenția lui de a părăsi cît mai degrabă casa, și amîndoi declarară solemn că această dovadă de tact le era suficientă. Fusese destul scandal, era timpul să-și sacrifice pasiunile în favoarea unor oameni cinstiți. Duveyrier acceptă concedierea pe loc și se retrase, pe cînd Bachelard, în spatele acestuia, îl invită pe tînăr să ia masa împreună astă-seară.

— Ei ? contez pe dumneata. Sîntem în petrecere. Trublot ne așteaptă jos... Mie puțin îmi pasă de Eléonore. Dar nu țin s-o văd și o șterg înainte, să nu fim zăriți împreună.

Coborî. Cinci minute mai tîrziu, Octave, încîntat de deznodămîntul aventurii, îl urmă. Se strecură în trăsură, și melancolicul cal, care îl plimbase pe soț vreme de șapte ceasuri, îi tîrî șchiopătînd pînă la un restaurant de lîngă Hale, unde se mîncau niște măruntaie uimitoare.

Duveyrier îl regăsise pe Théophile în fundul magazinului. Valérie tocmai intra, și tustrei discutau, cînd sosi și Clotilde, întorcîndu-se de la un concert. Dealtminteri, plecase destul de liniștită, sigură, spunea ea, de o soluție

satisfăcătoare pentru toată lumea. Apoi, se lăsă tăcerea, un moment de stînjeneală între cele două căsnicii. Pe deasupra, Théophile, cuprins de un acces de tuse năprasnică, scrîșnea din dinți. Cum însă toți aveau interes să se împace, profitară în cele din urmă de emoția în care-i azvîrliseră noile necazuri ale familiei. Cele două femei se îmbrățișară. Duveyrier îi jură lui Théophile că succesiunea lui moș Vabre îl ruinase, și cu toate acestea îi făgădui să-l despăgubească, renunțînd la chirie timp de trei ani.

— Trebuie să mă duc și să-l liniștesc pe sărmanul Auguste, le atrase în sfîrșit atenția consilierul.

Urca pe scară, cînd niște strigăte de animal înjunghiat izbucniră din dormitor. Era Saturnin, care, înarmat cu cuțitul lui de bucătărie, pătrunsese pînă în alcov, înăbușindu-și zgomotul pașilor. Și acolo, cu ochii roșii ca jăratecul, cu gura în spume, se azvîrlise asupra lui Auguste.

— Spune, unde ai vîrît-o ? zbiera el. Dă-mi-o înapoi, sau te înjunghii ca pe un porc !

Soțul, trezit brusc din somnolența lui dureroasă, vru să fugă. Dar nebunul, cu forța ideii fixe, îl apucase de poala cămășii ; și, culcîndu-l la loc, îi pusese gîtul pe marginea patului deasupra unui lighean aflat alături, îl ținea în poziția unui animal la abator.

— Ei ? pîn-aici ți-a fost, de data asta... Te înjunghii, te înjunghii ca pe un porc !

Din fericire, ajunseră la vreme și izbutiră să elibereze victima. Cuprins de o nebunie furioasă, Saturnin trebui să fie închis. Două ore mai tîrziu, comisarul, avertizat,

îl trimise pentru a doua oară la azilul Moulineaux, cu consimțămîntul familiei. Dar bietul Auguste rămase dîrdîind. Îi spunea lui Duveyrier, care-i anunța înțelegerea încheiată cu Octave :

— Nu, mi-ar fi plăcut mai mult să mă bat. Nu te poți apăra împotriva unui nebun... Ce turbare îl apucase de voia să mă înjunghie, tîlharul ăsta, pentru că soră-sa mi-a pus coarne ! Ah, m-am săturat, prietene, m-am săturat, pe cuvîntul meu de onoare !

XVI

În dimineața zilei de miercuri, cînd Marie o adusese pe Berthe la doamna Josserand, aceasta, sufocată din pricina unei aventuri care îi rănea mîndria, se făcu galbenă ca ceara și nu putu să scoată o vorbă.

O apucă de mînă pe fiică-sa, cu brutalitatea pedagogei care azvîrle în camera neagră o elevă vinovată ; și o împinse în camera Hortensei, unde, în sfîrșit, îi spuse :

— Ascunde-te, nu te mai arăta... Ai să-l ucizi pe tatăl tău.

Hortense, care tocmai se spăla pe față, rămase încremenită. Roșie ca focul de rușine, Berthe se aruncase pe patul desfăcut, sughițînd de plîns. Se aștepta la o explicație imediată și violentă ; își pregătise o apărare, hotărîtă să strige și ea, dacă maică-sa ar merge prea departe ; și această asprime mută, acest mod de a o trata ca pe o fetiță care a mîncat un borcan cu dulceață, o lăsa fără putere, o întorcea la spaimele-i de copil, la

lacrimile vărsate prin colțuri, cu solemne jurăminte de supunere.

— Ce s-a întîmplat ? ce ai făcut ? o întrebă sora sa, a cărei uimire creștea, văzînd-o acoperită cu un șal vechi, împrumutat de Marie. Oare bietul Auguste a căzut bolnav la Lyon ?

Dar Berthe nu voia să răspundă. Nu, mai tîrziu : erau lucruri pe care nu putea să i le spună ; și o rugă pe Hortense să plece, să-i lase ei camera, unde cel puțin va putea să plîngă în voie. Astfel trecu ziua. Domnul Josserand plecase la birou, fără să aibă cea mai mică bănuială ; apoi, seara, cînd se întoarse acasă, Berthe rămase ascunsă mai departe. Cum nu voise să mănînce nimic, ea înfulecă pînă la urmă cu lăcomie mica cină pe care Adèle i-o servi în taină. Slujnica rămăsese acolo ca s-o privească, și văzîndu-i pofta de mîncare :

— Nu vă faceți sînge rău, îi spuse, prindeți nițică putere... Ei, casa e destul de liniștită. Cu atîția uciși și răniți, n-a murit nimeni.

— Ah ! făcu tînăra femeie.

Și începu s-o întrebe pe Adèle, care-i povesti cu lux de amănunte întreaga zi, duelul ratat, tot ce spusese domnul Auguste, tot ce făcuseră Duveyrier-ii și Vabre-ii. Ea o asculta, simțea cum renaște, înghițind cu nesațiu și mai cerînd pîine. Într-adevăr, era o mare proastă că se necăjea atîta, în timp ce alții păreau că se și consolaseră !

Așa că, pe la ora zece, cînd Hortense veni iarăși la ea, o primi veselă, cu ochii zvîntați. Și se amuzară, înăbușindu-și hohotele de rîs, cînd vru să încerce un capot al

sorei sale, care-i era prea strîmt : pieptul ei, împlinit de căsătorie, făcea să plesnească stofa. Nu avea însă nici o importanță, o să-i mute nasturii și-o să-l îmbrace mîine. Amîndouă aveau impresia că reveniseră la tinerețea lor, în fundul acestei camere unde trăiseră atîția ani alături. Acest fapt le înduioșa, le apropia din nou, cu o dragoste pe care n-o mai puseseră la încercare de multă vreme. Trebuiră să se culce împreună, căci doamna Josserand se descotorosise de vechiul pătuț al Berthei. După ce se întinseră una lîngă cealaltă, cu luminarea stinsă, cu ochii mari deschiși în întuneric, începură să vorbească, neputînd să adoarmă.

— Și cum, nu vrei să-mi povestești ? întrebă din nou Hortense.

— Dar, draga mea, îi răspunse Berthe, tu nu ești măritată, nu pot... E vorba de-o explicație pe care am avut-o cu Auguste. Înțelegi tu, s-a întors...

Și pentru că se întrerupse, sora ei reluă cu nerăbdare vorba :

— Hai, spune, hai, spune ! Astea-s povești ! O, Doamne ! la vîrsta mea, îmi dau foarte bine seama !

Atunci, Berthe se destăinui, mai întîi căutîndu-și cuvintele, apoi spunînd totul, pe șleau, vorbind de Octave, vorbind de Auguste. Întinsă pe spate, în întuneric, Hortense o asculta și nu mai zvîrlea decît fraze scurte, ca s-o întrebe sau ca să-și dea părerea : „Pe urmă, ce ți-a zis ?... Și tu, tu ce ai simțit ?... Haide ! e caraghios, nu mi-ar place asta !... Ah, într-adevăr, de obicei așa se întîmplă !" Bătu miezul nopții, apoi ora unu, apoi ora două : ele frămîntau întruna aceeași poveste, cu mem-

brele încălzite puţin cîte puţin de cearşafuri, neputînd să doarmă. În această semi-halucinaţie, Berthe uita de sora sa, ajungea să gîndească cu voce tare, uşurîndu-şi inima şi simţurile prin cele mai delicate destăinuiri.

— Oh, la mine, cu Verdier, va fi mult mai simplu, spuse pe neaşteptate Hortense. Voi face cum are să vrea el.

La numele lui Verdier, Berthe făcu o mişcare de surpriză. Ea credea căsătoria ruptă, căci femeia cu care acesta locuia de cincisprezece ani născuse un copil, chiar în momentul cînd el era pe punctul să o părăsească.

— Crezi totuşi că o să-l iei de bărbat ? întrebă ea.

— Şi de ce nu ?... Am făcut o prostie aşteptînd prea mult. Dar copilul are să moară. O fată, e scrofuloasă.

Şi, azvîrlind cu scîrbă cuvîntul „metresă", îşi dezvălui duşmănia de burgheză cinstită, doritoare să se mărite, împotriva acelei creaturi care trăia de atîta vreme cu un bărbat. Copilul era o manevră, nimic altceva ! da, un pretext pe care îl născocise ea, cînd îşi dăduse seama că Verdier, după ce îi cumpărase cămăşi, ca să n-o alunge în pielea goală, voia s-o obişnuiască cu o separare apropiată, dormind în altă parte din ce în ce mai des ! În sfîrşit, o să vadă, o să aştepte.

— Biata femeie ! scăpă, fără să vrea Berthe.

— Cum, biata femeie ! strigă Hortense cu răutate. Se vede că şi tu ai anumite lucruri care ai vrea să ţi se ierte !

Regretă numaidecît această cruzime, îşi luă sora în braţe, o sărută, îi jură că n-o spusese dinadins. Şi tăcură amîndouă. Dar nu puteau să adoarmă şi continuară

să-şi povestească una alteia, cu ochii mari deschişi în întuneric.

A doua zi dimineaţa, domnul Josserand avu o indispoziţie. Se încăpăţînase să lucreze ştraifuri pînă la ora două noaptea, în ciuda unei senzaţii de istovire, a unei scăderi lente a puterilor, de care se plîngea de cîtăva vreme. Totuşi se sculă din pat, se îmbrăcă ; dar, cînd să plece la birou, se simţi atît de sfîrşit, că trimise un comisionar cu o scrisoare, vrînd să-i prevină pe fraţii Bernheim în legătură cu indispoziţia sa.

Familia se duse să-şi ia cafeaua cu lapte. Era o gustare consumată fără faţă de masă, în sufrageria încă slinoasă de la cina din ajun. Femeile veneau în cămăşuţe de noapte, umede de apă, cu părul abia strîns pe creştet. Văzînd că soţul ei rămîne acasă, doamna Jossserand luase hotărîrea să n-o mai ţină ascunsă pe Berthe, plictisită de tot acest mister şi totodată temîndu-se în fiece clipă că ar putea să-l vadă pe Auguste urcînd să le facă o scenă.

— Cum, dejunezi aici ! ce s-a întîmplat ? întrebă tatăl nespus de mirat cînd o văzu pe fiica sa cu ochii umflaţi de somn, cu pieptul strivit în capotul prea strîmt al Hortensiei.

— Mi-a scris bărbatul meu că rămîne la Lyon, răspunse ea, şi m-am gîndit să-mi petrec ziua cu voi.

Era o minciună pusă la cale de cele două surori. Păstrîndu-şi rigiditatea de pedagogă, doamna Josserand nu le contrazise. Dar tatăl se uită la Berthe, tulburat, presimţind o nenorocire ; şi, pentru că explicaţia i se părea stranie, vru s-o întrebe cum or să meargă treburile la

magazin fără ea, cînd Berthe se apropie și îl sărută pe amîndoi obrajii, cu înfățișarea ei veselă și alintătoare de altădată.

— Într-adevăr, nu-mi ascunzi nimic ? murmură el.

— Ce idee ! pentru ce vrei tu să-ți ascund ceva ?

Doamna Josserand își îngădui să ridice simplu din umeri. La ce bun atîtea precauții ? Ca să mai amîne poate cu o oră, nici nu merita osteneala : oricum, tatăl va trebui să primească lovitura. Cu toate acestea, dejunul fu vesel. Domnul Josserand, încîntat că se află iar între cele două fiice ale sale, se credea încă în zilele de odinioară, cînd ele, abia trezite din somn, îl înveseleau povestindu-și visele lor de copii. Pentru el, fetele își păstrau minunata mireasmă a tinereții, stînd cu coatele pe masă, ungîndu-și tartinele, rîzînd cu gura plină Și tot trecutul înceta să mai prindă viață, cînd vedea în fața lor chipul rigid al mamei, enormă și debordantă, într-o veche rochie de mătase verde, care ajunsese să fie purtată numai dimineața, fără corset.

Dar o scenă neplăcută strică bucuria dejunului. Deodată, doamna Josserand o întrebă pe fata în casă :

— Ce mănînci tu acolo ?

De cîteva clipe o supraveghea. Încălțată în niște pantofi vechi, Adèle se învîrtea greoi în jurul mesei.

— Nimic, doamnă, spuse ea.

— Cum, nimic !... Mesteci ceva, doar nu sînt oarbă. Uite, ai gura încă plină ! oh, ți-ai scobit obrajii, se vede cît de colo... Și ce mănînci tu, se află în buzunarul tău, nu-i așa ?

Adèle se fîstîci, vru să se tragă înapoi. Dar doamna Josserand o apucă de fustă.

— De un sfert de ceas te văd cum scoţi nişte lucruri de acolo şi le vîri sub nas, ascunzîndu-le în căuşul mîinii... Foarte frumos, nu ? Ia să văd !

Scormoni ea însăşi în buzunarul slujnicei şi scoase un pumn de prune uscate. Ieşea încă sucul din ele.

— Ce sînt astea ? strigă ea furioasă.

— Prune uscate, doamnă, spuse fata în casă, care, văzîndu-se descoperită, deveni obraznică.

— Ah, tu îmi mănînci prunele uscate ! De aceea se termină ele atît de repede şi nu le vedem niciodată pe masă !... Prune uscate, dacă e cu putinţă ! Un buzunar întreg !

Şi o învinui, de asemenea, că-i bea oţetul. Toate dispăreau ; nu puteai să laşi un cartof undeva, fără să fii sigur că n-o să-l mai găseşti.

— Eşti ca un sac fără fund, copila mea.

— Daţi-mi să mănînc, răspunse ritos Adèle, şi n-am să mai poftesc deloc la cartofii dumneavoastră.

Asta întrecu măsura. Doamna Josserand se ridică, maiestuoasă, înspăimîntătoare.

— Taci, neruşinato !... A, ştiu eu, te strică celelalte slujnice. Cum vine în casă o proastă scăpată din provincia ei, pesemne că ticăloasele de la toate etajele o şi pun la curent cu o grămadă de grozăvenii... Nu te mai duci la biserică şi, pe deasupra, eşti şi hoaţă !

Adèle, pusă nici vorbă la cale de Lisa şi de Julie, nu se lăsa.

— Dacă eram proastă, cum spuneţi dumneavoastră, nu trebuia să profitaţi... Şi gata!

— Ieşi, te dau afară! strigă doamna Josserand, cu mîna întinsă spre uşă, într-un gest tragic.

Se aşeză pe scaun, în timp ce fata în casă, fără să se grăbească, îşi tîrşii alene pantofii vechi şi mai înghiţi o prună uscată, înainte de a se reîntoarce la bucătărie. Era dată astfel afară cam o dată pe săptămînă; ceea ce n-o mai tulbura cîtuşi de puţin. De jur-împrejurul mesei se lăsă o tăcere apăsătoare. Într-un tîrziu, Hortense spuse că n-avea nici un rost s-o dea mereu afară, pentru a o păstra, de fapt, mereu. Fără îndoială că ea fura şi devenea tot mai obraznică; dar era mai bună decît oricare alta, măcar şi numai pentru că accepta să-i slujească, pe cînd alta nu i-ar suporta nici opt zile, chiar dacă ei ar consimţi să bea oţetul şi să ascundă prunele uscate în buzunar.

Dejunul se sfîrşi, totuşi, într-o duioasă intimitate. Foarte emoţionat, domnul Josserand vorbi de bietul Saturnin, care iar fusese dus acolo, în ajun, în lipsa lui, şi credea că avusese un acces de nebunie furioasă, în magazin, căci i se povestise întreaga tărăşenie. Pe urmă, cum el se plîngea că nu-l mai văzuse pe Léon, doamna Josserand, care devenise mută între timp, declară sec că-l aştepta chiar în ziua aceea; poate va veni să ia masa împreună cu ei. De o săptămînă tînărul rupsese legăturile cu doamna Dambreville, pentru că aceasta, căutînd să se ţină de făgăduială, voia să-l însoare cu o văduvă uscată şi posomorîtă; dar el se aştepta să fie căsătorit cu o nepoată de-a doamnei Dambreville, o creolă foarte

bogată și de o frumusețe strălucitoare, venită în luna septembrie la unchiul ei, după ce își pierduse tatăl, mort în Antile. Și avuseseră loc scene violente între cei doi amanți, doamna Dambreville nu consimțea să-și dea nepoata lui Léon, mistuită de gelozie, neputînd să se resemneze în fața acestei adorabile flori a tinereții.

— Cînd e căsătoria ? întrebă discret domnul Josserand.

La început, mama răspunse în fraze învăluite, din cauza Hortensei. Acum, ea era la picioarele fiului său, un băiat care izbîndea ; și chiar îi arunca uneori în față tatălui, spunînd că, slavă Domnului, Léon era opera ei, și că el nu-și va lăsa nevasta fără pantofi. Puțin cîte puțin, se încălzi.

— În sfîrșit, s-a săturat ! E un moment favorabil, treaba asta nu i-a dăunat. Dar, dacă mătușa nu-i dă nepoata, bună seara ! el îi suprimă ajutorul... Eu, una, îl aprob.

Din decență, Hortense se apucă să-și bea cafeaua, prefăcîndu-se că dispare în dosul ceștii ; pe cînd Berthe, care de acum înainte putea să asculte orice, făcea o mutră ușor dezgustată în legătură cu succesele fratelui său. Familia începea să se ridice de la masă, și domnul Josserand, înviorat, simțindu-se mult mai bine, spunea chiar că s-ar duce la birou, cînd Adèle aduse o carte de vizită. Persoana aștepta în salon.

— Cum, ea, la ora asta ! strigă doamna Josserand. Și eu care n-am corset... Cu atît mai rău ! Trebuie să-i spun lucrurile pe șleau !

Era, într-adevăr, doamna Dambreville. Tatăl și fetele rămaseră atunci de vorbă în sufragerie, pe cînd mama se

îndrepta către salon. Lîngă uşă, înainte de a o deschide, îşi cercetă cu un ochi neliniştit vechea rochie verde, îi încheie toţi nasturii, o scutură de firele de păr, aruncîndu-le pe parchet ; şi îşi puse la loc, cu o mişcare violentă, pieptul revărsat.

— Iertaţi-mă, scumpă doamnă, spuse vizitatoarea zîmbindu-i. Treceam pe aici şi am vrut să aflu noutăţi.

Era închingată, coafată, scrobită, într-o toaletă de-o corectitudine desăvîrşită şi avea dezinvoltura unei femei îndatoritoare, care a urcat doar ca să dea bună ziua unei prietene. Numai că zîmbetul îi tremura, dincolo de graţiile ei mondene se simţea o spaimă îngrozitoare scuturîndu-i întreaga făptură. La început vorbi de mii de fleacuri, evită să rostească numele lui Léon, apoi se hotărî să scoată din pungă o scrisoare pe care tocmai o primise de la el.

— Oh, o scrisoare, o scrisoare ! murmură ea cu vocea schimbată, înecată de lacrimi. Ce are împotriva mea, scumpă doamnă ? Iată, nu mai vrea să pună piciorul în casa noastră.

Şi mîna ei înfrigurată întindea scrisoarea, tremurătoare. Doamna Josserand o luă, o citi cu răceală. Era vorba de o ruptură, expusă în trei rînduri de o crudă concizie.

— Dumnezeule ! spuse ea dîndu-i-o îndărăt ; poate că Léon are dreptate...

Dar numaidecît doamna Dambreville lăudă văduva, o femeie de numai treizeci şi cinci de ani, cu cele mai alese merite, suficient de bogată, care va face un ministru din soţul ei, atît era de energică. În sfîrşit, ea

se ţinea de promisiune, îi găsea lui Léon o partidă bună : ce avea el de se supăra ? Şi, fără să aştepte vreun răspuns, hotărîndu-se, într-o tresărire nervoasă, o numi pe Raymonde, nepoata ei. Oare era cu putinţă ? O copilă de şaisprezece ani, o sălbatică, şi atîta tot, care nu ştia nimic despre viaţă !

— De ce nu ? repeta doamna Josserand la fiecare întrebare ; de ce nu, dacă o iubeşte ?

Nu, nu ; el n-o iubea, nu putea s-o iubească ! Doamna Dambreville se zbătea, îşi pierdea curajul.

— Haide, striga ea, nu-i cer decît puţină gratitudine... Eu l-am făcut om, datorită mie este auditor, şi îşi va găsi, în darul de nuntă, numirea ca raportor la Consiliul de Stat... Doamnă, vă implor, spuneţi-i să revină asupra hotărîrii lui, spuneţi-i să-mi facă această plăcere. Intervin pe lîngă inima lui, pe lîngă inima dumneavoastră de mamă, da, pe lîngă tot ce aveţi nobil...

Îşi împreună mîinile, cuvintele i se frîngeau. Urmă o clipă de tăcere, amîndouă stăteau faţă în faţă. Şi deodată izbucni în hohote de plîns, biruită, mînioasă, bolborosind :

— Nu cu Raymonde, oh, nu, nu cu Raymonde !

Era o furie a iubirii, răcnetul unei femei care refuză să îmbătrînească şi se cramponează de ultimul bărbat, în arzătoarea criză a menopauzei. Prinsese mîinile doamnei Josserand, i le înmuia în lacrimi, mărturisind totul mamei, umilindu-se în faţa ei, repetîndu-i că numai ea putea să-şi influenţeze fiul, jurîndu-i un devotament de slugă dacă i-l va reda. Desigur, nu venise aici ca să-i spună aceste lucruri ; dimpotrivă, îşi făgăduise să nu dea

cîtuşi de puţin de bănuit; dar îi plesnea inima. nu era din vina ei.

— Tăceţi. scumpa mea, mă faceţi să mă ruşinez, răspundea doamna Josserand iritată. Am şi fete, care vă pot auzi... Eu nu ştiu nimic, nu vreau să ştiu nimic. Dacă aveţi anumite treburi cu fiul meu, aranjaţi-le împreună. N-am să accept niciodată să joc un rol echivoc.

Cu toate acestea, o copleşi cu sfaturi. La vîrsta ei, trebuia să se resemneze. Dumnezeu îi va fi de mare ajutor. Dar dacă voia să ofere cerului sacrificiul ei ca pe o ispăşire, trebuia să-şi ofere nepoata. Dealtminteri, văduva nu-i convenea cîtuşi de puţin lui Léon, care avea nevoie de o femeie plăcută la înfăţişare, pentru a da dineuri. Şi-i vorbi cu admiraţie şi în amănunţime despre fiu, arătîndu-l demn de cele mai fermecătoare persoane.

— Gîndiţi-vă, scumpă prietenă, că n-are nici treizeci de ani. M-aş simţi dezolată să nu fiu politicoasă, dar dumneavoastră aţi putea să-i fiţi mamă... Oh, el ştie ce vă datorează, şi sînt eu însămi pătrunsă de recunoştinţă. Dumneavoastră veţi rămîne îngerul lui cel bun. Numai că, atunci cînd s-a sfîrşit, s-a sfîrşit ! Cred că nu nădăjduiţi să-l păstraţi pentru totdeauna !

Şi pentru că nefericita refuza să asculte de glasul raţiunii, voia să-l capete pur şi simplu înapoi, deodată mama se supără.

— Ei, doamnă ! la urma urmei, mai duceţi-vă şi la plimbare ! Sînt prea cumsecade că mă port cu atîta îngăduinţă.... Copilul nu mai vrea, şi e lucru explicabil. Ia priviţi-vă, hai ! de data aceasta eu aş fi cea care l-ar rechema la datorie, dacă s-ar lăsa iar înduplecat de preten-

ţiile dumneavoastră ; căci, vă întreb, la ce v-ar mai putea folosi, la amîndoi, de acum înainte ?... Da, urmează să vină astăzi la noi, şi dacă aveţi încredere în mine...

Din toate vorbele acestea, doamna Dambreville nu înţelese decît ultima frază. De opt ore îl urmărea pe Léon, fără a izbuti să-l vadă. Se lumină la chip, scoase un strigăt din inimă :

— Dacă urmează să vină, rămîn aici !

Din acel moment se instală, se lăsă ca o matahală într-un fotoliu, cu privirile aţintite în gol, fără să mai răspundă, cu îndărătnicia unui animal care nu se va mişca din loc nici dacă e ciomăgit. Profund mîhnită că vorbise mai mult decît trebuie, exasperată de această timpită care-i căzuse în casă şi pe care nu îndrăznea totuşi s-o dea afară, doamna Josserand o lăsă pînă la urmă singură. Dealtfel, o nelinişti un zgomot care venea din sufragerie : credea că recunoaşte glasul lui Auguste.

— Pe onoarea mea, doamnă, nu s-a mai pomenit una ca asta ! spuse ea închizînd cu violenţă uşa. E culmea indiscreţiei !

Într-adevăr, Auguste urcase pentru a avea cu părinţii soţiei sale explicaţia la ai cărei termeni se gîndea încă din ajun. Domnul Josserand, din ce în ce mai bine dispus şi hotărît să nu se ducă la birou, făcîndu-şi puţin de cap, le propunea fiicelor sale o plimbare, cînd veni Adèle să-l anunţe pe soţul doamnei Berthe. Încremeniră cu toţii. Tînăra femeie se îngălbenise.

— Cum, soţul tău ? întrebă tatăl. Dar era la Lyon !... Ah, minţeai ! S-a întîmplat o nenorocire, de două zile o simt.

Şi, pentru că ea se ridica, tatăl o reţinu.

— Spune, sînteţi încă certaţi ? Pentru bani, nu-i aşa ? Ori poate din pricina dotei, a celor zece mii de franci pe care nu i-am plătit ?

— Da, da, aşa e, bolborosi Berthe, care se eliberă şi fugi.

Se ridicase şi Hortense. O prinse pe sora sa din urmă şi amîndouă se refugiară în camera ei. Dispărînd, fustele lor lăsaseră un freamăt de panică, şi tatăl se trezi pe neaşteptate singur la masa din mijlocul sufrageriei tăcute. Întreaga lui tulburare îi urca iar pe faţă, o paloare cadaverică, o scîrbă disperată de viaţă. Sosise ceasul de care se temuse, pe care îl aştepta cu o ruşine plină de spaimă ; şi trebuia să mărturisească expedientul necinstit la care consimţise.

— Intră, intră, scumpul meu Auguste, spuse el cu glasul sugrumat. Berthe a venit şi mi-a spus de ceartă. Nu mă simt însă prea bine, şi ea mă mai cruţă... Vezi ce disperat sînt că nu pot să-ţi dau banii aceia. Sînt vinovat că am făgăduit, ştiu bine...

Continuă să vorbească, chinuit, cu înfăţişarea unui vinovat care face mărturisiri. Auguste îl asculta surprins. Se informase, cunoştea intrigăria dubioasă a asigurării ; dar nu ar fi îndrăznit în ruptul capului să ceară vărsămîntul celor zece mii de franci, de teamă ca teribila doamnă Josserand să nu-l trimită mai întîi la mormîntul lui moş Vabre să-şi ia cei zece mii de franci ai lui. Cu toate acestea, pentru că se deschisese vorba, porni de aici. Era o primă plîngere.

— Da, domnule, știu tot, v-ați bătut pur și simplu joc de mine, cu baliverneIe dumneavoastră. Mie puțin mi-ar păsa că nu primesc banii ; dar ipocrizia mă scoate din sărite ! Pentru ce această complicație cu o asigurare inexistentă ? Pentru ce să te arăți afectuos și sensibil, angajîndu-te să avansezi sume de bani pe care știai că nu poți să le ai decît peste trei ani ? Și dumneavoastră nu aveați un ban !... Asemenea procedeu poartă un nume în toate țările.

Domnul Josserand deschise gura să strige : „Nu eu, ci ei !" Dar, din familie, păstra un simț al rușinii și își plecă fruntea, acceptînd necinstea faptei. Auguste continua :

— Dealtfel, toată lumea era împotriva mea. Duveyrier se purta ca o secătură împreună cu pramatia lui de notar : pentru că eu ceream să se treacă asigurarea în contract, cu titlu de garanție, și mi s-a impus tăcere. Dacă totuși aș fi pretins asta, fără îndoială că ați fi săvîrșit un fals. Da, domnule, un fals !

Auzind această acuzație, tatăl se ridicase, foarte palid, și voia să-i răspundă, să-și ofere munca, să cumpere fericirea fiicei sale cu toată viața ce-i mai rămînea de trăit, cînd doamna Josserand, scoasă din sărite de încăpățînarea doamnei Dambreville și nemailuînd seama la vechea ei rochie de mătase verde, al cărei corsaj ajunsese să crape sub apăsarea pieptului mînios, intră ca adusă de vijelie.

— Cum ? ce ? strigă ea ; cine vorbește de fals ? Dumnealui ?... Du-te mai întîi la Père-Lachaise, domnule, ca să vezi dacă e deschisă lada tatălui dumitale !

Auguste se aștepta la una ca asta, dar nu se simți mai puțin groaznic de ofensat. Dealtminteri, cu fruntea sus, cu o zdrobitoare îndrăzneală, ea adăugă :

— Noi avem cei zece mii de franci ai dumitale. Da, sînt aici, într-un sertar... Dar nu ți-i dăm decît atunci cînd vine domnul Vabre să-i dea și pe ai dumitale... Uite ce mai familie ! Un tată cartofor, care ne păcălește pe toți, și un cumnat tîlhar, care vîră toată succesiunea în buzunarul lui !

— Tîlhar, tîlhar ! bolborosi Auguste, scos din țîțîni ; tîlharii sînt aici, doamnă !

Amîndoi, cu fețele congestionate, se proțăpiseră unul înaintea celuilalt. Domnul Josserand, pe care aceste acte de violență îl necăjeau, îi despărți. Îi implora să-și păstreze calmul ; și, scuturat de un tremur, fu nevoit să se așeze.

— În orice caz, reluă ginerele după cîteva clipe de tăcere, eu nu vreau tîrîturi în căsnicia mea... Păstrați-vă banii și păstrați-o și pe fiica voastră. Am urcat să vă spun acest lucru.

— Dumneata schimbi problema, remarcă liniștită mama. Bine, să vorbim despre asta.

Dar tatăl, neavînd puterea să se ridice, îi privea înspăimîntat. Nu mai înțelegea. Ce spuneau ei ? Oare cine era tîrîtura ? Pe urmă, după ce îi ascultă și își dădu seama că era vorba de fiica sa, simți ca o sfîșiere, o rană deschisă pe unde se scurgea rămășița lui de viață. Dumnezeule, murea, prin urmare, din pricina copilului său ? Pentru toate slăbiciunile lui va fi pedepsit prin ea, pe care nu se pricepuse s-o crească ? Gîndul că era plină de

datorii, și de aceea într-o permanentă ceartă cu soțul ei, îi strica încă dinainte bătrînețea, îl făcea să retrăiască chinurile propriei sale existențe. Și iată că acum fiica sa cobora pînă la adulter, pînă la această ultimă treaptă a josniciei pentru o femeie, revoltînd cinstea lui sinceră de om cumsecade ! Amuțit, prins ca de un îngheț, el asculta cearta celorlalți.

— Doar v-am spus că mă va înșela ! striga Auguste cu un aer de triumf ticălos.

— Și eu ți-am răspuns că faci totul pentru asta ! declara victorioasă doamna Josserand. Oh, eu nu-i dau dreptate Berthei ; e o idioțenie mașinația ei ; și o să vadă ea cînd am să-i spun tot ce gîndesc... Dar, în sfîrșit, pentru că nu e de față, pot să constat un lucru : dumneata ești singurul vinovat.

— Cum, vinovat !

— Nici vorbă, dragul meu. Nu știi cum să iei femeile... Iată, un exemplu. Așa e că dumneata abia catadicsești să vii la petrecerile mele de marți ? Stai cel mult o jumătate de ceas, și numai de trei ori într-un sezon. E bine să ai mereu dureri de cap, e distins... Oh, desigur, asta nu e o mare crimă ; nu are nici o importanță, iată-te judecat, nu cunoști regulile vieții de societate.

În vocea ei șuiera ura adunată încetul cu încetul ; căci, măritîndu-și fiica, se bizuise mai cu seamă pe ginerele ei ca să-și populeze salonul. Și el nu aducea pe nimeni, nici măcar nu venea : era sfîrșitul unuia dintre visele sale, niciodată nu va lupta împotriva corurilor familiei Duveyrier.

— Dealtminteri, adăugă ea cu ironie, nu silesc pe nimeni să se distreze la mine.

— Adevărul este că aici nu te distrezi deloc, răspunse Auguste scos din răbdări.

O clipă, ea se supără.

— Hai, fii darnic cu insultele !... Ştii, domnule, că aş avea toată lumea bună din Paris, dacă aş vrea, şi că nu te-am aşteptat pe dumneata ca să-mi ţin rangul !

Nu mai era vorba de Berthe, adulterul dispăruse în această sfadă personală. Domnul Josserand îi asculta înainte, de parcă s-ar fi rostogolit într-un vis urît. Nu era cu putinţă, fiica lui nu putea să-l amărască pînă într-atît ; şi se ridică într-un tîrziu, cu mare greutate, ieşi fără să rostească un cuvînt, şi porni în căutarea Berthei. Cînd va fi aici, ea se va arunca de gîtul lui Auguste, se vor explica, vor uita tot. O găsi certîndu-se cu Hortense, care o îndemna să-şi implore bărbatul, sătulă de pe acuma de ea şi temîndu-se că va trebui să-şi împartă încă multă vreme camera. Tînăra femeie se împotrivea ; totuşi, pînă la sfîrşit, îl urmă. Cînd intrară în sufragerie, unde ceştile de la gustare zăceau încă pe masă, doamna Josserand tocmai striga :

— Nu, pe cuvînt de onoare, nu te deplîng !

Zărind-o pe Berthe, ea tăcu, reveni la severa-i maiestate. Văzîndu-şi nevasta, Auguste făcu un gest larg de protest, ca pentru a o da la o parte din calea lui.

— Haide, spuse domnul Josserand cu glasul lui blînd şi tremurător, ce aveţi voi toţi ? Nu mai ştiu, mă scoateţi din minţi cu poveştile voastre... Nu-i aşa, copila mea, că bărbatul tău se înşeală ? Du-te şi explică-i... Trebuie să

ai puțină milă de niște părinți bătrîni. Faceți asta de dragul meu, îmbrățișați-vă.

Berthe, care l-ar fi îmbrățișat numaidecît pe Auguste, rămase stîngace, sugrumată în capotul ei, văzîndu-l cum se trage îndărăt cu o tragică aversiune.

— Cum, refuzi, micuța mea ? continuă tatăl. Tu trebuie să faci primul pas... Și dumneata, scumpul meu băiat, dă-i curaj, fii indulgent.

Soțul făcu, în sfîrșit, explozie.

— Să-i dau curaj ! ei bine... Am găsit-o în cămașă, domnule, cu acel bărbat ! Vă bateți joc de mine spunîndu-mi s-o îmbrățișez !... În cămașă, domnule !

Domnul Josserand rămase uluit. Apoi, o apucă pe Berthe de braț.

— Tu nu zici nimic, atunci e adevărat ?... Hai, în genunchi !

Dar Auguste se îndrepta spre ușă. Se retrăgea.

— De prisos, nu se mai prind comediile voastre !... Nu încercați să mi-o mai aruncați pe umeri, e prea mult și o dată. Înțelegeți, niciodată ! prefer să mă judec. Aruncați-i-o altuia în spate, dacă vă încurcă. Dealtfel, nici voi nu faceți mai multe parale decît ea !

Așteptă să ajungă în anticameră și se ușură cu un ultim strigăt :

— Da, cînd ai o fată stricată, n-o vîrî pe gîtul unui om cinstit !

Ușa dinspre scară se izbi, se înstăpîni o liniște adîncă. Berthe își reluase mașinal locul la masă, coborînd privirile, uitîndu-se la o rămășiță de cafea de pe fundul ceștii ; în timp ce maică-sa mărșăluia cu pași mari, dusă

de furtuna năprasnicelor sale emoții. Tatăl, epuizat, cu chipul livid de agonie, se așezase, singur, la celălalt capăt al încăperii, lîngă perete. O duhoare de unt rînced, de unt de calitate proastă, cumpărat anume din Hale, otrăvea camera.

— Acum, pentru că acest bădăran a plecat, spuse doamna Josserand, poți să te înțelegi... Ah, domnule, iată rezultatele incapacității dumitale. Îți recunoști, în sfîrșit, greșelile ? Crezi că se duce cineva să facă un asemenea scandal vreunuia dintre frații Bernheim, vreunui proprietar de-al fabricii de cristale Saint-Joseph ? Nu, nu-i așa ? Dacă m-ai fi ascultat, dacă ți-ai fi băgat patronii în buzunar, bădăranul ăsta ar sta în genunchi în fața noastră, pentru că, e clar, el nu cere decît banii... Fă rost de bani și vei fi luat în considerație, domnule ! E mai bine să stîrnești invidie, decît milă. Eu cînd am avut un franc, am spus întotdeauna că aveam doi... Dar dumitale, domnule, puțin îți pasă că sînt în picioarele goale, ți-ai tras pe sfoară fără nici o rușine soția și fiicele, tîrîndu-le într-o viață de mizerie. Oh, nu protesta, toate nenorocirile noastre vin de-aici !

Cu privirile stinse, domnul Josserand nici măcar nu se mișca. Ea se proțăpise în fața lui, simțind nevoia furioasă de a face o scenă ; pe urmă, văzîndu-l încremenit, își reluă marșul.

— Da, da, aruncă-ți disprețul asupra mea. Știi că nu mă ațîță cîtuși de puțin... Și o să vedem noi dacă mai îndrăznești să spui ceva rău de familia mea, după tot ce se petrece într-a dumitale. Dar unchiul Bachelard e un geniu ! dar sora mea e foarte distinsă ! Hai, vrei să-mi

afli părerea ? Ei bine, tatăl meu n-ar fi murit, dacă nu l-ai fi ucis dumneata... În ce-l privește pe tatăl dumitale...

Paloarea domnului Josserand se accentua. Murmură :

— Te implor, Eléonore... Ți-l las pradă pe tata, îți las pradă toată familia mea... Numai, te implor, dă-mi pace. Nu mă simt bine.

Berthe, înduioșată, înălțase capul.

— Mamă, dă-i pace, spuse ea.

Atunci, răsucindu-se către fiica sa, doamna Josserand o luă de la început cu și mai mare violență.

— Ia vezi tu, așteaptă puțin... Da, de ieri tot adun în mine. Dar te înștiințez că s-a umplut paharul, s-a umplut... Cu acel vînzător, dacă e cu putință ! Oare ți-ai pierdut toată mîndria ? Eu credeam că-l foloseai, că te purtai amabil numai ca să se intereseze de vînzări, acolo ; și eu te ajutam, îl încurajam... În sfîrșit, ia spune-mi ce avantaje urmăreai ?

— Nici unul, bineînțeles, bolborosi tînăra femeie.

— Atunci pentru ce l-ai luat ? Era mai degrabă prost decît bădăran.

— Ești nostimă, mamă : în treburile astea, nu se știe niciodată.

Doamna Josserand își reluase marșul.

— Ah, nu se știe niciodată ! Ei bine ! da, trebuie să știi !... Ia spune-mi, să te porți urît ! dar aici nu e nici o umbră de bun-simț, și asta mă scoate din sărite ! Ți-am spus eu să-ți înșeli bărbatul ? Eu l-am înșelat pe tatăl tău ? E aici de față, întreabă-l. Să spună el dacă m-a prins vreodată cu un bărbat.

Marşul i se domolise, devenea maiestuoasă ; peste corsajul verde îşi trăgea puternice lovituri care-i aşezau sînii la locul lor.

— Nimic, nici un păcat, nici o rătăcire, fie şi un gînd... Viaţa mea e castă... Şi numai Dumnezeu ştie cîte m-a făcut să îndur tatăl tău ! Aş fi avut toate scuzele, atîtea femei ar fi dorit să se răzbune. Dar eu aveam bun-simţ, şi asta m-a salvat... Îl vezi şi tu, nu are nimic de zis. Stă acolo, pe scaun, şi nu găseşte nici un motiv. Am toate drepturile, sînt cinstită... Ah, dobitoaco, habar n-ai tu ce prostie ai săvîrşit !

Şi, cu pedanterie, îi ţinu un curs practic de morală în privinţa adulterului. Oare acum Auguste nu era autorizat să se poarte ca un stăpîn faţă de ea ? Nu-i pusese ea la îndemînă o armă înspăimîntătoare ? Chiar dacă se împăcau, ea nu va putea să-i caute nici cea mai mică pricină de ceartă fără să-şi primească pe loc paşaportul. Ei ? frumoasă poziţie ! cum putea ea să accepte să-şi încovoaie mereu şira spinării ! S-a isprăvit, trebuia să-şi ia adio de la micile beneficii pe care le-ar fi obţinut de pe urma unui soţ docil, de la amabilităţi şi atenţii. Nu, mai degrabă să trăieşti ca o femeie cinstită, decît să nu mai fii liberă să strigi în casa ta !

— Mă jur înaintea lui Dumnezeu, spuse doamna Josserand, că m-aş fi înfrînat, chiar dacă însuşi împăratul m-ar fi sîcîit !... E prea mult de pierdut.

Merse cîţiva paşi în tăcere, păru să se gîndească, apoi adăugă :

— Dealtfel, asta e cea mai mare ruşine.

Domnul Josserand se uita la ea, se uita la fiica sa, mişcînd din nou buzele fără să vorbească ; şi toată făptura lui muribundă le conjura să înceteze această crudă explicaţie. Dar Berthe, care de obicei dădea înapoi în faţa violenţelor, se simţea jignită de lecţia ţinută de mama sa. În cele din urmă se revoltă, deoarece în vechea ei educaţie de fată de măritat avea inconştienţa greşelii.

— Zău ! spuse ea punînd dinadins coatele pe masă ; nu trebuia să-mi vîrîţi pe gît un bărbat pe care nu-l iubeam... Acum, îl urăsc, mi-am luat altul.

Şi continuă. Toată istoria căsătoriei sale revenea în frazele-i scurte, azvîrlite în bucăţele : cele trei ierni de goană după bărbat, băieţii de toate soiurile în braţele cărora era împinsă, insuccesele acelor oferiri ale trupului ei pe trotuarele autorizate ale saloanelor burgheze ; apoi lecţiile pe care mamele le dau fiicelor lor lipsite de avere, un adevărat curs de prostituţie decentă şi îngăduită, atingerile din timpul dansului, gesturile libere de după vreo uşă, neruşinările inocenţei profitînd de dorinţele neghiobilor ; apoi, soţul ademenit într-o seară, întocmai cum un bărbat este ademenit de o prostituată, soţul agăţat după o draperie, aţîţat şi căzînd în capcană, în fierbinţeala dorinţei.

— În sfîrşit, mă plictiseşte şi-l plictisesc, spuse ea răspicat. Nu e vina mea, noi nu ne înţelegem... De a doua zi a început să creadă că l-am tras pe sfoară ; da, se răcise, era foarte mîhnit, ca în zilele cînd pierde o vînzare... În ceea ce mă priveşte, nici eu nu-l mai găseam nostim. Zău, dacă măritişul nu oferă mai multă distrac-

ție ! Și de-aici a pornit totul. Cu atît mai rău ! Așa trebuia să se întîmple, nu sînt eu cea mai vinovată.

Tăcu o vreme, apoi, cu o profundă convingere, adăugă :

— Ah, mamă, cît te înțeleg astăzi !... Îți aduci aminte, cînd ne spuneai că ți-a ajuns pînă peste cap ?

Stînd în picioare în fața ei, doamna Josserand o asculta de cîteva clipe cu o uimire indignată.

— Eu ! am zis eu asta ? strigă ea.

Dar Berthe, odată avîntată, nu se mai oprea.

— Ai spus-o de douăzeci de ori... Și, dealtfel, aș fi vrut să te văd în locul meu. Auguste nu e bun la suflet ca tata. Voi v-ați fi bătut pentru bani, după opt zile... Unul ca el te-ar fi făcut să spui numaidecît că bărbații nu sînt buni decît să fie trași pe sfoară !

— Eu, am zis eu asta ! repetă mama scoasă din fire.

Se apropie atît de amenințătoare de fiica sa, că tatăl întinse mîinile, într-un gest de rugăciune care cerea iertare. Izbucnirile glasurilor celor două femei îl izbeau drept în inimă, fără întrerupere ; și, la fiecare zguduitură, simțea cum i se adîncește rana. Lacrimile îi țîșneau, bolborosea.

— Sfîrșiți odată, cruțați-mă !

— Ei, nu, e îngrozitoare, reluă vorba doamna Josserand cu vocea tot mai ridicată. Uite că acum nenorocita asta îmi atribuie mie destrăbălarea ei ! Ai să vezi că în curînd eu o să fiu aceea care i-am înșelat bărbatul... Va să zică, e greșeala mea ? Căci, în fond, asta vrei să spui... E greșeala mea ?

Berthe stătea mai departe cu coatele pe masă, foarte galbenă, dar hotărîtă.

— Bineînţeles că dacă m-ai fi crescut în alt fel...

Nu apucă să sfîrşească. Din zbor, maică-sa îi cîrpi o palmă atît de tare, că o lipi, o clipă, de muşama. Din ajun avea această palmă în mînă ; o mîncau degetele, ca în zilele îndepărtate cînd fetiţa dormea pînă uita de sine.

— Na ! zbieră ea ; poftim pentru educaţia ta !... Bărbatul tău ar fi trebuit să te omoare.

Tînăra femeie sughiţa de plîns, fără să se ridice, cu obrazul lăsat peste braţ. Uita de cei douăzeci şi patru de ani ai săi, această palmă îi aducea aminte de palmele de odinioară, dintr-un trecut de ipocrizie fricoasă. Hotărîrea ei de adultă emancipată se întemeia pe o mare suferinţă de fetiţă.

Dar auzind-o că plînge atît de tare, o groaznică emoţie pusese stăpînire pe tată. Pierdut, el se ridică, în sfîrşit, o împinse îndărăt pe mamă, spunînd :

— Vreţi să mă omorîţi amîndouă... Spuneţi-mi, trebuie să vă cad în genunchi ?

Uşurată, nemaiavînd nimic de adăugat, doamna Josserand se retrăsese într-o regală tăcere, cînd, în spatele uşii deschise pe neaşteptate, o descoperi pe Hortense cu urechea ciulită. Urmă o nouă izbucnire.

— Ah, tu ascultai aceste murdării ! Una săvîrşeşte grozăvenii, cealaltă se desfată : faceţi o bună pereche amîndouă ! Dar, pentru Dumnezeu, cine v-a crescut aşa ?

Fără să se tulbure, Hortense intrase.

— Nu aveam nevoie să ascult, vă auziţi din fundul bucătăriei. Servitoarea se strîmbă de rîs... Dealtfel, sînt la vîrsta măritişului, pot foarte bine să ştiu.

— Verdier, nu-i aşa ? reluă mama cu amărăciune. Iată ce satisfacţii îmi dai şi tu... Acum, aştepţi moartea unui ţînc. Poţi să aştepţi cît pofteşti, e mare şi gras, din cîte mi s-a povestit. E bine făcut.

Un şuvoi de venin îngălbenise chipul uscăţiv al fetei. Răspunse printre dinţi :

— Dacă e mare şi gras, Verdier poate să-l părăsească. Şi-l fac eu să-l părăsească mai degrabă decît vă gîndiţi, ca să vă pot ocărî pe toţi... Da, da, am să mă căsătoresc singură. Sînt prea trainice căsătoriile pe care le rasoleşti tu !

Apoi, pentru că maică-sa se întorcea spre ea, spuse :

— Ah, tu ştii bine că eu nu mă las pălmuită !... Ai grijă.

Se priviră ţintă una pe alta, şi doamna Josserand dădu prima îndărăt, ascunzîndu-şi retragerea sub o înfăţişare de dominaţie dispreţuitoare. Dar tatăl crezuse că reîncepe bătaia. Şi atunci, prins între cele trei femei, cînd văzu că mama şi fiicele — toate făpturile pe care le iubise — vor ajunge să se mănînce între ele, simţi cum o lume se prăbuşeşte sub el, se trase deoparte, îşi căută refugiu în fundul camerei, ca lovit de moarte şi dorind să moară acolo, singur. Repeta printre hohote de plîns :

— Nu mai pot... nu mai pot...

În sufragerie coborî iar tăcerea. Berthe, cu obrazul sprijinit pe braţ, tresărind încă de lungi suspine nervoase,

se domolea. Hortense se așezase liniștită de cealaltă parte a mesei și, ca să-și revină, ungea cu unt o bucățică de pîine prăjită. După aceea își scoase din sărite sora cu sumbrele ei raționamente : era imposibil să mai locuiască aici ; în locul ei, prefera să primească palme de la soț decît de la mamă, pentru că era un lucru mai firesc ; dealtfel, ca cînd se va căsători cu Verdier, o va azvîrli pe ușă, pur și simplu, pe maică-sa, ca să nu aibă parte de asemenea scene în căsnicie. În acel moment, Adèle veni să strîngă masa ; dar Hortense continuă, spunîndu-i că ea va trebui să plece, dacă toată istoria va reîncepe ; și slujnica îi împărtășea părerea : ea fusese nevoită să închidă fereastra la bucătărie, pentru că Lisa și Julie își lungeau gîtul spre ei. Dealtminteri, toată această poveste i se părea caraghioasă, încă rîdea ; doamna Berthe primise una zdravănă ; cu atîția morți și răniți, ea era cea mai vătămată. Apoi, răsucindu-și talia îngroșată, spuse o vorbă profund filozofică : la urma urmei, ducă-se dracului casa, trebuia să trăiască, peste opt zile nimeni n-o să-și mai aducă aminte de doamna și de cei doi bărbați ai ei. Hortense, care-o aproba dînd din cap, o întrerupse pentru a se plînge de untul care îi împuțise gura. Zău, așa ! untul de un franc și zece centime nu putea să fie decît otravă ! Și, pentru că lăsa pe fundul cratițelor niște rămășițe infecte, Adèle o lămuri că nu era nici măcar mai economic, cînd un zgomot surd, o zdruncinătură îndepărtată a podelei le făcu deodată să ciulească urechea.

Neliniștită, Berthe ridică, în sfîrșit, capul.

— Oare ce să fie ? întrebă ea.

— Poate doamna sau cealaltă doamnă, în salon, spuse Adèle.

Traversînd salonul, doamna Josserand avu o tresărire de surpriză. Acolo se afla o femeie, singură.

— Cum, mai sînteţi aici ? strigă ea cînd o recunoscu pe doamna Dambreville, de care uitase.

Aceasta stătea nemişcată. Certurile familiei, izbucnirea glasurilor, izbiturile uşilor păreau să fi trecut pe lîngă ea, fără ca măcar să le fi simţit suflul. Rămînea imobilă, cu privirile pierdute, cufundată şi domolită în furia ei amoroasă. Dar ceva se zbătea în ea, sfaturile mamei lui Léon o răvăşeau, o hotărau să cumpere scump cîteva rămăşiţe de fericire.

— Haide, reluă vorba cu brutalitate doamna Josserand, totuşi nu puteţi să vă culcaţi aici... Mi-a scris fiul meu, nu-l mai aştept.

Atunci, doamna Dambreville, cu gura încleiată de tăcere, vorbi, de parcă s-ar fi trezit din somn.

— Plec, iertaţi-mă... Şi spuneţi-i din partea mea că am chibzuit. Primesc... Da, o să mă mai gîndesc, poate că am să-l ajut să se însoare cu fata aceasta, pentru că aşa trebuie... Dar eu sînt aceea care i-o dau, şi vreau să vină să mi-o ceară mie, numai mie, înţelegeţi ?... Oh, să vină iar, să vină iar !

Vocea ei fierbinte implora. Şi adăugă mai încet, cu încăpăţînarea femeii care, după ce a sacrificat totul, ţine morţiş la o ultimă satisfacţie :

— Se va căsători cu ea, dar va locui la noi. Altminteri, nu e nimic de făcut. Prefer să-l pierd.

Şi plecă. Doamna Josserand deveni iar încîntătoare. În anticameră se pricepu s-o consoleze, îi făgădui că i-l va trimite chiar astă-seară pe fiul ei supus şi tandru, afirmînd că el va fi încîntat să trăiască la frumoasa lui mămică. Apoi, după ce închisese uşa după doamna Dambreville, se gîndi cu o înduioşată afecţiune :

— Bietul micuţ ! cred că are să i-o vîndă !

Dar în acel moment auzi şi ea zgomotul surd, din pricina căruia se cutremura podeaua. Ei bine, ce să fie ? acum slujnica spărgea vesela ? Se repezi în sufragerie, le întrebă pe fete.

— Ce s-a întîmplat, a căzut zaharniţa ?

— Nu, mamă... Nu ştim.

Se întoarse, o căuta pe Adèle, şi o zări ascultînd la uşa dormitorului.

— Ce faci acolo ? strigă ea. Se sparg toate lucrurile în bucătărie şi tu stai aici şi-l spionezi pe domnul ? Da, da, se începe cu prunele uscate şi se ajunge la altceva. De la o vreme tu ai purtări care nu-mi plac, adulmeci bărbatul, fata mea...

Servitoarea o privea cu ochii holbaţi. O întrerupse.

— Nu e deloc cum spuneţi... Cred că domnul a căzut, în camera de alături.

— Doamne, are dreptate, spuse Berthe îngălbenindu-se, ai fi zis că se prăbuşeşte un trup.

Atunci, intrară în cameră. În faţa patului zăcea domnul Josserand leşinat ; capul îi rămăsese ridicat pe un scaun, un firişor de sînge îi curgea din urechea dreaptă.

Mama, cele două fiice, slujnica îl întoarseră, îl cercetară cu atenție. Numai Berthe plîngea, cu aceleași lacrimi mari pe care le vărsase și cînd primise palma. Și după ce toate patru îl ridicară ca să-l așeze pe pat, îl auziră murmurînd :

— S-a sfîrșit... M-au omorît.

XVII

Se scurseră mai multe luni, venise primăvara. În strada Choiseul se vorbea de apropiata căsătorie a lui Octave cu doamna Hédouin.

Cu toate acestea, lucrurile nu mergeau atît de repede. La „Paradisul femeilor" Octave își reluase situația, din zi în zi mai înfloritoare. După moartea soțului, doamna Hédouin nu mai putea să facă față afacerilor în neîncetată creștere; unchiul ei, bătrînul Deleuze, țintuit în fotoliu de reumatism, nu se ocupa de nimic; și, bineînțeles, tînărul, foarte activ, îmboldit de dorința lui de a face comerț în stil mare, ajunsese într-un timp scurt să capete în casă o importanță decisivă. Dealtminteri, încă supărat pentru dragostea lui idioată cu Berthe, nu se mai gîndea să se folosească de femei, ba chiar se temea de ele. Cel mai bun lucru i se părea să ajungă în mod pașnic asociatul doamnei Hédouin, apoi să înceapă dansul milioanelor.

De asemenea, amintindu-și ridicolul insucces avut pe lîngă ea. o trata ca pe un bărbat, după cum și ea dorea să fie tratată.

Din acel moment, relațiile dintre ei deveniră foarte apropiate. Se închideau ceasuri întregi în cabinetul din fund. Altădată, pe vremea cînd el își jurase să o seducă, urmărise o anumită tactică, străduindu-se să se folosească de mîngîierile ei comerciale, atingîndu-i ușor gîtul cu cifre murmurate, pîndind rețetele fericite pentru a profita de slăbiciunea ei. Acum, stătea la locul lui, fără să-și facă vreun calcul, cu gîndul numai la afaceri. N-o mai dorea cîtuși de puțin, deși păstra amintirea ușoarei sale înfiorări din noaptea de nuntă a Berthei, cînd valsa lipită de pieptul lui. Poate că-l iubise. În orice caz, era mai bine să rămînă cum erau ; căci, spunea ea, pe bună dreptate, casa cerea multă ordine, era o prostie să vrea anumite lucruri care i-ar fi stînjenit de dimineața pînă seara.

Așezați amîndoi la biroul îngust, adesea își uitau de ei, după ce trecuseră în revistă livrările și hotărîseră comenzile. Atunci, el revenea la visurile lui de dezvoltare. Îl sondase pe proprietarul casei vecine, care ar fi vîndut de bună voie ; ar scăpa de negustorul de jucării și de cel de umbrele, ar înființa un raion special de mătăsuri. Ea îl asculta cu toată seriozitatea, nu îndrăznea încă să se avînte. Dar nutrea o tot mai mare simpatie regăsind în el propria sa voință, simțul afacerilor, fondul serios și practic al caracterului său, sub aparențele curte-

nitoare de vînzător amabil. În plus, în el ardea o flacără, un curaj care ei îi lipsea şi care o emoţiona. Era fantezia în comerţ, singura fantezie ce o tulburase întotdeauna. El devenea stăpînul ei.

În sfîrşit, într-o seară, pe cînd stăteau unul lîngă altul dinaintea unor facturi, sub vîlvătaia aprinsă a unui bec de gaz, ea îi spuse domol :

— Domnule Octave, am vorbit cu unchiul meu. Consimte, vom cumpăra casa. Numai că...

El o întrerupse ca să strige cu veselie :

— Atunci Vabre-ii sînt pierduţi !

Ea zîmbi, murmură cu un ton de imputare :

— Prin urmare, nu puteţi să-i suferiţi ? Nu e bine, sînteţi ultimul care ar trebui să le doriţi răul.

Niciodată ea nu-i vorbise despre dragostea lui cu Berthe. Această aluzie neaşteptată îl stingheri mult, fără să-şi dea seama pentru ce. Se înroşi, bolborosi cîteva explicaţii.

— Nu, nu, asta nu mă priveşte, reluă ea mereu zîmbitoare şi nespus de calmă. Scuzaţi-mă, mi-a scăpat, îmi făgăduisem să nu deschid niciodată gura... Sînteţi tînăr. Cu atît mai rău de cele care vă vor binele, nu-i aşa ? E de datoria bărbaţilor să-şi păzească soţiile, cînd acestea nu se pot păzi singure.

El răsuflă uşurat, înţelegînd că nu era supărată. Deseori îi fusese teamă de o răceală din partea ei, dacă ar fi aflat vechea lui legătură.

— M-aţi întrerupt, domnule Octave, reîncepu ea serioasă. Spusesem că, dacă voi cumpăra casa vecină şi îmi voi dubla astfel importanţa afacerilor, mi-ar fi imposibil să rămîn singură... Voi fi nevoită să mă recăsătoresc.

Octave rămase încremenit. Cum, ea avea de pe acum în vedere un soţ, şi el nu ştia nimic ! Numaidecît îşi simţi poziţia compromisă.

— Unchiul meu, continuă doamna Hédouin, mi-a spus el însuşi acest lucru... Oh, nu e nici o grabă în momentul de faţă. Sînt de opt luni în doliu, voi aştepta pînă la toamnă. Numai că, în comerţ, trebuie să-ţi laşi inima la o parte şi să te gîndeşti la necesităţile situaţiei... Aici, e absolut necesar un bărbat.

Discuta cu temeinicie acest lucru, ca pe o afacere, şi el o privea, şi i se părea de o frumuseţe proporţionată şi sănătoasă, cu chipul negrăit de alb sub ondulaţiile corecte ale părului negru, pieptănat cu cărare la mijloc. Şi regretă că, după ce rămăsese văduvă, nu încercase iar să-i devină amant.

— E o treabă serioasă, bîigui el, cere multă chibzuinţă.

Fireşte, era şi ea de această părere. Şi-i vorbi de vîrsta ei.

— Sînt cam bătrînă, am cinci ani mai mult decît dumneata, domnule Octave...

El o întrerupse, răvăşit, crezînd că a înţeles, prinzîndu-i mîinile, repetînd :

— Oh, doamnă !... Oh, doamnă !

Dar ea se ridicase, se elibera. Apoi, micşoră gazul.

— Nu, destul pentru azi... Aveți idei foarte bune, și e normal să mă gîndesc la dumneavoastră ca să le pun în aplicare. Numai că sînt unele necazuri, trebuie aprofundat proiectul... Vă știu foarte serios, în fond. Studiați chestiunea din punctul dumneavoastră de vedere, eu o voi studia din al meu. Iată pentru ce am vorbit cu dumneavoastră. Vom discuta iar, mai tîrziu.

Și lucrurile rămaseră aici timp de mai multe săptămîni. Magazinul își reluă mersul obișnuit. Cum doamna Hédouin păstra în preajmă-i pacea ei surîzătoare, fără nici o aluzie la vreo afecțiune posibilă, se prefăcu și el la fel de liniștit, ajungînd, după exemplul ei, la o sănătate fericită, încrezător în logica lucrurilor. Ea repeta cu plăcere că lucrurile rezonabile vin de la sine. Și nu se grăbea niciodată. Bîrfa care începea să se lățească despre intimitatea ei cu tînărul n-o atingea cîtuși de puțin. Așteptau.

În strada Choiseul, însă, toată casa era în stare să jure că se și făcuse căsătoria. Octave își părăsise camera și se dusese să locuiască în strada Neuve-Saint-Augustin, pe lîngă „Paradisul femeilor". Nu mai vizita pe nimeni, nici pe Campardon-i, nici pe Duveyrier-i, care erau indignați de scandalul provocat de dragostea lui. Însuși domnul Gourd, cînd îl vedea, se făcea că nu-l recunoaște, ca să nu fie nevoit să-l salute. Singure Marie și doamna Juzeur, în diminețile cînd îl întîlneau prin cartier, se trăgeau împreună cu el sub o poartă, ca să flecărească o clipă : doamna Juzeur îl chestiona cu pasiune în legă-

tură cu doamna Hédouin, și ar fi vrut să-l hotărască să vină acasă la ea, ca să discute, prietenește, despre treaba aceasta ; Màrie, profund mîhnită, plîngîndu-se că e din nou însărcinată, îi vorbea de uluirea lui Jules și de furia îngrozitoare a părinților săi. Pe urmă, cînd zvonul căsătoriei deveni serios, Octave primi, cu surprindere, un salut adînc din partea domnului Gourd. Campardon, fără să se împace încă, îi făcea, de pe cealaltă parte a străzii, un semn afectuos din cap ; pe cînd Duveyrier, ducîndu-se într-o seară să cumpere o pereche de mănuși, se arătă nespus de amabil. Toată casa începea să-l ierte.

De altfel, casa își regăsise cinstea ei burgheză. În spatele ușilor de acaju se adînceau noi abisuri de virtute ; domnul de la etajul trei venea să lucreze cîte o noapte pe săptămînă, cealaltă doamnă Campardon trecea cu rigiditatea principiilor ei, slujnicele își expuneau șorțurile strălucind de albeață ; și, în liniștea călduță a scării, singure pianele cîntau la toate etajele aceleași valsuri, o muzică îndepărtată și parcă religioasă.

Cu toate acestea tulburarea adulterului persista, mai puțin simțită la oamenii lipsiți de educație, dar neplăcută la persoanele de o rafinată moralitate. Auguste se încăpățîna să nu-și primească soția acasă și, atîta vreme cît Berthe va locui la părinți, scandalul nu se va șterge, întrucît rămînea urma materială. Nici un locatar, dealtfel, nu istorisea în public adevărata întîmplare, care ar fi stînjenit pe toată lumea ; de comun acord, fără ca măcar să se fi înțeles, hotărîseră că neînțelegerile dintre Auguste

şi Berthe porneau de la cele zece mii de franci, o simplă ceartă pentru bani : era mult mai curat. Din acel moment se putea vorbi şi în faţa domnişoarelor. Vor plăti părinţii, sau nu vor plăti ? şi drama devenea foarte nevinovată, căci nici un locuitor al cartierului nu se mira, nici nu se scandaliza la gîndul că o chestiune de bani putuse să dezlănţuite cîteva palme într-o căsnicie. În realitate, ce-i drept, această convenţie de bună vecinătate nu împiedica lucrurile să existe ; şi casa, în pofida calmului dovedit faţă de nenorocire, suferea crud în demnitatea ei.

Mai cu seamă Duveyrier, în calitatea lui de proprietar, ducea povara acestui ghinion nemeritat şi stăruitor. De cîtva timp, Clarisse îl chinuia într-un asemenea hal, că venea uneori plîngînd la nevasta sa. Dar scandalul adulterului îl izbise drept în inimă ; vedea, spunea el, trecătorii privindu-i casa de sus pînă jos, această casă pe care socrul lui şi el însuşi o împodobiseră de drag cu toate virtuţile casnice ; şi situaţia nu putea să mai dureze, vorbea de purificarea imobilului, pentru onoarea lui personală. De asemenea, în numele decenţei publice, îl împingea pe Auguste la o împăcare. Din nefericire, acesta rezista, întreţinut în turbarea lui de Théophile şi de Valérie, care se instalau definitiv la casă, încîntaţi de prăbuşire. Atunci, pentru că afacerile de la Lyon luau o întorsătură urîtă şi magazinul de mătăsuri era în primejdie de a fi lipsit de avansuri, Duveyrier ajunsese la o idee practică. Probabil că Josserand-ii doreau cu ardoare să scape de fiica lor : trebuia să le spună că o ia îndărăt, dar cu con-

diţia ca ei să plătească dota de cincizeci de mii de franci. Poate că, la stăruinţele lor, unchiul Bachelard va da pînă la urmă banii. La început, Auguste refuzase cu violenţă să intre în această combinaţie ; la o sută de mii de franci, el tot va fi furat. Apoi, foarte neliniştit în legătură cu scadenţele de pe luna aprilie, ajunsese la argumentele consilierului, care pleda cauza din punct de vedere moral şi vorbea exclusiv de afacerea bună ce urmau s-o facă.

După ce căzură de acord, Clotilde îl alese ca negociator pe abatele Mauduit. Era o chestiune delicată, numai un preot putea să intervină fără a se compromite. Pe bună dreptate, abatele resimţea o adîncă amărăciune pentru catastrofele jalnice care se abăteau asupra uneia dintre casele cele mai interesante din parohia lui ; şi încă dinainte îşi oferise sfaturile, experienţa, autoritatea, pentru a pune capăt unui scandal de care s-ar fi putut bucura duşmanii religiei. Şi totuşi, cînd Clotilde îi vorbi despre dotă, rugîndu-l să ducă el condiţiile lui Auguste către familia Josserand, abatele plecă fruntea, păstră o tăcere dureroasă.

— Fratele meu cere banii datoraţi, repeta tînăra femeie. Înţelegeţi bine că nu e vorba de o tîrguială... Dealtfel, frate-meu e îndîrjit.

— Dacă trebuie, am să mă duc, spuse, în sfîrşit, preotul.

În familia Josserand se aştepta din zi în zi propunerea. Desigur că Valérie vorbise ceva, locatarii discutau cazul :

erau oare atît de strîmtorați încît o vor ține acasă pe fiica lor? vor face rost de cele cincizeci de mii de franci ca să scape de ea? De cînd se punea astfel chestiunea, furia doamnei Josserand nu se mai domolea. Cum, după ce se chinuise atît ca s-o mărite prima oară pe Berthe, iată că trebuia s-o mărite din nou! Nu realizase nimic, iar i se cerea dota, o lua de la început cu necazurile bănești! Niciodată o mamă nu-și luase de la început, ca ea, asemenea munci. Și toate astea numai din vina acestei dobitoace fără pereche, care împingea stupiditatea pînă la a-și uita îndatoririle! Casa se transforma într-un infern, Berthe era veșnic sîcîită, căci pînă și sora sa Hortense, furioasă că nu se mai culca singură, nu rostea o frază fără să-i strecoare o aluzie jignitoare. I se reproșa pînă și mîncarea. Cînd aveai un soț undeva, era o prostie să micșorezi porțiile părinților, și așa prea mici. Și atunci, disperată, tînăra femeie plîngea cu sughițuri prin colțuri, învinuindu-se de lașitate, negăsindu-și curajul de a coborî să se arunce la picioarele lui Auguste și de a-i striga: „Hai, bate-mă, nu pot fi mai nefericită!" Singur domnul Josserand se purta frumos cu fiica sa. Dar el murea din pricina greșelilor și a lacrimilor acestui copil, agoniza din pricina cruzimii familiei, aflîndu-se în concediu nelimitat, stînd aproape tot timpul în pat. Doctorul Juillerat, care îl îngrijea, pomenea de o descompunere a sîngelui: era vorba de epuizarea întregului corp, ce cuprinsese, unele după altele, toate organele.

— Cînd ai să-l faci pe tatăl tău să moară de inimă rea ai să fii mulțumită, nu-i așa? striga mama.

Şi Berthe nici nu mai îndrăznea să intre în camera bolnavului. De cîte ori tatăl şi fiica se vedeau, izbucneau amîndoi în plîns, făcîndu-şi rău.

În sfîrşit, doamna Josserand luă o mare hotărîre : îl invită pe unchiul Bachelard, resemnată să se înjosească încă o dată. Ea ar fi plătit cele cincizeci de mii de franci din buzunar — dacă le-ar fi avut — ca să n-o mai ţină în casa ei pe această namilă de fiică măritată, a cărei prezenţă îi dezonora zilele de marţi. Apoi începea să afle anumite fapte monstruoase ale unchiului, şi dacă nu era amabil, avea de gînd să-i spună într-o bună zi tot ce gîndeşte despre el.

La masă, Bachelard se purtă cît se poate de necinstit. Venise într-o stare de beţie înaintată ; căci, de cînd o pierduse pe Fifi, se ferea de marile pasiuni. Din fericire, doamna Josserand nu invitase pe nimeni, de teamă că va fi discreditată. La desert, el adormi povestind anumite isprăvi încîlcite de chefliu ramolit, şi trebui să-l trezească din somn ca să-l ducă în camera domnului Josserand. Se pusese la cale o întreagă înscenare, ca să-i influenţeze sensibilitatea de bătrîn beţiv : două fotolii se aflau lîngă patul tatălui, unul pentru mamă, celălalt pentru unchi. Berthe şi Hortense stăteau în picioare. Se va vedea lesne dacă unchiul va îndrăzni să mintă încă o dată în legătură cu făgăduielile lui, de faţă cu un muribund, într-o cameră atît de tristă, luminată prost de o lampă fumegătoare.

— Narcisse, spuse doamna Josserand, situaţia e gravă...

Şi cu voce domoală şi solemnă îi înfăţişă această situaţie, necazul regretabil al fiicei sale, venalitatea revoltătoare a soţului, hotărîrea supărătoare ce-o silea să plătească cele cincizeci de mii de franci, pentru a pune capăt scandalului care acoperea familia de ruşine. Apoi, cu asprime, continuă :

— Adu-ţi aminte ce ai făgăduit, Narcisse... În seara contractului încă te băteai cu pumnul în piept jurînd că Berthe se poate bizui pe inima unchiului său. Ei, bine, unde-i acea inimă ? A sosit clipa cînd trebuie s-o dai la iveală. Domnule Josserand, alătură-te spuselor mele, arată care-i e datoria, dacă starea dumitale de oboseală îţi îngăduie.

În ciuda profundei sale scîrbe, din dragoste pentru fiica sa, tatăl murmură :

— Acesta-i adevărul, ne-ai făgăduit, Bachelard. Hai, înainte de a mă duce dintre voi, fă-mi plăcerea de a te purta cinstit.

Dar Berthe şi Hortense, în nădejdea că-l vor înduioşa pe unchi, îi turnaseră prea des băutură. Era într-un asemenea hal, că nu se mai putea face abuz de starea lui.

— Hai ? ce ? bolborosea el, fără să aibă nevoie să-şi mai exagereze beţia. N-am făgăduit niciodată... Nu înţeleg deloc... Repetă un pic, Eléonore.

Aceasta o luă de la capăt, o puse pe Berthe, care plîngea, să-l sărute, îl rugă fierbinte, pe sănătatea bărbatului ei, îi demonstră că, plătind cele cincizeci de mii de franci, îşi îndeplinea o datorie sfîntă. Apoi, pentru că el

adormea din nou, fără să pară că e cituşi de puţin mişcat de vederea bolnavului şi a camerei unde suferea, ea izbucni deodată în cuvinte violente.

— Uite, Narcisse, e prea multă vreme de cînd ţine treaba asta, eşti o canalie!... Cunoşteam toate porcăriile tale. Te-ai apucat să-ţi măriţi amanta cu Gueulin şi le-ai dat cincizeci de mii de franci, adică chiar suma făgăduită nouă... Ah, frumoasă treabă, micul Gueulin a jucat aici un rol grozav! Şi tu, tu eşti şi mai murdar, tu ne iei nouă pîinea de la gură, îţi prostituezi averea, da, o prostituezi, furînd pentru tîrfa asta nişte bani care ne aparţin.

Niciodată nu-şi descărcase inima pînă într-atît. Stînjenită, Hortense fu nevoită să se ocupe de poţiunea tatălui său, ca să nu-şi iasă din fire. Tatăl, căruia această scenă îi sporea febra, se frămînta pe pernă, repeta cu glasul tremurător:

— Taci, Eléonore, te rog, n-o să dea nici un ban... Dacă vrei să-i spui ceva, du-l de-aici, să nu vă aud eu.

Din locul ei, Berthe plîngea cît putea de tare, îşi unea vocea cu a tatălui.

— Destul, mamă, fă-i plăcere tatii... Doamne, ce nenorocită sînt că am pricinuit atîta ceartă! Prefer să plec, mă duc să mor undeva.

Atunci, doamna Josserand îi puse deschis problema unchiului.

— Vrei ori nu să dai cincizeci de mii de franci pentru ca nepoată-ta să meargă cu fruntea sus?

Uluit, el îşi pierdea vremea dînd explicaţii.

— Ascultă aici, i-am găsit împreună pe Gueulin și pe Fifi... Ce puteam să fac ? A trebuit să-i căsătoresc... Nu e vina mea.

— Vrei ori nu să plătești dota pe care ai făgăduit-o ? repetă ea furioasă.

Bătrînul se clătina, era atît de beat că nu-și mai găsea cuvintele.

— Nu pot, pe cuvînt de onoare !... Ruinat complet. Altminteri, imediat... Eu, inima-n palmă, tu știi...

Ea îl întrerupse cu un gest înspăimîntător, spunîndu-i răspicat :

— Bine, am să reunesc un consiliu de familie și te pun sub interdicție. Cînd unchii se ramolesc, sînt trimiși la azil.

Pe neașteptate, unchiul fu cuprins de o mare emoție. Privi camera, i se păru sinistră cu lampa ei sărăcăcioasă ; privi muribundul care, susținut de fiicele lui, înghițea o lingură dintr-un lichid negricios ; și inima îi plesnea, hohotea de plîns, învinuind-o pe soră-sa că nu-l înțelesese niciodată. Și totuși, era și acum destul de nefericit de trădarea lui Gueulin. Ea îl știa cît e de sensibil, nu făcuse bine că-l invitase la masă pentru ca apoi să-l întristeze. Pînă la urmă, în locul celor cincizeci de mii de franci, își oferi tot sîngele din vine.

Istovită, doamna Josserand îl lăsă în pace, cînd fata în casă îi anunță pe doctorul Juillerat și pe abatele Mauduit. Se întîlniseră pe palier, intrară împreună. Doctorul, aflîndu-se încă sub influența scenei unde fusese nevoit

să joace și el un rol, găsi mult mai rea starea domnului Josserand. Atunci cînd, la rîndul lui, abatele vru s-o ducă pe doamna Josserand în salon, pentru că, spunea el, avea să-i facă o comunicare, aceasta mirosi din partea cui venea, și răspunse cu măreție că se afla în familie și putea să asculte tot ; nici chiar doctorul nu va fi de prisos, căci medicul era tot un duhovnic.

— Doamnă, spuse atunci preotul cu o blîndețe puțin stînjenită, vă rog să vedeți în demersul meu dorința arzătoare de a împăca două familii...

Vorbi de iertarea lui Dumnezeu, stărui asupra bucuriei ce o va simți împăcînd inimile cinstite, făcînd să înceteze o situație de neîngăduit. O numi copil nefericit pe Berthe, care izbucni din nou în lacrimi ; și toate acestea pe un ton atît de părintesc, în termeni atît de aleși, că Hortense nu fu nevoită să iasă din încăpere. Trebui, totuși, să ajungă și la cele cincizeci de mii de franci : se părea că soții nu mai aveau decît să se îmbrățișeze, cînd el puse condiția formală a dotei.

— Domnule abate, îngăduiți-mi să vă întrerup, spuse doamna Josserand. Sîntem foarte mișcați de eforturile dumneavoastră. Dar niciodată, înțelegeți dumneavoastră, niciodată nu vom face negoț cu onoarea fiicei noastre... Oameni care s-au împăcat pe seama acestui copil ! Oh, știu tot, erau pe picior de război, și nici acum nu se lasă, ne mănîncă de dimineața pînă seara... Nu, domnule abate, tîrguiala ar fi o rușine...

— Cu toate acestea, mi se pare, doamnă..., îndrăzni preotul.

Ea însă îi acoperi glasul, continuă cu aroganță :

— Iată, fratele meu este de față. Puteți să-l întrebați... Mi-a repetat acum cîteva clipe : „Eléonore, îți aduc cele cincizeci de mii de franci, aranjează această supărătoare neînțelegere". Ei bine, domnule abate, întrebați-l ce i-am răspuns... Ridică-te, Narcisse. Spune-i adevărul.

Unchiul adormise iar în fotoliul din fundul camerei. Se mișcă puțin, bolborosi cîteva cuvinte fără șir. Pe urmă, la insistențele surorii sale, își puse mîna pe inimă, gîngăvind :

— Cînd datoria vorbește, trebuie să mergi... Familia înainte de orice.

— Îl auziți ! strigă doamna Josserand triumfătoare. Nici un ban, e un lucru josnic !... Repetați acelor oameni că noi ăștia nu murim, ca să scăpăm de plată. Dota e aici, o s-o plătim ; dar atîta timp cît ni se cere ca răscumpărare a fiicei noastre, e prea murdar... Întîi Auguste s-o ia înapoi pe Berthe, și o să vedem mai tîrziu.

Ridicase vocea, și doctorul, care îl consulta pe bolnav, trebui să-i impună tăcere.

— Mai încet, doamnă ! spuse el. Soțul dumneavoastră suferă.

Atunci, abatele Mauduit, a cărui stînjeneală creștea, se apropie de pat, spuse cîteva cuvinte mîngîietoare. Și se retrase, fără să mai revină la chestiune, ascunzînd rușinea eșecului sub amabilul său zîmbet, cu o cută de dezgust și de durere întipărită pe buze. Cum doctorul pleca și el, o înștiință cu asprime pe doamna Josserand

că bolnavul era pierdut: erau necesare cele mai mari precauții, căci o emoție cît de mică putea să-l răpună. Ea rămase încremenită, trecu în sufragerie, unde veniră și cele două fiice împreună cu unchiul, pentru a-l lăsa să se odihnească pe domnul Josserand, care părea că vrea să doarmă.

— Berthe, murmură ea, tu ai să-l dai gata pe tatăl tău. Așa a spus doctorul.

Și tustrele se așezară necăjite în jurul mesei, în timp ce Bachelard, înlăcrimat și el, își pregătea un grog.

Cînd i se aduse la cunoștință răspunsul familiei Josserand, Auguste se mînie din nou pe nevastă-sa, jurînd că o va da afară cu lovituri de cizmă în ziua cînd va veni să-i ceară iertare. În realitate, îi lipsea, el suferea de un gol, se simțea dezorientat în noile necazuri ale separării, la fel de grave ca și necazurile căsniciei. Rachel, pe care o păstrase numai ca s-o jignească pe Berthe, îl fura și îl certa acuma cu liniștita nerușinare a unei neveste; și ajungea să regrete micile avantaje ale vieții în doi, serile cînd se plictiseau împreună, apoi împăcările scump plătite în căldura cearșafurilor. Dar se săturase mai cu seamă de Théophile și de Valérie, instalați jos, ocupîndu-i magazinul cu importanța lor. Ba chiar îi bănuia că-și însușeau uneori mărunțișul, fără nici un scrupul. Valérie nu era asemenea Berthei, ei îi făcea plăcere să troneze pe bancheta de la casă; dar i se părea că observă cum atrăgea bărbații, de față cu imbecilul ei de soț, căruia guturaiul persistent îi acoperea ochii cu un văl continuu de lacrimi.

Deci era mai bine cu Berthe. Cel puțin ea n-ar fi adus niciodată toată strada în raioanele lui. În sfîrșit, îl muncea o ultimă îngrijorare : „Paradisul femeilor“ prospera, devenea o amenințare pentru casa lui, a cărei cifră de afaceri scădea din zi în zi. Firește, nu-l regreta cîtuși de puțin pe acel mizerabil de Octave, și totuși era om drept, îi recunoștea unele calități ieșite din comun. Ce strașnic ar fi mers afacerile, dacă ei s-ar fi înțeles mai bine ! Îl prindeau regrete înduioșătoare, avea momente cînd, bolnav de singurătate, simțind cum viața se prăbușește sub el, ar fi urcat la familia Josserand să i-o ceară îndărăt pe Berthe, fără să mai pretindă nimic altceva.

Dealtfel, Duveyrier nu se descuraja, îl împingea mereu către împăcare, din ce în ce mai întristat de dizgrația morală ce se răsfrîngea asupra imobilului său din pricina acestei tărășenii. Chiar se făcea că dă crezare vorbelor doamnei Josserand, transmise de preot : dacă Auguste își lua soția înapoi, fără condiții, a doua zi i se va plăti, cu siguranță, dota. Și pentru că acesta se înfuria ori de cite ori auzea o asemenea afirmație, consilierul făcea mai ales apel la inima lui. Îl lua cu sine de-a lungul cheiurilor, cînd se întorcea la Palatul de Justiție ; cu glasul înmuiat de lacrimi, îi dădea lecții de iertare a jignirilor, îl hrănea cu o filozofie tristă și lașă, în care singura fericire era să înduri toanele femeii, pentru că nu puteai să te resemnezi.

Duveyrier slăbea, punea pe gînduri toată strada Choiseul cu tristețea mersului și cu paloarea feței sale, pe

care petele roșii se lățeau iritate. Asupra lui părea să se abată o nenorocire de nemărturisit. Era vorba de Clarisse, care se îngrășea mereu, se revărsa și îl tortura Pe măsură ce ea făcea explozie de atîta bunăstare burgheză, el o găsea tot mai insuportabilă în educația ei aleasă, de un rigorism distins. Acum, ea îi interzicea s-o tutuiască în prezența familiei ; și se atîrna, pînă și în fața lui, de gîtul maestrului de pian, se pierdea în familiarități care îl făceau să plîngă în hohote. O surprinsese în două rînduri cu Théodore, se înfuriase, pe urmă își ceruse iertare în genunchi, acceptînd toate compromisurile. Dealtfel, pentru a-l avea mereu umil și supus, ea vorbea întotdeauna cu scîrbă de coșurile lui ; îi veni chiar ideea de a-l trece uneia dintre bucătărese, o fată grasă, obișnuită cu muncile inferioare ; dar bucătăreasa nici nu voise să audă de domnul. Astfel, zi de zi viața devenea tot mai crudă pentru Duveyrier, la această amantă unde își regăsea căsnicia căzută într-un adevărat infern. Tribul de vînzători ambulanți, mama, vagabondul de frate-său, cele două surori mai mici, pînă și mătușa schioladă îl furau cu nerușinare, trăiau fățiș de pe urma lui, ajungînd pînă la a-i deșerta buzunarele noaptea, cînd se culca. Pe de altă parte, situația lui se agrava : era cu banii pe sfîrșite, tremura că-și va compromite fotoliul de magistrat ; desigur, nu puteau să-l destituie ; dar avocații tineri îl priveau ca niște pușlamale, fapt care îl stînjenea în împărțirea dreptății. Și cînd, alungat de murdărie și de vacarm, dezgustat de el însuși, fugea din strada Assas

și se refugia în strada Choiseul, răceala dușmănoasă a soției sale îl copleșea. Atunci își pierdea capul, privea Sena, cînd se înapoia la audiență, cu gîndul să se arunce în ea, în seara cînd o ultimă suferință îi va da curajul.

Clotilde remarcase înduioșările soțului său neliniștită, pornită împotriva acestei amante care nici măcar nu se învrednicea să aducă bucurie unui bărbat în imoralitatea ei. În ceea ce o privea, era adînc plictisită de o aventură deplorabilă, ale cărei consecințe revoluționau casa. Urcînd într-o dimineață să caute o batistă, Clémence îl surprinsese pe Hippolyte cu lepădătura aceea de Louise, în propriul ei pat ; și de atunci, la cel mai mic cuvînt, îl pălmuia în bucătărie, fapt care tulbura serviciul. Lucrul cel mai rău era că doamna nu putea să închidă ochii mai mult în legătură cu situația ilegală a fetei în casă și a valetului : celelalte slujnice rîdeau, scandalul ajungea pînă la furnizori, dacă dorea să-i mai păstreze trebuia neapărat să-i căsătorească ; și cum era încă foarte mulțumită de Clémence, ea nu se mai gîndea decît la această căsătorie. Tratativele i se păreau atît de delicate cu niște îndrăgostiți care se stîlceau în bătaie, încît se gîndi să apeleze tot la abatele Mauduit, al cărui rol moralizator se dovedea a fi cel mai potrivit în această împrejurare. Dealtminteri, servitorii îi dădeau de cîtva timp tot mai multă bătaie de cap. La țară, băgase de seamă legătura obraznicului de Gustave cu Julie ; o clipă vrusese s-o dea afară pe aceasta din urmă, deși cu părere de rău, pentru că fata își iubea bucătăria ; pe urmă, după

o matură gîndire, o păstrase în serviciu, preferînd ca obraznicul să-şi aibă iubita în casă, o fată curată care nu va fi niciodată o piedică. În afară, nu se ştie ce poate să-l amenințe pe un tînăr cînd începe prea devreme. Prin urmare, ea îi supraveghea, fără să scoată o vorbă ; şi acum trebuia ca şi ceilalţi doi să-i dea bătaie de cap cu isprava lor !

Într-o dimineață, doamna Duveyrier tocmai voia să se ducă la abatele Mauduit, cînd Clémence o anunță că preotul urca scările ca să-i facă maslu domnului Josserand. Pentru că se nimerise să fie pe palier cînd trecuse cu sfînta împărtăşanie, slujnica intrase în bucătărie, văicărindu-se :

— Spuneam eu că se întoarce pînă într-un an !

Şi, referindu-se la catastrofele ce se abătuseră asupra casei, ea adăugase :

— Ne-a adus tuturor nenorocire.

De data aceasta, sfînta împărtăşanie nu sosea cu întîrziere : era un semn excepțional pentru viitor. Doamna Duveyrier se grăbi să plece la Saint-Roch, unde aşteptă întoarcerea abatelui. El o ascultă, păstră o clipă de tăcere tristă, apoi nu putu refuza să lămurească fata în casă şi valetul asupra imoralității situației lor. Dealtfel, şi cealaltă întîmplare l-ar fi silit să revină cît mai degrabă în strada Choiseul, căci, lucru sigur, sărmanul domn Josserand nu va apuca ziua de mîine ; şi dădu de înțeles că vedea în asta o împrejurare crudă, dar fericită, pentru a-i împăca pe Auguste şi Berthe. Vor încerca să pună la cale

amîndouă treburile odată. Era vremea ca însuşi cerul să le binecuvînteze strădaniile.

— M-am rugat, doamnă, spuse preotul. Dumnezeu va triumfa.

Într-adevăr, în aceeaşi seară, la ora şapte, începea agonia domnului Josserand. Toată familia era adunată în jurul lui, în afară de unchiul Bachelard, pe care îl căutaseră fără succes prin cafenele, şi de Saturnin, închis şi acum la azilul Moulineaux. Léon, căruia boala tatălui său îi întîrzia în mod supărător căsătoria, manifesta o durere demnă. Singură Berthe plîngea atît de tare, că, pentru a nu mîhni bolnavul, se refugiase în fundul bucătăriei, unde, profitînd de haosul din casă, Adèle bea vin cald. Dealtfel, domnul Josserand muri cu simplitate. Cinstea lui îl înăbuşea. Trăise inutil, se ducea, ca un om cumsecade, istovit de murdarele nimicuri ale vieţii, sugrumat de liniştea inconştientă a singurelor făpturi pe care le iubise. La ora opt, murmură numele lui Saturnin, se întoarse cu faţa la perete şi se stinse.

Nimeni nu-l credea mort, căci se temeau de o agonie groaznică. Aşteptară cîtva timp cu răbdare, îl lăsau să doarmă. Cînd băgară de seamă că începea să se răcească, doamna Josserand, cu ochii în lacrimi, se înfurie pe Hortense, pe care o însărcinase să se ducă după Auguste, socotind şi ea că o va pune pe Berthe în braţele celui din urmă, în marea jale a acestor ultime momente.

— Tu nu te gîndeşti la nimic ! spunea ea ştergîndu-se la ochi.

— Dar, mamă, răspundea fata printre lacrimi, cine se aștepta ca tata să moară atît de repede ?... Mi-ai spus să cobor și să-l înștiințez pe Auguste numai la ora nouă, ca să fii sigură că-l ții aici pînă la sfîrșit.

Deși foarte întristată, familia găsea în această ceartă un motiv de amuzament. Încă o treabă eșuată, niciodată nu le izbutea nimic. Din fericire, mai rămînea încă un prilej pentru împăcare, cel al cortegiului funebru.

Cortegiul păru mulțumitor, cu toate că era de o clasă inferioară celui al domnului Vabre. Inspirase mult mai puțin interes în casă și în cartier, căci nu mai era vorba de un proprietar. Mortul era un bărbat pașnic, care nu tulbura nici măcar somnul doamnei Juzeur. Aflîndu-se încă din ajun pe punctul de a naște, Marie își exprimă singurul regret de a nu fi putut să le ajute pe doamne la toaleta sărmanului domn. Jos, doamna Gourd se mulțumi doar să se ridice, la trecerea sicriului, și să-l salute din fundul locuinței, fără a mai veni pînă la ușă. Toată casa merse, totuși, pînă la cimitir : Duveyrier, Campardon, Vabre-ii, domnul Gourd. Se vorbi de primăvară, ale cărei ploi abundente compromiseseră recoltele. Campardon se mira de înfățișarea proastă a lui Duveyrier ; și pentru că, în momentul cînd coborîră sicriul, consilierul se îngălbeni la chip, gata să-i vină rău, arhitectul șopti :

— A simțit mirosul pămîntului... Să dea Dumnezeu ca biata casă să nu fie decimată mai mult !

Trebui să le sprijine pînă la trăsură pe doamna Josserand și pe fiicele sale. Léon se arăta plin de atenții,

ca şi unchiul Bachelard, în timp ce Auguste mergea, stînjenit, în spate. Acesta din urmă urcă într-o altă trăsură, cu Duveyrier şi Théophile. Clotilde îl ţinea lîngă ea pe abatele Mauduit, care nu slujise, dar venise la cimitir, vrînd să dea o dovadă de simpatie familiei. Caii porniră mai vioi ; şi deodată ea îl rugă pe preot să se întoarcă împreună cu ei acasă, căci socotea momentul potrivit. El primi.

Cele trei trăsuri îndoliate depuseră liniştite familia în strada Choiseul. Théophile o întîlni de îndată pe Valérie, rămasă să supravegheze o curăţenie generală, profitînd de închiderea magazinului.

— Poţi să-ţi strîngi bagajele, îi strigă el cu furie în glas. Toţi îi dau ghies. Pun prinsoare că el îi va cere iertare.

Într-adevăr, simţeau cu toţii nevoia grabnică de a se sfîrşi. Se vede că nenorocirea măcar a fost bună la ceva. Aflîndu-se între ei, Auguste înţelegea bine ce voiau ; şi era singur, lipsit de putere, ruşinat. Înveşmîntată în negru, familia defilase încet pe sub boltă. Nimeni nu vorbea. Tăcerea se prelungi şi pe scară, o tăcere îngreunată de o surdă fierbere ; în timp ce rochiile de doliu, moi şi triste, urcau treptele. Într-o ultimă revoltă, Auguste trecuse cel dintîi, cu gîndul de a se închide repede în casă ; dar, pe cînd deschidea uşa, Clotilde şi abatele, care veniseră în urmă-i, îl opriră. În spatele lor, pe palier, apăru Berthe în mare doliu, însoţită de mama şi de sora sa. Tustrele aveau ochii roşii, mai ales doamna Josserand îţi făcea milă cînd o vedeai.

— Hai, prietene, spuse simplu abatele, înduplecă-te în fața lacrimilor.

Și fu deajuns, Auguste se supuse pe dată, văzînd că era mai bine să se resemneze în această împrejurare onorabilă. Nevastă-sa plîngea, plîngea și el, bolborosind :

— Intră... Vom încerca s-o luăm de la capăt.

Atunci, familia se îmbrățișă, Clotilde își felicita fratele : nu se aștepta la mai puțin de la inima lui. Doamna Josserand afișa o satisfacție profund întristată, de văduvă pe care n-o mai emoționau fericirile nesperate. Îl asocie pe sărmanul ei soț la bucuria generală.

— Îți faci datoria, dragă ginere ! Cel care a ajuns acuma în cer îți mulțumește.

— Intră, repeta Auguste răvășit.

Dar, atrasă de zgomot, în anticameră se ivi Rachel ; Berthe șovăi o clipă văzînd disperarea mută ce îngălbenea fața acestei fete. Pe urmă, intră cu hotărîre și dispăru cu doliul său negru în umbra apartamentului. Auguste o urmă, ușa se închise după ei.

Un lung suspin de ușurare străbătu scara, umplu toată casa de bucurie. Doamnele îi strînseră mîinile preotului, căruia Dumnezeu îi îndeplinise rugăciunea. În momentul cînd Clotilde îl lua cu sine, ca să pună la cale cealaltă daraveră, Duveyrier, rămas în urmă cu Léon și Bachelard, sosi cu mare greutate. Îi explicară fericita rezolvare ; dar el, deși o dorea de atîtea luni de zile, păru că abia înțelege, avea un aer straniu, ca muncit de o idee fixă, al cărei chin îl făcea nepăsător. Pe cînd cele două Josserand urcau spre apartamentul lor, el intră după nevastă-sa

şi abate. Şi erau încă în anticameră, cînd nişte strigăte înnăbuşite îi făcură să tresară.

— Doamna să fie liniştită, explică Hippolyte cu amabilitate. Mica doamnă de sus a fost cuprinsă de dureri... L-am văzut pe doctorul Juillerat urcînd în goană.

Pe urmă, cînd rămase singur, el adăugă filozofic:

— Unul pleacă, altul vine.

Clotilde îl instală pe abatele Mauduit în salon, spunîndu-i că i-o va trimite mai întîi pe Clémence; şi, ca să aştepte cu toată răbdarea, îi dădu *Revue de Deux Mondes*, unde putea citi cîteva versuri delicate. Între timp, ea voia să-şi pregătească slujnica. Dar îşi găsi bărbatul aşezat pe un scăunel în cabinetul de toaletă.

De dimineaţă, Duveyrier agoniza. O surprinsese, pentru a treia oară, pe Clarisse cu Théodore; şi pentru că protestase, toată familia de vînzători ambulanţi, mama, fratele, micile surori se năpustiseră asupra lui, îl azvîrliseră pe scară lovindu-l cu picioarele şi cu pumnii. Între timp, Clarisse îl făcea lefter, îl ameninţa furioasă că va trimite să cheme comisarul, dacă are să mai pună piciorul în casa ei. Se sfîrşise; jos, portarul înduioşat îl informase că, de opt zile, un bătrîn putred de bogat voia s-o întreţină pe doamna. Şi, alungat, nemaiavînd un cuib unde să trăiască la căldură, după ce bătuse trotuarele, Duveyrier intrase într-o dugheană pierdută ca să cumpere un revolver de buzunar. Viaţa devenea prea tristă, va putea cel puţin s-o părăsească îndată ce ar fi găsit un loc potrivit. Alegerea acestui colţ liniştit îl preocupa cînd se întorcea

în strada Choiseul, cu pasul maşinal, ca să însoţească şi el cortegiul domnului Josserand. Apoi, mergînd în urma sicriului, îi venise deodată în gînd să se sinucidă în cimitir : s-ar duce mai într-o margine, s-ar ascunde pe după vreun mormînt ; asta îi flata gustul romanţios, nevoia de ideal duios şi romantic, care îi chinuia existenţa, sub rigiditatea burgheză a purtării sale. Dar în faţa sicriului care cobora în adînc, el începuse să tremure, cuprins de frigul pămîntului. Nici vorbă, locul nu era bine ales, trebuia căutat în altă parte. Şi, întorcîndu-se mai bolnav, copleşit de ideea lui fixă, se gîndea stînd pe un scăunel din cabinetul de toaletă, studiind cel mai bun loc din casă : poate în cameră, pe marginea patului, sau, mai simplu, chiar acolo unde se afla în clipa aceea, fără să se mai clintească.

— O să aveţi amabilitatea de a mă lăsa singură ? îi spuse Clotilde.

El avea revolverul în buzunar.

— Pentru ce ? o întrebă cu mare greutate.

— Pentru că am nevoie să fiu singură.

Crezu că dorea să-şi schimbe rochia şi că nu voia nici măcar să-i arate braţele goale, pînă într-atît îi producea scîrbă. Un moment, o privi cu ochii lui tulburi, atît de mare, atît de frumoasă, cu tenul pur ca marmura, cu părul strîns în şuviţe de aur roşcat. Ah, dacă ea ar consimţi, ce bine s-ar rîndui toate ! Se ridică poticnindu-se, deschise braţele, încercă să o curpindă.

— Ce-i ? întrebă ea surprinsă. Ce te-a apucat ? Nu aici, bineînţeles... Deci n-o mai ai pe cealaltă ? Deci iar o să înceapă grozăvenia ?

Şi i se făcu o asemenea greaţă, că se trase înapoi. Fără să scoată o vorbă, el ieşi; se opri în anticameră, şovăi o secundă ; apoi, pentru că o uşă se afla în faţa lui, uşa de la closet, o împinse ; şi, fără grabă, se aşeză pe scaun. Era un loc liniştit, acolo nu venea nimeni să-l deranjeze. Vîrî ţeava micului revolver în gură şi trase un foc.

Cu toate acestea, neliniştită încă de dimineaţă de purtarea lui, Clotilde ciulise urechea, ca să-şi dea seama dacă îi făcea plăcerea să se reîntoarcă la Clarisse. Înţelegînd unde se ducea, după scîrţîitul aparte al uşii, nu se mai ocupă de el, ci o sună, în afîrşit, pe Clémence, cînd rămase mirată de pocnetul surd al armei. Oare ce se întîmplase ? ai fi zis că era zgomotul slab al unei carabine de apartament. Dădu fuga în anticameră, la început nu îndrăzni să-l întrebe ; apoi, pentru că dinăuntru ieşea un miros ciudat, îl strigă şi, neprimind nici un răspuns, în cele din urmă deschise uşa. Zăvorul nici măcar nu fusese pus. Ameţit mai mult de spaimă decît de durere, Duveyrier stătea chircit pe scaun, într-o poziţie jalnică, avînd ochii mari deschişi, cu faţa şiroind de sînge. Dăduse greş. După ce îi străpunsese falca, glonţul ieşise găurindu-i obrazul stîng. Şi nu mai avea curaj să-şi tragă un al doilea foc.

— Cum, ce ai venit să faci aici ! strigă Clotilde scoasă din minţi. Ei, omoară-te afară !

Era indignată. În loc s-o înduioşeze, acest spectacol o enerva la culme. Îl ghionti, îl ridică fără nici o precauţie, vru să-l scoată afară, ca să nu-l mai vadă într-un ase-

menea loc. În closet ! şi el nu se lăsa scos ! Era nemaipomenit.

Şi în timp ce ea îl susţinea, ca să-l ducă în cameră, Duveyrier, cu gîtul plin de sînge şi scrîşnind din dinţi, bîiguia printre horcăituri :

— Tu nu m-ai iubit niciodată !

Şi hohotea de plîns, suferea pentru poezia moartă, pentru acea floricică albastră pe care nu putea s-o culeagă. După ce îl întinse pe pat, Clotilde se înduioşă, în sfîrşit, cuprinsă de o emoţie nervoasă în furia ei. Nenorocirea era că soseau Clémence şi Hippolyte, aduşi de sunetul clopoţelului. La început ea le vorbi de un accident : domnul căzuse şi se rănise la bărbie ; apoi, fu nevoită să renunţe la această poveste, căci servitorul, ducîndu-se să cureţe scaunul plin de sînge, descoperise revolverul căzut pe după măturică. Între timp, pentru că rănitul pierdea sînge, fata în casă îşi aduse aminte că doctorul Juillerat o asista să nască, sus, pe doamna Pichon, şi plecă în goană, îl întîlni pe cînd acesta cobora, după o naştere fericită. Doctorul o linişti numaidecît pe Clotilde ; poate că va rămîne cu o deviere a maxilarului, dar viaţa nu era pusă în pericol. Se grăbea să aplice un prim pansament, între ligheanele cu apă şi albiturile pătate de sînge, cînd abatele Mauduit, îngrijorat de zgomot, îşi îngădui să intre :

— Dar ce s-a întîmplat ? întrebă el.

Această întrebare o tulbură profund pe doamna Duveyrier. De la primele cuvinte prin care încercă să-i explice,

ea izbucni în lacrimi. Dealtfel, preotul înțelesese, întrucît era la curent cu mizeriile ascunse ale turmei sale. Încă de cînd stătea în salon, copleșit de temeri, aproape că începuse să-și regrete izbînda, această nenorocită de femeie pe care o împinsese spre bărbatul ei, fără ca ea să fi avut vreo remușcare ! Îl cuprindea o groaznică îndoială, poate că Dumnezeu nu mai era alături de el. Și spaima lui creștea în fața maxilarului sfărîmat al consilierului. Se apropie, vru să-l condamne cu energie pe sinucigaș. Dar doctorul, foarte agitat, îl dădu la o parte.

— După mine, domnule abate... Numaidecît... Vedeți bine că e leșinat.

Într-adevăr, la prima atingere a doctorului, Duveyrier își pierduse cunoștința. Atunci, ca să scape de servitorii care nu mai erau de nici un folos și ai căror ochi larg deschiși o stînjeneau, Clotilde, ștergîndu-se la ochi, le șopti :

— Duceți-vă în salon cu domnul abate... Vrea să vă spună anumite lucruri.

Preotul se văzu silit să-i ia cu sine. Era încă o treabă urîtă. Hippolyte și Clémence, tare surprinși, îl urmau. Cînd rămaseră singuri, începu să le dea imbolduri încîlcite : cerul răsplătea purtarea frumoasă, pe cînd un singur păcat te ducea în infern ; dealtfel, niciodată nu era tîrziu să pui capăt unui scandal și să-ți cauți mîntuirea. Pe cînd le vorbea astfel, uimirea lor se transforma în uluire ; bălăbănindu-și mîinile — ea, cu membrele subțiri și gura strînsă, el, cu figura turtită și oasele mari, ca de

jandarm, — schimbau între ei priviri speriate: să-şi fi descoperit doamna prosoapele, sus, într-un cufăr? Sau era vorba de sticla de vin cu care ei urcau în fiece seară?

— Copii, spuse în cele din urmă preotul, voi daţi o pildă urîtă. Cea mai mare crimă este să-ţi perverteşti aproapele, să dispreţuieşti casa în care locuieşti... Da, voi duceţi o viaţă imorală, care nu mai e pentru nimeni o taină, căci vă bateţi de opt zile.

Se înroşi, o sfioasă şovăială îl făcu să-şi caute cuvintele. Cei doi servitori răsuflară uşuraţi. Zîmbeau, se legănau pe picioare fericiţi. Nu era decît asta! zău că n-aveau de ce să se sperie atîta!

— Dar s-a terminat, domnule preot, declară Clémence, aruncîndu-i lui Hippolyte o privire de femeie recucerită. Ne-am împăcat... Da, el m-a lămurit...

La rîndul lui, preotul îşi dădu în vileag trista uimire.

— Nu mă înţelegeţi, copii. Voi nu puteţi continua să trăiţi împreună, îl jigniţi pe Dumnezeu, şi pe oameni... Trebuie să vă căsătoriţi.

Dintr-odată, uluirea lor reapăru. De ce să se căsătorească?

— Eu nu vreau, spuse Clémence. Am alte gînduri.

Atunci, abatele Mauduit încercă să-l convingă pe Hippolyte.

— Hai, băiete, tu, care eşti bărbat, hotărăşte-o, vorbeşte-i de cinstea ei... Nimic nu se va schimba în felul vostru de viaţă. Căsătoriţi-vă.

Servitorul rîdea şugubăţ şi încurcat. În sfîrşit, uitîndu-se la vîrful pîslarilor săi, el declară:

— Bineînţeles, nu zic nu, dar sînt însurat.

Acest răspuns reteză scurt morala preotului. Fără să mai adauge o vorbă, îşi retrase argumentele, îl vîrî în buzunar pe Dumnezeul nefolositor, adînc mîhnit că-l expusese la o asemenea ocară. Întîlnindu-se cu el, Clotilde înţelese ; şi, cu un gest, renunţă la tot. La porunca ei, valetul şi fata în casă ieşiră, unul după celălalt, cu înfăţişarea serioasă, dar de fapt grozav de înveseliţi. După cîteva clipe de tăcere, abatele începu să se plîngă amar : de ce îl expunea aşa ? de ce scotea la lumină nişte lucruri care trebuiau şi era mai bine să rămînă cufundate în beznă ? Acum, situaţia devenise dintr-odată deocheată. Dar Clotilde îşi repeta gestul : atîta rău ! avea ea alte necazuri. Dealtfel, nu-i va concedia pe servitori, de teamă că întregul cartier va afla încă de astă-seară povestea sinuciderii. Are să vadă ea, mai tîrziu.

— Ne-am înţeles ? odihnă absolută, recomandă doctorul ieşind din cameră. Se va restabili perfect, dar să evite orice oboseală... Fiţi curajoasă, doamnă.

Şi, întorcîndu-se către preot :

— Îl veţi dojeni mai tîrziu, dragul meu abate. Încă nu vi-l dau pe mînă... Dacă vă întoarceţi la Saint-Roch, vă însoţesc, facem drumul împreună.

Coborîră amîndoi.

Cu toate acestea, casa îşi regăsi calmul ei desăvîrşit. Doamna Juzeur întîrziase la cimitir unde îşi dăduse osteneala să-l ademenească pe Trublot citind împreună cu el inscripţiile de pe morminte ; şi, cu toate că lui nu-i făceau

nici o plăcere cochetăriile fără rezultat, se simţise obligat s-o aducă cu trăsura în strada Choiseul. Trista aventură a Louisei o umplea de melancolie pe sărmana doamnă. Sosiseră, dar ea mai vorbea încă despre această mizerabilă pe care o trimisese din ajun îndărăt la Asistenţa-publică : o crudă experienţă, o ultimă deziluzie, care îi spulbera nădejdea de a mai găsi vreodată o slujnică virtuoasă. Apoi, cînd ajunseră la poartă, îl pofti pe Trublot să vină uneori la ea, ca să mai flecărească. Dar acesta pretextă că are mult de lucru.

În acel moment trecu cealaltă doamnă Campardon. O salutară. Domnul Gourd le aduse la cunoştinţă fericita naştere a doamnei Pichon. Atunci, cu toţii se declarară de acord cu părerea domnului şi a doamnei Vuillaume : pentru nişte funcţionari, trei copii erau o adevărată nebunie ; şi portarul lăsa chiar să se înţeleagă că, dacă vor ajunge la al patrulea copil, proprietarul îi va da afară, căci o familie prea numeroasă strica imobilul. Dar tăcură, o doamnă voalată, lăsînd în urmă o mireasmă de verbină, se strecură uşor în vestibul, fără să se adreseze domnului Gourd, care se făcu, bineînţeles, că n-o vede. Dimineaţa, el pregătise totul la domnul distins de la etajul trei, pentru o noapte de lucru.

Dealtminteri, abia avu timp să le strige celorlalţi doi :

— Luaţi seama, ne strivesc ca pe cîini !

Ieşea trăsura locatarilor de la etajul doi. Caii tropăiau sub boltă, în fundul landoului, tatăl şi mama surî-

deau copiilor, doi copii blonzi, ale căror mîunțe își disputau un buchet de trandafiri.

— Ce oameni ! bolborosi portarul furios. Nici măcar la înmormîntare n-au mers, de teamă că trebuie să fie politicoși, ca alții... Te împroașcă, și dacă ar fi să-ți dai drumul la gură !

— Ei, ce e ? întrebă doamna Juzeur, foarte interesată.

Atunci, domnul Gourd povesti că venise cineva de la poliție, da, de la poliție ! Bărbatul de la etajul doi scrisese un roman atît de scîrnav, că o să ajungă la închisoare.

— Scîrboșenii ! continuă el cu o voce îngrețoșată. E plin de porcării la adresa oamenilor cumsecade. Se spune că în el e vorba pînă și de proprietar ; da, de domnul Duveyrier în persoană ! Ce neobrăzare !... Ah, au dreptate să se ascundă și să nu întrețină relații cu nici un locatar ! Acum știm ce născocesc ei, dîndu-și ifose că stau închiși în casă. Și, vedeți, dumneavoastră, ce bine le merge, dacă își vînd atît de scump scrierile lor murdare !

Mai ales acest gînd îl exaspera pe domnul Gourd. Doamna Juzeur nu citea decît versuri, Trublot declara că nu se pricepe la literatură. Cu toate acestea, și unul și celălalt îl dezaprobau pe domnul de la etajul doi pentru că murdărea în scrierile sale casa unde își adăpostea familia, cînd niște strigăte sălbatice, niște cuvinte groaznice răzbătură din fundul curții.

— Vacă grasă, erai foarte mulțumită să mă ții, ca să-ți scap amanții !... Tu auzi, cămilă blestemată, ți-o spun pe șleau !

Era Rachel, pe care Berthe o dădea afară, şi care îşi uşura astfel inima pe scara de serviciu. Această fată mută şi respectuoasă, de la care celelalte slujnice nu puteau să scoată nici cea mai mică indiscreţie, se descărca dintr-odată, asemenea unei prăbuşiri de hazna. Ieşindu-şi dinainte din fire prin intrarea doamnei la domnul, pe care îl fura după plac de la despărţirea lor, devenise înspăimîntătoare cînd primise ordin să aducă un comisionar ca să-i transporte cufărul. Stînd în picioare, în mijlocul bucătăriei, Berthe o asculta, răvăşită ; pe cînd Auguste, care ieşise în uşă, vrînd să facă un act de autoritate, primea în obraz cuvintele josnice, acuzaţiile cumplite.

— Da, da, continuă servitoarea ca turbată, nu mă aruncai afară cînd îţi ascundeam cămăşile în spatele încornoratului !... Şi în seara cînd amantul tău îşi punea ciorapii printre cratiţele mele, şi eu îţi împiedicam încornoratul să intre, ca să-ţi las timp să te potoleşti !... Tîrîtură ce eşti !

Sufocată, Berthe fugi în fundul apartamentului. Dar Auguste trebuia să-şi ţină firea : se îngălbenea, îl treceau fiorii la fiece dezvăluire murdară, zbierată pe scară ; şi nu găseau decît un cuvînt : „Nenorocito ! nenorocito !" ca să-şi exprime spaima de a afla astfel crudele amănunte ale adulterului, în chiar clipa cînd o ierta. Între timp, toate servitoarele ieşiseră pe palierele bucătăriilor. Se aplecau peste balustradă, nu pierdeau nici un cuvînt ; dar pînă şi ele rămîneau încremenite de violenţa Rachelei.

Uluirea le silea să se retragă puţin cîte puţin. Fata aceasta depăşea orice limită. Lisa rezumă sentimentele tuturor, spunînd :

— Ei bine, nu se poate, mai trăncăneşti, dar nu te repezi ca asta asupra stăpînilor.

Dealtfel, lumea se făcea nevăzută, o lăsa pe slujnică să-şi uşureze singură inima, căci devenea stînjenitor să asculţi lucruri neplăcute tuturor ; cu atît mai mult cu cît, acum, ea se lega de toată casa. Domnul Gourd intră, primul, în locuinţa sa, făcînd observaţia că nu te puteai aştepta la nimic bun din partea unei femei furioase. Doamna Juzeur, căreia această crudă spovedanie de dragoste îi jignea profund delicateţea, păru atît de impresionată, că Trublot trebui, fără voia lui, s-o însoţească pînă în casă, temîndu-se să nu leşine. Oare aveau ghinion ? lucrurile se aranaju, nu rămînea nici cea mai mică pricină de scandal, casa se întorcea iar la reculegerea onestităţii sale, şi trebuia ca această creatură necioplită să agite acum poveştile înmormîntate, de care nu se mai preocupa nimeni !

— Eu nu-s decît o servitoare, dar sînt cinstită ! striga ea, punîndu-şi ultimele puteri în acest strigăt. Şi nici una dintre cucoanele voastre stricate nu preţuieşte cît mine, în baraca voastră de casă !... Sigur că plec de-aici, că mi-e greaţă de voi toate !

Abatele Mauduit şi doctorul Juillerat coborau agale. Auziseră şi ei. Acum, domnea o pace adîncă : toată curtea era goală, scara — pustie ; uşile păreau zidite, nici o

perdea nu se mişca la ferestre ; şi din apartamentele zăvorîte nu răzbătea decît o linişte plină de demnitate.

Sub boltă, preotul se opri, ca zdrobit de oboseală.

— Ce mizerii ! murmură el cu tristeţe.

Doctorul clătină din cap, răspunzînd :

— Asta-i viaţa.

Îşi făceau asemenea mărturisiri cînd ieşeau unul lîngă altul de la o agonie sau de la o naştere. În ciuda convingerilor lor opuse, ei se înţelegeau uneori asupra infirmităţii omeneşti. Amîndoi pătrundeau în aceleaşi secrete : dacă preotul primea spovedania acestor doamne, de treizeci de ani doctorul ajuta mamele să nască şi îngrijea fiicele.

— Dumnezeu le părăseşte, reluă vorba cel dintîi.

— Nu, spuse al doilea, nu-l amestecaţi aici pe Dumnezeu. Sînt bolnave sau prost-crescute, asta-i tot.

Şi, fără să aştepte, schimbă acest punct de vedere, învinui cu violenţă imperiul : desigur că într-o republică lucrurile mergeau mult mai bine. Dar, printre subterfugiile lui de om mediocru, răzbăteau drepte observaţii de vechi practician, care cunoştea profund dedesubturile cartierului. Vorbea fără ocolişuri despre femei, spunînd că pe unele le strica sau le îndobitocea o educaţie de păpuşă, în timp ce altora le pervertea sentimentele şi pasiunile o nevroză ereditară, ajungînd toate să cadă în chip dezgustător, prostesc, fără nici o dorinţă şi fără nici o plăcere ; dealtfel, nu se arăta mai delicat nici faţă de bărbaţi, nişte uşuratici care, dincolo de ipocrizia fru-

moasei lor comportări, ajungeau să-şi risipească existenţa ; şi în pornirea lui mînioasă de iacobin răsuna îndăratnicul dangăt de înmormîntare a unei clase, vestind descompunerea şi năruirea burgheziei, ale cărei grinzi putrede pîrîiau de la sine. Apoi, şovăi din nou, vorbi despre barbari, prevesti fericirea universală.

— Sînt mai religios decît dumneavoastră, conchise el într-un tîrziu.

Preotul părea că ascultase în linişte. Dar nu-l asculta, se cufundase cu totul în visarea lui întristată. După cîteva clipe de tăcere, murmură :

— Dacă sînt lipsiţi de judecată, să se îndure cerul de ei !

Şi părăsiră casa, o luară încet pe strada Neuve-Saint-Augustin. Îi amuţea teama de a fi vorbit prea mult, pentru că, în situaţia lor, erau obligaţi şi unul şi celălalt să păstreze o anumită măsură. Cînd ajunseră la capătul străzii, ridicînd privirile, o zăriră pe doamna Hédouin zîmbindu-le din uşa „Paradisului femeilor". În spatele ei, zîmbea şi Octave. În aceeaşi dimineaţă, după o discuţie serioasă, hotărîseră amîndoi să se căsătorească. Şi se bucurau din inimă de încheierea acestei afaceri.

— Bună ziua, domnule abate ! spuse veselă doamna Hédouin. Mereu pe drumuri, doctore ?

Şi, cum acesta din urmă o felicita pentru că arăta atît de bine, ea adăugă :

— Oh, dacă n-ar fi şi alţii în afară de mine, n-aţi mai avea ce face.

Stătură puţin de vorbă. Cînd doctorul le spuse că Marie adusese încă o făptură pe lume, Octave păru în-

cîntat să afle de fericita naştere a fostei sale vecine. Apoi, dîndu-şi seama că, în felul acesta, ea avea trei fete, strigă :

— Deci bărbatu-său nu poate face rost de un băiat !... Trăgea totuşi nădejde să vîre un băiat pe gîtul domnului şi al doamnei Vuillaume ; dar ei niciodată nu vor înghiţi o fată.

— Cred şi eu, spuse doctorul. Bătrînii au căzut amîndoi la pat, pînă într-atît i-a tulburat noua sarcină. Şi au chemat un notar, pentru ca ginerele să nu le moştenească mobila.

Glumea. Singur preotul rămînea tăcut, cu privirile în pămînt. Doamna Hédouin îl întrebă dacă era bolnov. Da, se simţea foarte obosit, pleca să se odihnească puţin. Şi, după un schimb de amabilităţi cordiale, coborî pe strada Saint-Roch, însoţit de doctor. În faţa bisericii, acesta din urmă spuse dintr-odată :

— Ei, afurisită clientă !

— Cine ? întrebă preotul surprins.

— Doamna aceasta, care vinde stambă... Îşi bate joc şi de dumneavoastră şi de mine. Nu are nevoie nici de Dumnezeu, nici de leacuri. Ce contează, cînd îţi merge atît de bine, astea nu mai interesează.

Şi se depărtă, în timp ce abatele intra în biserică. Lumina zilei pătrundea prin ferestrele mari, cu vitralii albe, brodate cu galben şi albastru deschis. Nici un zgomot, nici o mişcare nu tulbura naosul pustiu, unde, în lumina potolită, dormeau pardoselile de marmură, policandrele de cristal, amvonul aurit. Domnea aici recule-

gerea, dulceaţa înstărită a unui salon burghez, căruia i s-au scos husele pentru marea recepţie de seara. O singură femeie, în faţa capelei Notre-Dame des Sept-Douleurs, se uita cum arde grătarul luminărilor care străluceau împrăştiind un miros de ceară topită.

Abatele Mauduit voia să urce în apartamentul său. Dar o mare tulburare, o intensă nevoie îl făcuse să intre şi îl reţinea acolo. I se părea că Dumnezeu îl chema cu un glas îndepărtat şi nedesluşit căruia nu-i putea înţelege poruncile. Străbătea agale biserica, se străduia să citească în sine-însuşi, să-şi domolească spaimele, cînd, deodată, trecînd prin spatele stranei, un spectacol supraomenesc îl zgudui pînă în străfunduri.

Dincolo de lespezile de marmură ale capelei Fecioarei, cu albeaţa lor de crin, dincolo de aurăriile capelei Adoraţiei, ale cărei şapte lămpi de aur, şi candelabre de aur şi altar de aur străluceau în umbra roşcată a vitraliilor de culoarea aurului ; în adîncul acelei nopţi misterioase, dincolo de îndepărtatul tabernacol, zări o apariţie tragică, o dramă sfîşietoare şi simplă : Christosul ţintuit pe cruce, între Maria şi Magdalena, plîngea în hohote ; şi albele statui, pe care o lumină invizibilă, venită de sus, le desprindea din goliciunea zidului, înaintau, creşteau, făcînd din omenia sîngerîndă a acestei morţi şi a acestor lacrimi simbolul divin al veşniciei dureri.

Pierdut, preotul se prăbuşi în genunchi. El albise acest ghips, se străduise pentru această iluminaţie, pregătise această lovitură de trăsnet ; şi după ce fu îndepărtat

peretele de scînduri, după ce plecară arhitectul și muncitorii, cel dintîi el cădea trăsnit. Dinspre nemaipomenita severitatea a Calvarului simțea venind o răsuflare care îl copleșea. Credea că îl simte pe Dumnezeu trecînd peste obrazul lui, se încovoia sub această răsuflare, sfîșiat de îndoială, chinuit de gîndul înspăimîntător că poate era un preot rău.

O, Doamne, veni-va ceasul cînd nu vor mai fi acoperite cu mantia religiei plăgile acestei lumi descompuse ? Trebuia să nu mai ajute ipocrizia turmei sale, să nu mai fie mereu prezent ca un maestru de ceremonii, ca să orînduiască frumoasa ordine a neghiobiei și a destrăbălării ? Trebuia să lase totul să se prăbușească, punînd Biserica însăși în primejdia de a fi distrusă sub dărîmături ? Da, astfel era ordinea, fără îndoială, căci îl părăsea puterea de a mai merge înainte, se stingea de neputință și dezgust. Toate josniciile care-l răscoliseră în dimineața aceea îi înăbușeau inima. Și întinzînd mîinile cu ardoare, cerea iertare, iertare pentru minciunile lui, iertare pentru îngăduințele lașe și pentru ticăloasele promiscuități. Teama de Dumnezeu îi covîrșea adîncurile ființei, vedea cum Dumnezeu îl reneagă, cum îi interzice să se mai folosească de numele lui, un Dumnezeu mînios, hotărît să nimicească, în sfîrșit, poporul vinovat. Toate îngăduințele lumești dispăreau în fața scrupulelor dezlănțuite ale acestei conștiințe, și nu rămînea decît credința credinciosului, înfricoșată, zbătîndu-se în îndoiala mîntuirii. O, Doamne, care era calea, ce trebuia să facă el în această

societate muribundă, care intra în putrefacţie, odată cu înşişi preoţii ei ?

Şi abatele Mauduit, cu ochii aţintiţi asupra Calvarului, izbucni în hohote de plîns. Plîngea întocmai ca Maria şi Magdalena, plîngea adevărul mort, cerul gol. Pe fundalul de marmură şi aurării, marele Christos de ghips nu mai avea nici o picătură de sînge.

XVIII

În decembrie, după opt luni de doliu, doamna Josserand acceptă pentru prima oară să cineze în oraş. Era dealtfel la Duveyrier-i, mai mult o cină în familie, cu care Clotilde îşi deschidea zilele de sîmbătă ale noii ierni. În ajun, Adèle fusese înştiinţată să coboare pentru a c ajuta pe Julie la vase. În zilele de recepţie, doamnele îşi împrumutau astfel servitorii.

— Îndeosebi, străduieşte-te să fii mai cu vlagă, îi recomandă doamna Josserand slujnicei. Nu ştiu ce ai acum în trup, parcă ar fi umplut cu cîrpe... Eşti totuşi grasă şi voinică.

Adèle era pur şi simplu însărcinată în luna a noua. Multă vreme crezuse ea însăşi că se îngrăşa, ceea ce însă o mira ; şi turba de furie, cu stomacul gol, cu veşnica ei foame, în zilele cînd doamna se mîndrea în faţa tuturor arătînd-o : ei bine, cei ce-o învinuiau că drămuieşte pîinea slujnicei, puteau să vină şi s-o vadă pe această mîncă-

cioasă rotofee, al cărei pîntec nu se rotunjea, fără îndoială, lingînd pereții! Cînd, în neghiobia ei, Adèle își înțelesese, în sfîrșit, necazul, se înfrînase de douăzeci de ori să nu i-l arunce în obraz stăpînei sale, care profita de starea ei pentru a face să se creadă în cartier că, în sfîrșit, îi dădea să mănînce pe săturate.

Dar din clipa aceea o zăpăci spaima. Credințele din satul natal înmugureau în străfundurile minții ei mărginite. Se crezu blestemată, își închipui că vor veni jandarmii s-o lege dacă își dădea sarcina în vileag. Atunci își puse în joc toată viclenia ei primitivă ca s-o tăinuiască. Își ascundea grețurile, durerile de cap insuportabile, constipația groaznică de care suferea; de două ori crezu că va muri peste mașina de gătit învîrtind sosurile. Din fericire, purta sarcina în părți, pîntecul i se lărgea fără să crească prea mult în față; și niciodată doamna nu avu vreo bănuială, într-atît era de convinsă de uimitoarea ei împlinire. Dealtminteri, nefericita se strîngea pînă la sufocare. Își găsea pîntecul neexagerat de mare; atîta doar că i se părea nespus de apăsător cînd trebuia să spele bucătăria. Ultimele două luni trecură în dureri groaznice, îndurate însă cu o eroică încăpățînare de a păstra tăcerea.

În seara aceea, Adèle urcă la culcare pe la ora unsprezece. Gîndul seratei de a doua zi o băga în sperieți: să muncească iar pe brînci, să fie iar hărțuită de Julie! și nu era în stare să meargă, își simțea toată partea de jos ca zdrobită. Totuși, pentru ea nașterea rămînea îndepărtată și nedeslușită; ținea mai degrabă să nu se gîndească la ea, prefera să păstreze taina încă multă

vreme, cu speranța că pînă la urmă totul se va aranja. De asemenea, nu făcuse nici o pregătire, neluînd simptomele în seamă, incapabilă să-și aducă aminte și nici să socotească data, fără nici un gînd, fără nici un plan. Nu făcea altceva decît să stea în pat, întinsă pe spate. Pentru că din ajun se lăsase ger, ea se culcă încălțată cu ciorapii, suflă în lumînare și așteptă să se încălzească. Adormea, în sfîrșit, cînd niște ușoare dureri o făcură să redeschidă ochii. Erau cîteva împunsături la suprafața pielii ; la început, crezu că vreo muscă o ciupește de pîntec, în jurul buricului ; pe urmă, cum împunsăturile încetară, nu se mai neliniști, obișnuită cu lucrurile ciudate și inexplicabile ce se petreceau în trupul său. Dar deodată, după nici o jumătate de oră de somn chinuit, o săgetare surdă o trezi din nou. De data aceasta, o prinse furia. Oare acum începea să aibă dureri ? Va fi numai bună de treabă, a doua zi, dacă era silită să alerge la oală toată noaptea ! Gîndul unei indispoziții la stomac o îngrijorase toată seara ; simțea o apăsare, aștepta o prăvălire. Totuși, vru să reziste, își frecă pîntecul, crezu că-și potolise durerea. Dar după un sfert de ceas durerea îi reveni și mai violentă.

— Fir-ar să fie ! spuse ea cu voce înăbușită, hotărîndu-se de data aceasta să se scoale din pat.

Își trase oala pe întuneric, se chirci, se istovi în eforturi inutile. Camera era înghețată, dîrdîia. Peste două minute, domolindu-i-se durerile, se culcă iar. Dar, după alte zece minute, durerile reîncepură. Se dădu jos din pat, se strădui încă o dată, fără folos, și se vîrî din nou,

complet înghețată, în așternut, unde gustă alte cîteva momente de odihnă. Pe urmă, durerile o răsuciră cu o asemenea violență, că izbucni pentru prima oară în plîns. La urma urmei, era o proastă ; voia sau nu voia să facă ? Acum durerile o munceau aproape fără încetare, cu scuturături tot mai puternice, de parcă o mînă brutală îi trăgea pîntecul într-o parte. Și ea înțelese, o trecură fiori năprasnici, în timp ce bolborosea sub cuvertură :

— Doamne, Doamne, va să zică asta era !

O năpădi spaima, nevoia de a umbla, de a-și plimba suferința. Nu putu să mai stea nici o clipă în pat, își aprinse iar luminarea, începu să se învîrtească în jurul camerei. I se usca limba, o sete arzătoare o chinuia, în timp ce niște plăci înroșite îi aprindeau obrajii. Cînd o contracție o îndoi brusc, ea se sprijini de perete, se prinse cu mîinile de lemnul unei mobile. Și ceasurile se scurgeau în această crîncenă preumblare, fără ca măcar să îndrăznească să se încalțe, de teamă că face zgomot, ferită împotriva frigului doar de un șal vechi aruncat peste umeri. Bătu ora două, apoi ora trei.

— Nu există bunul Dumnezeu ! își zise ea cît putu de încet, din nevoia de a vorbi și de a se auzi. Prea ține mult, n-o să se isprăvească niciodată.

Cu toate acestea, munca de pregătire înainta, greutatea cobora în spate și în coapse. Chiar și cînd pîntecele îi îngăduia o clipă să răsufle, ea simțea, fără încetare, o suferință persistentă și îndărătnică. Și, ca să se mai ușureze, își prinsese șoldurile cu mîinile, le strîngea cît

putea, continuînd să meargă bălăbănindu-se, cu picioarele goale, acoperite pînă la genunchi de ciorapii ei groși. Nu, nu exista bunul Dumnezeu! Evlavia ei se răzvrătea, resemnarea ei de proastă fără pereche, care își acceptase sarcina ca pe o corvoadă în plus, ajungea, în sfîrșit, să se spulbere. Nu era prin urmare destul că niciodată nu mînca să-și sature foamea, că era zdreanța murdară și stîngace în care lovea toată casa: trebuia ca stăpînii să-i facă și un copil! Ah, ticăloșii! N-ar fi putut să spună dacă era al tînărului sau al celui bătrîn, căci și bătrînul o mai plictisise după lăsata-secului. Dealtfel, și unuia și celuilalt puțin le păsa, acum, după ce-și satisfăcuseră plăcerea și ea rămăsese cu beleaua! Ar trebui să se ducă și să nască pe ștergătoarea lor de picioare, ca să le vadă mutra. Dar o cuprindea iar spaima: o va băga la pușcărie, era mai cuminte să tacă chitic. Cu vocea înăbușită, între două crize, ea repeta:

— Ticăloși!... Dacă vă e îngăduit să săvîrșiți o treabă ca asta!... O, Doamne, mor!

Și, cu amîndouă mîinile încleștate, își strîngea tot mai tare șoldurile, sărmanele ei șolduri vrednice de milă, înăbușindu-și strigătele, bălăbănindu-și neîncetat sluțenia dureroasă. Nimeni nu se mișca în preajma ei, toată lumea sforăia; auzea sforăitul sonor al Juliei, pe cînd Lisa scotea un șuierat, o melodie stridentă de fluier.

Tocmai bătea ora patru, cînd, dintr-odată, crezu că-i plesnește pîntecele. În timpul unei dureri, se produse o ruptură, șiroiră ape, ciorapii i se udară. Rămase un

moment nemişcată, îngrozită şi uluită, sigură că se va goli prin acel loc. Poate că nu fusese nicidecum însărcinată ; şi în spaima ei de o altă boală, se uita acolo, voia să vadă dacă nu i se scurgea tot sîngele din trup. Dar simţi o uşurare, se aşeză cîteva minute pe un cufăr. Camera murdară o speria, lumînarea începea să se stingă. Apoi, pentru că nu mai putea să meargă şi îşi bănuia sfîrşitul aproape, avu totuşi puterea să întindă pe pat o veche muşama rotundă, pe care i-o dăduse doamna Josserand ca s-o pună în faţa măsuţei sale de toaletă. Şi abia se culcase din nou, cînd începură muncile naşterii.

Atunci, vreme de aproape un ceas şi jumătate, simţi dureri a căror violenţă creştea fără încetare. Contracţiile interioare încetaseră, şi acum ea împingea din toţi muşchii pîntecului şi ai şalelor, într-o nevoie de a se elibera de greutatea insuportabilă ce-i apăsa carnea. Necesităţi iluzorii o făcură încă de două ori să coboare din pat, să caute oala cu o mînă rătăcită, bîjbîind de fierbinţeală ; şi a doua oară fu nevoită să rămînă pe duşumea. La fiece nouă sforţare, o zgîlţîia un tremur, faţa îi ardea, gîtul i se scălda în sudoare, pe cînd ea muşca cearşafurile ca să-şi înăbuşe plînsul, icnetul nemaipomenit şi involuntar ca al pădurarului care retează un stejar. La fiece sforţare, bolborosea de parcă ar fi vorbit cu cineva :

— Nu se poate... n-o să iasă... e prea mare...

Cu gîtul răsturnat pe spate, cu picioarele întinse, se apucase cu amîndouă mîinile de patul de fier, zgîlţîindu-l în opintelile ei. Din fericire era o naştere splendidă, cu o

ivire clară a craniului. O clipă, capul care ieşea părea că vrea să reintre, împins înapoi de elasticitatea ţesuturilor întinse să se rupă ; şi dureri fioroase o sfîşiau la fiece repetare a muncilor, groaznicele dureri ce o strîngeau ca într-o cingătoare de fier. În sfîrşit, oasele scrîşniră, totul i se păru că se sfărîmă, şi avu senzaţia înspăimîntătoare că şi spatele şi faţa îi explodează, nemairămînînd decît o pîlnie prin care i se scurgea viaţa ; şi copilul se rostogoli pe pat, între coapsele ei, într-o mare de fecale şi de mucozităţi însîngerate.

Scoase un strigăt puternic, strigătul furios şi triumfător al mamelor. Pe dată se auziră mişcări în camerele vecine, cîteva voci încleiate de somn spuneau : „Ei, ce s-a întîmplat ? un omor !... O silueşte pe una !... Aiuraţi mai încet !" Speriată, ea apucase iar cearşaful cu dinţii, strîngea picioarele şi îngrămădea cuvertura peste copilul care scotea miorlăieli de pisoi. Dar o auzi pe Julie sforăind din nou, după ce se întorsese pe partea cealaltă ; în timp ce Lisa, adormind şi ea, nu mai şuiera deloc. Atunci se bucură un sfert de ceas de o nesfîrşită uşurare, de plăcerea nemărginită a liniştei şi a odihnei. Era ca moartă, se bucura că nu mai trăieşte.

Pe urmă, reapărură durerile. Spaima o smulse din starea ei : oare era cu putinţă să aibă un al doilea copil ? Cel mai rău lucru i se părea că, deschizînd ochii, se trezise într-o beznă adîncă. Nu avea nici măcar un capăt de lumînare, şi să stea acolo, singură, în umezeală, şi avînd între coapse ceva lipicios, cu care nu ştia ce să

facă ! Pentru cîini existau medici, dar nu şi pentru ea. Aşadar, crapă, şi tu, şi micuţul tău ! Îşi aduse aminte că-i dăduse o mînă de ajutor doamnei Pichon, vecina din faţă, cînd aceasta născuse. Trebuia multă băgare de seamă, ca să nu-i facă vreun rău. Copilul nu mai scîncea, ea întinse mîna, căută, întîlni un intestin ce-i ieşea din pîntec ; şi îşi aminti că îl văzuse înnodat şi retezat. Ochii i se obişnuiau cu întunericul, luna, ridicîndu-se, lumina confuz încăperea. Atunci, jumătate pe pipăite, jumătate condusă de instinct, fără să coboare din pat, ea duse la bun sfîrşit o treabă lungă şi anevoioasă, trase din spate, de dincolo de cap, un şorţ, rupse o fîşie din el, apoi legă intenstinul şi îl tăie cu foarfeca pe care o scoase din buzunarul fustei. Era lac de sudoare, se culcă din nou. Nu avea, bineînţeles, de gînd să-l ucidă pe bietul copil.

Dar durerile continuau, şi ceva ce era expulzat de contracţii părea că încă o mai supăra. Trase de intenstin, mai întîi încet, apoi foarte tare. Acesta se desprinse, şi ceva, ca un pachet, căzu în cele din urmă şi ea scăpă de el aruncîndu-l în oală. De data aceasta, slavă Domnului, se terminase cu adevărat, nu mai suferea. Doar un fir de sînge călduţ i se scurgea în lungul picioarelor.

Vreme de încă un ceas stătu picotind. Bătea ora şase cînd, obsedată de starea ei, se trezi din nou. Timpul nu-i lăsa răgaz, se ridică chinuit, îşi îndeplini instinctiv treburile obişnuite, fără să se fi gîndit la ele dinainte. O lună îngheţată lumina din plin camera. După ce se îmbrăcă, înveli copilul în cîteva rufe vechi, apoi îl înfăşură

în două ziare. El nu scotea nici un sunet, dar mica lui inimă bătea. Cum nu-i dăduse prin minte să se uite dacă era băiat sau fată, ea despături hîrtiile. Era o fată. Altă nefericită, carne pentru birjar sau pentru valet, ca Louise, cea găsită sub o poartă ! Nici o slujnică nu se mișca încă, și putu să iasă, să-l facă pe domnul Gourd, adormit, să tragă în jos de șnur, să se ducă și să depună pachetul în pasajul Choiseul, căruia i se deschideau grilele, apoi să urce din nou, în liniște. Nu întîlnise pe nimeni. În sfîrșit, o dată în viață, norocul fusese de partea ei !

Făcu de îndată ordine prin cameră. Răsuci mușamaua și o vîrî sub pat, se duse și deșertă oala, se întoarse și curăță dușumeaua cu buretele. Apoi, stoarsă de puteri, albă cum e ceara, cu sîngele curgîndu-i mereu, se culcă la loc, după ce se șterse cu un prosop. Și astfel o găsi doamna Josserand, cînd se hotărî să urce, pe la ora nouă, foarte mirată că n-o vede coborînd. Cînd servitoarea se plînse de o pîntecariță afurisită care o istovise toată noaptea, doamna strigă :

— Bineînțeles, dacă ai mîncat prea mult ! Nu te gîndești decît să te umpli !

Neliniștită de paloarea fetei, spuse totuși că vrea să cheme doctorul ; dar se simți fericită să economisească cei trei franci, cînd bolnava îi jură că nu avea nevoie decît de odihnă. După moartea soțului, ea trăia împreună cu fiică-sa Hortense dintr-o pensie oferită de frații Bernheim, ceea ce n-o împiedica să-i considere, cu amărăciune, exploatatori ; și se hrănea încă și mai prost, ca

să nu decadă părăsindu-și apartamentul și renunțînd la zilele ei de marți.

— Asta-i, dormi ! spuse ea. Noi avem friptură rece pentru dimineață, și diseară cinăm unde sîntem invitate. Dacă nu poți coborî s-o ajuți pe Julie, se descurcă și fără tine.

Seara, avu loc o cină cordială, la Duveyrier-i. Se reunise întreaga familie, cele două căsnicii Vabre, doamna Josserand, Hortense, Léon, chiar și unchiul Bachelard, care se purtă bine. În plus, îi invitaseră pe Trublot, ca să se achite de o datorie, și pe doamna Dambreville, ca să n-o despartă de Léon. Acesta, după ce se căsătorise cu nepoata căzuse din nou în brațele mătușii, de care avea încă nevoie. Erau văzuți sosind împreună în toate saloanele, și o scuzau pe tînăra femeie pe care o gripă sau lenea, spuneau ei, o reține în casă. În seara aceea, toți mesenii se plîngeau că abia dacă o cunoșteau : o iubeau atît de mult și era atît de frumoasă ! Pe urmă, se vorbi despre corul pe care Clotilde îl va pune să cînte la sfîrșitul seratei : era tot *Binecuvîntarea pumnalelor*, dar de data aceasta cu cinci tenori, ceva complet, magistral. De două luni, însuși Duveyrier, devenit iarăși un om încîntător, recruta prietenii casei, cu aceeași formulă, repetată la fiece întîlnire : „Nu vă mai vedem, haide, veniți, soția mea își reia corurile". De aceea, încă dinainte de desert, nu se mai vorbi decît despre muzică. Cea mai fericită bonomie și cea mai liberă veselie domniră pînă la șampanie.

Pe urmă, după cafea, în timp ce doamnele rămîneau în fața șemineului din salonul mare, în cel mic se formă un grup de bărbați, care porniră un schimb de păreri serioase. Dealtfel, începea să vină lumea. Curînd, se aflau acolo Campardon, abatele Mauduit, doctorul Juillerat, fără să-i punem la socoteală pe comeseni, cu excepția lui Trublot, care dispăruse imediat ce se ridicase de la masă. De la cea de-a doua frază, ajunseră la politică. Dezbaterile din Camere îi pasionau mult pe acești domni, și discutau încă succesul pe care îl avusese lista opoziției, în întregul Paris, la alegerile din mai. Triumful burghezici răzvrătite îi neliniștea în secret, cu toată aparenta lor bucurie.

— Doamne, declară Léon, domnul Thiers este fără îndoială un om talentat. Dar în discursurile sale despre expediția din Mexic pune o acreală care le scade tot răsunetul.

Fusese numit raportor la Consiliul de Stat, ca urmare a intervențiilor doamnei Dambreville, și aderase pe loc. Nu rămînea nimic în el din demagogul înfometat, dacă acest lucru nu era o insuportabilă intransigență de doctrină.

— Dumneavoastră acuzați guvernul de toate păcatele, spuse doctorul zîmbind. Trag nădejde că cel puțin ați votat pentru domnul Thiers.

Tînărul evită să răspundă. Théophile, al cărui stomac nu mai digera și care era din nou sfîșiat de îndoieli în legătură cu fidelitatea soției sale, strigă :

— Eu am votat pentru el... De vreme ce oamenii refuză să trăiască aidoma unor frați, e cu atît mai rău pentru ei.

— Și cu atît mai rău pentru dumneavoastră, nu-i așa ? remarcă Duveyrier care, vorbind puțin, dădea drumul unor cuvinte adînci.

Théophile îl privi speriat. Auguste nu mai îndrăznea să mărturisească, la rîndul său, că și el votase pentru domnul Thiers. Apoi, rămaseră cu toții surprinși cînd unchiul Bachelard se avîntă într-o profesiune de credință legitimistă : în fond, o găsea foarte distinsă. Campardon îl aprobă cu vioiciune ; el se abținuse, pentru că domnul Dewinck, candidatul oficial, nu oferea suficiente garanții din punct de vedere religios ; și izbucni în cuvinte furibunde împotriva *Vieții lui Isus*, publicată de curînd.

— Nu cartea ar trebui arsă, ci autorul, repeta el.

— Poate că ești prea radical, prietene, îl întrerupse abatele cu glas împăciuitor. Dar, într-adevăr, simptomele devin îngrozitoare... Se vorbește de alungarea papei, iată revoluția în parlament, ne îndreptăm către prăpastie.

— Cu atît mai bine, spuse simplu doctorul Juillerat.

Atunci, se revoltară cu toții. El își reînnoia atacurile împotriva burgheziei, făgăduia o curățenie strașnică în clipa cînd poporul va voi să se bucure la rîndul său ; și ceilalți îl întrerupseră cu violență, strigară că burghezia însemna virtutea, munca, economia națiunii. Duveyrier domină, în cele din urmă, glasurile. Le mărturisi că el votase pentru domnul Dewinck, nu pentru că domnul Dewinck reprezenta opinia lui exactă, ci pentru că reprezenta drapelul ordinii. Da, saturnalele Teroarei pu-

teau să renască. Un om de stat atît de remarcabil ca domnul Rouher, care îl înlocuise pe domnul Billault, proorocise formal acest lucru de la tribună. Şi încheie cu aceste cuvinte metaforice :

— Triumful listei dumneavoastră reprezintă prima zguduitură a edificiului. Luaţi seama să nu vă zdrobească !

Toţi domnii amuţiră, cu teama nemărturisită de a se fi lăsat tîrîţi pînă la a-şi pune în pericol propria securitate. Îi şi vedeau pe muncitorii înnegriţi de praf de puşcă şi de sînge cum năvălesc peste ei, cum le siluiesc servitoarele şi le beau vinul. Desigur, împăratul merita o lecţie ; dar începeau să regrete că îi dăduseră una atît de aspră.

— Hai, fiţi liniştiţi ! încheie doctorul batjocoritor. Vă va scăpa iar cu împuşcături.

Dar mergea prea departe, îl socotiră original. Dealtfel, se pare că nu-şi pierdea clientela tocmai datorită acestei reputaţii de originalitate. El continuă, reluînd cu abatele Mauduit veşnica lor ceartă asupra dispariţiei apropiate a Bisericii. De data aceasta, Léon se alătura preotului : vorbea de Providenţă şi, în zilele de duminică, o însoţea pe doamna Dambreville la slujba de la ora nouă.

Între timp, lumea sosea mereu, salonul cel mare se umplea de doamne. Valérie şi Berthe îşi făceau destăinuiri, ca două bune prietene. Cealaltă doamnă Campardon, adusă de arhitect ca s-o înlocuiască, nici vorbă, pe biata Rose, care se şi culcase sus, la ea, citindu-l pe Dickens, îi dădea doamnei Josserand o reţetă economică pentru a înălbi rufele fără săpun ; în timp ce, stînd singură deoparte

şi aşteptîndu-l pe Verdier, Hortense nu pierdea uşa din ochi. Dar deodată, Clotilde, care vorbea cu doamna Dambreville, se ridicase cu mîinile întinse. Tocmai intra prietena ei, doamna Octave Mouret. Căsătoria avusese loc la sfîrşitul perioadei de doliu, în primele zile din noiembrie.

— Şi soţul tău ? întrebă stăpîna casei. Sper cel puţin că se va ţine de cuvînt ?

— Da, da, răspunse Caroline surîzătoare. Vine îndată, l-a reţinut o afacere în ultima clipă.

Toţi şuşoteau şi o priveau curioşi, atît de frumoasă şi de calmă, veşnic aceeaşi şi avînd binevoitoarea siguranţă a femeii care reuşea în toate afacerile. Doamna Josserand îi strînse mîna, ca încîntată că o revede. Curmîndu-şi vorba, Valérie şi Berthe o cercetau pe îndelete, examinîndu-i atente toaleta, o rochie de culoarea paiului acoperită cu dantelă. Dar în această paşnică uitare a trecutului, Auguste, pe care politica îl lăsa rece, din uşa micului salon, unde stătea în picioare, dădea semne de uluire indignată. Cum, soră-sa primea familia fostului amant al nevestei sale ! Şi în ura lui de soţ se amesteca şi furia geloasă a comerciantului ruinat de o concurenţă victorioasă ; căci în timp ce „Paradisul femeilor“ se mărise şi deschisese un raion special de mătăsuri, el îşi secătuise pînă într-atît resursele băneşti, încît se văzuse nevoit să-şi ia un asociat. Pe cînd ceilalţi o sărbătoreau pe doamna Mouret, el se apropie şi-i spuse Clotildei la ureche :

— Tu ştii că n-am să îngădui niciodată una ca asta.

— Ce anume ? întrebă ea sincer mirată.

— Soția, mai merge, ea nu mi-a făcut nimic... Dar dacă vine soțul, o apuc pe Berthe de braț și ies de față cu toată lumea !

Ea se uită lung la el, apoi înălță din umeri. Caroline era prietena ei cea mai veche, bineînțeles că nu va renunța s-o vadă pentru a-i satisface lui capriciile. Își mai aducea aminte cineva de treaba aceea ? Ar face bine să nu zgîndăre niște lucruri la care doar el se mai gîndea. Și cum, în emoția lui, el căută un sprijin în Berthe, socotind că ea se va ridica și îl va urma pe dată, aceasta, printr-o încruntare a sprîncenelor, îl îndemnă să se domolească : oare își pierdea mințile ? voia să devină mai ridicol decît oricînd ?

— Dar fac asta tocmai ca să nu fiu ridicol ! spuse el cu disperare.

Atunci, doamna Josserand se aplecă spre el și, cu voce severă, îi șopti :

— Devii necuviincios, toată lumea te privește. Fii măcar o dată la locul dumitale.

El tăcu, fără a se da bătut. Din clipa aceea, toate doamnele se simțiră stînjenite. Singură doamna Mouret, așezată pînă la urmă în fața Berthei, alături de Clotilde, își păstra liniștea surîzătoare. Îl pîndeau pe Auguste care dispăruse în pervazul ferestrei unde, altădată, se săvîrșise căsătoria lui. Furia îi dădea un început de migrenă și, din cînd în cînd, își rezema fruntea de geamurile reci.

Dealtfel, Octave veni foarte tîrziu. Cînd ajunse pe palier, se întîlni cu doamna Juzeur, care tocmai cobora, înfășurată într-un șal. Ea se plîngea de dureri de piept,

se sculase din pat numai ca să nu-şi calce cuvîntul dat doamnei Duveyrier. Deşi era secătuită de puteri, asta nu o împiedică să se arunce în braţele tînărului, felicitîndu-l cu prilejul căsătoriei.

— Ce fericită sînt de frumosul deznodămînt, prietene! Zău, îmi pierdusem speranţa pentru dumneata, nu credeam că ai să mai izbuteşti... Spune, ştrengarule, ce i-ai făcut oare acestei femei ?

Zîmbind, Octave îi sărută degetele. Dar cineva, urcînd cu o sprinteneală de capră, îi deranjă ; şi, foarte surprins, i se păru că îl recunoaşte pe Saturnin. Într-adevăr, era Saturnin, ieşit de o săptămînă de la azilul Moulineaux, unde doctorul Chassagne refuza pentru a doua oară să-l mai ţină, căci nu-şi închipuise să aibă o nebunie atît de pronunţată. Se ducea, desigur, să-şi petreacă seara la Marie Pichon, ca odinioară, cînd părinţii lui primeau musafiri. Şi deodată îşi aduseră aminte de zilele de demult. Octave asculta cum venea din sus o voce slabă, romanţa cu care Marie îşi umplea pustietatea ceasurilor sale ; o revedea veşnic singură, alături de leagănul unde dormea Lilitte, aşteptînd întoarcerea lui Jules, cu îngăduinţa ei de femeie inutilă şi blîndă.

— Îţi doresc numai fericire în căsnicie, repeta doamna Juzeur căreia el îi strîngea mîinile cu delicateţe.

Ca să nu intre odată cu ea în salon, Octave zăbovi trăgîndu-şi înapoi paltonul, cînd Trublot, în costum, cu capul descoperit, cu chipul răvăşit, ieşi din coridorul dinspre bucătărie.

— Ştii că ea nu se simte deloc bine ! murmură acesta, în timp ce Hippolyte o introducea pe doamna Juzeur.

— Cine ? întrebă Octave.

— Adèle, slujnica de sus.

Ghicindu-i boala, de îndată ce se ridicase de la masă, el urcase părinteşte s-o vadă. Era pesemne o cholerică ; îi trebuia un pahar mare de vin cald şi nu avea nici măcar zahăr. Apoi, văzînd că prietenul său zîmbeşte, indiferent, spuse :

— Ei, aşa e, te-ai însurat, poznaşule ! Nu te mai interesează treburile astea... Şi eu care uitasem, cînd te-am găsit prin colţuri cu doamna Tot-ce-vreţi-dar-nu-asta !

Intrară împreună. Doamnele tocmai vorbeau despre servitori şi, în înflăcărarea lor, la început aproape că nici nu-i văzură. Toate o aprobau cu amabilitate pe doamna Duveyrier care le explica, stînjenită, pentru ce îi păstra pe Clémence şi pe Hippolyte : el era grosolan, dar ea o îmbrăca atît de bine, că închidea de bună voie ochii asupra celorlalte treburi. Valérie şi Berthe nu puteau în ruptul capului să găsească o fată în casă mulţumitoare ; se lăsau păgubaşe, epuizaseră birourile de plasare al căror personal stricat le traversa bucătăriile în galop. Doamna Josserand tăbărî cu violenţă asupra Adèlei, despre care povestea noi isprăvi murdare şi prosteşti, extraordinare ; şi ea n-o concedia. Pe cînd celalată doamnă Campardon o acoperea de laude pe Lisa : o făptură desăvîrşită, nu avea să-i aducă nici un reproş, în sfîrşit, una din acele fete în casă merituoase, de mare preţ.

— Acum face parte din familie, spuse ea. Mica noastră Angèle asistă la cursurile de la Primărie, şi Lisa o înso-

ţeşte... Oh, ar putea rămîne amîndouă zile întregi în oraş, nu sîntem îngrijoraţi.

În clipa aceea doamnele îl zăriră pe Octave. Înainta pentru a o saluta pe Clotilde. Berthe îl privi ; apoi, fără prefăcătorie, se întoarse să vorbească cu Valérie, care schimbase cu el o privire afectuoasă, de prieteni dezinteresaţi. Celelalte, doamna Josserand, doamna Dambreville, fără a i se arunca de gît, îl cercetară cu un interes simpatic.

— În sfîrşit, iată-vă ! spuse Clotilde cu toată prietenia. Începeam să tremur pentru corul nostru.

Şi, cum doamna Mouret îşi certa cu blîndeţe soţul pentru că se lăsase aşteptat, el îşi ceru scuze.

— Dar, draga mea, n-am putut... Sînt dezolat, doamnă. Iată-mă la dispoziţia dumneavoastră.

Între timp, doamnele ţineau sub observaţie pervazul ferestrei unde se refugiase Auguste. Trăiră un moment de spaimă cînd îl văzură întorcîndu-se, la sunetul glasului lui Octave. Fără îndoială că durerea lui de cap se înrăia, avea ochii tulburi, plini de beznele străzii. Se hotărî, totuşi, veni să se aşeze în spatele sorei sale, spunînd :

— Dă-i afară, sau plecăm noi.

Clotilde ridică încă o dată din umeri. Atunci, Auguste păru că vrea să-i lase timp de gîndire : va mai aştepta cîteva minute, cu atît mai mult cu cît Trublot îl lua cu sine pe Octave în salonul cel mic. Şi totuşi doamnele nu erau liniştite, căci îl auziseră pe soţ murmurînd la urechea nevestei sale :

— Dacă intră aici, te ridici şi mă urmezi... Dacă nu vrei, poţi să te întorci la maică-ta.

În salonul cel mic, primirea fu, de asemenea, foarte cordială. Dacă Léon se arătă întrucîtva rece, unchiul Bachelard, şi chiar Théophile, întinzîndu-i mîna lui Octave, păreau să declare că familia dădea totul uitării. Acesta îl felicită pe Campardon care, decorat de alaltăieri, purta o panglică roşie lată ; şi arhitectul, radios, îl mustră că nu mai urca din cînd în cînd să petreacă un ceas alături de soţia sa : chiar dacă eşti însurat, nu se cuvine să uiţi nişte prieteni de cincisprezece ani. Dar tînărul rămase uimit şi speriat în faţa lui Duveyrier. Nu-l mai văzuse de cînd se vindecase, îi privea tulburat falca strîmbă, deviată spre stînga, şi care acum îl silea să se uite ponciş. Apoi, cînd consilierul începu să vorbească, avu o nouă surpriză : glasul lui coborîse cu două tonuri, devenise cavernos.

— Nu ţi se pare că arată mult mai bine ? îi spuse Trublot lui Octave, aducîndu-l pe acesta din urmă lîngă uşa salonului cel mare. Cu siguranţă, îi dă o anumită maiestate. L-am văzut prezidînd curtea cu juri, alaltăieri... Şi, iată-i, despre asta vorbesc...

Într-adevăr, domnii treceau de la politică la morală. Îl ascultau pe Duveyrier dînd amănunte asupra unei chestiuni în care se remarcase din plin atitudinea sa. Urma chiar să fie numit preşedinte al Camerei şi ofiţer al Legiunii de onoare. Era vorba de o pruncucidere, proces care dura de peste un an. Mama denaturată, o adevărată sălbatică, după cum spunea el, se întîmplase să fie chiar tighelitoarea de încălţăminte, fosta lui chiriaşă, acea fată voinică, palidă la chip şi tristă, al cărei pîntec uriaş

îl revolta pe domnul Gourd. Şi ce prostie pe ea! căci, fără ca măcar să-şi dea seama că pîntecul o trăda, se apucase să-şi taie copilul în două, pentru ca apoi să-l păstreze într-o cutie de pălării. Bineînţeles, ea le povestise juraţilor un întreg roman caraghios, cum fusese părăsită de un seducător, mizeria, foamea, criza înnebunitoare de disperare în faţa pruncului pe care nu putea să-l hrănească : pe scurt, spunea şi ea ce spuneau toate celelalte. Dar trebuia să se dea un exemplu. Duveyrier se felicita că rezumase dezbaterile cu acea claritate pătrunzătoare care uneori determina verdictul juriului

— Şi aţi condamnat-o ? întrebă doctorul.

— La cinci ani, răspunse consilierul cu glasul lui cel nou, ca guturăit şi ieşit din mormînt. E vremea să se pună stavilă destrăbălării ce ameninţă să scufunde Parisul.

Trublot îi dădu cu cotul lui Octave, amîndoi la curent, dealtfel, cu sinuciderea neizbutită a acestuia.

— Ei, îl auzi ? îi şopti el. Fără glumă, treaba aceea i-a aranjat glasul : te mişcă mai mult — nu-i aşa ? — acum îţi merge drept la inimă... Şi dacă l-ai fi văzut stînd în picioare, fudulindu-se în uriaşa lui robă roşie, cu mutra strîmbă ! Pe cuvîntul meu că m-a înfricoşat, era extraordinar, o, ştii, avea un farmec şi o prestanţă, să te dea gata !

Dar tăcu, îşi plecă urechea la discuţia doamnelor din salon, care se învîrtea iar în jurul servitorilor. Chiar în dimineaţa aceea, doamna Duveyrier îi dăduse Juliei preavizul de opt zile ; desigur, nu avea nimic de zis în legătură cu priceperea la bucătărie a acestei fete ; numai că

în ochii ei buna purtare trecea înainte de orice. Adevărul era că, prevenită de doctorul Juillerat, îngrijorată de sănătatea fiului său, căruia îi îngăduia poznele în casă, numai pentru a i le supraveghea mai bine, ea avusese o explicaţie cu Julie, bolnavă de cîtva timp ; şi aceasta, ca o bucătăreasă distinsă, al cărei gen nu era de a se certa sub acoperişul stăpînilor, acceptase cele opt zile, fără a binevoi măcar să răspundă că, dacă ea s-ar purta urît, cel puţin n-ar mai suferi ce suferea, nemaisuportînd murdăria domnului Gustave, fiul doamnei. Doamna Josserand împărtăşi de îndată indignarea Clotildei : da, trebuia să fie cu desăvîrşire intransigentă în chestiunea moralităţii ; de pildă, dacă ea o păstra pe cîrpa de Adèle, în ciuda jegului şi a prostiei sale, o păstra datorită cinstei nemaipomenite a acestei dobitoace. Oh, în această privinţă nu avea să-i aducă nici o învinuire !

— Biata Adèle, cînd te gîndeşti ! murmură Trublot, prins de înduioşare la amintirea nefericitei, zgribulită acolo, sus, sub cuvertura subţire.

Pe urmă, aplecîndu-se la urechea lui Octave, adăugă rînjind :

— Ascultă, Duveyrier ar putea cel puţin să-i ducă o sticlă de Bordeaux !

— Da, domnilor, continua consilierul, datele statistice arată că pruncuciderile cresc în proporţii înspăimîntătoare... În prezent, daţi prea mare importanţă raţiunilor sentimentale, mai ales abuzaţi mult prea mult de ştiinţă, de pretinsa dumneavoastră fiziologie, cu care în curînd nu va mai exista nici bine, nici rău... Destrăbălarea nu se vindecă, se taie din rădăcini.

Aceste cuvinte erau adresate doctorului Juillerat, care voise să explice din punct de vedere medical cazul tighelitoarei de încălţăminte.

Dealtfel, şi ceilalţi domni îşi dădeau în vileag dezgustul şi străşnicia : Campardon nu înţelegea viciul, unchiul Bachelard apăra copilăria, Théophile cerea o anchetă, Léon aprecia prostituţia în raporturile sale cu statul ; în timp ce Trublot, la o întrebare a lui Octave, îi vorbea de noua amantă a lui Duveyrier, de data aceasta o femeie foarte bine, puţin răscoaptă, dar romanţioasă, sufletul lărgit de acel ideal necesar consilierului pentru a purifica iubirea, în sfîrşit, o persoană potrivită, care-i aducea iarăşi pacea în căsnicie, exploatîndu-l şi culcîndu-se cu prietenii săi, fără să facă zarvă de prisos. Şi singur abatele Mauduit rămînea mut, cu ochii în pămînt, cu sufletul tulburat, covîrşit de o mare tristeţe.

În acest timp, ceilalţi se duceau să cînte *Binecuvîntarea pumnalelor*. Salonul era înţesat, un val de toalete se aduna sub lumina vie a candelabrului şi a lămpilor, rîsetele alergau în lungul rîndurilor de scaune aliniate ; şi, în acest vacarm, Cotilde îl repezea în şoaptă pe Auguste care, văzîndu-l pe Octave intrînd odată cu domnii din cor, o apucase de braţ pe Berthe, ca s-o silească să se ridice. Dar el se şi înmuiase, îşi simţea tot capul cuprins de migrena triumfătoare şi era din ce în ce mai stînjenit de muta dezaprobare a doamnelor. Îl deznădăjduiau privirile severe ale doamnei Dambreville şi n-o avea de partea lui nici măcar pe cealaltă doamnă Campardon. Iar doamna Josserand îi dădu lovitura de graţie. Ea interveni brusc, îl ameninţă că şi-o ia îndărăt pe fiica sa şi

că nu-i mai dă niciodată dota de cincizeci de mii de franci ; căci ea îi făgăduia mereu, cu franchețe, această dotă. Apoi, întorcîndu-se către unchiul Bachelard, așezat în spatele ei, alături de doamna Juzeur, îi ceru să-și reînnoiască fădăguielile. Unchiul își puse mîna pe inimă : el își cunoștea datoria, familia înainte de orice. Învins, Auguste dădu înapoi, plecă iar să-și caute adăpostul în pervazul ferestrei, unde își lipi fruntea aprinsă de geamurile înghețate.

În clipa aceea, Octave avu o bizară senzație că totul reîncepe. De parcă l-ar fi copleșit cei doi ani trăiți în strada Choiseul. Soția lui se afla acolo, surîzătoare, și totuși părea că nimic nu se petrecuse în existența lui : ziua de azi o repeta pe cea de ieri, nu exista nici oprire, nici deznodămînt. Trublot i-l arăta, în preajma Berthei, pe noul asociat, un blond micuț, foarte dichisit, care o acoperea cu cadouri, zicea lumea. Unchiul Bachelard, devenind poetic, se dezvăluia într-o lumină sentimentală doamnei Juzeur, pe care o înduioșa cu destăinuiri intime în legătură cu Fifi și Gueulin. Devastat de îndoieli, cu pîntecul încovoiat de accese violente de tuse, Théophile îl implora în taină pe doctorul Juillerat să-i dea ceva nevestei sale, ca s-o domolească. Arhitectul, cu ochii pe verișoara Gasparine, vorbea de dioceza lui de la Evreux, sărea la marile lucrări de pe noua stradă Dix-Décembre, lua apărarea lui Dumnezeu și a artei, trimițînd pe oricine la plimbare, căci, în fond, lui puțin îi păsa, el era artist ! Și pe după o jardinieră se mai vedea spatele unui domn, contemplat cu o profundă curiozitate de toate fetele de

măritat : era spatele lui Verdier, care stătea de vorbă cu Hortense, cufundați amîndoi într-o explicație acră, amînînd din nou căsătoria, pînă la primăvară, ca să nu arunce femeia şi copilul pe stradă, în plină iarnă.

Apoi reîncepu corul. Rotunjindu-şi gura, arhitectul dădu drumul primului vers. Clotilde făcu să răsune un acord, îşi azvîrli şi ea strigătul. Şi glasurile explodară, vacarmul începu să crească, se desfăşură cu o tărie care clătina lumînările şi le speria pe doamne. Socotit nesatisfăcător între başi, Trublot era încercat a doua oară ca bariton. Cei cinci tenori fură dealtfel foarte remarcați, mai cu seamă Octave, despre care Clotilde regreta că nu avusese posibilitatea să-i încredințeze un solo. Cînd glasurile scăzură şi ea puse surdina, făcînd să răsune paşii cadențați şi pierduți ai unei patrule ce se îndepărtează, se aplaudă intens, o copleşiră cu elogii, ca şi pe cîntăreți. Şi, în fundul camerei vecine, în spatele a trei rînduri de veşminte negre, se vedea cum Duveyrier strînge din dinți ca să nu urle de spaimă, cu falca lui strîmbă, pe care sîngerau coşurile iritate.

Ceaiul, apoi, desfăşură aceeaşi defilare, plimbă aceleaşi ceşti şi aceleaşi sandvişuri. O clipă, abatele Mauduit se regăsi singur, în mijlocul salonului gol. Pe uşa larg deschisă, el privea cum se îmbulzeau invitații ; şi zîmbi, învins, aruncă încă o dată mantia religiei peste această burghezie răsfățată, ca un maestru de ceremonii care acoperea şancrul, ca să întîrzie descompunerea finală. Trebuia să salveze Biserica, pentru că Dumnezeu nu răspunsese la strigătul lui de disperare şi de slăbiciune.

În sfîrşit, ca în toate sîmbetele, cînd bătu miezul nopţii, invitaţii începură, unul cîte unul, să plece. Campardon se retrase printre primii, împreună cu cealaltă doamnă Campardon. Léon şi doamna Dambreville nu întîrziară să-i urmeze, ca un soţ cu soţia sa. Spatele lui Verdier dispăruse de multă vreme, cînd doamna Josserand o luă cu sine pe Hortense, certînd-o pentru ceea ce numea încăpăţînarea ei romanţioasă. Destul de cherchelit, pentru că băuse punci, unchiul Bachelard o reţinu un moment la uşă pe doamna Juzeur, ale cărei sfaturi pornite din experienţă îl alinau. Însuşi Trublot, care şterpelise nişte zahăr ca să i-l ducă Adèlei, voia s-o apuce pe coridorul dinspre bucătărie, cînd se simţi stînjenit de prezenţa Berthei şi a lui Auguste în anticameră. Se făcu, imediat, că îşi caută pălăria.

Dar chiar în aceeaşi clipă, conduşi de Clotilde, ieşeau şi Octave cu soţia sa şi îşi cereau veşmintele. Cîteva secunde se produse o oarecare îmbulzeală. Anticamera nu era mare, Berthe şi doamna Mouret se văzură înghesuite una în alta, pe cînd Hippolyte întorcea vestiarul cu susul în jos. Ele îşi zîmbiră. Apoi, cînd se deschise uşa, cei doi bărbaţi, Octave şi Auguste, ajunşi faţă în faţă, se traseră deoparte, făcură schimb de amabilităţi. În sfîrşit, Berthe consimţi să treacă cea dintîi, după ce salută şi fu salutată. Şi Valérie, care pleca la rîndul ei cu Théophile, se uită din nou la Octave cu aerul ei afectuos, de prietenă dezinteresată. Numai el şi ea ar fi putut să-şi spună totul.

— La revedere, nu-i așa ? le repetă cu grație doamna Duveyrier celor două căsnicii, înainte de a se întoarce în salon.

Octave se oprise brusc. La mezanin îl zărise plecînd pe asociat, pe blondul cel foarte îngrijit, căruia Saturnin, coborît de la Marie, îi strîngea mîinile într-un elan de sălbatică afecțiune, bolborosind cuvîntul : „Prieten... prieten... prieten..." La început, îl chinui o ciudată pornire de gelozie. Pe urmă, zîmbi. Acesta era trecutul, și își revăzu iubirile, toată campania lui pentru Paris : îngăduințele bunei și micuței Pichon, insuccesul pe lîngă Valérie, căreia îi păstra o plăcută amintire, legătura imbecilă cu Berthe, de care îi părea rău ca de un timp pierdut. Acum, își atinsese țelul, Parisul era cucerit ; și, curtenitor, o urma pe aceea pe care în sinea lui încă o numea doamna Hédouin, se apleca pentru ca trena rochiei sale să nu se agațe în tijele treptelor.

Mai mult decît oricînd, casa avea aerul ei de demnitate burgheză. I se păru că aude romanța îndepărtată și agonică a Mariei. Sub boltă, îl întîlni pe Jules care se întorcea acasă : doamna Vuillaume căzuse bolnavă și refuza s-o primească pe fiica sa. Și asta a fost tot, doctorul și abatele plecau cei din urmă, discutînd, Trublot urcase pe furiș la Adèle ca s-o îngrijească ; și scara pustie adormea într-o căldură apăsătoare, cu ușile ei neprihănite închise peste alcovurile cinstite. Bătea ora unu cînd domnul Gourd, așteptat cu gingășie în pat de doamna Gourd, stinse gazul. Atunci, casa căzu în solemnitatea întunericului, ca dispărută în decența som-

nului ei. Nimic nu rămînea, viața își relua cursul ei de indiferență și de prostie.

A doua zi, după plecarea lui Trublot, care o veghease cu o afecțiune de tată, Adèle se tîrî pînă la bucătărie, pentru a îndepărta bănuielile. În timpul nopții începuse dezghețul și, simțind că se înăbușă, deschise fereastra, cînd glasul lui Hippolyte se înălță furios din adîncul strîmtei curți.

— Adunătură de femei îngălate! cine-și deșeartă lăturile ?... S-a ales praful de rochia doamnei.

Pusese la aerisit o rochie abia adusă de la curățat a doamnei Duveyrier și o găsea stropită cu supă acrită. Atunci, servitoarele apărură de sus pînă jos la ferestre, se dezvinovățiră cu aprindere. Vrana se deschisese, din cloacă țîșni un val de vorbe ticăloase. Cînd se dezgheța, pereții șiroiau de umezeală, un miros dezgustător urca din curtea întunecată, toate descompunerile ascunse ale etajelor păreau că se topesc și se împrăștie prin acest canal al casei.

— Eu nu, spuse Adèle aplecîndu-se. Abia am sosit.

Lisa ridică deodată capul.

— Ei, te-ai pus pe picioare !... Spune, ce ai avut ; era să crăpi ?

— O, da, am avut niște crampe, niște crampe afurisite, zău așa !

Asta întrerupse cearta. Noile slujnice ale Valériei și Berthei, o cămilă voinică și o scorpie puțintică, cum li se spunea, se uitau curioase la chipul galben al Adèlei. Victoire și Julie vrură și ele s-o vadă, întinseră gîtul,

înălţară capul. Toate aveau anumite îndoieli, căci nu li se păruse lucru firesc să se zvîrcolească şi să strige atîta.

— Poate ai fi mîncat scoici, spuse Lisa.

Celelalte hohotiră, se revărsă un nou val de murdării, în timp ce nefericita, îngrozită, bolborosi :

— Isprăviţi cu mojiciile voastre ! Sînt destul de bolnavă. Nu ţineţi să mă daţi gata, nu-i aşa ?

Nu, bineînţeles. Era proastă ca noaptea şi murdară de îngreţoşa o parohie ; dar era destul de la locul ei ca să-i facă necazuri. Şi, bineînţeles, se năpustiră asupra stăpînilor, forfecară serata din ajun cu mutre adînc scîrbite.

— Iacătă-i, va să zică, iar pe toţi împreună ! spuse Victoire, sorbind puţin cîte puţin din lichiorul ei de coacăze negre amestecat cu alcool.

Hippolyte, care începuse să spele rochia doamnei, răspunse :

— Asta n-are mai multă inimă decît pantofii mei... Cînd li se scuipă în mutră, ei se freacă uşurel cu palmele, ca să se creadă că sînt curaţi.

— Pesemne că se-mpacă bine, spuse Lisa. Altminteri, n-ar ţine mult, ar veni şi rîndul nostru.

Deodată intrară în panică. Se deschise o uşă, şi servitoarele se şi cufundară în bucătăriile lor, cînd Lisa le dădu de veste că era micuţa Angèle : nici un fel de primejdie din partea copilei, ea înţelegea. Şi din intestinul negru urcă iarăşi ura servitorimii, în searbăda otrăvire a dezgheţului. Avu loc o nemaipomenită despăturire de rufe murdare de doi ani. Îi mîngîia faptul că nu erau burghezi, cînd îşi vedeau stăpînii trăind cu nasul în

ele, şi nici vorbă că le plăcea, de vreme ce o luau mereu de la început.

— Hei, spune tu, aia de sus, strigă deodată Victoire, cu Mutră-Strîmbă ţi-ai mîncat scoicile ?

Numaidecît, o bucurie sălbatică zgudui haznaua infectată. Hippolyte sfîşie rochia doamnei ; dar la urma urmelor, puţin îi păsa, era chiar prea bună pentru ea ! Cămila cea voinică şi scorpia puţintică se răsuceau şi se încovoiau pe marginea ferestrei, într-o izbucnire de rîs nebun. Dar Adèle, buimăcită, aproape adormită de slăbiciune, tresărise. Printre ţipete, ea răspundea :

— N-aveţi deloc inimă... Cînd o să muriţi am să ies şi am să joc înaintea voastră.

— Ah, domnişoară, reluă Lisa aplecîndu-se pentru a se adresa Juliei, cît trebuie să fii de fericită că părăseşti peste opt zile o asemenea baracă de casă !... Pe cuvîntul meu, aici ajungi necinstit fără să vrei ! Îţi doresc să nimereşti mai bine.

Julie, cu braţele goale, mînjite de sîngele unui calcan pe care îl pregătea pentru seară, veni şi se rezemă în coate, alături de valet. Ea ridică din umeri şi puse capăt discuţiei cu acest răspuns filozofic :

— Doamne, domnişoară, asta sau alta, toate barăcile se aseamănă. În ziua de azi, ce se face într-una se face şi în alta. Sînt ca porcul şi cocina.

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : AURELIA ANTON

Bun de tipar 29.IX.1977. Tiraj 70 120 ex. broşate. Coli ed. 12,13. Coli tipar 9.5.

Comanda nr. 70 385
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Bucureşti — Piaţa Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România

zola

«*Pot-Bouille* este unul dintre cele mai riguros organizate romane ale lui Zola. Prin tehnicile compoziției circulare, timpul este „decapitat", lipsit de dimensiunea viitorului, care nu mai există pentru o lume condamnată la pieire. Imobilul din strada Choiseul este simbolul unei societăți duplicitare. El semnifică spațiul închis, din care nu există ieșire, unde se respiră aerul stătut al tuturor prejudecăților. Îndărătul fațadei impozante se află o lume a compromisurilor și aranjamentelor echivoce, o lume a „bucătăriei" dubioase, titlul romanului desemnînd, după Zola, „bucătăria de toate zilele a micii burghezii, bucătărie nespus de îndoielnică și mincinoasă sub aparența ei cumsecade".»

IRINA MAVRODIN

Vol. I—II, lei 10

editura minerva